

Riigikogu Toimetised

www.riigikogu.ee/rito

Fookus

TÖÖSTUS ON VAJALIK

Tööstuseta on jõukat ühiskonda raske üles ehitada. Kuidas hoida Eestis alal meie traditsioonilist tööstust ning kuidas seda edasi arendada vastavalt uutele vajadustele?

Ahti Asmann

EESTI TÖÖSTUSPOLIITIKAST

Eestis puudub paraku täielikult julgus ja praktika kasutada oma strateegiliste eesmärkide või ärihuvide saavutamiseks projekti- või valdkonnapõhiselt tööstuspoliitika meetmeid. Olgu need meetmed siis rohelised või mitte.

Raul Eamets

TÖÖSTUSE KEERULISED AJAD

Kuigi Eesti liigub suures plaanis teenustepõhise majanduse suunas, peaksime nii rahaliselt kui poliitiliselt toetama ka töötlevat tööstust, mis annab väga suure osa meie ekspordimajandusest ning on kõige suurem töökohtade pakkuja.

Ivo Suursoo

VAJA ON ROHKEM AMBITSIOONI!

Eesti ettevõtete ja riigi arengunälg on asendunud alalhoidlikkusega ja saavutusvajadus rahuloluga. Peaksime järgmiseks kümnendiks seadma valitsusteüleseks Eesti riigi prioriteediks kõrgema lisandväärtusega majanduse arendamise.

Raivo Vare

MAAILM MUUTUB

Aset on leidmas senise poliitilise ja majandusliku korralduse muutus, olemasolev mõneti läänekeskne mudel asendub uuega. Järjepidev Eesti majanduspoliitiline areng on olnud poliitilistest oludest hoolimata Eesti edukuse üks olulisem faktor, see peab jätkuma.

www.riigikogu.ee/rito

Riigikogu Toimetised

RiTo 49/2024

RIIGIKOGU TOIMETISED

Riigikogu Kantselai väljaanne
Ilmub aastast 2000

Riigikogu Toimetised (RiTo) on parlamendi põhiseaduslikke ja ühiskondlikke ülesandeid mõtestav perioodiline ajakiri, mis ilmub kaks korda aastas – juunis ja detsembris. RiTo on ajakiri poliitikutele, teadlastele, õppejõududele, õpetajatele ja üliõpilastele, ametnikele, äri- ja mittetulundusühingute liikmetele ning kõigile poliitikahuvilistele. RiTo missioon on edendada dialoogi teadlaste ja riigitegelaste vahel.

Uuringute ja arvamuste rubriigis avaldatakse ka eelretsenseeritud heatasemelisi teadusartikleid, mis käsitlevad nüüdisühiskonna, riigivalitsemise ja poliitika huvipakkuvaid probleeme. Eesmärk on sotsiaalteaduste originaalsete uurimistulemuste abil mõtestada teaduspõhiselt praktilist valitsemiskogemust.

Oodatud on Eesti autorite välismaistes teadusajakirjades avaldatud artiklite eestindused.

The Riigikogu Toimetised (RiTo) = the Journal of the Estonian parliament is a forum for discussing the constitutional tasks of the Parliament and it is oriented towards politicians, scholars, teachers of universities, students, civil servants and representatives of business and non-profit associations, and everybody interested in politics. It also publishes peer reviewed research papers that deal with the issues of interest in modern society, governance and politics.

TOIMETUSKOLLEEGIUM:

Enn Eesmaa – Riigikogu liige (Eesti Keskerakond)

Peeter Tali – Riigikogu liige (Eesti 200)

Raul Narits – Tartu Ülikooli emeritprofessor

Tiina Randma-Liiv – Tallinna Tehnikaülikooli professor, akadeemik

Anu Toots – Tallinna Ülikooli sotsiaalpoliitika teenekas professor

Kaire Põder – Estonian Business Schooli professor

Priit Suve – Sisekaitseakadeemia professor

Kaido Jõgeva – Riigikogu Kantselai õigus- ja analüüsiosakonna juhataja

Karmen Linask – Eesti Rahvusraamatukogu sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu juhataja

Ivo Juurvee – Rahvusvahelise Kaitseuuringute Keskuse teadur

Tea Danilov – Arenguseire Keskuse juhataja

Karin Jaanson – Eesti Teadusagentuuri tegevjuht

TOIMETUS:

Peatoimetaja: Mart Raudsaar | Mart.Raudsaar@riigikogu.ee

Tegevtoimetaja: Einar Ellermaa

Keeletoimetaja: Katrin Ringo

Tõlkijad: Mari Ets, Helve Trumann, Mari Vihuri

Kujundaja: Ahto Meri

Nimeregistri koostaja: Mart Raudsaar

Kirjastamise projektijuht: Piret Pärigma, Eesti Rahvusraamatukogu | Piret.Pargma@nlib.ee

Küljendaja: Tarmo Rajamets

Trükk: Print Best OÜ

Riigikogu Toimetiste aadress:

Riigikogu Kantselai, Lossi plats 1a, 15165 Tallinn, Eesti/Estonia

Telefon +372 631 6382; faks +372 631 6354; e-post RiTo@riigikogu.ee

Autoriõigus: Riigikogu Kantselai 2024

Riigikogu Toimetiste koduleht veebis: rito.riigikogu.ee

ISSN 1406-5665

Sisukord

■ Peatoimetaja veerg

Mart Raudsaar

Tööstuseta me rikkaks ei saa	5
------------------------------------	---

■ RiTo vestlusring

RiTo vestlusring

Tööstuse hea käekäik on Eesti majandusele ülioluline	7
--	---

■ Fookuses

Ahti Asmann

Euroopa Liidu rohevarjundiga tööstuspoliitika ja mis on juhtunud Eestis	19
---	----

Raul Eamets

Eesti tööstuse keerulised ajad	25
--------------------------------------	----

Toomas Randlo

Kuidas kajastub Eesti tööstuse seis meedias?	35
--	----

Jane Leppmets

Mullu jäi Eesti eksport elaniku kohta alla Euroopa Liidu keskmise	37
---	----

Ivo Suursoo

Vähene ambitsioon hoiab tööstusel ja majandusel pidurit peal	41
--	----

Keiu Telve

Eestisisene kemplemine võtab tööstussektorilt jõu areneda ja kasvada	45
--	----

Eesti Kaitse- ja Kosmetööstuse Liit

Mida teeb Eesti kaitse- ja kosmetööstus?	47
--	----

■ Uuringud

Andres Siplane

Sanktsioonid. Kuidas neid mõista?	51
---	----

Jaanika Puusalu

Digitaalselt võimestatud riik. Kolm teoreetilist kontseptsiooni tänapäevase riigi olemuse selgitamiseks	63
--	----

Indrek Paadik

Eesti elanike teadlikkus ning valmisolek toimetulekuks siseturvalisuse kriisidega.	89
--	----

Sander Promm

Hiina Rahvavabariigist Eesti Vabariigile lähtuvatest hübriidsetest julgeolekuohtudest	105
--	-----

Hans Moks

Eesti elanike turvatunne ja panus siseturvalisuse vabatahtlikku tegevusse avaliku arvamuse uuringute põhjal. 119

■ **Varia**

Raivo Vare

Eesti majandus uue arengutsükli keskkonnas 133

Andres Noodla

Kas Eesti elektritootmisest saab üksnes dotatsioonil püsiv, lisandväärtust mittetootev majandusharu? 139

Kadri Rootalu, Eveli Voolens, Marre Karu

Statistikaameti andmekool: kes tahab teenida naiste palka? 147

Epp Remmelg

84 000 Eesti inimest tunneb ilmajäetust. Mida see tähendab? 151

Kateryna Botnar

Tehisintellekti salaplaanid: kuidas valeinfo mängib valimistega 155

Kristiina Kaju

Tark tööstus ja tark tootmine: raamatuid inspiratsiooniks 159

■ **Rahvusvahelised parlamendiuudised**

Piret Viljamaa

Parlamentaarsed uudised 163

Autoritest. 179

Contents. 184

Summaries. 186

Nimeregister 198

Tööstuseta me rikkaks ei saa

MART RAUDSAAR
*Riigikogu Toimetiste
peatoimetaja*

Ehkki tänapäeval kõneldakse palju teenusmajandusest või kaubandusest, pole ükski riik saanud rikkaks ilma tööstuseta, jättes kõrvale üksikud maavarade müügi näited. Tööstus aitab toorainet või poolprodukte väärindada ning tõusta majandusel tootmisahelas kõrgemale tasemele, kus on võimalik küsida lisaväärtuse eest juba suuremat hinda.

Võtame näiteks metsa müümise palkidena või nendest palkidest mööbli või lausa palkmajade tegemise. Mida rohkem ja paremat toodangut suudame luua, seda parem on see meie majandusele. Eesti majanduse senine edu ongi tuginenud suuresti välisinvesteeringutele ja meie tööstustoodangu ekspordile. Muide, tööstuse alla liigitub ka toiduainetööstus.

Eesti tööstus ei ole väga pika ajalooga, eriti kui võrdleme ennast vanade tööstusriikidega nagu Ühendkuningriik või Holland. Siiski kujunes meie territooriumist 20. sajandi alguseks üks Tsaari-Venemaa tööstuslikult enim arenenud piirkondi, võtame näiteks Kreenholmi manufaktuuri. Tallinna laevatehased või Waldhofi tselluloositehase Pärnus.

Suur osa sellest tööstusest ei vastanud iseseisvunud Eesti Vabariigi vajadustele (näiteks suurte sõjalaevade ehitamine), samuti oli pärast Esimest maailmasõda muutunud rahvusvaheline turg ning peagi vapustas maailma suur majanduskriis. Mitte ilmaasjata ei kutsutud rahvasuus Eesti Vabariiki kartulivabariigiks, põllumajandustoodang moodustas märkimisväärse osa meie ekspordist.

Siiski arenes meie rahvuslik tööstus: põlevkivikaevandused ja sellega seotud keemiatööstus, samuti masinaehitus, paberitööstus. Eestis oli ka väga arvestatav omariiklik kaitsetööstus Arsenal, mis muu hulgas tootis käsigranaate ja tankitõrjemiine.

Nõukogude okupatsioonivõimud hakkasid Eesti tööstust kiirkorras arendama, kuid arvestades taas impeeriumi vajadusi. Seetõttu ehitati siia tehaseid, mille toodang liikus idaturule ning mis ei olnud enam konkurentsivõimelised, kui see turg iseseisvuse taastamise järel kadus. Eksport läände eeldas senisest paremat kvaliteeti, mille puudujääki polnud võimalik kompenseerida üksnes odavama hinnaga.

Nii on meie tööstus viimastel aastakümnetel tasapisi arenenud ning on olnud võimalik rääkida koguni ekspordirevolutsioonist. Kuid uus aeg toob uued väljakutsed, nagu öeldakse. Kuna tööstusinvesteeringud on väga kapitalimahukad, on põhjust vaadelda riigi tööstuspoliitikat.

Kuhu suunas peaksime oma tööstust arendama, sellest rääkisid vestlusingis osalenud fraktsioonide esindajad.

Meie tööstusel on muutuvas ajas hulgaliselt väljakutseid. Neist kirjutab essees Eesti Keemiatööstuse Liidu juhatuse esimees Ahti Asmann: „Eesti saab rikkamaks vaid siis, kui suureneb eksporditulu. 75 protsenti eksporditulust tuleb aga töötlevast tööstusest. Paraku Eestis puuduvad ideed ja meetmed kiirete positiivsete muutuste ellu kutsumiseks ehk laiemalt öeldes puudub Eestis täielikult julgus ja praktika kasutada oma strateegiliste eesmärkide või ärihuvide saavutamiseks projekti- või valdkonnapõhiselt tööstuspoliitika meetmeid. Olgu need rohelised või mitte.“

Et meie tööstuses on keerulised ajad, selgub ka Raul Eametsa analüüsist (mille pealkiri ongi „Eesti tööstuse keerulised ajad“) ning Jane Leppmetsa statistikaameti ülevaatest, mis näitab, et mullu jäi Eesti eksport elaniku kohta alla Euroopa Liidu keskmise – see räägib meie tööstuse raskustest.

Võimalikke lahendusi otsivad IXIO Grupi juhatuse esimees ja parim juht 2024 Ivo Suursoo ning TÜ teadur Keiu Telve. Toomas Randlo Balti Meediamonitooringu Grupist annab ülevaate, kuidas on Eesti tööstuse seis kajastunud meedias.

Fookuse osas saab veel lugeda, mida teeb Eesti Kaitse- ja Kosmosetööstuse Liit.

Uuringute sektsioon pakub valiku sisekaitseakadeemia aktuaalsetest uuringutest. Indrek Paadik vaatleb Eesti elanike teadlikkust ja valmisolekut tulla toime siseturvalisuse kriisidega. Sander Promm on uurinud Hiina Rahvavabariigist Eesti Vabariigile lähtuvaid hübriidseid

julgeolekuohte. Ning Hans Moks näitab meile, milline on Eesti elanike turvatunne ja panus siseturvalisuse vabatahtlikku tegevusse.

Jaanika Puusalu vaatleb põhjalikult digitaalselt võimestatud riiki ning tutvustab kolme teoreetilist kontseptsiooni tänapäevase riigi olemuse selgitamiseks.

Välisministeeriumi sanktsioonide ja strateegilise kauba kontrolli osakonna peaspetsialist Andres Siplane aga kirjutab Venemaa Föderatsiooni vastastest sanktsioonidest ja vastab küsimusele, kas need santsioonid siis mõjuvad või ei mõju.

Riigikogu Toimetiste varia osast leiab lugeja analüütik Raivo Vare käsitluse, millises muutuses on praegu maailma majandus ja kuidas peame sellega kohanema meie.

Statistikaameti andmetest näeb, kuidas on meil lood palgavõrdsusega ning meid hoiatatakse, et 84 000 inimest tunneb Eestis ilmajätust. Saame teada, mida see tähendab.

Rahvusraamatukogu meediapädevuse spetsialist Kateryna Botnar on võtnud ette valimiste ja valeinfo teema. Tehisintellekt võimaldab tänapäeval toota hulgaliselt libasisu, luua näiteks videoid, kus inimesed räägivad juttu, mida nad kunagi rääkinud pole. Kristiina Kaju, kes töötab samuti rahvusraamatukogus, soovib aga huvilistele inspiratsiooniks targast tööstusest ja targast tootmisest kõnelevaid raamatuid.

Lõpetuseks, energetik Andres Noodla vaeb elektritootmise tulevikku ning sõltuvust dotatsioonidest. Nagu ikka, leiab lugeja Riigikogu Toimetistest ka rahvusvahelised parlamendiuudised.

Soovin head lugemist!

Tööstuse hea käekäik on Eesti majandusele ülioluline

Veidi enam kui sada aastat tagasi oli Eesti veel mõnede eranditega agraarriik, kuid järgnenud aeg on toonud meile tööstuse. Seda hakkas Eesti territooriumil arendama tsaarivõim ning jätkas rahvuslikest huvidest lähtuvalt Eesti Vabariik. Seejärel tegime läbi taas sarnase tsükli, kus Eestis arendas suurtööstust üleliiduline võim. Viimased 30 aastat oleme seda taas kohandanud rohkem enda majanduse vajadustele, mille osaks on ka ekspordi edulugu.

Mida peaks meie tööstuse arendamisel silmas pidama? Millised on meie väljakujunenud rahvuslikud tööstusharud ja kuidas neid toetada? Mida uut oleks meie tööstuses vaja ja kuidas peaksime suhtuma rohepoliitikasse? Nendel teemadel arutlesid Riigikogu Toimetiste vestlusringis 15. mail Jaak Aab (SDE), Arvo Aller (EKRE), Aivar Kokk (Isamaa), Lauri Laats (Keskerakond) ja Tarmo Tamm (Eesti 200). Andres Sutt (Reformierakond) vastas küsimustele hiljem kirjalikult.

MART RAUDSAAR: Alustuseks, millised on Eesti ajalooliselt tugevad ja traditsioonilised tööstusharud, mille säilimise ja arendamise eest peaksime seisma?

JAAK AAB (SDE): Mõned eelised on Eesti tööstusel kindlasti olnud. Esialgu mõni sõna ajaloost. Põhjamaade lähedus tähendas seda, et saime kõvasti alltöövõttu – tegime kalliste kaupade tootmiseks odavama töö ära. Meil on veel puidutööstus, meil on omal toormaterjali ja oli idaturg, kuskohast seda lisaks toodi. Kriisides langes idaturg küll ära, aga suhteliselt odavat toorainet tuli ka näiteks metallitööstusele.

Tulevikus annab meie tööstusele eelise või võimaluse konkurentsipüsida see, et meil on suhteliselt dünaamiline tööturg. Meie seadused ka väga ei poo, töökoha vahetus on suhteliselt lihtne. Veel on meil IKT lai levik. Me räägime digiriigist, aga tegelikult on ka ettevõtjad arendanud kõike väga kiiresti. Arvutioskus on inimestel küllaltki hea.

Vajalike oskustega tööjõud on probleem, kui on vaja järgmist arenguhüpet

Jaak Aab (SDE)

Foto: Erik Peinar

teha. Teatud sektoritel ei ole piisavalt ettevalmistatud tööjõudu. Siiski võivad needsamad probleemid olla tulevikus meie võimalused, näiteks lähedus Põhjamaade turule. Kui Soome ja Rootsi majandusel läheb paremini, on jälle võimalus nendele turgudele teha tööd, ka Saksamaale ja mõnele teisele Euroopa riigile.

AIVAR KOKK (Isamaa): Eesti turu väärtus on olnud ju see, et meie sisendhinnad on olnud soodsad, sealjuures kõige olulisem on olnud energia hind. Energia hind on olnud meil Põhjamaade ja naabrite hinnast alati soodsam, välja arvatud viimased kaks-kolm aastat. Eesti tööstus annab Eesti SKTst 15 protsenti ja tööga hõivatus on praktiliselt 1/5 ehk 120 000 inimest töötab tööstussektoris. Välisinvestorid on tulnud Eestisse tänu sellele, et siin on olnud energiahinnad soodsad ja ka Vene naabrus oli varem meie jaoks kasulik, sealt sai osta soodsalt toormaterjali. Põhjamaad on meile ekspordi osas väga olulised – 40 protsenti meie tööstuse ekspordist läheb Põhjamaadesse.

Puidusektor on ikkagi number üks ja meie teine hästi tugev sektor on õlitööstus ja põlevkivitööstus. Ekspordi langus on

praegu ju paljuski just õlitööstuse ja digi poolel. Kolmandaks sektoriks on toiduainetööstus. Neil kõigil on energiahindade tõttu praegu suured mured. Kuna sisendhinnad on tõusnud, ei julge keegi investeeringuid teha. Puidusektori inimesed ütlesid väga selgelt, et ühtegi investeeringut nad hetkel Eestisse ei julge teha, sest tulevik ei ole helge. Näeme, et meie naabritel Lätil, Leedul, Soomel ja Rootsil läheb tunduvalt paremini kui meie majandusel. Eesti on ainuke riik Euroopa Liidus, kelle majandus on miinuses, mitte tõusus.

LAURI LAATS (Keskerakond): Aivar tõi kolm tööstuse prioriteetsemad ja suuremat valdkonda välja. Mina tooks juurde laevatööstuse. Ma arvan, et meil on potentsiaali seda veelgi arendada ja oma oskusi sinna rakendada. Kindlasti on võimalik sellel harul välisurgudel laineid lüüa. Meil on väga head näited ju paari ettevõtte osas täiesti olemas.

Üks tulevikku vaatav haru, mis võiks tekkida, puudutab energieetika arengut. Rohepöörde raames hakkab nii mõndagi juhtuma. Kui räägime ressursidest, mida praegu suuresti ammutab ja toodab Hiina näiteks samadest maavaradest, mida Hiinas ei leidu sellistes kogustes. Hiina torkab silma sellega, et nad on suutnud need maavarad Aafrikast välja kaevata ja enda juurde tuua, neid väärindada ehk toota lõpptooteid. Olgu siis akusid, magnettooteid, vasktooteid, mida kogu maailm ja eeskätt Euroopa hakkab lähiajal suurtes kogudes kogustes vajama.

ARVO ALLER (EKRE): Põlevkivitööstus tuleks ümber profileerida.

Põlevkivikeemia, puidutööstus, puidukeemia – oluline on lõpptoodete tootmine. Meil ei ole mõtet väärindamata puitu välja viia. Kolmandaks toiduainetööstus, kus toimub samuti töötlemine, olgu seal näiteks vesiviljeluse tooted, kalandus. Need kolm asja on traditsioonilised. Paraku on nendele pandud peale ka kõige rangemad

nõuded ja piirangud. Iduettevõtlast ma tööstuseks ei nimetaks, pigem on see teatud nišivaldkond.

Rääkides tulevikust: piirkonniti on muidugi Ida-Virumaa see, kus on tööstusparkide ja tuulikute ehitamise võimalusi. Kohtla-Järvele ehitatakse ja Narva juures rajatakse magnetitehast. Praegune sõjaolukord ja Vene piiri lähedus on meie õnn ja õnnetus. Müts maha nende ees, kes julgevad siia praegu investeerida. Peame hoidma oma traditsioonilist tööstust ja alati tasub juurde tulevaid toetada. Üks suur võimalus on sadamad, kuhu oleks võimalik rakendada ressursi nii tööstusettevõtete näol kaupa sisse tuues kui kaupa välja viies. Paraku on kadunud tekstiilitööstus Narva Kreenholmi näol.

Ma ei taha näha, et põlevkivipuidu ja toiduainetööstus rohehulluse piirangute raames samuti ära kaoksid.

TARMO TAMM (Eesti 200): Minu arvates saigi Eesti tööstus alguse suurest palgavahest, kui nõukogude aeg otsa sai ning meil oli odavam teha samu asju, mida naabrid pidid tegema võib-olla maailma kõige kallimalt. Meie keeleoskus oli suure tõenäosusega oluliselt parem kui teistel nõukogude impeeriumist pääsenutel.

Me saime kogemuse kiiresti kätte. Puidutööstus ongi ehitatud viimase 30 aastaga sisuliselt nullist ja praegu oleme minu arusaama järgi tööstusega väga paljudes kohtades jõudnud sinna, kust me samamoodi edasi tehes enam palju rikkamaks ei saa. Me ei saa palkasid tõsta. Kui sa teed näiteks puitmaja Rootsi turule, siis ei ole reaalne, et eestlased saavad rohkem palka kui rootslased. Seda väga naljalt ei juhtu, siis teevad rootslased ise. Ainus variant on teha oma toode. See peaks olema unikaalne ja seda peaks olema võimalik müüa mitte ainult Skandinaaviasse, vaid üle maailma. Inimesed peavad tahtma osta just sinu toodet – vaid sel juhul on võimalik kallimalt müüa, rohkem raha saada ja oluliselt rohkem palka maksta. Ma arvan, et see peaks olema arengusuund.

Toit, puit, põlevkivi – need on kõik vanad asjad. Põlevkivikeemia on väga mõistlik, rohepööre on samuti väga mõistlik asi. Lihtsalt toimub üleminek fossiilselt süsinikukasutuselt biogeense süsinikukasutuse juurde. Eesti ressurss on selles vallas Euroopas kindlasti üks parimaid, nii et me oleme üliheas positsioonis, kui me seda vähegi mõistlikult ära kasutame.

MART RAUDSAAR: Kuidas me saaksime säilitada ja arendada enda tööstuse konkurentsivõimet?

JAAK AAB: Odava tööjõu aeg on otsas, see ei ole enam meie konkurentsieelis. Küsimus on tootlikkuses ja lisandväärtuses, mis tööstusesse tuleb. Käimas on erinevad revolutsioonid, mis tähendavad väga palju muutusi. Tehisaru, automatiseerimine, robotiseerimine, tehnoloogia

Käimas on erinevad revolutsioonid, mis tähendavad väga palju muutusi. Tehisaru, automatiseerimine, robotiseerimine, tehnoloogia areng.

JAAK AAB

areng. Ei tasu jälle rääkida, et meil ei ole siin mitte midagi tehtud. Ma toon näiteks rakendusuuringute programmi, kus teatud pilootprojekte sai arendada. Ehk teadus- ja arendusinnovatsiooni parema sidumise. Teaduse ja arenduse sidumine ettevõtjate väljakutsetega, nende toetamisega.

Väga oluline otsus oli avalikul sektoril panustada teadus- ja arendusinnovatsiooni üks protsent SKTst. Kindlasti annaks seda efektiivsemalt kasutada, aga vähemalt on avalik sektor oma ülesande täitnud,

mildest ka ettevõtjad on kaua rääkinud. Nüüd oleks vaja nügida osalisi erinevate meetmete kaudu. Tegelikult riik ongi oma või Euroopa Liidu rahaga nüginud sedasama tehnoloogiat – automatiseerimist, digitaliseerimist. Näiteks EASi meetmetes on Euroopa rahaga arendust juba aastaid toetatud nii, et kui keegi automatiseerib oma ettevõttes protsesse, siis ta saab toetuse, aga lahendus on kättesaadav kõigile.

Tuleks jõuda selleni, et kui meie ettevõtted panustavad praegu teadus- ja arendusinnovatsiooni umbes ühe protsendi SKTst või natukene rohkem, siis eesmärk oleks kaks protsenti SKTst. Tundub ümmargune asi, aga riik läbi teatud arenduste kindlasti saab kaasa aidata või nügida selles suunas, et automatiseerimine, digitaliseerimine ja uue asjana tehisarude arendamine edeneks.

Kui meil ei ole ka energia ega tootmise sisendhinnad enam soodsamad, siis loomulikult saab ainult automatiseerimisega edasi minna.

AIVAR KOKK

Eneergeetikast oleme palju rääkinud. Ühest küljest toimub energiahindade tõus, aga ka taastuvenergeetika arendamine loob võimalusi. Näitena võib tuua regionaalse ettevõtluse arengu, kus kohalikul omavalitsusel on ka oma roll, kuid me ei ole neis tekitanud motivatsiooni. Tegin korra ettepaneku, et juriidilise isiku tulumaksust ehk dividendide tulumaksust võiks osa omavalitsusele minna, et motiveerida teda tegelema ettevõtluskeskkonna loomisega. Tööstuspark on

lihtlabane näide, aga on veel lubade taotlemise protsessid, bürokraatia.

Omavalitsus peaks tunnetama, et ta peaks taastuvenergeetikasse panustama. Roheenergeetika arendamine ei jagune küll väga ühtlaselt üle Eesti, aga kui vaata mandri tuulikuid-päikeseparke, siis need ei ole Tallinnas ja Tartus – need ongi üle Eesti. Ehk kui tööstusel on vaja odavat elektrit, siis see tööstus või tulevikutööstus tekibki sinna, kus toodetakse elektrit. Kui on vaja energiat kasutada mahukalt, siis need tööstused hakkavad paiknema seal, kus elektrit toodetakse, et võrgutasusid minimeerida ja saada elekter võimalikult odavalt kätte. Nii et teatud arengud iseenesest praegu toetavad ka ettevõtlust ja regionaalset arengut.

Rääkisin ka rakendusuringute programmist. Seal saavad kokku teadusarendusettevõtlus ja innovatsioon. Sinna tuleb kindlasti veel panustada. On väga palju häid projekte, näiteks vesinikulahenduste projektid, mida teeb Euroopa Liit ja mis on Eestis prioriseeritud. Sinna saab anda riigiabi reeglite kohaselt Euroopa raha ja riigi toetusraha. Kõik see juba toimib. Kindlasti tuleb teha teatud revisjon. Mul on hea meel öelda, et homme [16. mail] on Riigikogus oluliselt tähtsa riikliku küsimusena arutusel Eesti majanduse konkurentsivõime arendamine. Eesti Panga president Madis Mülleri tegi ettepaneku luua konkurentsivõime ekspertkogu. Majanduskomisjoni algatusel selline ekspertkogu loodi ja väga huvitav on näha ka homsel arutelul ja edasises protsessis, kuidas me nende ettepanekutega edasi saame minema. Eks see ole testimise küsimus, kuidas majandusministeeriumi pikka plaani konkurentsivõime ekspertkogu ettepanekutega sünkroniseerida või mitte.

AIVAR KOKK: Väga palju Eesti tööstusi oli varem maailmatasemel, aga kui räägime puidutööstusest, siis enamik uusi tehaseid ongi juba maailma kõrgtehnoloogiaga ja seal ei ole uut midagi juurde tuua. Areng toimub loomulikult moel.

Aivar Kokk (Isamaa)

Foto: Erik Peinar

Alati on võimalik tehisaru juurde tuua ja automatiseerida veel kuskilt midagi, kuid nii toiduainetööstus kui ka puidutööstus on minu arvates meil hetkel tiptase.

Kus saaks kokku hoida? Kui Jaak ütles, et päikesepaneelidega on võimalik tööstuselektrit toota, siis talvel seda teha ei saa ja suvel saab ainult päevasel ajal. Energiaprobleem on Eestis kõige olulisem. Tuleb leida kõige optimaalsem lahendus. Praegu soovitakse Eestis kõike arendada: panna miljardeid küll meretuuleparki, küll aatomienergiasse, vesinikutehnoloogiasse. Siis räägitakse gaasist, mis on kõige kallim viis elektrit toota. Võib-olla oleks mõistlik korra laua taha istuda ja kokku leppida, kuidas Eesti energiatarbimise vajadus 8,5 teravatti kätte saada. Oluline on see, et me talvekülmaga tippkoormuse ajal hätta ei jääks. Samuti on oluline leppida kokku, kus me elektrit toodame. Kas kõik Eestis või kuskil mujal? Eesti Energia on arendanud oma tuule- ja päikeseparke väljaspool Eestit, kuna Eesti vahepeal pidurdas neid. Lausa kümme aastat ei saanud ühtegi tuuleparki arendada ega rajada.

Praegu ei oota ettevõtjad minu arvates muud kui maksurahu. Me kuuleme iga

päev uutest maksuplaanidest – mootor-sõidukimaks, maamaks, suhkrumaks. Käibemaksu sisend ekspordi ei mõjuta, aga siseturgu mõjutab. Kui järgmisest aastast tõuseb tulumaks, siis tõusevad kõik sisendhinnad. Nii nagu mõni mees enne ütles, et kui me olime odav töäjõud, siis enam meil seda odavat töäjõudu ei ole.

Kui meil ei ole ka energia ega tootmise sisendhinnad enam soodsamad, siis loomulikult saab ainult automatiseerimisega edasi minna. Seal põrkame aga peaga vastu seina, sest paljud ettevõtted on juba oma tehased rajanud koos tiptasemel tehnoloogiaga. Mõtlen Jõgeva külje all asuvat vineeritehast, seal ei ole enam midagi väga automatiseerida ega uut tehnoloogiat lisada, sest ongi maailma tipp. Kui õlitehas Jõgeva külje all 2011.–2012. aastal püsti pandi, siis oli see maailma tiptase. Kuhu sealt edasi minna? Kui Eesti riik tahab olla tööstusriik, siis peame tegema kõik selleks, et energia hinnad oleks võrreldes naabritega madalad.

LAURI LAATS: Kui räägime üldiselt konkurentsivõimest, siis tuleb vaadata suuremat pilti, Euroopa Liitu ja kõiki 27 liikmesriiki. On selge, et USA ja Hiina on meist 30 aastaga pikalt ette läinud. Kui vaatame SKT kasvu elaniku kohta, siis Euroopas on see 30 protsenti, USAs 60 protsenti. Järelikult teevad nad midagi palju paremini kui meie. Kui vaatame Global 500 suurettevõtteid, mis on liigitatud suurettevõtteks käibe alusel, siis 55 protsenti nendest ettevõtetest asub just USAs ja Hiinas ning umbes 70 ettevõtet neist 500st asuvad Euroopa Liidus – see näitab tegelikku olukorda. Reeglina tekivad ja laienevad ettevõtted seal, kus on potentsiaali, arendusi, innovatsiooni. Arvud näitavad selgelt, et USA ja Hiina on selles valdkonnas olnud tunduvalt tublimad kui Euroopa Liit.

Konkurentsivõime puhul jääb loomulikult hästi palju bürokraatia taha ja peame tunnistama, et vaatamata sellele, et meil on Eestis tublisid ettevõtteid, on

Arvo Aller (EKRE)

Foto: Erik Peinar

juba Euroopa Liidu turule saamine väga keeruline. Meil ei ole ühisplatvorme, digiplatvorme. Meil ei ole ühist kinnisvararegistrit, ettevõtete registrit. Ei ole ühist hankeplatvormi, mis tegelikult pärsib suuresti juba sisemajandust Euroopas ja see kindlasti mõjutab kogu konkurentsivõimet.

Eesti peaks selgemini ka Euroopa Liidu Nõukogus selle välja ütleva, selle eest seisma. See on nõukogu küsimus, et need protsessid võimalikult kiiresti ellu viia. Just väiksemad riigid võidaksid kõige rohkem, kui tekiks ühised platvormid.

Kui räägime sellest, kuidas riik saaks meie ettevõtteid, majandusharusid ja tööstusharusid aidata, siis siin on paljuski jäänud asi kinni krediitide ja ekspordigarantiide taha. Näiteks Saaremaal laevu valmistav ettevõte on korduvalt välja toonud, et kuigi nende tooted on väga head ja nad on ka laiast maailmast väga head tagasisidet saanud, ei saa nad osadel hangetel osaleda, kuna tellija poolt on kriteeriumites nõutud, et hankes osalemiseks peab neil olema akrediteering. Neid vahendeid lihtsalt ettevõtetele ei ole. Eesti riik võiks siin garantiikirjadega meie ettevõtetele appi tulla.

Kui räägime potentsiaalset lisaks kolmele traditsioonilisele tööstusharule,

siis rohepööre on loomulikult väga suur potentsiaal ja võimalus. Kogu Euroopa peab mõistlikul sammul liikuma selles suunas. Praegused ambitsioonid on natuke ennatlikud, väga keeruline on neid ka saavutada. Oleme pikalt olnud Venemaa nafta- ja gaasitoru küljes, oleme tundnud ennast päris mugavalt ja nautinud odavat energiat, kuid see aeg on läbi. Teiselt poolt tahame kiiresti läbi viia rohepöörde. Tähtajad on paika pandud, aga kui me teeme seda väga kiiresti, siis oleme teise suurriigi – Hiina – toru otsas. Hiina hoiab näiteks 70 protsenti kogu akutööstusest enda käes, Euroopa Liit ainult seitse protsenti. Just nimelt sinna sektorisse on vaja panustada. Eestis on väga suur potentsiaal sinna sektorisse panustada ja seda tööstusharu arendada.

ARVO ALLER: Eesti konkurentsivõime on seotud kogu Euroopa konkurentsivõimega ja kui me rohehulluse taustal hakkame vaatama, kui palju Euroopa maailma kontekstis CO₂ toodab, siis selle proportsioon on nagu akude tootmisel. Akudest seitse protsenti toodab Euroopa Liit ja kaheksa protsenti süsinikuheitest tuleb samuti Euroopa Liidust. Me võime siin võimelda, aga kahe Narva korstna kinni panemine maailma ei päästa. On öeldud, et kui kogu Euroopa paneks oma tehased päevapealt seisma, siis maailma heited sellest ei väheneks.

Meil on Ettevõtluse Arendamise SA ja Ettevõtluse ja Innovatsiooni SA – EIS nagu EI Saa, abi sa sealt ei saa. Mu hing kuulub maaelule ja põllumajandusele. Selle teema kontekstis olid põllumehed süsinikuheite vähendamiseks valmis kokku panema rohugaanuleid tootva ja eksportiva tehase. Eesti pind võimaldaks seda. Aga kuna ettevõtted on tegelenud põllumajandusega, siis tuligi sealt vastus, et me ei saa sellist ekspordile suunatud, oma asja väärindavat asja teha. Nad isegi ei mõtle selle üle, vaid ütlevad: see ei lähe! Tootja peab mõtlema mingeid teisi optimeerimisvahendeid. Õeldi, et tee uus

ettevõtte. Miks peaks ettevõtja hakkama ennast jälle tükeldama? Ta tegutseks selle baasi pealt, kus ta toodab põllumajandus-tooteid, korjab kokku rohumaa toodangu ja töötleb ringi.

Süsinikuheite osas olen täiesti nõus, et seda peab vähendama. Neid tehnoloogiaid Eestisse sisse tuua oleks mõistlik. Meie sadamate potentsiaal on veel kasutamata. Sadamate juures on mitmeid tööstuste arendusi, sinna on huvilised valmis tulema. Kuid nende soov on, et Eesti riik oleks selle ettevõtmise taga. On tegemist proteiinitehase loomisega või tuulikute tegemisega – ekspordi võimalusi meil on. Investorile annaks riigi eriplaneeringu näol või riigi osalise rahastusega toeks tulemine kindluse, et tema investeering on tulevikus tasuv nii tema kui ka Eesti riigi jaoks.

TARMO TAMM: Rohepööre on üks hästi tore asi. Eestis oleme selle ise kuidagi natukene ära vusserdanud, sest oleme väga eesrindlikud piirangute osas, aga väga taga investeeringute osas. Minu arvates ei ole mõtet rohepöördega vaielda. On mitu põhjust, miks sellega ei ole mõtet vaielda. Kui Euroopa Liit on otsustanud, et rohepööre on hea asi, siis on täiesti mõttetu sellega vaielda. Peaks vaatama, kuidas seda ära kasutada kõige kasulikuma moel meile endale, oma majandusele ja inimestele. Millegi kinnipanek ei rahulda meie vajadusi, uute asjade lahti tegemine küll. Teha graanuleid rohust ehk sisuliselt korjata põllu pealt süsinik kokku ja eksportida on igati mõistlik tegevus ja jube kahju, kui meie seadusandja ei ole võimaldanud seda toetada.

Tööstuse mure on see, et ei kohalikud omavalitsused (KOV) ega valitsus ei ole tööstusest ülemäära hoolinud. Lihtsalt ei hooli! Tööstus on omaette olnud vaatamata sellele, et moodustab SKTst 15 protsenti, aga ekspordist, mis on olulisemgi, 30–35 protsenti. Tööstus on ülioluline.

Olen ka mõelnud selle peale, et KOV võiks saada näiteks kolm protsenti

ettevõtete tulumaksust, et tal oleks huvi tehase vastu. Muidu neil ei ole mitte mingit huvi. Võiks saada samamoodi tuuliku eest tasu. Kui RMK metsa raiub, siis iga raiutud tihumeetri pealt võiks saada mingi raha. Kui kruusa kaevandatakse, siis võiks KOV mingi raha saada. KOVil oleks huvi kõikide nende asjade vastu, sest lõppkokkuvõttes kipub olema niimoodi, et maal tehakse asju linnainimese jaoks. Linnainimesed korjavad raha kokku ja titlevad, et te olete nii lollid seal maal, et äkki natuke jagame teile ümber. See on oma olemuselt väga vale.

Riik võiks võtta ennast kokku ja teha teadusmahuka tööstuse asekaantsleri rolli. Võib tunduda küll, et kärpe ajal uue ameti loomine on halb plaan, aga riigis on väga palju erinevaid rolle, mis takistavad ettevõtlust, kuna ametnikud töötavad usinalt. Siht on justkui seatud takistamisele ja seda natuke usinalt tehaksegi. Mina ei näe, kes kannab tööstuse toetaja rolli, ja see on suur probleem.

Sadamate juures on mitmeid tööstuste arendusi, sinna on huvilised valmis tulema. Kuid nende soov on, et Eesti riik oleks selle ettevõtmise taga.

ARVO ALLER

Muidugi on puhas energia väga oluline. Kui puidutööstuse, mis on tõesti maailma tipus ja väga arenenud, kasutatav energia tuleb põlevkivist, siis nende EPT ehk keskkonna jalajälje deklaratsioon on võrreldes näiteks soomlastega, kes kasutavad hüdroenergiat, aga ka rootslastega, palju kehvem. Kui see päriselt konkurentsisis oluliseks saab, siis see hind isegi ei loe, sa

oled selle pärast konkurentsivõime kehvemas positsioonis. Deklaratsiooni numbrid on oluliselt halvemad.

MART RAUDSAAR: Kuidas me peaksime suhtuma rohepöördesse?

JAAK AAB: Rohepööre on väga loll termin. Me räägime roheleppest. Oleme ÜRO või Euroopa Liidu tasandil kokku leppinud teatud eesmärkides, kuhu me kliimapoliitikaga ja keskkonnapoliitikaga liikuda tahame. Eesmärk on õilis.

Kindlasti on Euroopa Komisjoni ja Euroopa Liidu poolt rapsimist olnud, aga eesmärki vaidlustada meil iseenesest ei ole võimalik. Oleme nende eesmärkidega nõus olnud. Pigem on küsimus teostamisest. Ma olen palju rääkinud, et roheleppetingimuste täitmise loob ka uusi võimalusi nii energeetikatasandil, tööstuste tasandil kui ka ettevõtete arendamise tasandil. Peame sellele vaatama kui võimalusele. Peame riigis kokku leppima tempo ja prioriteetid.

Kõik ütlevad, et ei tahagi kliimakinndla majanduse seadusest kuulda. Ma kuulsin selle kontseptsiooni, mida Kristen Michal tutvustas, ja arvan, et seal on päris mõistlikke asju sees. Me saame kasutada ka sellist ressursi, mida varem ei ole kasutatud tehnoloogiate arendamiseks. Näiteks CO₂ kvoodikaubanduse rahast, mida on erinevatel eesmärkidel (avaliku sektori ja kohaliku omavalitsuse) hoonete energiasäästuks kasutatud või rongide ostmiseks.

On seatud eesmärgiks, et 30 protsenti CO₂ kvoodikaubanduse rahast peaks minema tehnoloogia arendusse ehk nendesse meetmetesse, kus riik saab nügida tehnoloogia arengut. TAI-d – digitaalseerimist, automatiseerimist just sellises tööstuses, mis on keskkonnasäästlik, ressursisäästlik ja mis aitab toota tulevikuenergiat, näiteks vesinikuprojektides.

Kui kliimakinndla majanduse seadus peaks siia sügisel tulema ja teeme ka kokkuleppe, siis see iseenesest juba püstitab eesmärgid ja annab teatud võimalused.

Lauri Laats (Keskerakond)

Foto: Erik Peinar

Seal sisaldub põhimõte, et anname tööstusele hingamisruumi. See ei tähenda, et need on väga saastavad tööstused, aga me anname võimaluse, et saab tekkida keskkonnasäästlikku, aga samas ka suurema mahuga tööstust.

Samal ajal peame tegema energeetikas teatud otsuseid. Jälle hakkavad kõik rääkima, et paneme kinni. Ei pane seni kinni, kuni on põlevkivi vaja. Las ta olla. Ainult häda on selles, et põlevkivienergia või -elekter ei pääse Euroopa Liidus turule nende reeglitega, milles me oleme kokku leppinud. Midagi ei ole teha. Meie võimuses ei ole neid reegleid ja eesmarke muuta, peame sellest aru saama. Oleme ise need eesmärgid püstitanud, oleme nendega nõus olnud. Põlevkivil on tulevikku, mina usun põlevkivikeemiasse, aga mitte põlevkivienergeetikasse. Seda seni, kuni meil on vaja energiavarustust, seni kuni meil on vaja tagada sinkroniseerimist, kohe-kohe algab desinkroniseerimine Venemaast ning meil on vaja juhitavat võimsust. Mitte keegi muidugi ei hakka seda kinni panema. See maksab, aga ju siis me peamegi peale maksma, midagi teha ei ole. Selleks, et see ressurss oleks meil olemas, lambid põleksid ja ka tööstus saaks piisavalt elektrienergiat.

Pikemas perspektiivis on vaja tegeleda tööjõuga ehk haridussüsteemiga.

Kutseharidusreform võiks arvestada ka roheleppe suundumustega. Haridus ei saa olla sellest sõltumata. Kui me oleme need eesmärgid võtnud, siis järelikult tuleb ka hariduses sellele rõhku panna, et tööjõud vastaks meie ootustele. Ma loodan kutseharidusreformile. Meil läheb pärast põhikooli 70 protsenti lastest gümnaasiumisse, Soomes on see protsent 40. Ülejäänud lähevad kutsekooli, sealt rakenduskõrgkooli ja hiljem võivad ülikooli minna. Süsteem on absoluutselt teistpidi. Meil on puudu inseneridest, rakendustehnoloogia erialadest. Me valmistame ette väga palju humanitaare, ka mina olen selline, paljud meist. Sellega peab tegelema.

Roheprojektide juures tuleb läbi mõelda kapitali kättesaadavus. Siin on teatud riiklike meetmeid, Euroopa Liidu meetmeid, aga üks suuremaid probleeme on praegu see, et intressid on meie ettevõtlust väga kõvasti lõõnud. Kas KredExi või MESi meetmetega peab looma finantsinstrumendi ehk käenduse. Saab suunata, millised tööstused, millised tehnoloogiate arendused saavad riiklike käendustega pangalaenu odavamalt kätte.

AIVAR KOKK: Mul on hea meel, et Jaak on aru saanud, et põlevkivienergiat ei saa enne kinni panna, kui ei ole midagi kõrval. Juhitavat elektrit on vaja ja seda peab olema umbes 1000–1100 megavati koguses, et ka talvel ellu jääda. Halval päeval on vajadus 1600 megavatt-tundi energiat.

Väga palju on võimalik CO₂ kokku hoida taristu ja transpordi pealt. Oleme aastaid biogaasi investeerinud ja siis tuleb äkki kokkulepe, et 2030. aastast ei tohiks biogaasi ühistranspordis kasutada. Ma küsin, et millised ametnikud on selliseid kokkuleppeid teinud, kui riik on investeerinud biogaasi? Biogaasi võiks toota tunduvalt rohkem, kui me toodame! Kogu Eesti ühistranspordi saaks rahulikult panna biogaasiga sõitma. Kõiki autosid ja ronge ei ole võimalik elektriga sõitma panna, sest elektritootmise vajadus kasvab iga päev. Teame, et elektri hind on odav,

kui päike paistab ja on tuult, vett on hüdroelektrijaamades palju ja tuumajaamad ei ole Soomes katki.

Tuleb Auvere korstnasse otsida rohkem filtreid, et kõik kinni püüda, mida püüda annab ja mitte karjuda, et sinna ei tohi hakkepuitu sisse panna. Oleme Eestis pelletitootmist arendanud ja müüme kuude-seitsmesse riiki, mis on oma vanad kivisõelektrijaamad pelletile üle viinud. Pelleti peale üleviimine maksab suurusjärgus 80 miljonit, see on kõige odavam üleminek rohepöördele.

Eestis on viis põlevkivikatelt, mida tahetakse kinni panna. Ma ei ole kunagi pelletimeeste toetaja olnud, aga selle koha pealt olen vist üks suurimaid toetajaid. Miks teeme lollusi? Kaks kuni kolm miljardit tahetakse investeerida

Kui räägime potentsiaalset lisaks kolmele traditsioonilisele tööstusharule, siis rohepööre on loomulikult väga suur potentsiaal ja võimalus.

LAURI LAATS

meretuuleparkidesse, aga räägitakse, et seda elektrit ei ole vaja Eestisse, vaid Lätti ja Leetu. Räägime 1000–1100-megavattisest gaasiturbiinist, kuid meil on endal 300-megavattine gaasiturbiin Eleringil juba olemas. Anname selle Eesti Energiale üle ja on üks mure lahendatud. Kui on tippkoormust vaja, paneme selle lihtsalt käima. Räägime vesinikutehnoloogiast, peaks aga teadma, et elektrit saab sealt tagasi ainult ühe kolmandiku. See on kõige kallim tehnoloogia.

Kui taristu, teed oleksid korras, siis autod tekitaksid ka vähem CO₂. Võib-olla

tõesti juhtub ime, et 2035. aastal on elektriautod, kuid kardan, et see uus Euroopa Liidu seltskond, kes juunis valitakse, mõtleb küll natukene teistmoodi, kui siinamaani on mõeldud. Saksamaa on juba ideele bloki peale pannud.

Saame rohepööret teha nii, et meie ettevõtjatel ja inimestel ei tekiks suuremat maksukoormust või hindade tõusu, et oleksime konkurentsivõimelised. Keegi ei ole selle vastu, aga asju tuleb mõistlikult teha ja Eesti ei pea olema siin esimene. Oleksime keskmiste seas ja vaataksime, kuidas see oleks Eesti riigile, Eesti ettevõtjatele ja inimestele kõigile kasulikum. Minu arvates oleme nii mõneski asjas ülipüüdlikud, kuid ikka tahetakse mõni punkt juurde panna ja veel karmimaks teha kui Euroopa Liidus on tehtud. Mulle meeldib soomlaste maailmavaade, et teeme tasa ja targu seda, mis on meie riigile ja inimestele vajalik. Püüame, et väga hammasrataste vahele jää. Teeme asja mõistuse ja tarkusega.

Riik võiks ennast kokku võtta ja teha teadusmahuka tööstuse asekantsleri rolli.

TARMO TAMM

LAURI LAATS: Energeetikat, rohepööret ja konkurentsivõimet tuleb käsitleda ühe teemana.

Arvestades, kus me praegu rohepöördega oleme, siis Euroopa Liidus on kehtestatud CO₂ maks, mida ei ole USA-s ja Hiinas. Seetõttu on see globaalses mõttes pärssiv faktor.

Euroopa liidrid on selgelt hakanud signaale saatma, et rohepööre on üle jõu käiv. Näiteks otsus, et aastast 2035 ei tohiks Euroopas rohkem toota ega müüa

fossiilsetel kütustel töötavaid sõidukeid. Tõenäoliselt see otsus pööratakse tagasi või vähemalt pidurdatakse, seda ei ole 2035. aastaks võimalik teha. Kui isegi oleks võimalik teha, siis sellest saaks kasu ainult Hiina majandus.

Rääkides summadest, palju Euroopas tuleks rohe-eesmärkide täitmiseks 2030. aastaks raha panustada, siis see on 800 miljardit. Kui räägime eesmärkidest, mis on pandud 2050. aastaks, on see 2,5 triljonit eurot.

Kui seda tehakse sellisel viisil, nagu see praegu paistab, siis eelkõige saavad sellest kasu Hiina ja USA, kuna nad on oma tehnoloogia poolest rohkem arenenud ja suudavad rohkem toota. Ja kui jällegi Euroopa lihtsalt otab teenuse sisse, siis ega me väga sisemajandust ei turguta. Praegu käibib Euroopas ületüldine mudel, et globaalselt ostetakse kokku odavamalt ja püütakse siin siseturul maha müüa.

Keskerakond ei ole rohepöörde vastu. Aga seda tuleb teha mõistlikult, et rahast, mida siia tahetakse investeerida, oleks ka sisemajanduses kasu. Et see tõstaks konkurentsivõimet, annaks ettevõtetele arenemisvõimalust ja loomulikult uute tehnoloogiate rakendamist, innovatsiooni jne.

Eesti puhul on sama paralleel. Me võime ju palju huvitavaid asju teha, nagu näiteks tuumajaam, ehitada tuulikuid merre jne, aga kokkuvõttes maksab selle investeeringu keegi kinni. Selle maksab kinni eelkõige meie tarbija ja see hakkab väljenduma elektri hinnas.

Poliitikud räägivad palju elektri hinnast, mida tahetakse saavutada, elektri tootmis- hinnast, aga miskipärast unustatakse alati rääkimata, mis tuleb taristu hinnaks. Kuidas kujunevad võrgutasud? Vaadates, kui palju tuleb taristusse ja võrkudesse panustada, siis ennustan, et tulevikus moodustavad 80 protsenti lõpptarbija hinnast võrgutasud ja 20 protsenti on elektri osa. Tuleb teha asju talupoja mõistusega ja investeerida täpselt nii palju, kui meil on vaja. Eelkõige peab eesmärk olema

odav elekter ja selle saavutame, kui me ei investeerü üle. Maksimumaksja ei peaks maksma energiatootmisüksuste eest, mis siia ära ei mahu!

ARVO ALLER: Roheäärmuslusega ei saa kaasa minna. Kui kliimaseadus lahti võtta, siis annab see võimaluse spekulatsioonideks. Eesmärk on 30 protsenti Eestimaast panna kaitse alla. Kuhu me sellega jõuame? Meil on Eesti metsadest praegu 22 protsenti kaitse all, [keegi ütleb vahele, et 32 protsenti – toim] või isegi 32, siis on meil kaks protsenti võimalust vähendada. Sealt tekib jälle võimalus kaubelda. Mõni teeb rohkem, mõni teeb vähem ja siis hakkame müüma oma kaitsealuseid asju. Kehtestame rannakaitsevööndi, jälle hakkame müüma. Me ei pea olema Euroopas need kõige esimesed. Soomlaste taktikat kasutades peaksime tegema nii vähe kui võimalik, et oma inimesi selle eest kaitsta.

Looduse mitmekesisuse direktiivi lükkas Euroopa Parlament tagasi, aga meie lähme sellega ikka edasi. Hakkame soid taastama, loodust taastama. Me läheme oma mõtetega edasi, ilma et Euroopa Liit meid selleks sunniks. Meil ei ole vaja selle hullusega kaasa minna, vaid me peame tegema seda, mis on Eesti rahvale kasulik.

Elektri hinna langetamiseks on üks asi põlevkivi, teine jälle päike, aga kui me müüme meres olevate tuulikute elektritoodangut välja, siis see ju ei anna meie inimestele mitte midagi. Kasu saavad Elering, Eesti Energia, ning võib-olla kaudselt ka Eesti riik oma eelarve täitmiseks. RMK tegevus tuleks üle vaadata, raie-mahud. Investeeringud lähevad välja, kuna rohehullud tulevad eriplaneeringutega sinna kõrvale ja ettevõtja lööbki käega ja ütleb, et ma lähen minema siit. Meil endal jääb ju toorainet selle võrra vähemaks, kui mõni tööstus läheb kõrvalriiki. Nii et ikka tuleb enda riigi sees toetada tööstust ja võimalikult keskkonnasõbralikult ja mitte selle äärmusega kaasa minna.

Tarmo Tamm (Eesti 200)

Foto: Erik Peinar

TARMO TAMM: Minu arvates on kliim-kindla majanduse plaan suures plaanis väga hea. On hea, et tuleb seadus, mis arvestab ka majandusega. Kindlasti on seal nüanssides palju, mida saaks muuta.

Riigi tugi on ülioluline eriti uutele tehnoloogiatele. Sa ei saa hakata tegema täiesti uusi uut asja, see on üks suuremaid tööstuse pidureid. Teed väikse masina laboris valmis ja kui see töötab, siis suur tehas võib maksta 30–50 miljonit. Selle jaoks pank raha ei anna. Ütleb, et näita müüki, kuid seda ei ole, sest tehast ei ole. Riik võiks selle turutõkke kaotamiseks panustada, isegi osanikuks minna.

Ringmajandus on oluline, prügi on uus toore. Prügi võib mitut moodi koguda. Mina isiklikult koguks prügi märja ja kuivana ning sorteeriks jäätmemaas ära. Prügi viide konteinerisse koguda tundub inimestele palju.

Tööstuses on puudu inimestest, kes suudavad teha kahte asja: mõelda ja oma kätega midagi teha. See on tänapäeval suhteliselt haruldane. Kui kätega tehakse, siis tavaliselt mõtlemisega on kehvasti. Haridussüsteem on ülioluline korda saada. Ma arvan, et siis on juba peaaegu kõik hästi, kui võtta arvesse kõike eelöeldut.

Ilma tööstuseta ei sünni innovatsiooni ega ole konkurentsivõimelist majandust

Kuna Reformierakond ei saanud oma esindajat vestlusringi saata, esindas neid hiljem kirjalikult Andres Sutt. Ta vastas samadele küsimustele, mida olid saanud vestlusringi ettevalmistamiseks selles osalejad.

Ilma tööstuseta ei sünni innovatsiooni ega ole konkurentsivõimelist majandust – tööstus on alati olnud muutuste ja innovatsiooni vedajaks. Ilma digitaliseerimise, tehisintellekti oskusliku kasutamise ja puhta energia pakkumiseta tööstusele kaob ekspordivõime. Riigi ülesanne on tööstuse transformatsiooni toetada. Seepärast on näiteks Taastuvenergia 2030 siht Eesti tööstuse konkurentsivõime üks aluseid.

Me võime uhkust tunda erinevate Eesti tööstusvaldkondade üle, olgu selleks masinatööstus, puidutööstuse eri harud, laevaehitus, puidukeemia või toidutehnoloogia. Aga ma ei eelistaks üht tööstust teisele, sest maailm vajab erinevatel aegadel erinevaid lahendusi, kuid üks on selge: iga edukas tuleviku tööstusettevõtte on ühtlasi tehnoloogiaettevõtte.

Tööstusele toob edu kolmnurk digiühiskonnast, rohereformist ja avatud talendipoliitikast.

Rohereformil on siin pea et kõige olulisem roll, sest ilma rohelise energiaga või selgete kliimaeesmärkideta pole ükski riik ega majandus konkurentsivõimeline. Miks? Sest tarbijat huvitab keskkond ning toodete mõju keskkonnale.

Investeeringud tuuleparkidesse, päikeseenergiasse ning tuumaenergiasse annavad kõik tööstustele investeerimiskindlust juurde. Avatud talendipoliitika samuti, sest kvalifitseeritud tööjõu olemasolu on strateegilisest

Andres Sutt (Reformierakond)

Foto: Erik Peinar

vaatest võtmetähtsusega. Elukeskkonna kvaliteet on number üks kriteerium, mille järgi eriti COVID-i järgses maailmas rahvusvaheliselt konkurentsivõimeliste oskustega inimene ehk talent oma elukohta valib. Üha enam liiguvad investeeringud ja seeläbi ettevõtete peakontorid ja arenduskeskused sinna, kus on talendid ja mitte vastupidi.

Eestil on elukeskkonnana väga palju pakkuda: digitaalne ühiskond, palju ruumi ja puhas loodus, maailmatasemel haridus, kultuur ja gastronoomia. Siia juurde kiirelt arenev tehnoloogiasektor ja kaasaja tööstus, investeeringud ühendustesse, nagu näiteks Rail Baltic, ning visioon tunneliga ja õhu kaudu sujuvalt ühendatud Tallinna-Helsingi kaksiklinnast koos ambitsiooniga luua Soome lahe kallastele maailma suurima talendikontsentratsiooniga paik räägivad kõik Eesti poolt.

Euroopa Liidu rohevarjundiga tööstuspoliitika ja mis on juhtunud Eestis

AHTI ASMANN
Eesti Keemiatööstuse Liidu
juhatuse esimees

Praeguseks on üle tuhande organisatsiooni ühinenud pöördumisega Euroopa Liidu (EL) liidrite poole toetada Euroopa tööstuskokkulepet. Belgia peaminister Alexander De Croole, kes suuresti seda initsiatiivi on vedanud, on öelnud, et Euroopa tööstuskokkuleppe ambitsioon peaks olema samal tasemel Euroopa rohelepinguga. Kõlab üsna julgelt.

Esmakordselt esitlesid Antwerpeni deklaratsiooni 73 tööstusharu juhti selle aasta 20. veebruaril toimunud Euroopa tööstuse tippkohtumisel Euroopa Komisjoni presidendile Ursula von der Leyenile ja Belgia peaministrile Alexander De Croole.

Antwerpeni deklaratsioon peaks

toimima äratuskellana Euroopa otsustajatele, sätestades laialdaselt kokku lepitud kümnest põhipunktist koosneva raamistiku, milles rõhutatakse vajadust tegelda kõrgete energiahindadega, luua ühine Euroopa infrastruktuur, tagada toorainega varustatus, edendada arukamat innovatsiooni ja ergutada nõudlust jätkusuutlike toodete järele. Deklaratsioonis toetatakse ka tugevat tehnoloogiainvesteeringute raamistikku ning nõutakse ühtse turu võimendamist, et tagada ettevõtete jäämine Euroopasse.

OLEME TÖÖSTUSKOKKULEPPE OSAS POSITIIVSELT MEELESTATUD, ENT SIISKI ÄRAOOTAVAD

Antwerpeni deklaratsiooni üleskutse sõlmida Euroopa tööstuskokkulepe on olnud algfaasis edukas. Ühinenud on ettevõtete juhid, ettevõtlusorganisatsioonid ja ametiühingud, kes esindavad 25 sektorit üle Euroopa. Eestis on üleskutsega liitunud Eesti Keemiatööstuse Liit, kuhu kuulub üle 55 liikme kümnest eri valdkonnast. Oleme tööstuskokkuleppe osas positiivselt

meelestatud, ent siiski äraootaval seisukohal. Miks?

Belgia keskpanga juht Pierre Wunsch väljendas hiljuti ajakirjas Politico skeptist selles osas, mis puudutab Euroopa rohelepet, öeldes, et süsinikuhinnad ja rohelisemate energiaallikate maksumus muudavad energia Euroopas viis kuni kaheksa korda kallimaks kui USAs ning Euroopa ametiasutused, kui nad

***Praegust rohepööret
juhivad doktorikraadiga
teadlaste asemel
nõunikud ja
kliimanõukogude
ja mõtterännaku-
kogukondade raames
hoopis roheradikaalid
ja tasamajanduse
pooldajad.***

tahavad säilitada usaldusväarsust, peaksid lõpetama eitamise ja selgitama, kes peab nende kõrgemate kulude eest maksma. Nii et küsimus on: kas Euroopa rohelepingut tööstuslepinguga võrrelda on üldse mõistlik, kui tahame, et seekordne „leping“ oleks edulugu?

Roheleppe poliitilise elujõulisuse kontroll saabub kahtlemata eesseisvatel Euroopa Parlamendi valimistel, kus poliitanalüütikud ennustavad varasemast suuremat edu paremradikaalidele. Muu hulgas roheliste arvelt. Parempoolse koalitsiooni tekkimine Euroopa Parlamendis tähendab üpris kindlasti aga ka senise kliimapoliitika revideerimisele minekut.

Ka ELi suurte riikide tasemel võib tajuda muutuste tuuli. Isegi Saksamaa juhtiva peavoolu erakonna, konservatiivse

CDU/CSU liidu juhtivad liikmed on avaldanud Saksa meedias väga kriitilisi artikleid ELi kliimapoliitika suhtes ning CDU/CSU liidumaa peaministrid ja kõrgemad liidupartei liikmed soovivad taas kasutusele võtta tegevuse lõpetanud tuumareaktorid ning kavandavad ka uute tuumaelektrijaamade ehitamist. Seda olukorras, kus CDU enda endine liidukantsler Angela Merkel need 2011. aastal ära keelas. Igatahes võime suhteliselt suure kindlusega väita, et Euroopa poliitika rõhuasetused muutuvad ja seda eeskätt tulenevalt sisepoliitilisest survest.

Agaga kuna ma pole poliitik, siis ma siin rohkem kaasa ei räägiks. Igatahes selge on see, et ELi kontekstis pole võimalik vaadata tööstuspoliitikat ilma sanktsioneeriva rohepoliitikata.

Ursula von der Leyen sõnas juba detsembris 2019: „Euroopa roheline kokkulepe on meie uus **kasvustrateegia** – majanduskasvuks, mis annab rohkem tagasi kui võtab. Me kõik saame olla üleminekuga seotud ja me kõik saame võimalustest kasu lõigata. Aitame oma majandusel olla ülemaailmne liider, liikudes esimesena ja liikudes kiiresti.“

**MIS ON VAHEPEAL JUHTUNUD
EESTIS EHK EESTI TÕLGENDUS
EUROOPA LIIKUMISSUUNAST**

Jälgides arenguid Euroopas ja Eestis kohapeal ning neid rutiinselt võrreldes ei ole kahtlustki, et meie poliitikutud esindavad ELi seisukohtadest ja trendidest tulenevaid vaateid. Ainukese vahega, et järjepidevalt kiputakse Euroopast kaks aastat maas olema. Kui paljudes Euroopa riikides jõuti roheleppe allkirjastamise järel kujundada välja rohe-eesmärkide jaoks selge raamistik ja õigusselgus, siis Eestis jõudis rohepoliitika kaks aastat hiljem alles parteiprogrammidesse.

Ning nüüd, kui EL on aru saanud, et õhinapõhiselt on oma konkurentsivõime nõrgendamise eeskätt liiga kaugele mindud ning pika eesmärgi tulemusliku täitmise nimel ei tohi üleminekutempo

majandusele tapvaks muutuda, siis Eestis me ELi uut suunda veel eitame. Probleem võib muidugi olla selles, et just on erinevate riigisestse initsiatiividega algatust tehtud. Või ka seepärast, et praegust rohepööret juhivad doktorikraadiga teadlaste asemel nõunikud ja kliimanõukogude ja mõtterännakukogukondade raames hoopis roheradikaalid ja tasamajanduse pooldajad.

Eelnevat kõrvale jättes algab võtmeprobleem rohepoliitikas aga sellest, et Eesti riik on ELi rohelise kokkuleppe muutnud nn rohereformiks, tegemata seejuures arvestatavat mõjuanalüüsi, mida Eesti rohereform eeskätt erasektorile endast kujutab. Näiteks tulenevalt ELi rohelisest kokkuleppest seisab keemiatööstusel ees kolm üleminekut: muutuda kliimanetraalseks ja digitaalseks ning minna üle ohututele ja kestlikele kemikaalidele. Nende üleminekute eelduseks oleks aga toetava seaduskeskkonna loomine, tuginedes sealjuures teadmistele, mitte emotsioonidele.

Vaadates erinevaid majandusnäidikuid, näeme, et EL kaotab hetkel muu maailma ees konkurentsivõimet. Paraku on Eesti omakorda ELi nõrgimate hulgas. Narratiiv, et eelkõige peame ise hakkama saama, on kadunud nii ELi tasemel, kui eriti Eestis. Mida peame sellises olukorras tegema? Esmalt peame lõpetama riiklikult illusioonide tootmise, justkui lähaks Eestil hästi. Eesti majanduslanguses, olukorras, kus isegi meie lähinaabri Leedu majandus tõusis selle aasta esimeses kvartalis 2,9 protsenti, peame vaatama peeglisse.

KLIIMAKINDLA MAJANDUSE SEADUS ESINDAB TAAS DOGMAATILIST VASTUSEISU PÕLEVKIVILE

Viru Keemia Grupi sõnum on olnud, et roheleppe raames ei ole probleemiks põlevkivi, vaid CO₂ emissioonid, mis kaasnevad selle kasutamisega. Kui CO₂ probleem saaks lahenduse, võiksime jätkata põlevkivi kasutamist. Kliimaministeeriumi uus ettepanek, et pärast 2035. aastat tuleks

põlevkivi kasutada millegi muu kui kütuse või energiakandja tootmiseks, tekitab küsimusi. Kui CO₂ oleks kinni püütud, kas poleks siis põlevkivi kasutamine kütusena vastuvõetav?

Rohelepe ja Euroopa Liidu kliimapolitiika keskenduvad CO₂ emissioonide vähendamisele. Kui süsiniku kogumise ja ladustamise tehnoloogiad piisavalt edasi areneks, võiks põlevkivi kasutamine jätkuda ilma kliimapolitiika rikkumiseta. Kliimaministeeriumi ettepanek aga viitab sellele, et isegi kui CO₂ emissioonid on kontrolli all, tuleks põlevkivi kasutust piirata. See on sügavalt arusaamatu ja ebaloogiline.

Kui laevakütuste turul ei toimuks globaalset muutust ja Eestis suudetaks CO₂ kinni püüda, siis miks ei võiks põlevkivist kütust toota? Rohepoliitikutel väidavad, et

Kui suudame arendada tehnoloogiaid, mis võimaldavad põlevkivi kasutamist ilma CO₂ emissioonideta, peaks see olema kooskõlas roheleppe põhimõtetega. Kliimaministeeriumi ettepanek on vastuolus nende põhimõtetega.

kütuse põletamine teistes riikides toob kaasa CO₂ emissioone ja seetõttu pole õige vaadata ainult tootmisheidet. See tähendaks, et Eesti võtaks vastutuse kogu maailma, mitte ainult oma riigi heitmete eest.

Kliimakokkulepped põhinevad riikide individuaalsetel kohustustel. Kui Eesti suudab oma kohustused täita ja CO₂

emissioone vähendada, peaks see olema piisav. Põlevkivi kasutamise täielik piiramine, isegi kui CO₂ on kinni püütud, seab ohtu Eesti energiajulgeoleku ja majanduse.

Roheleppe eesmärk on vähendada CO₂ emissioone, mitte keelata konkreetseid energiaallikaid. Kui suudame arendada tehnoloogiaid, mis võimaldavad põlevkivi kasutamist ilma CO₂ emissioonideta, peaks see olema kooskõlas roheleppe põhimõtetega. Kliimaministeeriumi ettepanek on vastuolus nende põhimõtetega.

Seega peaksime keskenduma CO₂ probleemi lahendamisele innovaatiliste tehnoloogiate arendamise abil, mitte piirama põlevkivi kasutamist. See on ainus loogiline lähenemine, mis tagab nii kliimaeesmärkide saavutamise kui ka riigi energiajulgeoleku ja majandusliku stabiilsuse.

Ega me ometi arva, et stabiilset elektrit saab vaid tuulest?

KVALITEETSED MAJANDUSPOLIITILISED OTSUSED EI LASE ENDA JÄREL OODATA

Majanduskasv peab jõudma rohepoliitikast tingitult või sellele vaatamata kõige olulisemate eesmärkide hulka. Vaid majanduskasv tekitab võimaluse uutesse tehnoloogiatesse investeerida, kvaliteetsemat elukeskkonda luua ning mürskude, õhutorjeraketide ja muu heidutuse ostmiseks/loomiseks julgeolekut tagada.

Üldiselt piisab majanduskasvuks, kui pika aja jooksul teha õigeid otsuseid ja arendada järgmisi valdkondi: 1) stabiilne ja prognoositav maksupoliitika, 2) energiapoliitika, mis tagab taskukohased hinnad üha rohelisemaks muutuvale energiale koos tagatud varustuskindlusega,

3) paindlik hariduspoliitika, mis ei ole kinni vanades dogmades ja lähtub vajaduspõhisusest, 4) suurinvesteeringuteks vajaliku keskkonna loomine ja seal paindlikult tegutsemine ning 5) logistika.

Samuti peame mõistma, et kui nendes valdkondades on tehtud vigu, ei ole siin kiireid lahendusi. Lahenduse alguse eelduseks on realistlik analüüs ja sellest tulenevalt igapäevaselt uute ja kvaliteetsete otsuste tegemine, mis annab lahenduse keskpikas perspektiivis (lahendus ei tohi saabuda pikas perspektiivis ehk 15–20 aasta pärast – me ei saa lubada endale liialt kaua ootamist, teadmata, kas meie valikud on ikka õiged).

Selleks, et ülaltoodud valdkondlikud eesmärgid ei jääks kõlama kui sõnakõlksud, on meil vaja näidata, et meil on vastused neid eesmärke potentsiaalselt varjutavatele riskidele. Näiteks mis puudutab energia hinda ja varustuskindlust, siis tuleks rääkida uuest energiamajanduse arengukavast, mis postuleerib Eesti eesmärgina muutuda elektrit eksportivaks riigiks. Kuidas me tegelikult seda saavutame? Hetkel puudub selles osas realistlik arusaam nii era- kui ka tööstustarbijatele. Ega me ometi arva, et stabiilset elektrit saab vaid tuulest? Investor pole Eesti reavalija, kes seda juttu usuks.

Või teema, mis puudutab meie ühendusi ehk transporti ja logistikat – Venemaa sõjalise agressiooni tõttu on meie senine suurepärase logistiline asukoht muutunud suureks pikaks miinuseks. Lisaks kasvavad logistika kulud veelgi seoses sellega, et Eesti ettevõtjatele surutakse peale maa- ja meretranspordi lülitamist heitmekeeluse süsteemi. Siin võib öelda, et õnneks on Soome sama suur kaotaja kui Eesti ja ilmselt võiks Soome lobivõimekus olla siin Eestile potentsiaalseks päästerõngaks.

TÖÖSTUSE EEST TULEB SEISTA ROHKEM NII KODUS KUI KA BRÜSSELIS

Mis puudutab tööjõupoliitikat, siis tööstuse valdkonnas on juba praegu näha, et kui

riiklik haridussüsteem keskendub vaid täiendava rahastuse kontekstis „roheliste ainete“ arendamisele, siis peab üha rohkem klassikalisi tööstusettevõtteid oma töötajad ise koolitama. Mis on vastus sellele? Võib-olla erakutse- ja -kõrgharidus, mida Eesti hetkel ei soosi.

Lihtsat riigi ja mitte häiriva bürokraatia puhul on ju Eesti riigil ka üht-teist positiivses mõttes ette näidata, ajaloolise perspektiivi tundega vaadates. Kuid viimase pooleteise aasta tendentsid riigi valitsemises indikeerivad siiski, et meil on teatud institutsionaalseid häireid nii õigusriigi toimimise osas kui ka poliitikate ettenähtavuse valdkonnas, rääkimata bürokraatia ohjamisest.

Loodetavasti ei ole liiga paljud välisinvestoritest kursis ja kuulnud meie suurepärasest loosungist 0-bürokraatia osas, mille võiks isegi retooriliselt nüüd ära unustada, sest reaalsus ja kujutelm on omavahel selges konfliktis. Paraku on meil ka hulganisti näiteid, kus Eesti riik ei ole suutnud normaalselt ja sujuvat menetlust tagada erinevate seaduste osas, olgu see siis keskkonnatasude seadus või metsaseadus. Välisinvestorit ei huvita rohujuure demokraatia mured, tema lähtub otsuste tegemisel ettenäidatavatest tulemustest.

Keemiatööstuse liidu kogemus ütleb üheselt, et tihtipeale tuleb palju enam vaeva näha sellega, et Eesti eurotoetuste rakendamine toimuks samadel alustel teiste riikidega. Sama võib öelda ka riigiabi reeglite läbirääkimiste ja tõlgendamiste kohta. Me peame endale ka aru andma, et poliitika kujundamine ja selle resultaatidiks olevad direktiivid ja regulatsioonid on üha rohkem rahvusriigi ülesed ehk tulevad Brüsselist, mis tähendab, et lõviosa vastutusest, mis iganes ettevõtluspoliitika kujundamise eest, lasub ennekõike meie ametnikel, olgu siis Euroopa Liidu Eesti alalise esinduses või kusagil mujal, väljaspool Eestit. Mina oma kogemusest ütlen, et need inimesed on reeglina professionaalsed, aga paraku on nad sageli üsna ülekoormatud.

Mulle teeb muret ka viimase valitsuse poolt ellu viidud riikliku juhtimisstruktuuri reform. Räägime siin ennekõike sellest, et majandus- ja kommunikatsiooniministeerium ei kontrolli enam praktiliselt mitte ühtegi majanduskasvu olulist sisendit, vaid see vastutus lasub kliimaministeeriumil. Majanduskriisi ajal ja üleüldise segaduse kontekstis ei prognoosi ma sellistele haldussüsteemi kastimängudele head kulgu.

Kuivõrd kliimaministeerium kureerib praegu transporti, ehitust, suures osas energeetikas kõikide loodusvarade (sh põlevkivi) juhtimist, planeerimist ja reguleerimist, siis mulle näib, et siin on tekkinud väga selge poliitiline ebaproportsionaalsus. Kuivõrd majandus- ja kommunikatsiooniministeerium panustab ennekõike EASI, Kredexi, turismi ja IT küsimustele, siis võib öelda, et ministeerium, mis vanasti tegeles Eesti majanduse võtmeküsimustega, on nüüdseks kesken- dunud valdkondadele, mis moodustavad vaid mõne kümnendiku Eesti SKTst.

SÕNUMID INVESTORITELE ON MUUTUNUD VASTAKAKS

Konkreetseid küsimusi kliimaministeeriumi tegevuses tekitab ka asutuse tegevusprintsip, et majandust juhitakse loodusliku mitmekesisuse eesmärkidest lähtuvalt. Aga ühe tööstusharu liidu juhina ma küsiks, et millised need raamid siis on? Mitte keegi ei ole seda sõnaselgelt defineerinud. Näiteks on praegu Euroopas tagatud tehnoloogiliste uuenduste jõudmine normatiividesse ja komplekslubadesse. Eesti tegi aga otsuse muuta keskkonna komplekslood tähtajaliseks, millega sisuliselt võttis seisukoha, et jätab endale lahti võimaluse tööstus sulgeda isegi siis, kui tegevus vastab Euroopas rakendatud üldpõhimõtetele ja parimale võimalikule tehnoloogiale. Mis sõnumit tahtis riik anda? Et kui te hästi ei käitu, siis on mul alati võimalus sind sulgeda?

Igatahes tundub see selge signaal võimalikele investoritele, et Eestis

investeeringimine ei ole enam ei pikas ega lühikeses vaates mõistlik tegevus, kui me räägime Ida-Virumaa õiglaseks üleminekuks vajaminevatest sisenditest, mida on vaja suurte tööstusprojektide rahastamiseks.

Eesti on laiemaltki kaotanud oma atraktiivsuse investeeringute sihtriigina, mis pole ime – energia hind on ülikõrge ning asukoht perifeerne, eriti Venemaa-Ukraina sõja vaates. Regulaatiivne keerukus on meil kõrge ning ületab kohati nn vana Euroopat, tööjõudu on vähe ja see on kallid. Täiesti puuduvad investeeringuid soodustavad riiklikud meetmed, millele oleks reaalne mõju.

Selleks, et rohepöördes mitte lõplikult kaotajaks jääda, tuleks riiki meelitada suures mahus tööstusinvesteeringuid.

Retoorikat uskudes on Eesti liberaalset majanduspoliitikat viljelev riik, kus turg paneb asjad paika. Kirjutan sellele põhimõttele alla, aga tuleb vaadata rohkem sisse.

Esiteks on turg muutunud. Teised riigid kasutavad aktiivselt meetmeid investeeringute meelitamiseks. Eesti seda ei tee – kuhu siis investeeringud ja loodav lisandväärtus liiguvad? Lõpptoodanguga konkureerivad kõik võrdsetel alustel, aga tootmissisendi konkurentsivõimesse ja asjaajamise lihtsusesse panustavad kõik kapitalistlikud riigid, v.a Eesti.

Teiseks ei vabasta turule viitamine kedagi aktiivsest majanduse juhtimisest.

Võtame näiteks riigi osaluse äriühingutes. Praegu osaleb riik ettevõtluses, kui esineb turutõrge või on riigil strateegiline huvi. Kas me järgime seda? Kui mingil ajahetkel oli riigi strateegiline huvi läbi Enefit Greeni arendada tuuleenergiat, siis kas see on ka praegu nii? Kas Eesti strateegiline huvi on arendada tuule- ja päikeseparkide ehitust Poolas või võiks riik müüa järele jäänud osaluse osaliselt või tervikuna ning suunata selle raha mõnda uude arendamist vajavasse sektorisse, olgu selleks siis kaitsetööstus, puidu keemiline väärimine või Ida-Virumaa majanduse mitmekesistamine.

Selleks, et rohepöördes mitte lõplikult kaotajaks jääda, tuleks riiki meelitada suures mahus tööstusinvesteeringuid. Sealjuures peab silmas pidama, et need lahendused ei oleks eilne, vaid homme päev. Analoogselt meie konkurentriikidega peaks riik disainima investeeringu toetusmeetmeid või siis garantii-instrumente suurtööstuste Eestisse meelitamiseks ja mitte lootma, et mõni pime kana juhuslikult leiab mõne tera. Selleks, et disainida uute tehnoloogiate põhiseid toetusmehhanisme, peab riik arvestama sellega, et tal tuleb ka endal riske võtta.

Algab kõik aga sellest, et majanduskasv kui instrument kõrgemate eesmärkide saavutamiseks peab saama riigis prioriteediks. Kehtiva koalitsioonilepingu eesmärk on looduslik mitmekesisus. See eesmärk on saavutatav, aga siis ei ole meil mõtet ka imestada, miks ei jätku piisavalt raha meditsiinile, haridusele, riigikaitsele.

Eesti saab rikkamaks vaid siis, kui suureneb eksporditulud. 75 protsenti eksporditulust tuleb aga töötlevast tööstusest. Paraku Eestis puuduvad ideed ja meetmed kiirete positiivsete muutuste ellu kutsutamiseks ehk laiemalt öeldes puudub Eestis täielikult julgus ja praktika kasutada oma strateegiliste eesmärkide või äriühvide saavutamiseks projekti- või valdkonnapõhiselt tööstuspoliitika meetmeid. Olgu need rohelised või mitte.

Eesti tööstuse keerulised ajad

RAUL EAMETS
Bigbanki peaökonomist

Eesti majandus on mais 2024 juba kaheksandat kvartalit järjest languses. Nii nagu terves Euroopas, tuleb ka Eestis tegelda kahe suure kriisi tagajärgedega – kõigepealt tabas maailma koroonakriisi ja sellele järgnes Venemaa sissetung Ukrainasse. Praeguseks on täiemahuline sõda kestnud juba natuke üle kahe aasta ja paraku ei ole uudised rindelt lootusrikkad ehk kiiret lahendust olukorrale ei ole kuskilt paistmas.

Lisaks vapustas maailma eelmisel sügisel Hamasi terrorirünnak Iisraelis ja nüüdseks on sõda Iisraeli ja Hamasi vahel kestnud rohkem kui pool aastat.

MAJANDUSE ÜLDINE TAUST

Kõik see on kaasa toonud n-ö kobarkriisi, kus ühelt poolt on tooraine muutunud oluliselt kallimaks, energia on muutunud

oluliselt kallimaks, kiire inflatsiooni tõttu on tõusnud palgad ja siit edasi on kallinenud ettevõtete tööjõukulud ja muud tootmissisendid, tööstuse eksport on langenud ning investeerimiskeskond on muutunud keerulisemaks. Viimase põhjuseks on kõrged intressid ning ka Eesti valitsuse suhteliselt etteaimamatu majanduspoliitika. Lisaks on Eesti olnud väga aeglane ELi erinevate fondide ja toetusrahade kasutuselevõtul (Eamets 2024b).

Kui nüüd natuke neid kriise analüüsida ja lahti kirjutada, siis tooraine kallinemise taga on paljuski Ukraina sõda ja sellega kaasnenud sanktsioonid Venemaa vastu. Me ei saa osta enam sealt, kus on odavam, sest esiteks on tehased Ukrainas lihtsalt purustatud ja teiseks ei saa Venemaalt sanktsioonide tõttu osta odavat toorainet, nii nagu me oleme seda varem teinud. Eriti annab see tunda metallitööstuses. Venemaa odavast gaasist lahti sidumine on paljuski energiahindade tõusu taga. Need on tõusnud terves Euroopas ja kuna oleme ühtse energiasüsteemi kaudu seotud Põhjamaadega, siis hinnatõus kahtlemata mõjutab meid. Lisaks on kiire rohelisele elektrienergiale üleminek tähendanud seda, et oleme sulgenud Euroopas n-ö

	2008	2012	2016	2020	2021	2022	kasv kordades (2008/2022)
Bulgaaria	2,6	3,4	4,5	6,6	7,1	8,2	3,2
Rumeenia	4,2	4,1	5,3	8,2	8,5	9,5	2,3
Slovakkia	7,0	8,9	10,2	13,7	14,5	15,6	2,2
Leedu	5,9	5,9	7,4	10,3	11,6	13,1	2,2
Eesti	7,9	8,6	10,8	14,1	15	16,4	2,1
Läti	5,9	6,0	7,7	10,7	11,3	12,2	2,1
Tšehhi	9,2	10,0	10,3	14,6	15	16,4	1,8
Poola	7,6	7,9	8,7	10,9	11,5	12,5	1,6
Saksamaa	27,9	30,5	32,8	36,8	37,4	39,5	1,4
Ungari	7,8	7,4	7,8	9,8	10,3	10,7	1,4
Soome	27,1	31,3	33,7	34	35,1	35,9	1,3
Portugal	12,2	13,3	13,6	15,1	15,4	16,1	1,3
Horvaatia	9,2	9,5	9,5	10,8	11,2	12,1	1,3
Rootsi	31,6	37,3	37,7	38	40,8	40,1	1,3
Malta	11,4	11,8	14,2	13,2	13	14	1,2
Kreeka	16,8	15,7	15,2	13,8	14	14,5	0,9

TABEL 1. Tööjõukulud ühe töötatud töötunni kohta valitud ELi riikides.

Allikas: Eamets, 2024

pruuni elektri tootmise võimsusi, ilma et oleks asemele pakkuda samas mahus rohelist elektrienergiat. Euroopast on vast parim näide Saksa tuumajaamade sulgemine, mille tõttu on Saksamaa muutunud elektri eksportijast elektri importijaks (ERR 2024). Viimane kehtib kindlasti ka Eesti kohta, põlevkivijaamade osakaalu vähendamisega samas taktis ei ole käinud roheenergia mahtude suurendamine ja me peame suure osa oma elektrist sisse ostma.

Kuigi inflatsioon Eesti ei kasva enam sellise kiirusega nagu 2023. või eriti 2022. aastal, näeme 3–3,5-protsendilist hinnatõusu kindlasti ka sellel aastal (Eesti Pank 2023). Hinnatõusuga käis kaasas ka palkade kasv ning kiire palgakasv tähendab omakorda, et ettevõtetel on oma toodangut järjest raskem müüa

traditsioonilistel eksporditurgetel. Eestis olid tööjõukulud töötatud ajaühiku (tunni) kohta 2022. aastal 16,4 eurot (vt tabel 1). Kui võrdleme oma tööjõukulude kasvu konkurentidega, siis näeme, et 2008 oli meist odavamaid riike ELis seitse, 2022. aastal aga 11. Meist kiiremini on tööjõukulud kasvanud ainult neljas riigis. Tõsi on ka see, et jõukamate naabrite tasemeni on veel pikk tee, näiteks Saksamaal on vastav näitaja 39,5 ja Rootsis 40,1 (Eamets 2024).

Kõik nimetatud tegurid on väga otseselt mõjutanud ka meie töötlevat tööstust. Eesti sisemajanduse kogutoodangust annab töötlev tööstus umbes 14 protsenti, olles sellega kõige suurem lisandväärtust loov haru Eesti majanduses. Samuti töötab selles valdkonnas kõige rohkem inimesi, kõikidest hõivatutest 17,2 protsenti, mis arvuliselt teeb 120 000 inimest (2023. a

tööjõu-uuringu andmed). Hõivatute arvu järgi on kõige suuremad alamsektorid metalltoodete valmistamine (19 100), puidutöötlemine (17 000) ning toiduainetööstus (10 700). Umbes 8000 või natuke rohkem töötajat on nii mööblitööstuses, elektriseadmete tootmises kui ka arvutite ja elektroonika tootmises.

MUUTUSED TÖÖSTUSHARUDES

Kui võrdleme hõive ja tootmiskahtude muutust enne finantskriisi (2009) ja pärast koroonakriisi oleva ajahorisondiga (2022), siis see võimaldab meil teha järeldusi võimalike struktuursete muutuste kohta töötlevas tööstuses. Suurematest valdkondadest on tootmiskahtude mõttes oma osakaalu kogu tööstuses kasvatanud kõige rohkem puidutöötlemine. Kui 2009 oli puidutöötlemise osakaal töötlevas tööstuses 13,4 protsenti, siis aastaks 2022 oli see osakaal kasvanud 22 protsendini (vt joonis 1). Samuti oli kasvanud arvutite ja elektroonika tootmise osakaal. Suurematest sektoritest olid metalltoodete tootmine ja elektriseadmete tootmine jäänud samale tasemele võrreldes 2009. aastaga. Toiduainetööstuse osakaal oli päris tugevasti langenud (16,7 protsendilt 12,2-le), langenud oli ka mööblitootmise osakaal (4,8 protsendilt 3,8-le). Absoluutarvudes on selle perioodi tootmiskaht loomulikult mitmekordistunud: kui vaadata kogu töötleva tööstuse kogumahtu, siis see oli 2009. aastal 5,5 miljardit eurot ja 2022. aastal 17,4 miljardit eurot.

Kui siia kõrvale panna hõive osakaalu (hõivatute arv konkreetse valdkonnas on jagatud kogu töötleva tööstuse hõivatute arvuga) muutused, siis näeme, et puidutöötlemise sektoris hõivatute osakaal on kasvanud, sest sektor tervikuna on kasvanud, samas näiteks metalltoodete tootmise valdkonnas on üldised tootmiskahtude proportsioonid jäänud samaks, hõivatute osakaal on kasvanud, sektorisse on lisandunud pea 7000 inimest. Tööjõu mahukusele viitab asjaolu, kui hõivatute osakaal on koguhõivest suurem kui

toodangu mahu osakaal, nii on see näiteks mööblitööstuses.

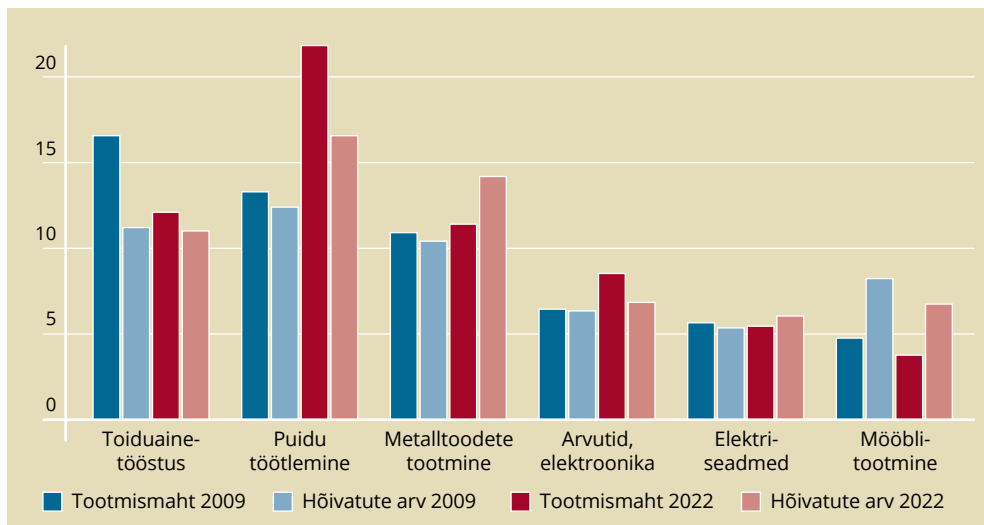
Kõige suuremaid kahanemisi näeme vaadeldaval perioodil õmbluses ja tekstiilitööstuses, kus hõivatute arv on vähenenud 5400 töötaja võrra. Mahud on vähenenud kogu tööstuses, lisaks eespool nimetatud valdkondadele ka paberitööstuses ning keemiatööstuses (vt joonis 2). Kui mõelda tootmiskahtude energiamahukusele, siis kahtlemata on paberitööstus ja keemiatööstus ühed energiamahukamad valdkonnad üldse ja arvestades, kui palju on vahepeal energia hinnad tõusnud, siis

Kõige suuremaid kahanemisi näeme vaadeldaval perioodil õmbluses ja tekstiilitööstuses, kus hõivatute arv on vähenenud 5400 töötaja võrra.

ei ole niisugused muutused ka üllatavad. Toiduainetööstuse üldine vähenemine on juba eespool mainitud. Kui vaadata sektori sisse, siis näeme, et osakaalu mõttes on kõige rohkem kokku tõmbunud joogitootmine, lihatööstus ja piimatööstus. Tuletan korraks meelde, et jutt käib suhtelistest muutustest ehk nende valdkondade osatähtsus kogu tööstuses on vähenenud.

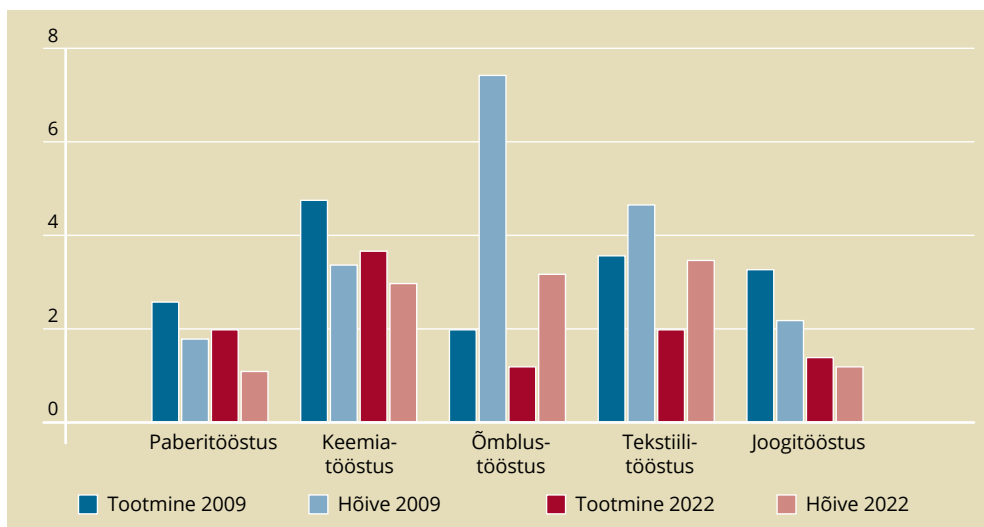
TÖÖSTUS JA VÄLISKAUBANDUS

Meie tööstuse toodangust pea kaks kolmandikku läheb ekspordiks. Kõige suuremad ekspordiartiklid on elektriseadmed, edasi tulevad puit ja puittooted ning põllumajandussaadused ja toidukaubad.

JOONIS 1. Tootmismahu ja hõivatute osakaalu muutus valitud sektorites 2009, 2022.

Allikas: statistikaamet, autori arvutused

JOONIS 2. Tootmismahu ja hõivatute osakaalu muutus valitud sektorites 2009, 2022.

Allikas: statistikaamet, autori arvutused

Kümme protsenti kogu ekspordist moodustasid transpordivahendid ja mineraalsed tooted, üheksa protsenti metallitoodet ning sama suur oli ka masinate ja seadmete ekspordi osakaal.

Ekspordipartneritest esimesel kohal on Soome, järgnevad Läti, Rootsi, Leedu ja Saksamaa. Kui vaatame, kuidas nendel riikidel praegu läheb, siis jättes kaks Balti

riiki kõrvale, tuleb nentida, et Rootsil ja Soomel ei lähe majanduses hästi. Lisaks on Rootsi päris suures mahus devalveerinud Rootsi krooni, mis omakorda tähendab, et rootslaste jaoks on Eesti tooted järjest kallimaks muutunud. Eriti valusasti on pihta saanud Eesti puitmajatootjad, kes olid harjunud naabrite juures puitmaju ehitama. Saksamaa kui suur Euroopa

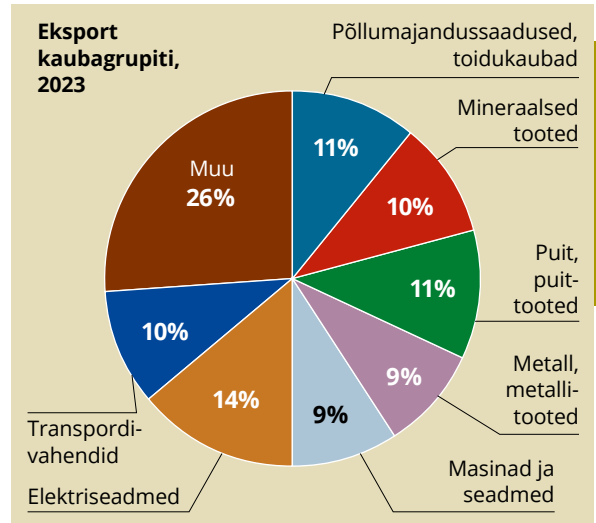
majanduse kasvumootor elab samuti üle keerulisi aegu. Mida lähemale erinevate prognoosidega tänasele päevale tuleme, seda nukramaks lähevad arvud (vt tabel 2). Praegu võime suures pildis (euroalal tervikuna) rääkida suure tõenäosusega 0–0,5-protsendilisest majanduskasvust 2024. aastal¹. Majandus seisab lihtsalt paigal. Kui ekspordipartneritel ei lähe hästi, ei saa hästi minna ka Eesti majandusel.

Omaette fenomen on Läti ja Leedu majandus, kus ka sellel aastal prognoositakse kasvu. Eesti Pank tõi oma majandusprognoosi tutvustusel välja kolm tegurit, miks Lätil ja Leedul on võrreldes Eestiga läinud suhteliselt paremini. Esiteks on nad vähem seotud Põhjamaade majandusega, seega ka sealne kokku tõmbumine mõjutab neid vähem. Teiseks, Eesti erasektori kõrge laenukoormus, mis eriti kõrgete intresside tingimustes pärsib investeeringu aktiivsust. Kolmandaks on nende riikide valitsused järjekindlamalt toetanud oma tööstussektorit ja ettevõtlust tervikuna, näiteks energiakriisi ajal (Eesti Pank, 2024). Tööandjate Tuulelohe konverentsi ajal toodi välja ka tõdemus, et näiteks Leedus on suurettevõtete toetus palju suurem kui Eestis.

TÖÖSTUSE HETKEOLUKORD

Operatiivset kuist statistikat vaadates võime näha kaht tendentsi. Esiteks, kui vaadata mahuindeksit, millega püütakse hinnata tööstuse reaalselt näitajate muutust, siis see võrreldes eelmise kuuga natuke kasvas (vt joonis 4). Kui veebruaris oli mahuindeks 85, siis märtsis 85,7. Need arvud näitavad trendi ehk siis sesoonsed kõikumised on maha arvatud. Võrdlus käib 2021. aastaga, mis on võrdsustatud 100ga. Seega toodame praegu 15 protsenti

1 Kõige värskem Euroopa Liidu majandusprognoos pakub 2024. aastal eurotsooni majanduskasvuks 0,8%, https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/spring-2024-economic-forecast-gradual-expansion-amid-high-geopolitical-risks_en

JOONIS 3. Eesti ekspordiarvud, 2023.

Allikas: statistikaamet, autori arvutused

	Euroopa Komisjon (2023 sügis)	Vastava riigi keskpang (dets. 2023)	Kõige värskem prognoos (mai 2024)
Eesti	1,9	-0,4	-0,4
Läti	2,4	2	1,8
Leedu	2,5	1,8	1,7
Soome	0,8	-0,2*	-0,4
Rootsi	-0,2	-0,1**	0,6
Saksamaa	0,9	0,4	0,2
Euroala	1,2	0,8	0,7

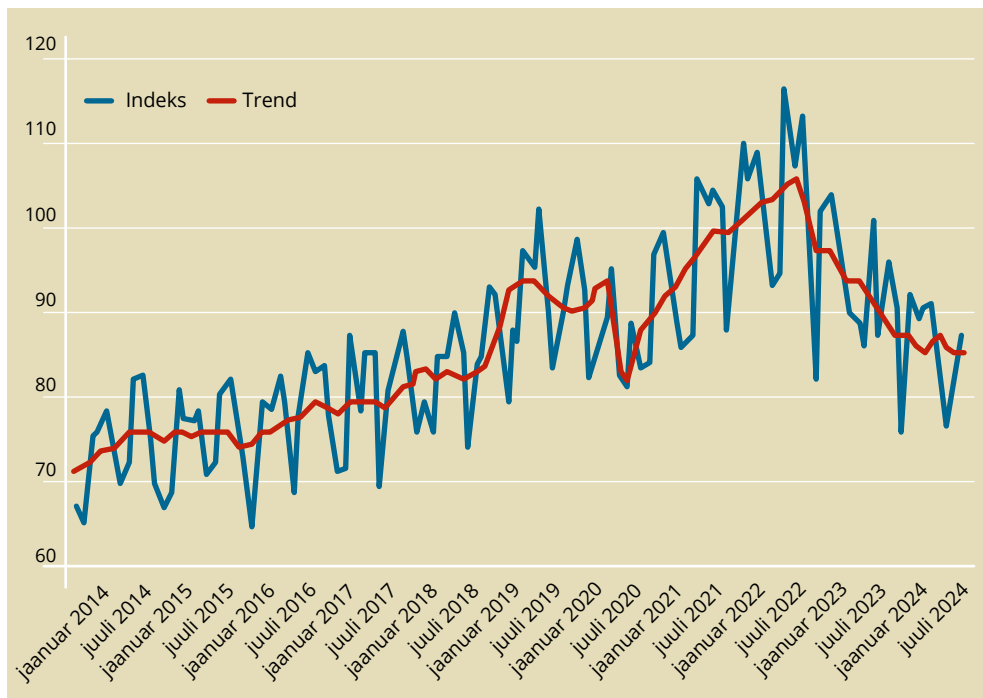
* Jaanuar 2024 ** November 2023

TABEL 2. Majandusprognoosid Eesti ja Eesti olulisemate kaubanduspartnerite kohta. Värskema prognoosi allikas: OECD Economic Outlook, May 2024.

Allikas: Eamets, 2024 ja OECD

vähem kui kolm aastat tagasi ja kui jätta vahele koroonakriisist tulnud kukkumine, on meie tööstustoodangu maht sama suur, kui oli oktoobris 2018 ehk siis rohkem kui viis aastat tagasi.

Kui vaadata töötleva tööstuse võrdlust eelmise aastaga, siis on langus -6,8

JOONIS 4. Töötleva tööstuse toodangu mahuindeks ja selle trend, jaanuar 2014 – märts 2024. 2021 = 100.

Allikas: statistikaamet

protsenti. Kusjuures ka aasta tagasi oli meil päris suur langus, märtsis tervelt 13,1 protsenti. Mais 2024 neid ridu kirjutades võib tõdeda, et võib-olla on languse põhi tööstuses käes, sest kui 2023. aastat vaadata, siis kõige suurem langus oligi aprillis: –16,3 protsenti, edasi hakkas langus vähenema. Statistikast kaugemal seisvatele inimestele selgituseks, et alates eelmise aasta aprillist hakkas langus vähenema, aga jätkuvalt oleme iga kuu olnud miinuses ehk tegelikult tööstuse olukord halveneb, lihtsalt natuke aeglasemas tempos kui varem, kasvust oleme ikka veel kaugel. Mahuindeks näitab, et ehk oleme jõudnud faasi, kus edasi on võimalik tõus.

Kõige keerulisemad on ajad jätkuvalt metallitööstuses, elektroonikatööstuses, elektriseadmete tootmises ja puidutööstuses, eriti kolm viimast on tihedalt seotud Rootsi majandusega, kus 2024. aasta alguse majandusnäitajad erilist optimismi ei süsti.

Kui tulla tagasi Eesti tööstuse juurde, siis positiivsed uudised tulevad toiduainetööstusest: esimene kvartal näitas 4,3-protsendilist kasvu. Positiivsed trendid on ka põlevkiviõli tootmises ja ehitusmaterjalide tootmises. Eriti võiks rõõmustada viimane, sest see võiks eeldada ka teatud elavnemist ehitusturul, mis pikka aega on vindunud tellimuste vähesuse käes. Ehk on nüüd hakanud jää liikuma ja ehitusturul hakkab olukord paranema. Võib-olla näeme hetkel langustrendi muutumas. Teisalt võib olla tegemist ka sesoonse efektiga, sest eks ilmade soojenedes hakatakse ka natuke rohkem ehitama ja varem pooleli jäänud objekte lõpetama.

OLUKORD SUUREMATES TÖÖSTUSHARUDES

Järgnevalt vaatame natuke lähemalt suuremaid tööstusvaldkondi. Analüüsi alla võetakse ajaperiood alates 2019. aasta I kvartalist ehk siis eeg enne koroonakriisi.

Vaadeldakse kuue sektori käekäiku: toiduainetööstus, puidutöötlemine, mööblitööstus, arvutite ja elektroonika tootmine, elektriseadmete tootmine ning kõrval on ka töötleva tööstuse keskmised andmed tervikuna. Kuna Eesti majandus on mahult väike ja kõik nimetatud valdkonnad on selgelt ekspordile orienteeritud, peab kvartaalsete andmete tõlgendamisel olema ettevaatlik, mõned suured tehingud välismaale võivad statistiliselt oluliselt mõjutada kvartaalseid näitajaid. Eriti näeme selliseid kõikumisi puidutöötlemise sektoris. Kui alustame müügitulu mahudest, siis joonisel 5 on näha, et oma müügitulusid on võrreldes koroonaeelse perioodiga suurendanud toiduainetööstus. Eks oma mõju on kindlasti ka kodumaisel inflatsioonil, toiduainetööstus on ilmselt kõige rohkem kodumaise tarbimisega seotud. Mööblitööstuse ning arvutite ja elektroonika tootmise müügitulu on enam-vähem samal tasemel kui 2019. aasta alguses. Töötlev tööstus tervikuna saab müügituluna 30 protsenti rohkem kui neli aastat tagasi.

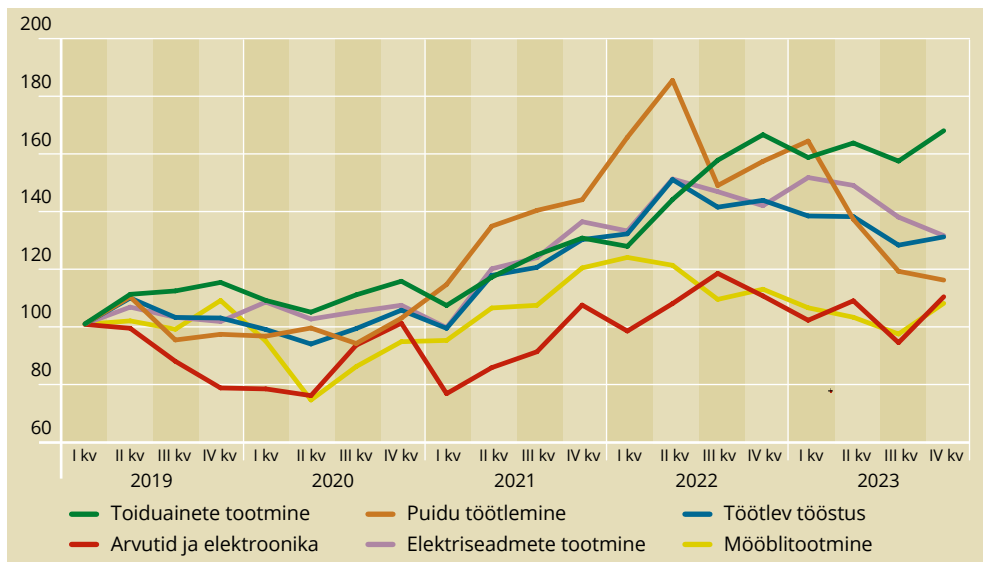
Suhteliselt sarnaseid proportsioone näeme ka kogukulude kasvus (vt joonis 6). Eespool sai juba kirjeldatud tootmissisendite hinnakasvu põhjuseid ja siin on kõige rohkem pihta saanud toiduainetööstus, kogukulude kasv pea 70 protsenti, mööblitööstuses ning arvutite ja elektroonika valmistamise valdkonnas on kulude kasv läbi teinud suuri kõikumisi kriisi ajal, kuid 2023. aasta lõpus ollakse samal tasemel kui 2019. aasta alguses. Tööstuses on kogukulud suurenenud sarnaselt müügituluga 30 protsenti võrra. Eks sellised proportsioonid on ka väga loogilised, sest ettevõtted peavad sisendite kallinemise üle kandma ka lõpphindadesse, kui soovitakse kasumit teenida. Puidu töötlemises on selgelt näha energiahindade kiire tõusu mõju eelmisel talvel ning kaks talve tagasi, kus kogukulude kasv oli koroonaeelse perioodiga võrreldes üle 60 protsendi kõrgem.

Palgad on tõusnud kõigis sektorites, kõige vähem mööblitööstuses (37,2

protsenti) ning kõige rohkem arvutite ja elektroonika tööstuses ning töötlevas tööstuses tervikuna (51 protsenti). Toiduainetööstuses oli palgatõus 43,2 protsenti, elektriseadmete tootmises 39,5 protsenti ja puidutöötlemises 45,2 protsenti. Võiks eeldada, et kui palgad on kiiremini tõusnud kui kogukulu, siis peaks töäjökulude osakaal kogukuludes olema suurenenud. Kuuest vaadeldavast valdkonnast ainult kahes oli kogukulude kasv kiirem või võrdne palgaskasvuga, need olid toiduainetööstus ja elektriseadmete tootmine. Ülejäänud neljas peaks siis tavalooigikat kasutades töäjökulude osakaal kogukuludes olema kasvanud. Paraku see nii lihtne ei ole. Kui vaatame joonist 7, siis näeme üldist pilti, et kiire inflatsiooni ajal töäjökulude osakaal langes, sest elekter, tooraine ja küte kallinesid kiiresti, kuid perioodi lõpus on proportsioonid suhteliselt samad, mis neli aastat tagasi. Küll aga annab joonis päris hea pildi erinevate valdkondade töäjöumahukusest. Meie valikust on kõige töäjöumahukam mööblitööstus, kõige väiksem on töäjökulude osakaal toiduainetööstuses. Keskmiselt moodustavad töötlevas tööstuses töäjökulud kogukuludest 18 protsenti.

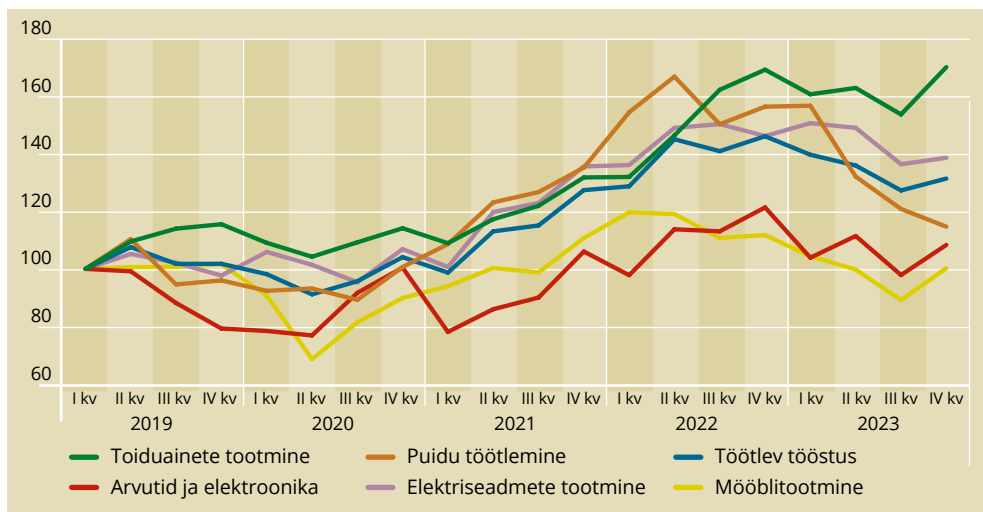
Osaliselt seletab sellist olukorda kogu töötleva tööstuse kokkutõmbumine vaadeldaval perioodil. See väljendub kindlasti ka töötajate arvu vähenemises (vt joonis 8). Terves töötlevas tööstuses oli viis protsenti vähem hõivatud töötajaid kui 2019. aasta alguses. Mööblitööstuses vähenes töötajate arv koguni 23 protsenti ja puidutöötlemises 15 protsenti. Samas ei ole samas mahu vähenenud müügid ehk tegelikult näitab töötajate arvu vähenemine ka tootlikkuse tõusu. Inimesi on asendatud masinatega ja tootmist efektiivsemaks muudetud. Teisiti ei ole võimalik selgitada töövõiljakuse tõusu, mida on siinkohal mõõdetud kui loodud puhast lisandväärtust töötaja kohta (vt joonis 9). Mööblitööstuses on töövõiljakus kasvanud 75 protsenti, kõrged kasvunumbrid on ka teistes vaatluse all olevates valdkondades,

JOONIS 5. Müügitulu valitud sektorites (2019 I kv = 100).

Allikas: statistikaamet, autori koostatud joonised

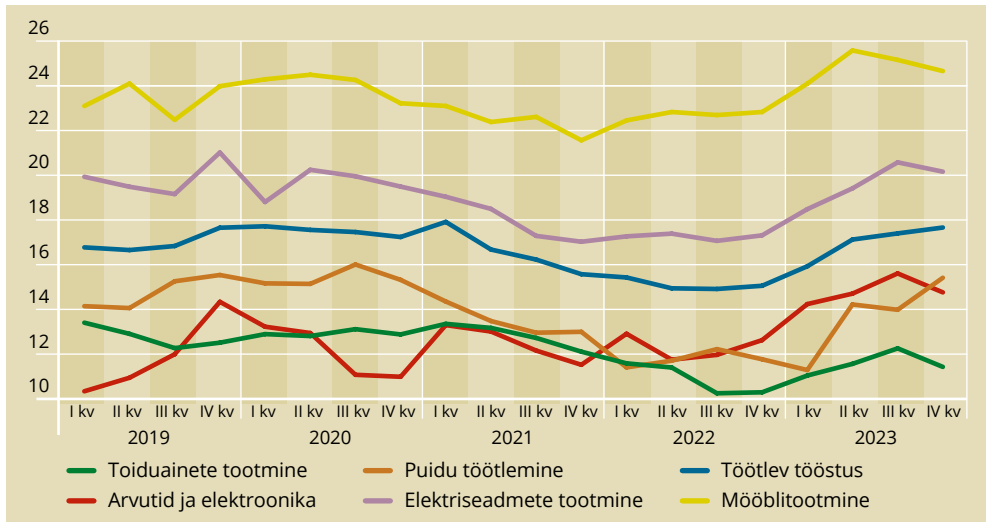
JOONIS 6. Kogukulude dünaamika valitud sektorites (2019 I kv = 100).

Allikas: statistikaamet, autori koostatud joonised

teisel kohal on puidu töötlemine 50 protsendiga, töötlevas tööstuses tervikuna on tööviljakus kasvanud 40 protsenti. Kõige vähem on tööviljakus suurenenud elektriseadmete tootmises, ainult kümme protsenti.

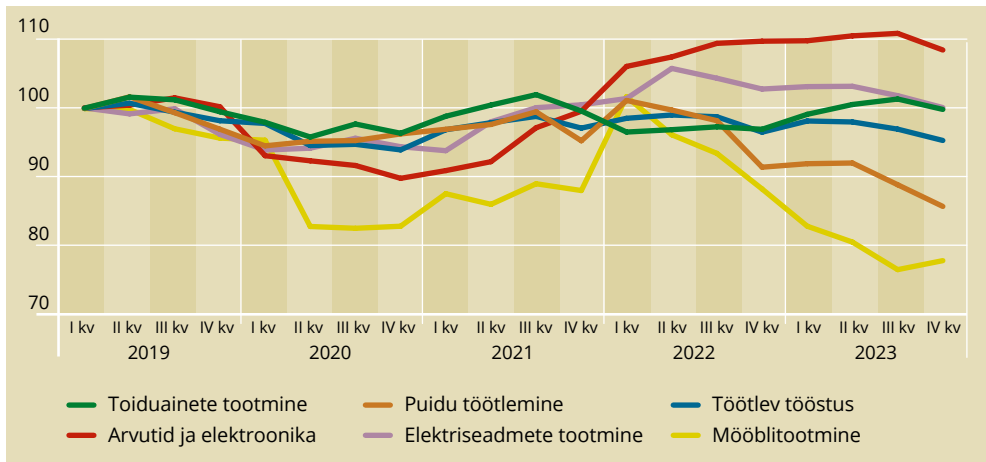
KOKKUVÕTTEKS JA POLIITIKASOOVITUSTEKS

Ettevõtjate huvi on kasumit teenida ning läbi maksude panustada avaliku sektori arengusse ja inimeste heaolusse. Selleks, et ettevõtted kasvaksid ja areneksid,

JOONIS 7. Töajukulude osakaal kogutuludest (%).

Allikas: statistikaamet, autori koostatud joonised

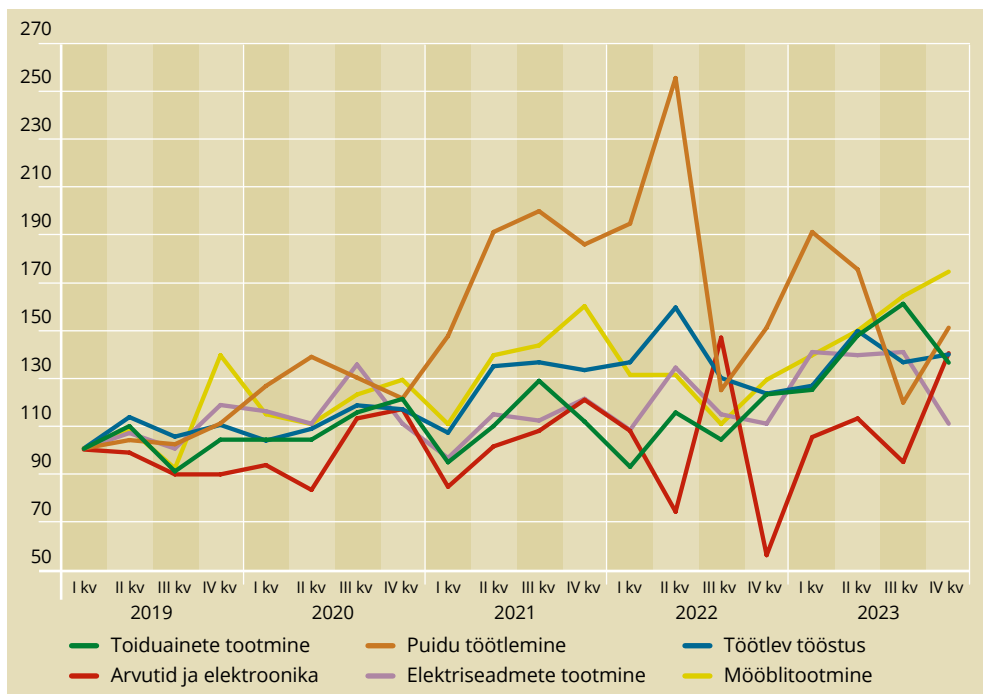

JOONIS 8. Töötajate arvu dünaamika valitud sektorites (2019 I kv = 100).

Allikas: statistikaamet, autori koostatud joonised

on vaja teha investeeringuid. Praegune majanduspoliitiline olukord paraku ei toeta väga investeeringute tegemist. Seda kolmel põhjusel. Maa maailma geopoliitiline olukord on ärev ja me ei oska prognoosida, millal lõpevad sõjalised konfliktid, mis meie majandust mõjutavad. Lisaks suurendab ebakindlust valitsuse ebakindel majanduspoliitika, kus räägitakse kord maksude tõstmisest, kord kulude

kokkuhoiust, kord täiendavast laenamisest. Ettevõtjad ei ole alati ja ühemõtteliselt maksude tõstmise vastu, vähemasti mitte kõik. Pigem on oleks vaja stabiilsust ja kindlust tuleviku suhtes, et kui maksukoormus ka tõuseb, siis võiks see mõneks ajaks nii ka jääda, sest ettevõtjad kohanduvad. Kõige keerulisem on toimetada olukorras, kus ühel nädalal räägitakse üht ja teisel teist juttu. Kolmandaks pidurdab

JOONIS 9. Töövõimuse dünaamika (2019 I kv = 100).

Allikas: statistikaamet, autori koostatud joonised

investeeringuid erasektori suhteliselt kõrge laenukoormus. Olukorras, kus intressid on kõrged ja tulevikuväljavaated segased, lükatakse investeeringuid pigem edasi.

Seega oleks ühiskonnas vaja laiapõhjalisemat arutelu, millist riiki me soovime. Kas suurte toetustega Skandinaavia-tüüpi heaoluühiskonda, millega kaasneb suurem maksukoormus, või suurema individuaalse vastutusega ja vabale turumajandusele toetuvat ühiskonda, kus regulatsioone on vähem ja maksukoormus ka madalam. Arvestades praeguseid arenguid, kipub kaalukauss kalduma esimese valiku suunas. Need teemad tuleks selgeks diskuteerida ja siis ettevõtjad ka kohandavad oma tegevused vastavalt uutele tingimustele. Oluline on, et üldiseid aluspõhimõtteid iga valimiste tsükliga uuesti muutma ei hakataks.

Tartu Ülikooli majandusteaduskonna poolt Arengufondile tehtud aruandes,

mille põhifookuses olid poliitikasoovitused Eesti majanduse konkurentsivõime tõstmiseks, oli olulisel kohal ka töötleva tööstuse osatähtsuse tõstmine avaliku halduse vaatenurgast. See tähendaks vähemasti kantsleri positsiooni tekitamist majandust kureerivas ministeerimis, kes vastutaks tööstuse hea käekäigu eest. 2024. aasta mais igatahes sellist ametikohta isegi asekancleri võtmes ei ole.

Lisaks sellele oli meie poliitikaettepanekute pakettis ka n-ö rohelise koridori loomine Eesti riigile oluliste investeeringute tegemiseks vajalike lubade ja kooskõlastuste saamisel.

Meil ei ole ka paindlikke ja lihtsalt mõistetavaid tootmise tõhustamise riiklikke meetmeid. Oluline on väikeettevõtete digiteerimise toetamine ja üks väljapakutud meede oli rahvusvahelise teadlaste ja ettevõtete võrgustiku loomine digiteerimise parimate praktikate juurutamiseks. Lisaks pakkusime välja

ja tulumaksuerisuste loomist ettevõtete teadus- ja arendustegevusega seotud kulutustelt (Varblane, Eamets *et al.* 2024)

Praegu pole meil ka tõhusaid meetmeid suurettvõtete ja ekspordivedurite toetamiseks või kui meetmed on, siis need ei tööta. Sellest on andnud märku mitmed suurinvesteeringud, mida Eesti ettevõtjad on teinud või kavandavad teha Eestist

välja kas naaberriikidesse või kaugemale (Samost 2024).

Kokkuvõtvalt võib öelda, et kuigi me suures plaanis liigume teenustepõhise majanduse suunas, peaksime nii rahaliselt kui poliitiliselt toetama ka töötlevat tööstust, kes annab väga suure osa meie ekspordimajandusest ning on kõige suurem töökohtade pakkuja majanduses.

KASUTATUD ALLIKAD

EAMETS, R., 2024. Eesti majanduse käekäik 2024. aastal. – Välis-Eesti, Välis-Eesti Ühingu ajakiri 2024, XXIX aastakäik, Eesti lk 12–18. – https://valiseesti.org/wp-content/uploads/2024/04/valis-eesti_2024_net.pdf

EAMETS, R., 2024b. Majandusaastal on varuks proovikive. – Finants- ja õigusajakiri RUP, veebruar 2024, nr 1, lk 10–15.

EESTI PANK, 2023. Eesti panga majandusprognosis: käimas on vinduv majanduslangus. – Kokkuvõtte Eesti Panga koduleheküljel, 19.12.2023. – <https://www.eestipank.ee/press/prognosis-kaimas-vinduv-majanduslangus-19122023>

EESTI PANK, 2024. Eesti panga majandusprognosis: majandus on tõusu lävel, 26.03.2024. – <https://www.eestipank.ee/press/prognosis-majandus-tousu-lavel-26032024>

ERR, 2024. Saksamaast sai esimest korda läbi aastate suur elektri netoimportija. – [err.ee](https://www.err.ee/1609285416/saksamaast-sai-esimest-korda-labi-aastate-suur-elektri-netoimportija), 18.03.2024. – <https://www.err.ee/1609285416/saksamaast-sai-esimest-korda-labi-aastate-suur-elektri-netoimportija>

SAMOST, A., 2024. Raul Kirjanen: valitsus on kui meeskonna mänedžer, kes platsi äärde ei lähe. – Vikerraadio intervjuu Raul Kirjaneniga, 23.03.2024. – <https://www.err.ee/1609289802/raul-kirjanen-valitsus-on-kui-meeskonna-manedzer-kes-platsi-aarde-ei-lahe>

VARBLANE, U., EAMETS, R., ANGER-KRAAVI, A., EERMA, D., 2004. Eesti majanduse arengut toetavate ettepanekute analüüs. – Arenguseire Keskuse uuring 2024. – https://arenguseire.ee/wp-content/uploads/2024/02/2024_eeesti-majanduse-arengut-toetavate-ettepanekute-analuus_uuring.pdf

Kuidas kajastub Eesti tööstuse seis meedias?

TOOMAS RANDLO
BMMG
kommunikatsiooniekspert

Kellelegi pole ilmselt üllatus, et Eesti tööstusel ei lähe praegu kõige paremini. Kuidas paistab see aga meediaandmetest välja?

Eesti meedia kajastab võrdlemisi stabiilselt kohaliku tööstusega seotud teemasid. Balti Meediamonitooringu Grupi (BMMG) platvormi Station andmetest nähtub, et

aastast aastasse ulatab tööstuse kajastuste arv 20 000 kanti. Viimase nelja aasta jooksul on tööstusega seoses aga kahel korral kasvanud koondamisi, pankrotte ja muid negatiivseid märksõnu sisaldanud uudiste hulk.

Esimene järsk kasv toimus 2020. aastal kevadel, mil algas koroonapandeemia. Järsult kasvasid tööstuse kontekstis uudised, mis mainisid koondamisi ja pankrotte. See vaibus aga mõne kuuga ja aasta teises pooles olukord taas normaliseerus.

Järgmine tõus algas 2022. aasta teises pooles. Iga kuuga kasvas Eesti tööstusest pajatavate pessimistlike uudiste hulk

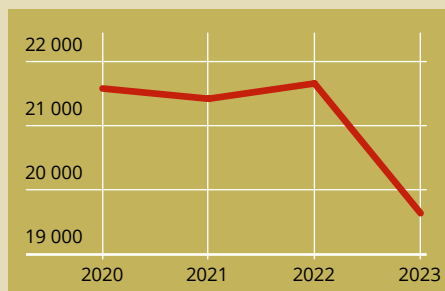
Eesti meedias. Haripunkt jäi 2022. aasta sügisesse ja negatiivsete kajastuste arv pärast seda langes. Mullu aga püüsid tööstuse negatiivsed kajastused siiski pigem üle keskmise.

Kui kajastuste sisse vaadata, siis ilmneb, et palju räägitakse kohalikust toidutööstusest. Ja tööstusega seotud kajastustes mainiti kõige rohkem poliitikuid, esindusliitude juhte ja pankade ökonomiste, sest viimased kommenteerivad sektori seisu sageli oma majandusülevaadetes.

Näiteks on tööstuse kajastustes enim mainitud isikute seas endine regionaalminister Madis Kallas, toiduliidu juht Sirje Potisepp ja Swedbanki peaökonomist Tõnu Mertsina. Organisatsioonidest mainiti tööstuse kajastustes kõige sagedamini Euroopa Liitu, RMKd ja Eesti Energiat.

Tasub ka veel välja tuua, et kui negatiivsed uudised Eesti tööstusest ilmusid meediasse rohkem 2022. aasta teises pooles, siis üldisemalt vaadates on pilt veidi teistsugune. BMMG Meeleolu mõju indeks, mis mõõdab negatiivsete majandusuudiste hulka Eesti meedias, hakkas kasvama umbes aasta varem.

2021. aasta sügisel hakkas meedia aktiivselt kajastama hinnatõusu ja inflatsiooni. Selle järel hakkas langema Eesti Konjunktuuriinstituudi

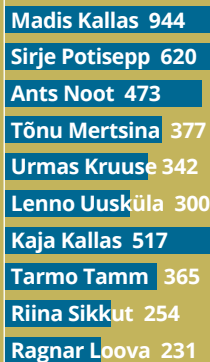

TABEL 1. Tööstuse kajastuste arv Eesti meedias.

Allikas: BMMG

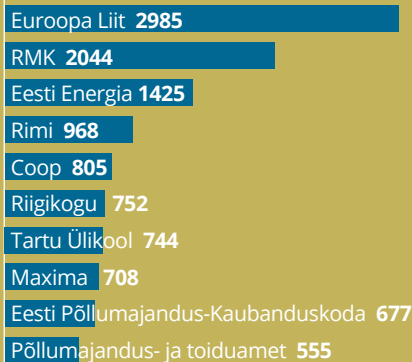
tarbijabaromeeter, mis mõõdab seda, kuidas inimesed majanduse olukorda näevad. Tööstuse muresid hakkas meedia rohkem kajastama siis, kui inflatsioon oli haripunkti jõudmas.

Meeleolu mõju indeks on selle aasta algusest olnud languses, mis tähendab, et negatiivsete majandusuudiste hulk on languses. Paistab, et ka tööstusega seotud negatiivsed kajastused on vaibumas. Küsimus on nüüd, kas tööstuse jaoks on taevas ka päriselt selginemas või on oodata veel halbu üllatusi.

TABEL 2. Tööstuse teemades enim mainitud isikud.

Allikas: BMMG

TABEL 3. Tööstuse teemades enim mainitud organisatsioonid.

Allikas: BMMG

Mullu jäi Eesti eksport elaniku kohta alla Euroopa Liidu keskmise

JANE LEPPMETS
Statistikaameti analüütik

Aastal 2023 eksporditi Eestist kaupu jooksevhindades 18,2 miljardi euro ja imporditi 21,2 miljardi euro eest.

Eksport vähenes 2022. aastaga võrreldes 16 protsenti ja import 17 protsenti. Kaubavahetuse puudujääk ulatus kolme miljardi euroni. 2023. aasta kaupade väliskaubanduse trendidest kirjutab statistikaameti analüütik Jane Leppmets.

Kui tavapäraselt on Eesti eksport elaniku kohta ületanud Euroopa Liidu (EL) keskmist, siis mullu oli olukord vastupidine – Eesti eksport elaniku kohta oli 13 324 eurot, ELis keskmiselt aga 14 523 eurot. Import elaniku kohta ületas ELi keskmist (14 523 eurot), ulatudes 15 498 euroni. Balti riikide vahelises võrdluses ületasid Eesti eksport ja import elaniku kohta Läti, kuid jäid alla Leedule. Nagu Eestis, jäi ka Läti ja Leedu eksport elaniku kohta alla ELi keskmist. Eesti ja Leedu puhul ületas import elaniku kohta ELi keskmist, Läti arvud olid aga keskmisest väiksemad.

Eurostati andmetel oli kõige suurem eksport elaniku kohta Hollandis (48 620

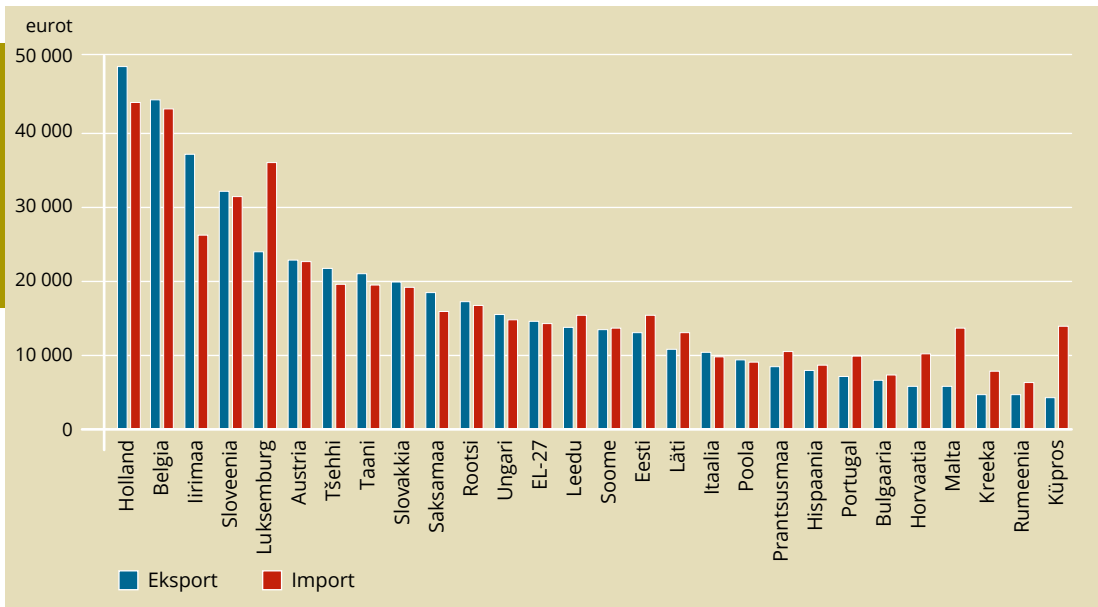
eurot) ja väikseim Küprosel (4490 eurot). Suurim import elaniku kohta oli samuti Hollandis (43 806 eurot) ja väikseim Rumeenias (6404 eurot).

SUURIMA OSA KÄIBEST MOODUSTASID KESKMISE SUURUSEGA ETTEVÕTTED

Väliskaubandusega tegelevate ettevõtete seas oli 2023. aastal enim alla kümne töötajaga mikroettevõtteid. Need moodustasid kõigist ekspordivatest majandusüksustest 78 protsenti ja importivatest 84 protsenti. Kõige suurema rahalise väärtuse kaubavahetuses tekitasid mullu aga keskmise suurusega ettevõtted, kus oli 50–249 töötajat. Nemad tekitasid 38 protsenti Eesti koguekspordist ja 29 protsenti koguimportist. Majandusüksuste arvust moodustasid nad ekspordist viis ja importist kolm protsenti. Kõige vähem oli Eestis vähemalt 250 töötajaga suurettevõtteid, mis moodustasid väliskaubandusega tegelevatest majandusüksustest vaid ühe protsendi, kuid koguekspordist ja -importist 22 protsenti.

EESTIS TEGUTSEVAD NII KODUMAISE KUI VÄLISKAPITALI KONTROLLITUD ETTEVÕTTED

Kas ettevõtte on kodumaise või väliskapitali kontrollitav, sõltub sellest, kellele kuulub häälteenus ehk kapitaliosalus. Tegevusalade lõikes on igal alal nii

JOONIS 1. Kaubavahetus elaniku kohta Euroopa Liidu riikides, 2023.

Allikas: Eurostat

kodumaise kui väliskapitali kontrollitud ettevõteteid.

Ekspordis moodustasid kõige suurema osatähtsuse väliskapitali kontrollitavad ettevõtted mäetööstuse (45 protsenti), finantstegevuse (35 protsenti) ning info ja side (31 protsenti) tegevusaladel. Suurim oli kodumaise kapitali kontrollitavate ettevõtete osakaal ehituse (95 protsenti), põllumajanduse (94 protsenti) ning veonduse ja laonduse (89 protsenti) tegevusaladega ettevõtetel.

ENIM OLI EESTI PÄRITOLU KAUPU PUIDU- JA PUITTOODETE SEKTORIS

2023. aastal eksporditi Eesti päritolu kaupu 17 protsenti vähem kui aasta varem. Nende kaupade osatähtsus Eesti koguekspordis jäi aastases võrdluses samaks ehk 64 protsendi juurde.

Suurim oli Eesti päritolu kaupade osakaal kaubajaotiste ekspordis puidu ja puittoodete puhul, kus koguekspordist 95 protsenti moodustasid Eesti päritolu kaubad. Järgnesid mitmesugused tööstustooted (87 protsenti), paber ja pabertooted (83 protsenti), metall ja metalltooted (78 protsenti) ning

põllumajandussaadused ja toidukaubad (74 protsenti). Väiksem oli Eesti päritolu kaupade osakaal transpordivahendite (26 protsenti) ja mineraalsete toodete (33 protsenti) ekspordis.

OLULISIM PARTNER NII EKSPORDIS KUI IMPORDIS ON SOOME

Eesti peamised ekspordipartnerid 2023. aastal olid Soome (17 protsenti Eesti koguekspordist), Läti (12 protsenti) ja Rootsi (üheksa protsenti). Soome eksporditi enim elektriseadmeid, metalli ja metalltooteid ning mineraalseid tooteid, Läti mineraalseid tooteid, transpordivahendeid ning põllumajandussaaduseid ja toidukaupu. Rootsi viidi enim elektriseadmeid, puitu ja puittooteid ning mitmesuguseid tööstustooted. Aastaga vähenes kaupade eksport enim Soome (672 miljoni euro võrra), Läti (662 miljoni euro võrra) ja Ameerika Ühendriikidesse (657 miljoni euro võrra). Soome viidi vähem maagaasi, Läti elektrienergiat ja Ameerika Ühendriikidesse kommunikatsiooniseadmeid. Aastaga kasvas kaupade eksport enim Leetu (189 miljoni euro võrra), kuhu viidi varasemast enam transpordivahendeid.

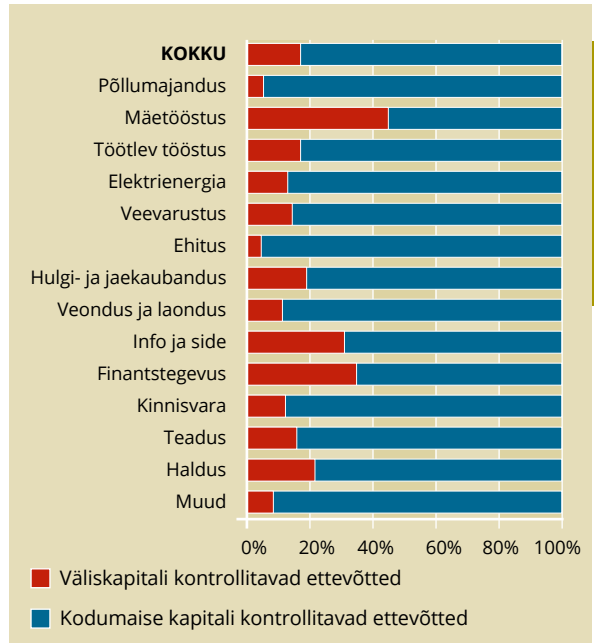
Kaupu imporditi Eestisse enim Soomest (15 protsenti Eesti koguimpordist), Saksamaalt (12 protsenti) ja Lätist (11 protsenti). Soomest imporditi enim mineraalseid tooteid, elektriseadmeid ning metalli ja metalltooteid, Saksamaalt transpordivahendeid, mehaanilisi seadmeid ja elektriseadmeid. Lätist toodi enim mineraalseid tooteid, põllumajandussaaduseid ja toidukaupu ning elektriseadmeid. Võrreldes 2022. aastaga vähenes enim kaupade import Venemaalt (1,7 miljardi euro võrra), Soomest (916 miljoni euro võrra) ning Lätist (537 miljoni euro võrra). Venemaalt toodi vähem töödeldud õlisid, Soomest elektrienergiat ja Lätist maagaasi. Kõige enam ehk 113 miljoni euro võrra kasvas kaupade import Tšehhist, kust toodi varasemast enam transpordivahendeid.

NII KAUPADE EKSPORT KUI KA IMPORT KASVASID KOLMES MAAKONNAS

Kaupade eksport vähenes Eestis 2023. aastal eelneva aastaga võrreldes 3,5 miljardi euro võrra, sellest enim ehk 2,5 miljardi võrra Harjumaal. Järgnesid Ida-Virumaa (205 miljoni võrra) ja Viljandimaa (83 miljoni võrra). Kaupade eksport kasvas kolmes maakonnas: Tartumaal (22 miljoni euro võrra), Pärnumaal (11 miljoni võrra) ja Valgamaal (5,1 miljoni võrra). Ekspordiga tegelevate majandusüksuste arv vähenes enim Harju-, Põlva- ja Valgamaal ning kasvas Ida-Viru-, Pärnu- ja Järvamaal.

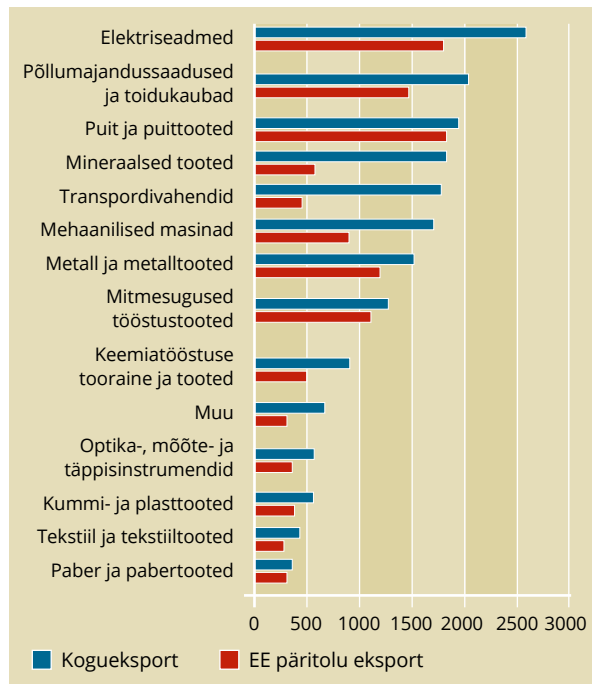
Eestis vähenes kaupade import 2023. aastal 4,3 miljardi euro võrra. Suurim vähenemine toimus Harjumaal (3,4 miljardi euro võrra), järgnesid Ida-Virumaa (274 miljoni võrra), Lääne-Virumaa (75 miljoni võrra) ja Tartumaa (73 miljoni võrra). Kaupade import kasvas Järvamaal (4,7 miljoni euro võrra), Läänemaal (0,7 miljoni võrra) ja Põlvamaal (0,1 miljoni võrra). Impordiga tegelevate majandusüksuste arv vähenes enim Valga, Järva ja Rapla maakonnas, enim kasvas nende arv aga Harju-, Tartu- ja Pärnumaal.

Kogu Eesti kaupade väliskaubandusbilansi

JOONIS 2. Aktiivsed ettevõtted omaniku liigi järgi, eksport 2023.

Allikas: statistikaamet

JOONIS 3. Kaupade eksport kaubagruppide lõikes.

Allikas: statistikaamet

Haldusüksus	Eksport (mln eurot)		Import (mln eurot)		Bilanss (mln eurot)	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Eesti kokku	21 735	18 199	25 449	21 169	-3714	-2970
Harju maakond (sh Tallinn)	13 459	10 934	19 698	16 260	-6239	-5326
Tallinn	9638	7723	14 756	12 024	-5119	-4301
Hiiu maakond	65	51	42	29	23	21
Ida-Viru maakond	943	737	739	465	204	272
Jõgeva maakond	259	232	102	76	157	156
Järva maakond	278	242	163	168	115	74
Lääne maakond	74	73	48	49	26	24
Lääne-Viru maakond	620	551	376	301	244	251
Põlva maakond	80	76	43	43	37	33
Pärnu maakond	839	850	589	556	249	294
Rapla maakond	338	336	191	164	146	172
Saare maakond	249	242	126	119	123	123
Tartu maakond	1655	1677	1529	1456	126	221
Valga maakond	225	230	132	125	93	105
Viljandi maakond	574	491	351	287	223	204
Võru maakond	228	179	142	106	86	73
Maakond määramata	1850	1298	1177	964	673	334

* Tegevusalade lõikes kajastatakse kaupade ekspordi- ja impordiandmed Eesti äriregistris olevate majandusüksuste tegevusalade järgi. Seal ei kajastu välisfirmade ega eraisikute poolt tehtud eksport ja import.

TABEL 1. Kaupade eksport ja import maakondade lõikes, 2022–2023.

Allikas: statistikaamet

viis puudujääki Harjumaa, kus kaupade import ületas ainsana ekspordi. Samas on oluline mainida, et maakondlik statistika koostatakse ettevõtete juriidilise aadressi järgi ning importivad ettevõtted on sageli registreeritud Harjumaaale.

Väliskaubandusstatistika annab ülevaate kaupade ja teenuste kaubandusest Eesti ja teiste riikide vahel. Ekspordi ehk väljaveo ja impordi ehk sisseveo vahe moodustab riigi väliskaubanduse bilansi. Väliskaubandusstatistikas kajastatakse kaupasad nende liikumise alusel üle Eesti riigipiiri ning teenuseid residentide ja mitteresidentide ostu-müügitehingute alusel. Väliskaubandusstatistika avaldatakse jooksevhindades.

Väliskaubandusstatistikast saab teada, kui suur on väliskaubanduse üldmaht, milline on eksporditud ja imporditud kaupade

ning teenuste väärtus, kui palju Eestis toodetud kaupu ja teenuseid eksporditakse ELi teistesse riikidesse ja EList väljapoole, kui palju tooteid ja teenuseid ostetakse meile sisse mujalt riikidest, mis riigid on meie peamised ekspordi- ja impordipartnerid ning kui suur on kaubavahetuse bilanss ehk ekspordi- ja impordinäitajate erinevus.

Tähtsamad väliskaubanduse andmete kasutajad on Eesti Pank, majandus- ja kommunikatsiooniministeerium, välisministeerium, rahandusministeerium ning rahvusvahelistest organisatsioonidest Eurostat, ÜRO, OECD, IMF ja WTO. Väliskaubandusstatistika andmed on olulised riigi majandusarengu jälgimisel ja majanduspoliitika planeerimisel, neid kasutatakse SKT arvutamisel ning maksebilansi koostamisel. Ettevõtjad saavad andmeid kasutada turu-uuringuteks.

Vähene ambitsioon hoiab tööstusel ja majandusel pidurit peal

IVO SUURSOO
OIXIO Grupi juhatuse esimees,
Eesti Tööandjate Kesklüüdi
innovatsiooni käivitusköja
juht, parim juht 2024

Eesti tööstuseid ja riiki laiemalt hoiab arenguhüpet tegemast ambitsiooni nappus. Senine nälg on asendunud alalhoidlikkusega ja saavutusvajadus rahuloluga. Kui majandus aga kasvama ei hakka, pole võimalik lahendada ka ühiskonna kasvavaid vajadusi ja unistusi.

Unistamisega on Eestis hästi. Näiteks hiljuti valminud ühine unistus ehk strateegia „Eesti 2035“ (Vabariigi valitsus) kirjeldab vajalikud muutused ja arengud Eesti ühiskonnas 26 valdkonnas. Kõigi nende soovide rahastamine eeldab miljoneid ja miljardeid eurosid.

Samal ajal näeme riigieelarve ümber toimuva juures, et kõikjalt on raha puudu.

Rohkem oleks seda vaja õpetajatele palkade maksmiseks, tervishoius, julgeolekusse panustamiseks ja mujal avalikes teenustes-hüvedes. Kust see raha peaks tulema?

85 PROTSENTI RIIGI MAKSULAEKUMISTEST SÕLTUB PALKADEST

Rohkem kui 85 protsenti riigi sissetulekute on seotud tööjõu- ja tarbimismaksudega. Nende maksude laekumine sõltub otseselt sellest, kui head palka suudavad maksta meie ettevõtted. Palku jaksavad tõsta konkurentsivõimelisemad ettevõtted, mille tooteid ja teenuseid kliendid eelistavad.

Suurim väärtus riigile peitub ettevõtetes, mis on konkurentsivõimelised rahvusvaheliselt ehk suudavad oma tooteid ja teenuseid edukalt müüa välis-turgudel. Eksport on ainus, mis riiki raha juurde toob, ning on väikeses ja avatud majanduses seega kriitiliselt tähtis.

Riigisiseste ettevõtete puhul on oluline nende võime pakkuda maailmatasemel tooteid ja teenuseid konkurentsivõimelise

hinna ja väärtusega ehk puudub vajadus nende toodete-teenuste impordiks.

Tõsi, riigi tulusid saab suurendada ka makse tõstes, aga see vallandab reeglina konkurentsivõime languse ehk algab negatiivne spiraal. Rikkaks me end ei maksusta.

TÖÖSTUSE TOOTLIKKUSE TÕSTMINE

„Eesti 2035“ kirjeldab siiski ka võtit, mis seda puudust lahendada aitab. Selleks on majanduse lisandväärtuse kasvatamine.

13 sammuga konkurentsivõimelisema majanduseni

Millised sammud saavad arenguks teha ettevõtteid ja riik?

5 sammu ettevõtjale

- ▶ Tõsta juhtimiskvaliteeti ja suurendada koostööd.
- ▶ Tõsta protsesside efektiivsust ja taset.
- ▶ Tõsta ekspordi mahu ja ulatuse ambitsiooni.
- ▶ Tõsta innovatsiooniinvesteeringute ambitsiooni.
- ▶ Tõsta innovaatiliste toodete ja teenuste arendamise ambitsiooni.

8 sammu riigile

- ▶ Investeeringud innovatsiooni ja uurimis-arendustegevustesse.
- ▶ Kapitali kättesaadavus kõrgema lisandväärtusega investeeringuteks ja Eesti atraktiivsus välisinvesteeringuteks.
- ▶ Vajalikud meetmed kõrgema lisandväärtusega kaupade ja teenuste ekspordiks.
- ▶ Lihtne, stabiilne ja konkurentsivõimeline maksukeskkond.
- ▶ Kõrgelt kvalifitseeritud töötajate kättesaadavus ja majandusarengu vajadustele vastav haridustellimus.
- ▶ Konkurentsivõimelise hinnaga energia kättesaadavus.
- ▶ Konkurentsivõimet piirava bürokraatia vähendamine ja avaliku sektori efektiivsuse kasv.
- ▶ Eesti ettevõtete majanduse konkurentsivõime kasvu toetav Euroopa rohelise kokkuleppe elluviimine.

Allikas: majanduslepe „Ambitsioon on valik“ (ETK 2024)

Praegu jääme Euroopa Liidu keskmisele kogu majandusruumiga alla veerandi ja tööstuses peaaegu poole võrra (MKM), kuid järgmise kümnendiga peaksime riigi unistusel jõudma 110 protsendini (Tõetamm).

See on väärt ja ambitsioonikas siht, kuid unistamine üksi seda eesmärki täita ei aita. Ei aita ka siiani tehtu jätkamine, sest ees ootav areng peaks olema senisest mitu korda kiirem. See tähendab, et vaja on muutust.

Selleks sunnib ka kolmandat aastat kestev majanduslangus, mis on paljude eksportivate tööstuste konkurentsivõimet vähendanud. Seni hinnaeelisega Eesti ettevõtete toodang on meie kiire inflatsiooni tõttu klientidele liiga kalliks muutunud ja eksporditurgudel nõudluse taastudes ei ole meie ettevõtteid enam samas konkurentsivõime olukorras kui enne langust.

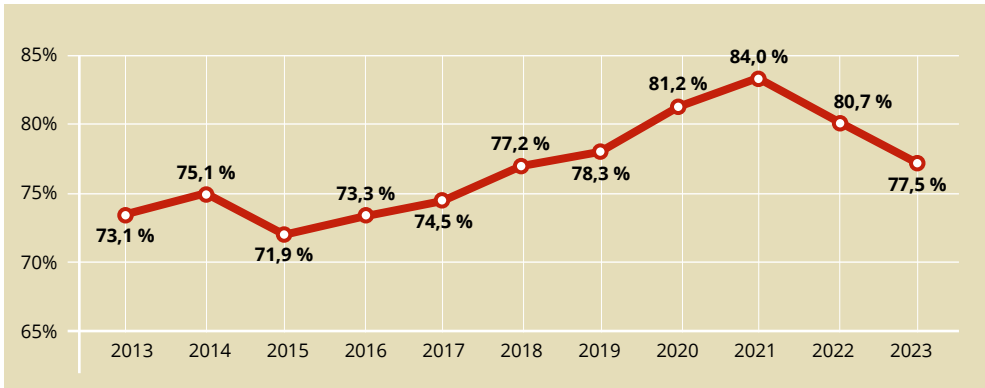
Majanduse vindumine ja pidevalt edasi lükkunud ootus kasvaks panigi ettevõtete esindajaid küsima: mis paneb Eesti ettevõtteid lisandväärtust kasvatama ja mille taga selle sammu tegemine seisab?

NÄLG ON ASENDUNUD ALALHOIDLIKKUSEGA. SEE VAJAB MUUTMIST

Töandjate Keskkliit tellis neile küsimustele vastuse saamiseks 2023. aasta sügisel Rakendusliku Antropoloogia Keskuselt uuringu Eesti tööstusettevõtete seas (Rakendusliku Antropoloogia Keskus 2023).

Ühe leiuna tuli sealt välja, et meid hoiab majanduses tagasi kultuuriajalooline taust, mida saab iseloomustada hästi vanasõnaga „Parem varblane peos, kui tuvi katusel“. Kui oleme midagi saavutanud, siis muutume konservatiivseks ehk algusaastate nälg on asendunud alalhoidlikkusega. Samale järeldusele jõudis mõned aastad tagasi tehtud mahukas EASI juhtimisuuring (EAS 2022).

Ambitsiooni napib. Ambitsioon tähendab visiooni, tahet ja julgust. Visioon – kasvatada majanduse ja tööstuste tootlikkust – on olemas. Nüüd on vaja tahet ja julgust selle saavutamiseks vajalik ära teha.

JOONIS 1. Eesti majanduse tööjõu tootlikkus vs. Euroopa keskmine.

Allikas: statistikaamet

SENISED EDULOOD: SUURI ÜHISKONDLIKKE MUUTUSI SAAB TEHA

Mitmel puhul oleme seda juba suutnud. Näiteks 1990. aastatel alanud Tiigrihüppe sõnum oli „kõikidesse koolidesse arvuti“. Kui oleksime jäänud vaid hüüdlause juurde, oleks terve rida lapsevanemaid selle peale öelnud, et „mina küll ei taha, et minu laps on rohkem arvutis“.

Aga Tiigrihüppe sõnum ja mõte ei seisnenud arvutis, vaid selles, et uued võimalused tekivad nendes ühiskondades, kus on valmidus üle minna ja kaasa minna digitaalsete arengutega. Poleks me seda hüpet teinud, poleks meil tänasel kujul mugavat digiriiki ja sellega kaasnenud edu, töökohti, innovatsiooni, palgu ja maksulaekumist.

Kui oleme midagi saavutanud, siis muutume konservatiivseks ehk algusaastate nälg on asendunud alalhoidlikkusega.

Sama tee on tööstuses läbi käinud Saksamaa, kus mõisteti peaaegu 20 aastat tagasi, et tegutsemata riisub rahvusvahelises konkurentsis Saksamaa asemel koore Hiina. 2006. aastal tehtud esimesed sammud materialiseerusid viis aastat hiljem maailma suurimal Hannoveri tööstusmessil tutvustatud neljandaks tööstusrevolutsiooniks (tööstus 4.0), mis nägi ette konkurentsivõime kasvatamist läbi digitaliseerimise ja automatiseerimise.

Kui 2010. aastal oli Saksamaa tööstustes 1,5 korda vähem roboteid kui kõrgtehnoloogilises Jaapanis, siis eelmiseks aastaks oli tase peaaegu võrdsustunud. Saksamaa tootlikkus on Eestist poole kõrgem ja palgad pea kaks korda kõrgemad.

KONKURENTSIVÕIMELINE MAJANDUS OLGU TÄHTIS IGALE VALITSUSELE

Need kogemused kõnelevad sellest, et suured ühiskondlikud protsessid algavad suuna kokku leppimisest. Eestit iseloomustab see, et kui tahame midagi pikaajaliselt ellu viia, siis tasub seda teha kõikide erakondade ühise kokkuleppena. Nii sõlmiti 2018. aastal Eesti teaduslepe, millega otsustati investeerida üks protsent SKTst innovatsiooni ja teadus-arendustegevustesse.

Ka konkurentsivõimeline majanduskeskkond ei teki üleöö ega püsi iseenesest ja

Ambitsioonituse lõks

- ▶ Ambitsioonituse lõks on üks neljast suurest takistusest, mis seisab ees ettevõtete ja juhtide edenemisel. Ühiskonna ja üksikisikute hoiakute ja väärtuste tulemusena moodustub probleemide kimp, mille tõttu rahuldutakse olemasolevaga, ei soovita riskida, uuendusi katsetada ega ka olulisi otsuseid langetada.
- ▶ Lisaks hoiab ettevõtteid tagasi juhtimisoskuste, strateegia puudumine või selle nõrkus ning vajalike oskustega töötajatega puudus.

Allikas: Eesti juhtimisvaldkonna uuring, 2021

eeldab otsustavaid samme nii ettevõtetele kui ka majandusruumi kujundajatelt. See pole üksnes riigi ülesanne või teha, vaid ühiskondlik kokkulepe, kus ambitsiooni seavad endale nii era- kui avaliku sektori osapooled ja igati teeb järgmise sammu.

Seetõttu peaksime järgmiseks kümnendiks seadma valitsusteüleseks Eesti riigi prioriteediks kõrgema lisandväärtusega majanduse arendamise ning selle ettepaneku majandusleppe

vormis ettevõtlusliidud tänavu kevadel erakondadele ka tegid.

OMA SAMMUD TEEVAD ETTEVÕTJAD JA OMAD TEEB RIIK

Ettevõtjate samm on seejuures investeerida innovatsiooni ja innovaatiliste toodete-teenuste arendamisse ning kasvatada ekspordi mahtu ja ekspordi sihtriikide hulka, samuti digitaliseerida ja automatiseerida ning tõsta juhtimiskvaliteeti.

Riigi samm on aga hoida konkurentsivõimelist ärikeskkonda ja toetada majanduse struktuurimuutust lisandväärtuse kasvu suunas. Selle saavutamiseks hoitakse stabiilset ja konkurentsivõimelist maksukeskkonda, tagatakse vajalike oskustega töötajad tööturul ja mõistliku hinnaga energia.

Samuti vähendab riik otsustavalt bürokraatiat, kasvatab avaliku sektori efektiivsust ning viib rohepöörde ellu ettevõtete konkurentsivõimet kasvatavalt. Lisaks investeerib riik innovatsiooni ja uurimis-arendustegevustesse, tagab vajalikud meetmed kõrgema lisandväärtusega kaupade ja teenuste ekspordiks ning kapitali kättesaadavuse.

KASUTATUD ALLIKAD

EASI ja KredExi ühendasutus, 2022. Juhtimisuuring: Eesti ettevõtteid juhitakse teadlikumalt, kui kunagi varem. – <https://eas.ee/juhtimisuuring-eesti-ettevotteid-juhitakse-teadlikumalt-kui-kunagi-varem/>

EESTI TÖÖANDJATE KESKLIIT, 2024. Majanduslepe „Ambitsioon on valik“. – <https://ambitsioononvalik.ee/>

MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONIMINISTEERIUM (MKM). Tööstuspoliitika 2035. – <https://www.mkm.ee/ettevotlus-ja-innovatsioon/toostus/toostuspoliitika>

RAKENDUSLIKU ANTROPOLOOGIA KESKUS, 2023. Tööstuse innovatsiooni narratiiv ja juhtide persoonauuring. – <https://www.antropoloogia.ee/projektid/#toostuse-innovatsiooni-narratiiv-ja-juhtide-persoonauuring>

TÕETAMM: riigi oluliste näitajate digitaalne mõõdupuu. – <https://tamm.stat.ee/kategooriad/eesti-areng/tulemusvaldkonnad/teadus-ja-arendustegevus-ja-ettevotlus/indikaatorid/183>

VABARIIGI VALITSUS. Strateegia „Eesti 2035“ materjalid. – <https://valitsus.ee/strateegia-eesti-2035-arengukavad-ja-planeering/strateegia/materjalid>

Eestisene kemplemine võtab tööstussektorilt jõu areneda ja kasvada

KEIU TELVE
PhD, Tartu Ülikooli
Antropoloogia Keskuse
asutaja

„Eestis ei taheta tööstust. Võitled kohaliku omavalitsusega, võitled riigiga, võitled avaliku arvamusega. Kui kasvada tahad, pead patriotismi nurka viskama ja välismaale minema.“ (Eesti ettevõtja 2023. aasta Antropoloogia Keskuse tööstussektori uuringus)

Eesti tööstus on pika ajaloo – kuldaega saab otsida nii vabariigi esimesest perioodist, nõukogude ajast kui iseseisvuse taastamise järgsetest kümnenditest. Ühes on Eesti tööstussektori juhid kindlad: **tööstusel läks varem paremini.**

Tänast igapäevaelu iseloomustavad mõtted: meie võimalus on aeglane suremine; kust tuleb tööjõud, kes saab robotiga hakkama; meie innovatsioon ei saa minna ette ülejäänud tööstusharust; Eesti pole väike, Eesti on mikro.

2023. aastal viisin Antropoloogia Keskuse antropoloogidega Tööandjate Keskkliidu tellimusel läbi tööstussektori uuringu, mille eesmärk oli sihtrühmade parema mõistmise abil aidata kaasa majandust toetava innovatsiooninarratiivi loomisele. Uuring keskendus Eesti tööstus- ja tootmisettevõtete juhtidele, et välja selgitada nende suhtumist äride uuendamisesse ning lisandväärtusega toodete loomisesse.

TÖÖSTUSE MAINE ÜHISKONNAS

Uuring näitas selgelt, et Eesti tööstus ei tunne ennast ühiskonnas väärtustatuna

ning see õõnestab juhtide eneseusku ja seega ka rahvusvahelises konkurentsivõimelise läbilöömise võimet. Eesti tööstust on materdatud meedias, sellel pole olnud kõrgetel riigisektori kohtadel eestkõnelejaid ja keegi meist ei tahaks tehaseid oma tagaaeda. Iga juht on üksinda oma otsustes, sajad inimesed ootavad temalt kuu lõpus palka, tuhanded inimesed omavad arvamust, kuidas ei peaks tegema.

„Me oleme kas liiga agarad Euroopa Liidu piiranguid jälgima või ei julge riskida.“

Kõik teised saavad teha, meie ei saa.“

Tööstussektor tunneb ennast Eestis tehnoloogiasektori kõrval vaeslapsena. Selle valdkonna juhid nendivad, et riik sunnib neid tundmatus suunas kiirendama ja arenema, justkui innovatsiooni ise oleks eesmärk: „Kogu aeg on tunne, et kõik peaksid tegema midagi muud, et kõigepealt lõpetame need asjad ära, mida me teeme ja kõik hakkavad midagi muud tegema.“ Suhtumine alltöösse on alavääristav, koduturule tootmist ei hinnata ning pika ajaloo ettevõtetele lastakse ukseid kinni panna.

RIIK JÄTAB ETTEVÕTTED ÜKSI

Mitmed pikalt tööstuses tegutsenud juhid mäletavad mõnda seika majanduslikult keerulisest perioodist, kus nad oleksid vajanud päriselt abi: „Riigile on oluline saada kätte oma maksud, miski muu neile korda ei lähe. Võid olla kümneid aastaid olnud ettevõtja, aga kui ühel kuul on raha kinni ning tekkinud maksuvõlg, oled kohe kurjategija, kellest meedia kõva häälega pasundama hakkab.“

Riik mõistab abistamist teisiti – ärikiirendid, toetusmeetmed, rohepöörde fondid. See pole abi, mida tegelikult oodatakse ning see jõuab abivajajateni

liiga hilja. Vananenud masinapargiga ettevõtetel pole midagi teha toetus-mehhanismidega, mis toetavad uute programmide juurutamist.

Mõne aasta taguseid energiatoetusi osa ettevõteteid ei jõudnudki ära oodata. Teiste riikide soodsamad dotatsioonid on rikkunud turu tasakaalu: „Ei saa ju nii, et ostame puidu Skandinaaviast ja müüme majad ka neile.“

Tehaste ehitusload võtavad aastaid ja ametnikega veetakse vägikaigast näiteks küsimuste üle, kas automatiseeritud tehase kõrvale on vaja ikka sadu parkimiskohti. Arenduskeskuste pakutavad konsultatsioonid on üld-sõnalised, konsulteerivatel ekspertidel puudub tihtipeale valdkonna kitsam teadmine ning valge pabertahvli kõrval valdkonnaväliseid motivatsioonikõnelejaid tööstuses ei hinnata.

„Kõik räägivad kogu aeg arenemisest, meie teeme kolmes vahetuses 24 tundi ööpäevas, seitsmel päeval nädalas tööd.“

Eesti tööstussektor on iseseisev, uhke oma panuse üle ning keerulises majandusolukorras hakkamasaamisele orienteeritud. Läbi kolmekümne aasta on ettevõtted arenenud, oma turunišši otsinud ja edasi liikunud: „Kui sa hakkad täna digitaliseerima, siis ime, et sa alles oled. Eesti tööstuse ettevõtted on viimasel ajal väga palju investeerinud. Ma küll ei ütleks, et meil midagi viga oleks.“

INIMESI VÄÄRTUSTAB IGA TÖÖSTUSJUHT

Tihti on meie tööstused alguse saanud paari inimese entusiasmist, isekeskis leiutades: „Esimese firma ma alustasin 3000 krooniga. Otsin õmblusmasina mootoreid ja pedaale.“ Meie ettevõtted on kasvanud suurteks palgamaksjateks, kes panustavad märgatavalt Eesti majandusse ning hoolivad oma töötajatest ja kogukonnast.

Uuringu tulemuste juures üllatas tööstusjuhtide seotus kogukonnaga,

töötajaid väärtustasid kõik juhid. „Rauda ja kola saad osta, aga inimesed on kõige olulisemad, nad on kõige tähtsamad. Hea vaadata, kuhu tehas jõudnud on, inimesed ei pea enam tassima ja rapsima“ või „Masinaid võib endale igatüki osta, aga kuidas leida ja hoida inimesi, kes nendega tööle hakkavad, see on tõeline kunst“. Uuenduste valguses soovitakse näha, et ka kogukonnal nende ümber oleks hästi.

ÜHISKONDLIK KOKKULEPE AITAKS ARENEDA

Enda võimalusi nähakse just väiksemate (rahvusvaheliste) klientide teenindamises ning paindlikus tootmises. Kasvamine toob kaasa väljakutsed, mida Eesti ebastabiilses majanduskeskkonnas ja kriiside poolt räsitud ei jaksata vastu võtta: „Eesti tööstusel on rasked ajad. Viimasel ajal pole küsimus mitte võimaluste leidmises, vaid ellujäämises. Et kui kasvada, siis peaksime müüki rohkem tegema ja mehi oleks rohkem juurde vaja. Hüpe tähendaks ressursse.“

Üheks kõige olulisemaks ressursiks on juhi jaks. Praegused võitlused toimuvad Eesti sees: soodsama energia, tööjõu, maksude, määruste ja lubade, avaliku arvamuse ja kogukonna vastaseisu tasandil. Nii ei jätkugi energiat minna rahvusvahelisel areenil teiste ettevõtete rinda pistma.

Antropoloogist kõrvaltvaatajana on selge, et tööstus ei saa areneda enne, kui omame ühiskonnana visiooni, kuhu me tahame liikuda, millist riiki me tahame kümne ja saja aasta pärast ning tunnistame, et kõikidel ettevõtjatel on selle loomisel võtmetähtsus.

Tööstus on valmis arenema, olema innovaatiline ning looma seeläbi kogu Eestile väärtust, aga me peame seda tahtma ja lubama, et tööstussektori arendamine Eestis on oodatud. Tööstus vajab kiirendamiseks ühiskonna, riigi ja igaiühe toetust – seda nii sõnades kui tegudes.

Mida teeb Eesti kaitse- ja kosmosetööstus?

defence estonia

EESTI KAITSE- JA
KOSMOSETÖÖSTUSE LIIT

Eestis on kaitsetööstuse sektor stabiilselt arenenud ja teinud märgatava kasvu. Viimaste aastate jooksul on julgeolekulukord maailmas muutunud ettearvamatuks, mis väljendub kaitse- ja kosmosetööstuse ettevõtete käibe ja ekspordi kasvu näol.

Eesti Kaitse- ja Kosmosetööstuse Liit (EKTL), endine Eesti Kaitsetööstuse Liit, asutati 2009. aastal. Praeguseks on liidul üle 130 erakapitalil põhineva liikmesettevõtte, kus ettevõtete peamiseks ärimudeliks on *business to government*, mis tähendab, et ettevõtete lõpptarbija on riik.

See muidugi ei tähenda, et erasektori ettevõtetel omavahel koostööd poleks. Ettevõtetevahelise koostöö ere näide on mullu aasta kaitsetööstusettevõtte auhinna pälvinud DefSecIntel Solutions oma mobiilse ja automatiseeritud piiriseire platvormiga. Autonoomne süsteem näeb kilomeetrite taha ning seda saab kasutada

nii piiri valvamiseks, luuretegevuseks kui ka baasi valvamiseks. Seireplatvormi on kaasatud mitmed teised kaitsetööstuse ettevõtted, näiteks Ranteloni droonisega- jaid, HEVI Optronicsi vaatlusseadmeid ja metallitöid tegev TOCI.

Nagu öeldud, on kaitsetööstuse sektor Eestis stabiilselt arenenud ja märgatavalt kasvanud. Viimaste aastate jooksul on julgeolekuolukord maailmas muutunud ettearvamatuks, mis väljendub kaitse- ja kosmosetööstuse ettevõtete käibe ja ekspordi kasvu näol.

KEERULINE TURG

Võrreldes teiste sektoritega iseloomustab kaitsetööstusturgu kõrge sisenemisbarjäär, kõrgendatud kontrollnõuded, vähemalt neli-viis aastat pikad müügitsüklid, klientide vähesus ja asjaolu, et kliendid on peamiselt valitsussektoris. Vaba konkurentsi mõjutab ka julgeolekupoliitilistest otsustest ja reeglitest/ekspordipiirangutest sõltuv keeruline turg.

Kaitsetööstussektori eripärade tõttu on kaitsetööstusettevõtete jaoks sageli väljakutse nii tagatiste saamine kui investeringute kaasamine. Kõik see nõuab lisaks ambitsioonidele ja riskijulgusele kasvufaasis ettevõttelt kõrget kapitaliinvesteeringut tehingute ettevalmistamisel

ja vahendeid teadus-arendustegevuse finantseerimiseks. Samas võib plusspoolele kanda, et arenduskoostöö või esimeste müügitehinguteni jõudmise järel on kliendisuhe tihti pikaajalisem.

Kosmetööstuse sektor, mis on EKTLi uuem suund, areneb kiiresti ja on aina suurema tähtsusega. Kosmetotehnoloogiad leiavad rakendust ka teistes valdkon-

Kaitsetööstuse sektori välisturud on aastate lõikes püsivad ja samad, piirdudes reeglina meie lähinaabritega, kuid 2022. aastal tõusis Ukraina turg neljandaks.

dades, sealhulgas kaitsevaldkonnas. Kosmetotehnoloogiad ja -rakendused on kaitsetööstuse aina olulisemaks saav osa ning valdkonna peamised suunad on praegu:

1. küberturvalisuse ja julgeolekuvaldkond: lennutarkvara, tarkvara sõltumatu kontrollimine, valideerimine ja e-riigi rakenduse arendamine,
2. tehisintellekt: kaugseire suurandmete analüüs, rakendamine ja autonoomsete robotite arendamine,
3. innovatsioon, sealhulgas materjaliteadus ja optiline aparatuur.

EKTLi visioon on saavutada 2030. aastaks tugev, peamiselt ekspordile orienteeritud sektor, mis toetab riigi kaitsevõimet ja varustuskindlust, on rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline ja

kõrgelt arenenud ning aitab kaasa tarkade töökohtade loomisele.

EKTL koondab ettevõtteid, kes pakuvad teenuseid ja tooteid meie siseturule, sh kaitseväele, ja ettevõtteid, kes on enamasti oma toodetega orienteeritud eksporditurgudele. Sealjuures on paljud EKTLi ettevõtted kõrgtehnoloogiliste toodete ja kõrge innovatsiooni suutlikkusega, mis väljendub peamiselt ekspordis. Tahame väärtustada põhimõtet „kõik, mida saab teha Eestis, tuleb teha Eestis“. Põhimõte aitab kaasa tarneaehelate varustuskindlusele ja saab olla väljundiks ka mahukate rahvusvaheliste kaitseinvesteeringute vastuostude rakendamise näol.

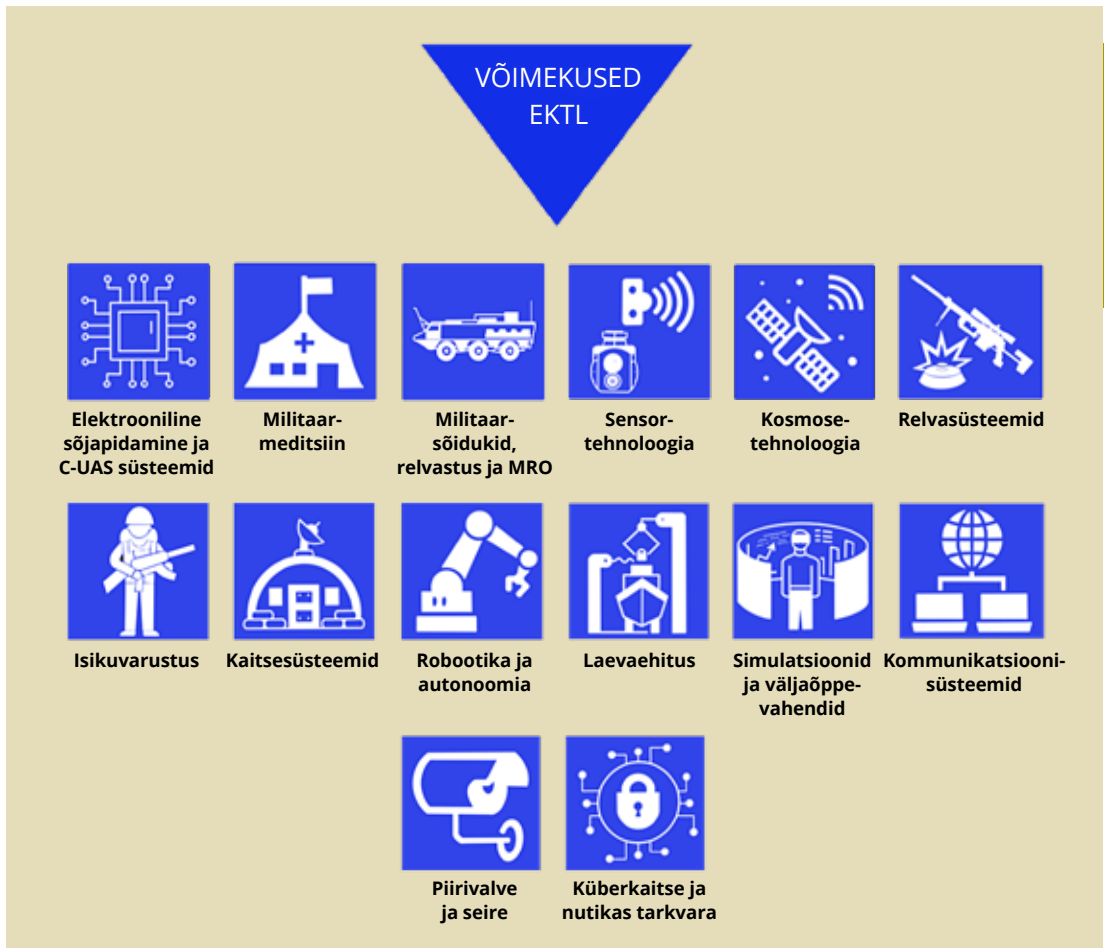
Samuti väärib märkimist, et kõik ettevõtted, kes kuuluvad EKTLi nimekirja, ei tegele puhtalt kaitseotstarbeliste kaupade tootmise ja arendamisega. On märkimisväärne hulk ettevõtteid, kes müüvad ja vahendavad valmis tooteid, pakuvad teistele ettevõtetele komponente kogutoote valmistamiseks, logistikateenuseid ja palju muudki.

Lisaks kõrgtehnoloogilistele toodetele on Eesti kaitsetööstuse sektoris ka suur hulk ettevõtteid, kelle tegevusvaldkonda kuulub *dual-use* kauba ehk nii tsiviil- kui ka kaitseotstarbeliste kaupade ja teenuste tootmine või arendamine. *Dual-use* toodete ja teenuste eripära seisneb nende kaupade võimekuses läbi teatud muudatuste teha tsiviilotstarbelisest kaubast kaitseotstarbeline kaup ja vastupidi.

Praeguseks on erialaliidu alla koondunud 15 võimekust, mida kaitsetööstuse ettevõtted suudavad klientidele pakkuda.

RIIGI JA ETTEVÕTETE TIHE KOOSTÖÖ

Kaitsetööstust eristab teistest tööstusharudest riigi ja ettevõtete tihe koostöö, mis seab mõlemale kõrgendatud nõuded (nt toodete piiratud kättesaadavus, erandlik ekspordirežiim, erandlik müügi-keskkond, kõrgendatud tööstusspionaaži oht ja kõrgendatud turvanõuded).

JOONIS 1. Erialaliidu alla koondunud 15 võimekust.

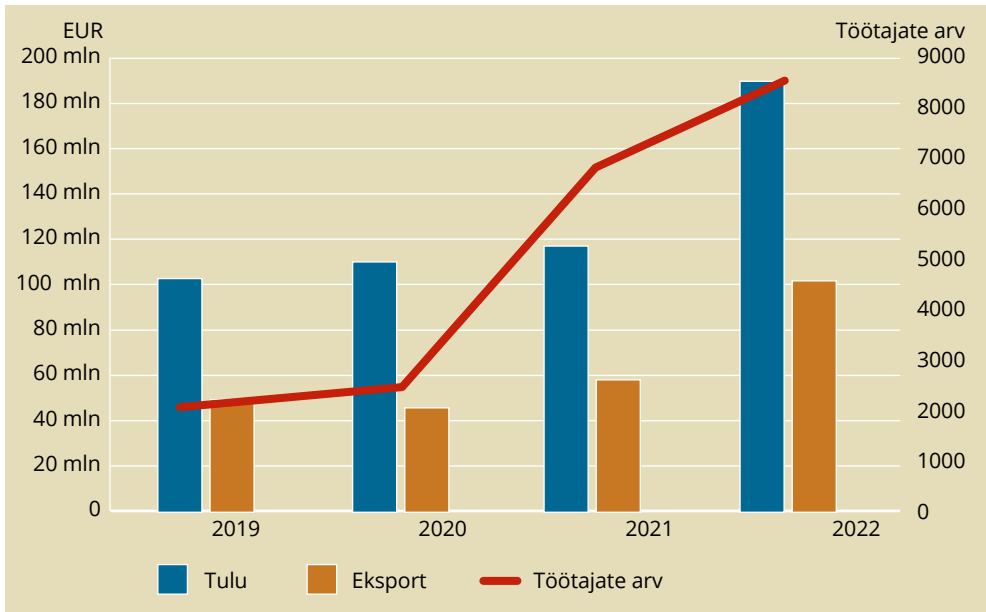
Allikas: EKTL

Kaitsetööstuse sektori väliturud on aastate lõikes püsivad ja samad, piirdudes reeglina meie lähinaabritega, kuid 2022. aastal tõusis Ukraina turg neljandaks. 2022. aastal olid populaarseimad väliturud regiooniti EL, Ukraina, Kagu-Aasia ja Lähis-Ida riigid.

EKTLi liikmete kogu müügitulu 2022. aastal kokku oli äriregistri andmetel 1 275 159 515 eurot, sealjuures kasv on võrreldes 2021. aastaga 5,2 protsenti (vt joonis 2). Ekspordikäive on äriregistri andmetel 2022. aastal võrreldes 2021. aastaga kasvanud 7,8 protsenti (vt joonis 2).

Arvestades vastanud ettevõtete keskmist müügitulu ja arvu, hindab EKTL kogu Eesti kaitse-, julgeoleku- ja kosmosesektori 2022. aasta müügitulu kogumahuks umbes 245 miljonit eurot, sellest ligi 55,1 protsenti moodustab ekspord.

Eesti panustab praegu kolm protsenti SKTst kaitsekuludesse, kuid selleks, et tagada koos meie liitlastega piisav heidutus, peab EKTLi hinnangul Eesti panustama 2030. aastaks kaitsekuludeks vähemalt viis protsenti SKTst ehk umbes 2,65 miljardit eurot. Nii suure kaitsekulude mahu juures on Eesti väliskaubanduse

JOONIS 2. EKTli liikmete müügitulu, ekspordikäive ja töötajate arv kaitse-, julgeoleku- ja kosmetööstuses (2019–2022).

Allikas: ECTL

bilansi ja töökohtade vaates ülioluline tagada võimekas kaitsetööstus kohapeal, et mitte saata suurt osa SKTst riigieelarve kaudu kaitseostudena riigist välja. Konkurentsivõimelise kaitsetööstuse arendamiseks ning siseriiklikule kaitse- ja majandusarengule vastamiseks tuleb luua erinevaid partnereid koondav ministeeriumideülene koostööformaad, mis hõlmab

teiste hulgas ka kaitseministeeriumi, majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi, kliimaministeeriumi, siseministeeriumi ja välisministeeriumi.

Täiendavate päringute ja info saamiseks saate pöörduda Eesti Kaitse- ja Kosmetööstuse Liidu poole www.defence.ee, info@defence.ee.

Sanktsioonid. Kuidas neid mõista?

ANDRES SIPLANE
Välisministeeriumi
sanktsioonide ja strateegilise
kauba kontrolli osakonna
peaspetsialist
(Siin artiklis väljendab autor
isiklikke seisukohti)

Vene Föderatsiooni algatatud täiemahuline sõda Ukraina vastu on lisanud senisest palju suuremal määral meie igapäevasesse diskussiooni sanktsioonide teemat. See ei ole enam mitte üks paljudest keerulistest välispoliitika instrumentidest, vaid üldrahvalik teema.

Sanktsioonidelt oodatakse agressori majanduse närvutamist, samas tajutakse sanktsioonide mõju täiesti selgelt ka nii üksikisiku tasandil kui makromajanduslikult. Sanktsioonid mõjutavad muu hulgas ka meie riigieelarve tulusid ning lisavad pingeid tööturul.

Igapäevastes aruteludes võib kuulda seisukohti, et agressori majandus on sanktsioonide tõttu kohe-kohe kokku kukkumas, aga ka seda, et sanktsioonidel

pole mingit mõju. Või esitatakse hoopis väide, et sanktsioonidel on agressori majandusele positiivne ning vaba maailma majandusele pärssiv mõju. Seega on ilmselt ka nii, et inimeste ettekujutus sanktsioonide olemusest ja ootustest sanktsioonidele varieerub ühest äärmusest teiseni. Käesolev artikkel seabki ülesandeks konteksti loomise, millega need ettekujutused sanktsioonide olemusest saaksid suhestuda.

SANKTSIOONE ON KEHTESTATUD AASTASADU

Kuigi sanktsioonid on praegu varasemast enam päevakorral, ei ole tegemist ainuüksi kaasaegse nähtusega. Sanktsioonid on olnud kasutuses ka sajandeid varem. Kui praeguseid sanktsioone agressori vastu võtab vastu Euroopa Liidu Nõukogu, siis 16. sajandil Liivi sõja ajal löid taolist õigust Liivimaa maapäevad. Ka tollal keelati agressorile tarnida sõjapidamiseks vajalikke materjale, mis muidugi tähendas riske võttes võimalust nende materjalide veoga teenida tavapärasest suuremat tulu. Nii üritas Tallinna kaupmees Jürgen Honerjeger 1548. aastal sanktsioonide all olevat kaupa ehk vaske Venemaale tarnida.

Narva ordufoogt arestis selle materjali piiriületusel ning nõudis selgitust. Tallinna raad täpsustas, et nende kõigiti aus kaupmees kavatses selle vase Narva kaudu Tartusse saata ning et tal mingil juhul ei olnud plaani seda Venemaale vedada (Kivimäe 2023: 192).

Situatsioon kaupmees Honerjegeriga on ajatu – oma olemuselt samasugused lood sanktsioonidest kõrvale hiilida püüdvate ettevõtete kohta ilmuvad ka praeguses ajakirjanduses.

I maailmasõja käigus arenes arusaam sanktsioonidest edasi selleni, et majanduslikus relvas (nagu sanktsioone siis nimetati) nähti totaalset relva. Woodrow Wilson defineeris oma kõnes 1919. aastal (Hufbauer *et al.* 2008, 1) sanktsioone järgmiselt:

Sanktsioonidelt oodatakse majanduslikku ja poliitilist mõju.

„Boikoti alla pandud riik on sunnitud alla andma. Kui sa rakendad seda majanduslikku, rahumeelset, vaikset, kuid surmavat instrumenti, siis pole sul tarvis (sõjalist) jõudu kasutada. Väljaspool boikoti alla pandud riiki ei lähe see maksma mitte üht inimelu. Aga see kujutab endast survet, millele minu hinnangul ükski kaasaegne riik ei suuda vastu panna.“

Alates Venemaa täiemahulise aggressiooni algusest on kehtestatud pretsedenditult palju ja erinevaid sanktsioone. Paraku ei toimi globaliseerunud ning läbipõimunud majandustes need

sanktsioonid nii ühesuunaliselt, nagu Woodrow Wilson kirjeldas.

Sanktsioone on palju, need puudutavad väga erinevaid valdkondi ning need on jõustatud erinevate õigusaktidega. Kõikidest sanktsioonidest üheaegse ülevaate omamine nõuab tugevat keskendumist ja pingutust õigusaktide läbilugemiseks. Veel enam, sanktsioonid muutuvad pidevalt. Neid täiendatakse, neid muudetakse, nende kehtivuses on üleminekuperioodid, neile nähakse ette erandeid ning erinevates jurisdiktsioonides kehtivad need erinevalt.

Käesolev artikkel seab eesmärgiks luua struktuur sanktsioonide olemuse mõistmiseks ning annab ülevaate taustsüsteemist, milles need toimivad.

SANKTSIOONIDE DEFINITSIOONID JA EESMÄRGID

Terminoloogia osas tuleb siinkohal osutada, et korrektne fraas oleks „piirav meede“, inglise keeles *restrictive measure*. Piirav meede ehk sanktsioon on üks paljudest välispoliitika instrumentidest, mida riik või riikide ühendus kasutab teatud poliitilise muudatuse saavutamiseks või teatud seisukoha väljendamiseks.

Kõige laiemal rakendusulatusel sanktsioonid on ÜRO Julgeolekunõukogu sanktsioonid. Neid jõustatakse ÜRO harta artikkel 41 alusel, mis otsib võimalusi tagada rahvusvahelist õigust ilma relvajõudu kasutamata. Nende võimaluste all nähakse majandussuhete täielikku või osalist peatamist, kommunikatsiooni katkestamist ja diplomaatiliste suhete peatamist.

ÜRO kehtestatud sanktsioonide puhul oodatakse nende järgimist ja rakendamist kõigilt liikmesriikidelt. ÜRO Julgeolekunõukogu sanktsioonide subjekt on täiesti üheselt rahvusvaheliselt väljatõugatu staatuses.

ÜRO harta artikkel 1 annab meile selgituse mõistmaks, millistel eesmärkel julgeolekunõukogu sanktsioone kasutada võiks. Need eesmärgid seonduvad rahu ja

julgeoleku tagamise, võrdsete õiguste ja rahvaste enesemääramisõiguse tagamise, rahvusvahelise õiguse jõustamise ning inimõiguste ja põhivabaduste kaitsega.

Euroopa Liidu (EL) toimimise aluslepingu artiklid 25 ja 215 reguleerivad sanktsioonide kehtestamist ELi mitte kuuluvate valitsuste, valitsusväliste üksuste ja üksikisikute suhtes, kes rikuvad rahvusvahelist õigust või inimõigusi või viivad ellu poliitikat, mis ei austa demokraatlikke ja õigusriigi põhimõtteid (ELi sanktsioonide üldraamistik).

Rõhutatakse, et ELi kehtestatud sanktsioonidel on ennetav funktsioon ning sanktsioonid on osa laiemast poliitilisest dialoogist. Mõju osas nimetatakse, et sanktsioonidelt oodatakse majanduslikku ja poliitilist mõju. Sanktsiooni liikidena nähakse, et need on diplomaatilised, majanduslikud, finantsilised või kaubanduslikud.

Eesti rahvusvahelise sanktsiooni seadus (RT 2019) määratleb, et sanktsioon on „välispoliitika meede, mille eesmärk on toetada rahu säilitamist või taastamist, rahvusvahelist julgeolekut, demokraatiat ja õigusriigi põhimõtet, inimõiguste ja rahvusvahelise õiguse järgimist või muude Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikirja või Euroopa Liidu ühise välis- ja julgeolekupoliitika eesmärkide saavutamist“.

ÜRO, ELi ja Eesti regulatsioon analüüsidest saab väita, et sanktsioonid on kantud teatud väärtuspõhisusest. Sanktsioone ei kehtestata eesmärgiga pelgalt kahjustada konkureerivaid majandusi, vaid nende eesmärk on alati rahvusvahelise õiguse, inimõiguste järgimise, demokraatia ja õigusriigi põhimõtte toetamine.

Ühtpidi võib siinkohal väita, et kuna sanktsioonid kahjustavad ka sanktsioonide kehtestajaid endid, siis on taoline lähenemine naiivne. Lihtsam oleks ju silm probleemi ees kinni pigistada ning jätkata tavapärase äritegevusega. See on siiski nii vaid esmapilgul, kuna rahvusvahelise

õiguse rikkumise ignoreerimine läheb pikemas perspektiivis kallimaks maksma.

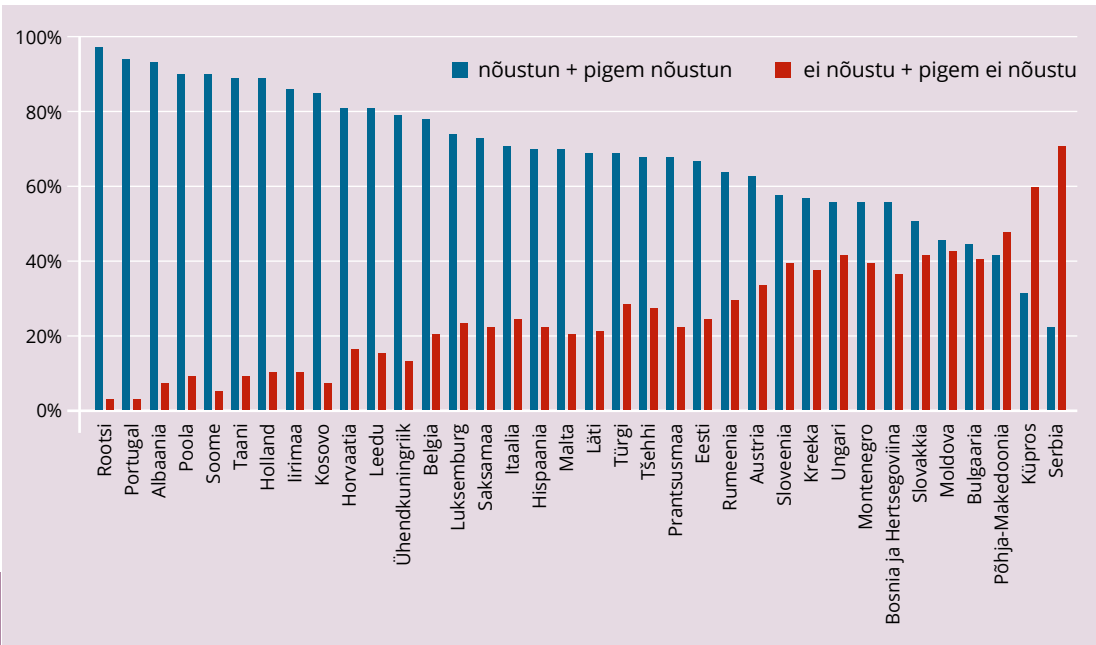
Veel enam, sanktsioonide kehtestamine tähendab rahvusvahelisel areenil konfliktolukorras poole valimist. Kui tegemist on sõjalise konfliktiga, võib sanktsioone näha sammuna, mis üritab vältida sõtta astumist, kuid samal ajal toetada ühte sõdivat poolt. Sõtta astumine oleks kahtlemata sanktsioonide kehtestamisest palju kallim.

Üldjuhul vabade ühiskondade avalik arvamus toetab sanktsioonide kehtestamist, sest ei soovi kurjategijate ja diktaatoritega äri teha.

Samas tuleks siin näha ka moraalses plaanis ühte täiendavat mõõdet: üldjuhul vabade ühiskondade avalik arvamus toetab sanktsioonide kehtestamist, sest ei soovi kurjategijate ja diktaatoritega äri teha. Teiste sõnadega ei soovi inimesed moraalset kaalutlevate olenditena kellegi vere arvelt tulu teenida. Avalik arvamus võib soovida sanktsioonide kehtestamist (ehk on nõus kannatama majanduslikku kahju) ka siis, kui lootus õigusriikkuja käitumist mõjutada on väikene.

Joonisel 1 on toodud Eurobaromeetri uuringu alusel Euroopa riikide avalike arvamuste toetus Venemaa-vastastele sanktsioonidele. Selle alusel võib järeldada, et avalik arvamus toetab valitsuste tegevust agressorile sanktsioonide kehtestamisel.

Järgmiseks tuleks põgusalt vaadelda ka õigust rikkuva riigi sanktsioone kehtestavaid õigusakte. Ka sellised riigid kehtestavad sanktsioone. Süüvimata

JOONIS 1. Euroopa riikide toetus Venemaa-vastastele sanktsioonidele.

Allikas: Eurobarometer (<https://europa.eu/eurobarometer/screen/home>)

hetkel sanktsioonide ja vastusanktsioonide ajalukku, toon välja, et Vene Föderatsiooni sanktsioonitekidest puudub üldjuhul verbaalselt väljendatud proaktiivne moraalne kaalutlus ja sanktsioonide kehtestamine on kantud reaktiivsest sentimendist. Sanktsioone kehtestatakse seoses „Ameerika Ühendriikide ning teiste ebasõbralike riikide tegevustega“ (Указ 2022) või siis seoses „Ukraina ebasõbralike tegevustega Vene Föderatsiooni kodanike ja ettevõtete suhtes“ (Указ 2018). Siinkohal on nende sanktsioonide kehtestamisel ka teatava narratiivi loomise dimensioon – sanktsioon luuakse vastusammuna kellegi „ebasõbralikkusele“, justkui see „ebasõbralikkus“ oleks ootamatu ja ülekohtune ega tuleneks agressorriigi poolt toimepandud kuritegudest, okupatsioonist ja rahvusvahelise õiguse rikkumisest.

Ka Valgevene Vabariik läheneb sanktsioonidele samal viisil ehk ei loo sanktsioone agentselt mingi välispoliitilise eesmärgi saavutamiseks, vaid reaktsioonina „teiste riikide ebasõbralikele

tegevustele“. Tõsi küll, valgevenelased näevad ette, et veel enne vastusanktsiooni kehtestamist tuleb proovida olukorda lahendada diplomaatia, läbirääkimiste või vahendustegevuse abil (Sazonova 2023).

SANKTSIOONIDE LIIGID

Traditsiooniliselt on käsitletud, et sanktsioonid tähendavad diplomaatiliste suhete, majandussuhete ja muude suhete osalist või täielikku peatamist.

Vene Föderatsiooni sõda Ukraina vastu on toonud kaasa paradigmatavahetuse sanktsioonipoliitikas. Mitte kunagi varem pole nii palju sanktsioone nii kiiresti ühe riigi vastu kehtestatud. Kuna tegemist on eksistentsiaalse ohuga senisele maailmakorraldusele, ei ole piiratud vaid traditsiooniliste sanktsiooniliikidega, vaid sanktsioone on kehtestatud kõigele, mille suhtes on ELis suudetud kokku leppida.

Kuna Venemaa majandus on üsna suur, on sellele sanktsioonide kehtestamine olnud ka pretsedenditult keeruline. Kõikvõimalike vastastikuste sõltuvuste

neutraliseerimiseks ning nn globaalse lõuna huvide (nt toidujulgeolek) tagamiseks on sanktsioonid kujundatud kirurgilise täpsusega, ette on nähtud rohkelt erandeid, üleminekuperioode, litsentsisüsteeme jne.

Seoses Ukraina territoriaalse tervikkuse ohustamisega on Venemaa ja agressiooniga seotud isikute või üksuste suhtes kehtestatud sanktsioonide hulgas varade külmutamine, liikumispiirangud, teenuste osutamise piirangud, rahastamise keelud, impordi- ja ekspordipiirangud, meediapiirangud, osaluste omandamise piirangud, õhuruumi- ja sadamakeelud, tehingukeelud, registrikannete keelud, riigihangete piirangud ja palju muud. Õigupoolest ei olegi asjakohane püüda kirja panna sanktsioonide ammendavat nimekirja, sest need muutuvad ja täienevad väga tihti.

Praeguse Venemaa agressiooni kontekstis on üheks innovaatilisemaks sanktsiooniks nafta hinnalagi, mis peab lahendama ühekorraga mitu probleemi – vähendama Venemaa tulusid, kuid samal ajal tagama stabiilsuse globaalse naftaturul.

ELi sanktsioonid seoses Ukraina territoriaalse tervikkuse ohustamisega on sätestatud peamiselt kahes õigusaktis: ELi Nõukogu määruses 269/2014, mis reguleerib isikute ja üksuste vastaseid sanktsioone ning ELi Nõukogu määruses 833/2014, mis kehtestab sektoriaalseid ehk majandusvaldkondade vastu suunatud sanktsioone.

Kuna ELi sanktsioonid sünnivad vaid kõigi liikmesriikide konsensuse alusel, on paljud riigid kehtestanud piiravaid meetmeid ka iseseisvalt. Nii on näiteks Eesti keelanud Yandexi teenused Eestis (Valitsuse määrus 2022) ning Läti kavandab Vene viljale impordikeeldu (Eglitis 2024).

SANKTSIOONIDE MÕJU

Nephew (2018: 49) näeb, et riigid kehtestavad sanktsioone neljal eesmärgil:

- ▶ mõjutamiseks sihtriigi käitumist ja võimekust,

- ▶ näitamaks oma pikaajalisi välispoliitilisi kavatsusi,
- ▶ rahuldamiseks kodumaise või rahvusvahelise kogukonna ootust ja
- ▶ näitamaks kavatsust edaspidi kasvatada survet, kui sanktsioonide sihtriik ei muuda oma poliitikat.

Seega ei pruugi sanktsiooni kehtestamisel olla üldse näiteks eesmärk sanktsiooni subjekti käitumise muutus või tema majanduse kahjustamine. Tegemist võib olla ka välispoliitilise sõnumiga või oma elanikkonna poliitilise meelsuse elluviimisega.

Sanktsioonide kehtestamisel on oluline, et info sanktsioonide ja nende mõju kohta liiguks sihtriigi ühiskonnas võimalikult vabalt.

Piiravate meetmete kehtestamisel püütakse küll prognoosida nende mõju õigusrikkujale (nii nagu see on kõigi õigusaktide puhul) ning sanktsioone kujundatakse selliselt, et need avaldaksid teatud eesmärgipärasest mõju. Kuid nende mõjude prognoosimisel tuleb arvestada, et sihtriigi kultuuriline, majanduslik, poliitiline, psühholoogiline taustsüsteem on hoopis teistsugune. Kui see taustsüsteem oleks täpselt samasugune, siis arvatavasti see sihtriik ka ei tegeleks ju inimõiguste rikkumise, agressiooni, okupatsiooni, rahvusvahelise õiguse rikkumise ja muu taolisega.

Kui näiteks lääne ühiskondades on töökohad ja tööhõive väga olulised märksõnad ning eliit ei saa selle valdkonna dünaamikatest mööda vaadata,

siis mõnedes teistes ühiskondades on suur hulk elanikkonda hõivatud väljaspool ametlikku tööturgu. Ning kui elanikkonnal on harjumus ja oskused toimetulemiseks väljaspool ametlikku tööhõivet, siis selles sihtriigis ei pruugita töökohtade kadu üleüldse nii traagiliselt tajuda.

Kui aga sanktsioonide objektiks olevas riigis või organisatsioonis on kultuuriliselt väärtustatud religioosset märterlust,

***Kui vaadelda
isikuvastaseid
sanktsioone, siis üks
ja sama sanktsioon
(varade külmutamine,
sissesõidukeeld,
äritegevuse piirangud)
võib mõjutada erinevaid
inimesi täiesti erinevalt.***

ollakse harjunud kannatama või jäägitult alluma juhile, on täiesti loogiliselt retsept-sioon väljastpoolt kehtestatud sanktsioonidele hoopis teistsugune, kui see oleks läänelikes ühiskondades.

Sanktsioonide kehtestamisel on oluline, et info sanktsioonide ja nende mõju kohta liiguks sihtriigi ühiskonnas võimalikult vabalt. Ehk et kui diktaator soovib oma ühiskonda arusaadavalt infosulus hoida, siis sanktsioonide kehtestamisel on tarvilik, et info nende kohta liiguks ka elanikkonna seas. Tõsi, praegustes ELi piiravates meetmetes Venemaa vastu on mobiiltelefonid küll lisatud ekspordi-keelu nimekirjas oleva kauba hulka (ELi Nõukogu määrus 833/2014), kuid mõnede teiste sanktsioonirežiimide puhul on pööratud just tähelepanu sellele, et elanikkonnal oleks kommunikatsioonivahendid

olemas ning et sanktsioonid mingil juhul ei takistaks info liikumist ei riigisiselt ega ka üle piiride (Nephew 2018: 56).

Võib öelda, et sanktsioonide tegeliku mõjuga võrreldes on sama oluline, millisena seda mõju tajutakse. Enamasti on sanktsioonide subjektiks olev riik diktatuur ning piiratud sõnavabadusega. Sellisel juhul peaks lihtsam olema elanikkonna seas sanktsioonide suhtes soovitud arusaamu kujundada. Samas aga võib näha Venemaa vastu suunatud sanktsioonide puhul, et agressor väljendab ka omaenda kontrollitud meedias üheaegselt seisukohta, et sanktsioonidel pole mingit mõju, et sanktsiooni hoopis tugevdavad tema majandust ning samal ajal, et sanktsioonid on ebaõiglased ning väljendatud soovi, et sanktsioone leevendataks.

Saddam Husseinile sanktsioonide kehtestamisel seoses massihävitusrelvade ga oli aga hoopis äraspidine mõju. Kuigi tal neid relvi ei olnud, oleks olnud selle tunnistamine (mis oleks kaasa toonud ka leevendused sanktsioonide osas) nõrkuse märk (Fung 2009) ning diktaatori „köva mehe“ kuvandi säilitamine nõudis seega pigemini sanktsioonide all kannatamist, kui rahvusvahelise kogukonnaga koostöö tegemist.

Kui agressorriik on suletud diktatuur, on ootuspärane, et väljastpoolt on keeruleine seelses ühiskonnas toimuva kohta infot ammutada. Nii tulebki tihti piirduda vaid nende andmetega, mis on kättesaadavad. Sellisel juhul tuleb arvestada, et need andmed annavad meile vaid osalist infot.

Oluline on ka tähelepanu pöörata andmete kogumise ja loomise meetoditele. Andmed Venemaa riigieelarve, naftatulude ja kaubandusmahtude kohta võivad küll olla kättesaadavad, kuid Venemaa agressioon Ukraina vastu ei ole ratsionaalne majanduslik ettevõtmine. Seega ei peaks me ka eeldama, et kui Venemaa juhtkonnale jõuab kohale teadmine, et agressioon on muutunud majanduslikult kahjulikuks, siis see lõpeb. Tõenäoliselt on nii, et ratsionaalse majandusliku kaalutluse asemel on

agressiooni alustamise otsuse taga roll selistel nähtustel nagu kultus, psühholoogia, religioon, ideoloogia, mütoloogia ja palju muud taolist. Ning nende viimati nimetatud nähtuste mõistmiseks (ehk mõistmaks ka seda, millal otsustatakse agressioonist loobuda) tuleb kasutada hoopis teistsuguseid, kvalitatiivseid uurimismeetodeid.

Kui agressorile on kehtestatud vaid üks piirav meede, näiteks mõne kauba impordi keeld, on selle mõju võrdlemisi lihtne mõõta. Agressorriigi majanduses tootmine väheneb, võib-olla kaovad töökohad, väheneb tulu.

Nagu eespool osutatud, on EL kehtestanud Venemaa vastu enneolematu mahus sanktsioone. Paljud neist pole üldse majanduslikud sanktsioonid, seega ei pruugi nende peamine mõju üleüldse olla väljendatav rahalises vääringus. Nendest igauhe mõju hindamine on väga mahukas ning nende mõju peab uurima paljude distsipliinide koostöös.

Kui aga vaadelda näiteks isikuvastaseid sanktsioone, siis üks ja sama sanktsioon (varade külmutamine, sissesõidukeeld, äritegevuse piirangud) võib mõjutada erinevaid inimesi täiesti erinevalt. Mõnda mõjutab väga, mõnda ei mõjuta üldse. Nii on näiteks mõned sanktsioonide alla pandud isikute nimekirjas olevad Putini oligarhid agressiooni hukka mõistnud, paljud aga mitte.

Seega on ehk küsimus sanktsioonide (majanduslikust) mõjust tervikuna küll akadeemiliselt huvitav ja oluline, kuid praegu saab ELi sanktsioonide puhul just nende mastaapsuse tõttu kõne all olla korraga vaid ühe või teise spetsiifilise sanktsiooni mõju uurimine.

ERANDID

Sanktsioonide väljatöötamisel ja rakedamisel on seda võib-olla küll vähem avalikult käsitletud, kuid sellegipoolest on oluline roll eranditel, üleminekuperioodidel ja litsentsisüsteemidel. Sanktsiooni loomine ei pruugi tähendada, et see kehtib

absoluutselt alati kõikides olukordades alates vastuvõtmise hetkest.

Kuna sanktsioonide subjektiks on reeglina diktatuurid, siis juhtub tihtipeale nii, et sanktsiooni negatiivne mõju kantakse riigi sees edasi vähemusgruppidele. Paradoksaasel kombel on ju tegelikult ka sanktsiooni kehtestamise algne põhjus seesama diktatuuri hoolimatus inimelude suhtes.

Nii on sanktsioonide all olevates riikides täiesti ootuspäraselt tuvastatud tervishoiu olukorra halvenemine, tööpuuduse kasv, vaesuse levik, suremuse tõus, vähemusgruppide õiguste halvenemine jne (Meissner, Mello 2022: 244).

Vältimaks selliseid soovimatuid mõjusid, nähakse sanktsioonide kehtestamisel ette humanitaarandeid. See võib tähendada näiteks teatud kauba või teenuse ekspordi lubamist humanitaarrettekäandel või hoiakut, et teatud kaubagruppe (nt toiduaineid või ravimeid) ei panda sanktsioonide alla. See,

Püüid sanktsioonidest mööda hiilida on omamoodi kinnitus sellele, et sanktsioon on kujundatud õigesti.

et diktatuur kasutab niisugust olukorda enda huvides, on paratamatu asjaolu, millega tuleb arvestada.

Kuna majandussuhted on globaliseerunud ja riigid üksteisest majanduslikult sõltuvad, siis tihtipeale nähakse majandussanktsioonide rakendamisel ette üleminekuperioode või erandeid teatud tehingutele. Üks karikatuursemaid

neist on kindlasti erand ELi Nõukogu määruses 2014/833 artiklis 3i, mis sätestab impordikeelu teatud Venemaa kaupadele, välja arvatud juhul, kui neid kaupu on tarvis Budapesti metrooliini nr 3 vagunite käitamiseks, hoolduseks või remondiks.

Oluline on ka keskkonnaerandite teema. Nii külmutati Eestis mitmete Vene keemiaettevõtete toodang, kuid kuna tegemist on keskkonnoahtlike ainetega, on need järk-järgult erandite alusel lahti külmutatud ja realiseeritud. Oluline on siinkohal märkida, et realiseerimisest saadud tulu on siiski külmutatud.

Silma hakkab Kasahstan, kust Eesti eksportis sõjaeelse 24 kuu jooksul kaupu kokku 6,2 miljoni euro eest. Sõjaaegse võrdlusperioodi jooksul on see import kasvanud 164 miljoni euroni.

EKSTRATERRITORIAALSUS

Ekstraterritoriaalsuse kontseptsioon on sanktsioonide legitiimsuse ja õiguspärasuse üle diskuteerimisel olulisel kohal. Teatud õigusakti ekstraterritoriaalsus tähendab selle kehtivust väljaspool riigi territooriumi. Riigil võib olla ekstraterritoriaalne jurisdiktsioon, kuid see peaks olema kooskõlastatud vastava territooriumi võimuesindajatega.

Sanktsioonid on resoluutne välispoliitiline meede. Kaubandussanktsioonid võivad näiteks takistada surmava tehnoloogia tootmist või kättesaadavaks tegemist ning seega päästa inimelusid. Sanktsiooni kehtestaja soovib üldjuhul näha sanktsioonide rakendamisel laia tõlgendust ehk kõikvõimalike sanktsioonirikkumiste

kahtluste korral soovitatakse pigem hoiduda sellistest äritehingutest. Ning sel juhul tekib arutelu koht, et kolmandas riigis asuv ettevõtte juriidiliselt justkui ei oleks kohustatud sanktsioone järgima. Asetades aga kaalukausile teiste võimalike tehingute äraukkumise riski (ja miks mitte ka moraalse seisukohavõtu), hakkab kolmanda riigi ettevõtte vabatahtlikult teise riigi õigusakti täitma.

Klassikaliseks näiteks ekstraterritoriaalsuse probleemile on USA unilateraalsed sanktsioonid. Kuna suur osa maailma kaubavahetusest toimub USA dollarites, on USA-l võimalik mõjutada seda kaubavahetust. Teiste sõnadega: siinkohal põrkuvad seega USA õigus oma valuuta kasutamise osas väljaspool oma territooriumi reegleid kehtestada ning kolmandate riikide ettevõtete õigus majandustehingutele.

Seda olukorda on loomulikult kritiseerinud Venemaa ja kõik need muud riigid, kelle suhtes on sanktsioone kehtestatud. Osutatakse ka, et isegi kui kolmandad riigid kritiseerivad USA seesuguseid sanktsioone, kalduvad nende riikide ettevõtted neid sanktsioone täitma ülemääraselt. Vene läänekriitiline uurija Ivan Timofeev (2019: 9) on koguni arendanud vastuolulist mõtet, et juhtivad maailma ettevõtted võiksid (USA sanktsioonide täitmise asemel) oma majandusliku võimu konverteerida poliitiliseks võimuks, konfronteerumaks USAGA.

Ekstraterritoriaalsuse kõrval on sarnase loogikaga fenomeniks teisesed sanktsioonid, mis tähendab olukorda, kus kolmandas riigis asuv ettevõtte loobub tehingutest ettevõtetega, mis on ühe või teise riigi sanktsioonide nimekirjas (Beaucillon 2021: 6). Seega on teiseste sanktsioonide mõju loomuldasa ekstraterritoriaalne, kuna sanktsioone kehtestava riigi ettevõtted nii ehk naa ei tohi sanktsioonide all olevate isikuga tehingutesse astuda.

Samas tuleb osutada, et kriitika sanktsioonide ekstraterritoriaalsuse teemal keskendub tihti küll USA-le, kuid mitte loogilisele seosele, et sanktsioonide

kehtestamisel on teatud põhjused ning kui agressorriik hakkaks rahvusvahelist õigust ja inimõigusi järgima, siis poleks ka põhjust sanktsioonideks.

Ajaloo on püütud ekstraterritoriaalsuse probleemi lahendada ka nii-öelda aumehe kombel. Nii algatas Prantsusmaa I maailmasõjas nn preklusiivse ostu poliitika. Kuna neutraalsete riikide (Šveits, Portugal, Hispaania jne) kaubanduse kontrollimine väljastpoolt ei olnud alati võimalik, siis asutati Prantsusmaa sõjaministeeriumis välisostude komitee, mis soovis maailmaturul ära osta sõjatööstusele vajalikku toorainet, et see ei satuks Keskriikide kätte. Kavatsuse elluviimise põhiliseks takistuseks osutus rahapuudus (Mulder 2022).

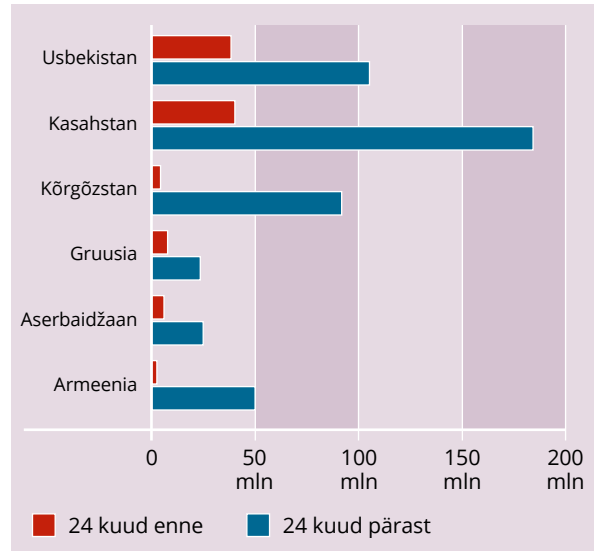
KÕRVALEHIILIMINE

Püüd sanktsioonidest mööda hiilida on omamoodi kinnitus sellele, et sanktsioon on kujundatud õigesti. Kui kehtestada piirav meede millegi suhtes, millel pole vähimatki relevantsust, siis ilmselt ei näeks keegi ka vaeva sellest möödahiilimiseks.

Kõrvalehiilimise juures on oluliseks märksõnaks sanktsiooni hermeetilisus. Täielik hermeetilisus tähendab olukorda, kus sanktsiooni on võimalik rakendada sajaprotsendilise tõhususega. See oleks võimalik olukordades, kus sanktsiooni kehtestajal on täielik kontroll sanktsioonide alla pandud kauba, teenuse, tehnoloogia, tarkvara vmt üle. Kui sellist kontrolli pole võimalik kehtestada, tuleb rakendada muid viise sanktsioonide jõustamiseks ning tegeleda ka pidevate püüetega sanktsioonidest mööda hiilida.

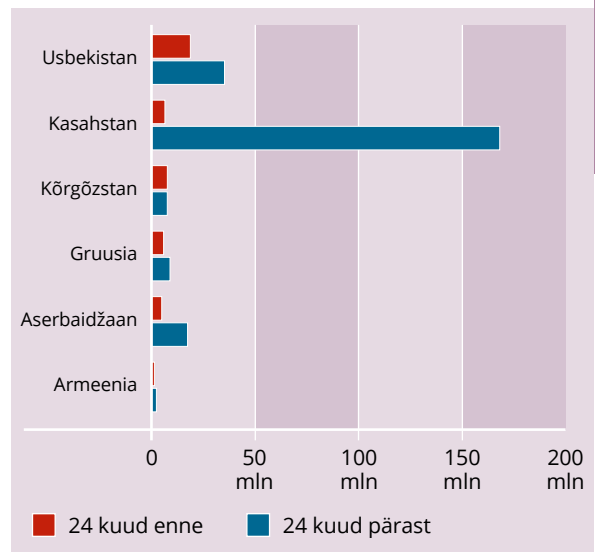
Venemaa agressioonisõja kontekstis kehtestatud sanktsioonide puhul on palju räägitud möödahiilimisest kolmandate riikide, teiste hulgas näiteks Kesk-Aasia ja Kaukaasia riikide kaudu.

Kontrollimaks, kas need kahtlused ka empiirilist kinnitust leiavad, asetan järgmistele joonistele Eesti kaubavahetuse kuue riigiga. Vaatluse all on eksport ja

JOONIS 2. Eesti eksport kuude riiki enne ja pärast sõja puhkemist (eurodes).

Allikas: statistikaamet

JOONIS 3. Eesti import kuuest riigist enne ja pärast sõja puhkemist (eurodes).

Allikas: statistikaamet

import eurodes 24 kuud enne täiemahulise sõja puhkemist ning 24 kuud täiemahulise sõja ajal.

On tõsi, et sanktsioonid kaubavahtusele Venemaaga on rakendunud

järk-järgult, kuid joonistelt nähtuvad trendid on sellegipoolest ilmsed.

Joonisel 2 nähtub, et vaadeldud riikidesse on eksport täiemahulise sõja ajal mitmekordistunud. Kui esimesel vaatlusalusel perioodil oli kaupade eksport näiteks Kõrgõzstani mahus 4,3 miljonit eurot, siis täiemahulise sõja ajal on see olnud 91,4 miljonit eurot. Kasv on kahekümnekordne.

See on küll reljefne statistiline näitaja, kuid ainuüksi selle põhjal ei saa väita, et tegemist on sanktsioonidest kõrvalehiilimisega. Kui vaadata täpsemalt kaubagruppe, siis need kalduvad olema suuremas osas needsamad kaubad (elektroonika, masinad, optika jne), mille

Ka praegu Venemaa vastu kehtestatud sanktsioonide ajal on teatud kaubavahetus ja paljud muud suhted või tehingud lubatud ning ettevõtteid kasutavad neid võimalusi.

eksport Venemaale on keelatud. Ning samas ei nähtu varasemast kaubavahetuse ajaloost traditsiooni Eestist selliseid kaupu Kõrgõzstani vedada.

Tuleb rõhutada, et tegemist on legaalse kaubavahetusega. Nende kaupade vedu Kõrgõzstani ei ole keelatud. Ning samuti ei saa me keelata hiljem Kõrgõzstanist nende kaupade liikumist Venemaale. Küll aga on võimalik selgitada olukorda ning paluda nendelt riikidelt koostööd. Üldjuhul ilmutavad riigid mõistmist ning teevad ka teatud koostööd takistamiseks keelatud kaupade jõudmist Venemaale.

Samasugune möödahiilimine leiab aset ka kaupade impordil. Nüüd on

aga tegemist kaupadega, mille impordi Venemaalt on Euroopa Liit keelustanud. Kuid samade kaupade import kolmandatest riikidest on lubatud.

Joonisele 3 on asetatud Eesti kaubavahetuse näitajad eurodes nendesamade vaatlusaluste riikidega 24 kuu jooksul enne sõda ja 24 kuu jooksul täiemahulise sõja ajal.

Impordi puhul kõrvalehiilimises kahtlustatavate riikide arv kahaneb. Samas nähtub joonisel, et enamiku vaatlusaluste riikide puhul on impordi maht püsinud samal tasemel.

Silma hakkab Kasahstan, kust Eesti eksportis sõjaeelse 24 kuu jooksul kaupu kokku 6,2 miljoni euro eest. Sõjaaegse võrdlusperioodi jooksul on see import kasvanud 164 miljoni euroni. Kasv on seega 26-kordne. Samas ei saa seda impordikasvu automaatselt kõrvalehiilimiseks nimetada, sest see import sisaldab kaupu, mida Kasahstan ka tegelikult ise toodab ning mis on asendanud Vene kaubad (nt bituumen, kivisüsi, toornafta).

EL lõi 2022. aasta detsembris ELi sanktsioonide eriesindaja ametikoha (European Commission 2022), kelle ülesanne ongi muu hulgas takistada kaubandussanktsioonidest möödahiilimine kolmandate riikide kaudu ehk tagada legitiimsel viisil võimalikult suures mahus ELi sanktsioonide ekstraterritoriaalne kehtivus. Reeglina väljendavad Venemaaga piirnevad riigid ühel või teisel viisil valmidust koostööd teha, kuid arusaadavalt on neil riikidel ka omad kaalutlused, sõltuvused Venemaast, majanduslik kasu kaubavahetuse kasvast ning nii kurb, kui see ka ei ole, me peame leppima ka olukordadega, kus riik eelistab hoopis koostööd agressoriga.

SANKTSIOONIDE LÕPP

Kehtestatud sanktsioonide lõpuhetke määratlemine ei ole mitte ainult õigusakti normitehniline küsimus, vaid kommunikeerib üldisemat välispoliitilist hoiakut. Lootus sanktsiooni subjekti peatsele naasmisele rahvusvahelise õiguse

järgimise juurde tähendaks sanktsioonide lühikest kehtivusperioodi. Ning vastupidi, kui rahvusvaheline kogukond on üsna pessimistlik sanktsiooni subjekti käitumise muutumise suhtes, siis määratakse sanktsioonide kehtivusele pikem periood.

Samas on võimalik sätestada, et sanktsioon kehtib kuni selle tühistamiseni. Nii on teinud näiteks USA seoses sanktsiooniga Põhja-Korea küberkuritegevuse heidutamiseks (NCNK 2016).

See võimaldab vähendada halduskoormust, sest siis pole vajadust sanktsiooni kehtivuse pikendamiseks regulaarselt õigusakte vastu võtta.

Eli sanktsioonide puhul Venemaa agressiivse tegevuse suhtes on kehtestatud printsiip, et sanktsioone pikendatakse iga kuue kuu tagant (Eli Nõukogu otsus 2024/847).

See tähendab, et sanktsioonide kehtivuse pikendamisega peab tegelema suhteliselt sageli, nende kehtivuse pikendamise üle diskuteerimine võib muutuda

poliitiliseks kauplemiseks ning seega on sanktsioonide kehtivuse jätk pidevalt ohustatud. Samas annab niisugune demokraatlik protsess sanktsioonide juurde legitiimsust.

Kuigi sanktsioonide rakendamine on hetkel märkimisväärse tähelepanu all, ei pruugi sanktsioonide lõpetamine saada üldse niivõrd palju avalikku tähelepanu. Ka praegu Venemaa vastu kehtestatud sanktsioonide ajal on teatud kaubavahetus ja paljud muud suhted või tehingud lubatud ning ettevõtted kasutavad neid võimalusi. Sanktsioonide lõpp tähendaks seda, et needsamad ettevõtted või mõningad teised ettevõtted hakkavad lihtsalt eelnevast pisut enam erinevaid tehinguid tegema.

Arvata võib ka seda, et sanktsioonid ei lõpe mitte iseenesest, vaid see on kaasprodukt rahvusvahelise korra taastumisel. Tõenäoliselt on seega sõja lõpp ja sellega seotud emotsioonid palju enam esiplaanil ning sanktsioonide lõpetamise kavand vaid üks varjule jääv osa rahuplaanist.

KASUTATUD ALLIKAD

- BEAUCILLON, C., 2021. Research Handbook on Unilateral and Extraterritorial Sanctions. Universite de Lille 6.
- EGLITIS, A., 2024. Latvia Becomes First in EU to Ban Russian Agriculture Imports. – Bloomberg, 22. veebruar. – <https://www.bloomberg.com/news/articles/2024-02-22/latvia-becomes-first-in-eu-to-ban-russian-agriculture-imports>
- EUROBAROMETER. – <https://europa.eu/eurobarometer/screen/home>
- European Commission, 2022. EU appoints David O'Sullivan as International Special Envoy for the Implementation of EU Sanctions. – https://ireland.representation.ec.europa.eu/news-and-events/news/eu-appoints-david-osullivan-international-special-envoy-implementation-eu-sanctions-2022-12-13_en
- Euroopa Liidu Nõukogu määrus 269/2014. – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:02014R0269-20240314>
- Euroopa Liidu Nõukogu määrus 833/2014. – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=CELEX:32014R0833>
- Euroopa Liidu Nõukogu otsus (ÜVJP) 2024/847. – https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202400847&qid=1713163930024
- Euroopa Liidu sanktsioonide üldraamistik. – https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/?uri=LEGISSUM:25_1
- Euroopa Liidu toimimise leping 2015. Euroopa Liidu Teataja. – <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/ET/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016E/TXT>
- FUNG, B., 2009. Saddam interrogation highlights. – Foreign Policy, 2. juuli. – <https://foreignpolicy.com/2009/07/02/saddam-interrogation-highlights/>
- HUFBAUER *et al.*, 2008. Economic Sanctions Reconsidered. Peterson Institute for International Economics. Washington.
- KIVIMÄE, J., 2023. Jürgen Honerjeger. Tallinna suurkaupmees ja raehärra 16 sajandil. Vana Tallinn 32, lk 185–200.
- KWON, O., SYROPOULOS, C., YOTOV, Y. V., 2022. The Extraterritorial Effects of Sanctions. CESinfo Working Papers. Munich
- MEISSNER, K., MELLO, P., 2022. The unintended consequences of UN sanctions: A qualitative comparative analysis. Contemporary Security Policy, lk 243–273. Routledge.
- MULDER, N., 2022. The Economic weapon. The Rise of Sanctions as a Tool of Modern War. Yale University Press.

NCNK – The National Committee On North Korea 2016. Summary of the North Korea Sanctions and Policy Enhancement Act of 2016. – https://www.ncnk.org/sites/default/files/content/resources/publications/HR757_Summary_Final.pdf

NEPHEW, R., 2018. The Art of Sanctions. A View from the Field. Colombia University Press. New York.

Rahvusvahelise sanktsiooni seadus. Riigi Teataja (RT) 2019 – <https://www.riigiteataja.ee/akt/130062023061>

Sazonova, Vera 2023. Как белорусские власти будут отвечать на санкции: правила прописали в Законе. – Экономическая Газета 25.07. – <https://neg.by/novosti/otkrytj/kak-belorusskie-vlasti-budut-otvechat-na-sanktsii-pravila-propisali-v-zakone/>

STEINBACH, A., GUTMANN, J., NEUENKIRCH, M., NEUMEIER, F., 2023. Economic sanctions and human rights: Quantifying the legal proportionality principle. – Harvard Human Rights Journal. Vol 36. – https://journals.law.harvard.edu/hrj/wp-content/uploads/sites/83/2023/06/HLH104_crop.pdf

TIMOFEEV, I., 2019. Sanctions' Policy: Unipolar or Multipolar World? International Organisations Research Journal, vol. 14, no 3, lk 9–26.

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА Российской Федерации от 22.10.2018 (ред. от 27.04.2023). О применении специальных экономических мер в связи с недружественными действиями Украины в отношении граждан и юридических лиц Российской Федерации. – https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_309397/

УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА Российской Федерации от 08.03.2022. О применении в целях обеспечения безопасности Российской Федерации специальных экономических мер в сфере внешнеэкономической деятельности. – <https://www.prlib.ru/item/1333406>

Valitsuse määrus 2022. Vabariigi Valitsuse sanktsiooni kehtestamine teenuse osutamise piiramiseks seoses Ukraina sõjaga. – <https://www.riigiteataja.ee/akt/105042022012>

ÜRO harta. – <https://www.un.org/en/about-us/un-charter/chapter-7>

Digitaalselt võimestatud riik. Kolm teoreetilist kontseptsiooni tänapäevase riigi olemuse selgitamiseks

JAANIKA PUUSALU
Sisekaitseakadeemia
sisejulgeoleku instituudi
teaduskeskuse teadur

Digiriigi terminil ei ole ühest definitsiooni ja objektiivselt omaseid tunnuseid. Samas tõstatab nimetus olulise küsimuse, mis moodustab tänapäevase riigi, kus digitaalsed tehnoloogiad ja teenused muudavad pidevalt riigi senist toimimist, sh välja või sfääri, milles riik toimib ja riigi elanikud toimetavad. Samuti tõstatub küsimus, missugune on moodsa digitaalsete süsteemidega toetatud riigi olemus ehk missugused on sellise riigi toimimist määravad protsessid.

Digitehnoloogia rakendamise hindamine on üks järjest levinum viis, kuidas riikide majandusarengut ja edumeelsust võrrelda. Progressi analüüsimiseks on mitmesse

rahvusvahelisse arenguindeksisse lisatud info- ja kommunikatsioonitehnoloogia (IKT) mõõde, kuid välja on töötatud ka eraldi digitaalse tehnoloogia kasutusele pühendatud võrdlusmeetmeid. Neid riike, kus tehnoloogiat on edukalt ja suures mahus integreeritud, nimetatakse digitaalselt võimekateks riikideks. Sagedasti rõhutatakse digitaliseeritust lausa digitaalse riigi ehk digiriigi nimetusega.

Digitaalse tehnoloogia arenguga kaasnud tehnoloogiliste ja veebilahenduste ilmumist peetakse teoreetiliselt ontoloogiliseks muutuseks, st muutuseks selles, kuidas peab maailma mõtestama või nägema (Florida 2007 ref Clemens 2023). Kui enne veebiruumi arengut koosnes maailm füüsilisest sfäärist ja selles toimivatest analoogteenustest, siis nüüd toimib paralleelselt ka virtuaalne maailm ja need on omavahel seotud. Lühidalt, veebiruum on laiendanud viisi, kuidas teoreetiliselt maailma näha ja sellest rääkida; digitehnoloogia võimaldab ja võimestab samaaegset virtuaalset ja füüsilist toimimist.

Sotsiaalteadlased on põhjalikult uurinud

digiteerimise arenguga kaasnevaid füüsilisi ja praktilisi muutusi nii tehnikas kui ka keskkonnas. Ühiskondlikud protsessid võivad küll muutuda, kuid fundamentaalsed küsimused sotsiaalsete protsesside toimumise kohta jäävad samaks. Nii ei ole virtuaalsfäär eraldiseisev, vaid osa ühiskondlike protsesside maatriksist (Housley *et al.* 2022: 7). Maatriksi osade muutmisel on vaja täiendada seniseid mõisteid, mis on ühiskondliku analüüsi aluseks.

Riiklus on ühiskonna organiseerimise vorm. Riigi määrab kindel territoorium ja sellel kehtestatud õiguskord, mille alusel ühiskondlikud protsessid toimuvad. Nüüd, kui veebiruumis avanevast virtuaalsest ruumist on saanud füüsilise maailma laiendus, on riiki moodustava ruumi või protsessi olemus vaja üle vaadata. Siinses tekstis analüüsitakse seda, kuidas on võimalik tänapäevase riigi toimimist mõtestada, kui riiklikud ja ühiskondlikud protsessid sisaldavad ka virtuaalset osa. Käsitlus võtab aluseks, et digitaalse tehnoloogia arengu ja integreerimisega on riigi toimeprotsessid ja riigi olemus muutunud. Senine, pigem terminoloogiline muutus, mis on riigi digitaalse arengu kajastamiseks kasutusele võetud, ei selgita sisuliselt riigi toimeprotsesside muutust. Selles analüüsis pakutakse välja kolm teoreetilist kontseptsiooni, mis selgitavad, kuidas võiks tehnoloogia arengust lähtuvalt teoreetiliselt riiki ja riigi toimimist mõtestada.

Siinne käsitlus lähtub digitaalse tehnoloogia rakendamisest Eestis ja sellega kaasnevast tõsiasjast, et digitaalsete lahendustega on riigi toimeprotsessid saanud uusi võimalusi. Analüüsi eesmärk ei ole olemasolevale digiriigi ja digitaalse arengu käsitlusele vastanduda, vaid seda täiendada. Detsembris 2020 korraldas sisejulgeoleku instituut seda analüüsi ette valmistades info- ja kommunikatsioon- ning küberturbe ekspertide ja e-Eesti teenuste arendamisega seotud spetsialistide vestlusringi, kus arutati digitaalse riigi suuruse hindamise võimalikkust,

vajalikkust ja kasulikkust. Siinne analüüs on saanud ainekult vestlusringis arutatust, muu hulgas Eesti rahvusvaheliste indeksite tulemustest. Siinses analüüsis esitatud mõtted ja tõlgendused on aga pelgalt teksti autori omad. Autor tänab SJI teaduskolleege ja anonüümseid retsensente väärtusliku sisendi andmise ning raporti varasemate versioonide kommenteerimise eest.

Analüüs juhib tähelepanu digitehnoloogia funktsioonile riigi toimimises ja sellega kaasnevatele kitsaskohtadele ning näitab, et tehnoloogia rakendamine on muutnud teoreetiliselt riigi (sh riigi jätkusuutlikku toimimist toetava kriitilise infrastruktuuri) olemust ja sellega on ka lahendusi vajavad praktilised küsimused mitmekesisunud.

Analüüsiks kasutatud riigi ja digitehnoloogia suhte käsitlus põhineb Vaccari lähenemisel (Vaccari 2013: 7): riigile tuleb viidata kui ökosüsteemile, kus tehnoloogia ja ühiskond on omavahel tihedalt seotud ning omavahelises sõltuvussuhtes. Teisisõnu, tehnoloogia muudab ühiskonna toimimist ja ühiskond omakorda kujundab tehnoloogiat. Vaccari riigi kui ökosüsteemi kontseptsioonist ja Eesti digitaalsest toime loogikast lähtuvalt käsitleb analüüs riiki kui füüsilises ja virtuaalses ruumis avaliku ja erasektori koostöös toimivat ökosüsteemi. Niisuguse ökosüsteemi toimimist võib vaadelda mitmeti: siinses tekstis lähtutakse tehnoloogiaga võimestatusest, teenuste koostalitusvõime struktuurist ja tehnoloogiaga võimestatud riigi ulatusest.

RIIGI KONTSEPTUALISEERIMISE OLULISUS SISETURVALISUSE VALDKONNAS

Siseturvalisuse valdkonna kontekstis on teoreetiline analüüs ajakohane, sest toob välja riigi olemuse muutusest tuleneva teisenemise selles, mis moodustab riigisisese turvalisuse sfääri, ning pakub välja alternatiivsed viisid, kuidas selle sfääri toimimist, sh siseturvalisuse valdkonna teenuseid vaadelda. Analüüs toob välja, et digitaalne võimestatus on muutnud sisejulgeoleku

valdkonna ülesandeid turvalise ja toimiva ühiskonna tagamisel: digitaalse sfääri lisandumisega on paratamatult riigi kui kindlate piirdega territooriumi olemus muutunud ja füüsilise elanikkonnaga riigi mõiste laienenud. Riigi piiritlemise hägustumisel on keeruline mõista, missuguseid teenuseid peab riik ühiskonna turvalisuse ja toimepidevuse tagamiseks pakkuma ning milliseid ohte ennetama.

Praegu saavad uued digilahendused ja pakutavad lisavõimekused pidevalt tähelepanu. Kuid ühel hetkel muutuvad uued lahendused üldlevinuks ja tava-päraseks: uudsus kaob järk-järgult, kui tehnoloogia võetakse laialt kasutusele (Lips 2020). Selline on olnud nii elektri, trükipressi, sise põlemismootori kui ka kosmosetehnoloogia saatus: kord uudne saab toimiva ühiskonna osaks, rakendamise ootuspäraseks. Nii integreeritakse riigi toimimist toetavad uuenduslikud digitehnoloogiad riigi olemusse ning riigi toimimisel ei pöörata eraldi tähelepanu näiteks teenuste koostoimevõimele või digitaalsetele residentidele.

Samas ei kao tehnoloogia kasutusega ilmnunud raskused ja negatiivsed asjaolud: ühiskonnal tuleb kaasnenu muutustega kohaneda ja sageli ka seaduses probleemide lahendamiseks muudatusi teha. Sõltumata tehnoloogia populaarsusest on toimunud olemuslik muutus tehnoloogia integreerimisel riigi toimimisse.

Riigi muutunud olemuse teoreetiline analüüs aitab leida viisi, kuidas vaadelda riiki kui tervikut, kus füüsilisi protsesse on digitaalsete lahendustega täiendatud, muu hulgas lähtutakse digitaalse tehnoloogia integreerituse ulatusest ja toimimisest. Esitatud digitaalselt toetatud riigi toimimise mõtestamise või vaatlemise viisid loovad aluse tänapäevase riigi protsesside praktilise toimimise mõtestamiseks ja jätkusuutlikkuse tagamiseks.

Riigi toimimise mõtestamiseks uute teoreetiliste viiside väljatöötamiseks on kolm praktilist põhjust. Esmalt, järjest keerulisemaks muutuv maailmapoliitiline olukord,

sh 2022. aastal alanud Vene Föderatsiooni täiemahuline sõjaline sissetung kogu Ukraina territooriumile, tähendab suuremat välist mõju ja rünnakuohtu digitaalsetele teenustele, eriti Baltikumis. Hälbed digitaalse süsteemi laitmatus töös võivad halvata riigi jätkusuutliku toimimise ning riigi suveräänsuse ja elanikud ohtu seada. Loomulikult pööratakse seetõttu digitaalsete teenuste turbele kõrgendatud tähelepanu. Kuid samaväärset tähelepanu ei ole saanud tööik, et digitaalsed lahendused on riigi toimimiseks hädavajalikud ning lisaks turbele, millega tegelevad vastutavad

Digitaalse sfääri lisandumisega on paratamatult riigi kui kindlate piirdega territooriumi olemus muutunud ja füüsilise elanikkonnaga riigi mõiste laienenud.

asutused, tuleb kriisiolukordades operatiivseks tegutsemiseks vajalikke digitaalseid komponente ja nende võimalikke häireid hinnata kogu riigi toimise protsessis tervikuna. Teoreetiline digitaalselt võimestatud riigi mõtestamise viis aitab ka praktilise protsessi tervikkust hoomata ning jätkusuutlikuks toimimiseks vajalikku protsessi paremini mõista ja planeerida.

Teiseks, rahvusvaheliselt üha süvenev energiakriis on teravalt esile toonud digitaalsete tehnoloogiate ja digitaalsetel tehnoloogiatel põhinevate riiklike protsesside toimepidevuse haavatavuse. Hälbed energiavarustuses, mis takistavad digitaalse süsteemi tööd, võivad halvata riigi jätkusuutliku toimimise ja elanikud ohtu seada. Ka energiavarustuse

toimepidevusele ei ole digitaalselt võimestatud riigi toimimise kontekstis piisavalt tähelepanu pööratud. Siingi on teoreetilisest digitaalselt võimestatud riigist rääkimise viisist suur kasu, et vajalikku protsessi paremini planeerida.

Kolmandaks, digitaalse tehnoloogia massiline kasutuselevõtt on laiendanud ja hägustanud piire, milles konkreetse riigi elanikud saavad näiteks ostelda, suhelda ja informatsiooni hankida. Nii on lisaks sellele, et riigi väline piir on digitaalsete võimaluste tõttu muutunud komplekssemaks ja seda on keerulisem kaitsta, mitmekesistunud ka riigi sisemise korra ja elanike turvalisuse tagamise ruum ja viis. Kuigi selline ühiskondlik toime muutus on korrakaitseorganitele toonud lisaulesandeid, ei ole arutletud ühiskonna turvalisuseks toimimiseks vajalike tegevuste laienemise ega elanike võimaliku täienenud vastutuse üle. Teoreetiline digitaalselt võimestatud riigi olemuse mõtestamine aitaks kindlasti kaasa ühiskondliku debati tõstatamisele ning praktilise protsessi paremale mõtestamisele ja planeerimisele.

ÜLESEHITUSEST

Analüüs koosneb kolmest peatükist, mille eesmärk on esitada riigi digitaalse arengu selgitamise puudusi ning pakkuda alternatiivseid teoreetilisi kontseptsioone, kuidas riiki kui ökosüsteemi terviklikult vaadelda ja tervikust lähtuvalt siseturvalisuse valdkonna uusi kitsaskohti välja selgitada.

Esimene peatükk tutvustab teaduslikku ja populaarteaduslikku diskursust, mis saadab riikide digitaalse tehnoloogia integreerimist, ning toob välja, et kasutatavas terminoloogias on mitmed ebakõlad terminitega loodud kuvandite ja mõistete otsese viite vahel. Terminoloogilise ebakõla tõttu on tekkinud arusaam, et teatud terminid annavad ülevaate riigi terviklikust digitaalsest toimimisest. Tegelikult viidatakse ainult tehnoloogiliselt võimestatud riiklikele protsessidele või puudub terminil üldse täpne sisu,

millele see osutaks. Peatükk lõpeb riigi tehnoloogilist integreeritust hõlmava nimetuse pakkumisega.

Teine peatükk esitab kolm teoreetilist viisi, kuidas vaadelda digitehnoloogiliselt võimestatud ja uute võimekustega riiki kui ökosüsteemi. Teoreetilised kontseptsioonid erinevad selle poolest, millisel viisil mõjutab tehnoloogia riigi toimepidevust ehk kuidas see opereerib ökosüsteemis.

Kolmandas peatükis rakendatakse teises peatükis esitatud teoreetilisi kontseptsioone digitaalselt võimestatud riigi arenguga kaasnevate siseturvalisuse valdkonna uute probleemide väljaselgitamiseks, et kontrollida esitatud teoreetiliste mõtestusviiside kasutusvõimalusi.

Siinsed digitaalselt võimestatud riigi analüüsimise teoreetilised kontseptsioonid loodavad pakkuda mõtteainet ja ärgitada siseturvalisuse valdkonnas uut diskussiooni. Teisisõnu, analüüs loodab toetada uusi viise, kuidas füüsilise ja virtuaalse poole läbipõimimisel tagada riigi turvaline toimimine.

Analüüs põhineb avalikult kättesaadavatel teadus- ja populaarteaduslikel allikatel ning avalikel raportitel, arengukavadel, uudistel ja blogipostitusel. Esitatavad viisid digitaalselt võimestatud riigi toimimist teoreetiliselt selgitada lähtuvad autori tõlgendustest. Autor ei eelda seejuures, et esitatud teoreetilised kontseptsioonid on ainsad viisid, kuidas Eesti füüsilist-digitaalset ökosüsteemi selle toimimise kaudu hinnata, samuti ei ole sinne kontseptsioonide arutelu kõikehõlmav ega proovi anda täit ülevaadet digitaalsete süsteemide keerukusest, vaid toob välja ainult arengutega kaasnevad muutused.

DIGITAALSE TEHNOLOOGIAGA VÕIMESTATUD RIIK: NÄHTUSE SELGITAMISEKS KASUTATAVAD TERMINID

Digitaalse tehnoloogia integreerimine riiklikesse toimemehhanismidesse on käinud käsikäes tehnoloogia arenguga.

Esimesi arvuteid kasutati peamiselt digitaalsete andmebaaside loomiseks ja andmeanalüüsi võimekuse suurendamiseks: tehnoloogia kasutus oli teenuse- ja institutsioonipõhine. Märkimisväärseks pöördepunktiks tehnoloogia integreerimisel riigi valitsemis- ja toimeprotsessidesse peetakse aga interneti kasutuselevõttu 1990ndate alguses, mis võimaldas võrgustatud arvutite vahel kiiret informatsiooni ja sõnumite jagamist, teisendades need digitaalseteks andmeteks. Nüüdseks on tehnoloogia võimekus, sh tehnoloogia olemus ja pakutavad rakendused, mitmekesisunud ning internet vahendab elanikele nii digitehnoloogiaga toetatud suhtlust riigiasutustega (näiteks maksude deklareerimine) kui ka võimaldab demokraatlikes protsessides osalemist (näiteks hääletamine, petitsioonide esitamine). Digitaalne tehnoloogia ja selle rakendused on toimiva riigi osa.

Tehnoloogia arengule vastavalt on ka digitehnoloogiliste uuenduste integreerimine riigi teenustesse ja valitsemismehhanismidesse toimunud etapiti. Tehnoloogia integreerimise maht ja kiirus sõltub lisaks riigi majanduslikule olukorrale ka riigijuhide ja kodanike avatusest ja võimekusest ning kohalike tehnoloogiaettevõtete entusiasmist uusi lahendusi arendada. Pika ajaloo demokraatlikes riikides võib nii kinnistunud protsesside kui ka ühiskondliku konservatiivsuse tõttu olla uute riiklike digilahenduste kasutuselevõtt palju aeglasem kui noortes demokraatias, kus süsteeme alles ehitatakse. Eesti digihüpe on tehnoloogiliste rakenduste riiklikesse protsessidesse kiire integreerimise ilmekas näide.

Vastavalt digitaalsete tehnoloogiate eriilmelisele ja etapiviisilisele integreerimisele riiklikesse toimeprotsessidesse on ka sellele viitav terminoloogia ajas muutunud ja mitmekesisunud. Iga kasutatud väljend määrab selle, missuguse protsessi digitaaliseerimist vaadeldakse või hinnatakse. Kiire digiarengu puhul ei ole erandlik, et arenguetapi või nähtuse tähistajad on

erinevad, tähistatav aga sama või sarnane. Nüüdseks on mitmed riigi protsesside digitaalsele arengule viitavad terminid aga nii laiad, et viitaksid justkui kogu riigi toimeprotsessile.

See peatükk tutvustab, missuguseid termineid kasutatakse riigi digitaalsete lahendustega võimestatud valitsemisprotsesside olemuse selgitamiseks. Peatükk analüüsib digitaalse demokraatia või e-demokraatia, digitaalse valitsuse, e-valitsuse ja digitaalse valitsemise mõistete olemust ja suhet. Peatükk toob ka välja, et digiriigi või e-riigi (ka digiühiskonna) termin ei ole oma kasutuses sisult märkimisväärset

Märkimisväärseks pöördepunktiks tehnoloogia integreerimisel riigi valitsemis- ja toimeprotsessidesse peetakse interneti kasutuselevõttu 1990ndate alguses.

erinev digitaalse valitsuse terminist. Digiriigi või e-riigi termin võib aga olla mitmeti mõistetav, sest mõiste on ilma rahvusvaheliselt üheselt mõistetud tähistajata ja tihti kasutusel vaid Eestile viidates. Samas mängib e-riigi termin Eesti puhul riigi kuvandi loomisel nii kohalikul kui ka rahvusvahelisel tasandil olulist rolli.

Terminoloogiline ebakõla ilmestab, et mitme mõiste kasutamisel viidatakse kogu riigi ja ühiskonna kui terviku toimimisele. Tegelikult on vaatluse all aga ainult riiklikud protsessid ja teenused ning neisse digitehnoloogia integreerimine. Mõne mõiste puhul on arvesse võetavate teenuste loetelu ka kitsam.

Siinne terminoloogiline ülevaade ei anna lõplikku kokkuvõtet kasutusest, kuid näitab, et ühest küljest on terminite definitsioonides sarnasusi, kuid sarnasele arengule võidakse viidata ka eri terminitega. Siinsele lisaks võib olla kasutusel veel teisigi termineid.

E-DEMOKRAATIA

E-demokraatia ehk elektroonilise demokraatia (ingl *e-democracy*) termin viitab ühiskondlikule korraldusele, kus elektroonilise side võimalused täiendavad demokraatlikke protsesse (Britannica 2021). Teisisõnu, elektroonilise side teenused annavad inimestele (täiendava) võimaluse osaleda demokraatlikes protsessides. Demokraatlikud protsessid on aga tänu elektroonilise side võimalustele mitte ainult inimestele lähemal, vaid ka mitmekesisemad.

E-demokraatia termin sai populaarseks avalikult kasutatava interneti arenedes.

Demokraatlikud protsessid on aga tänu elektroonilise side võimalustele mitte ainult inimestele lähemal, vaid ka mitmekesisemad.

Interneti arendajate ja uue tehnoloogilise lahenduse entusiastide arvates oli interneti puhul tegemist inimesi koondava ja suhtlust ärgitava vahendiga, mis annab kõigile võimaluse osaleda poliitilistes protsessides ja teha oma häääl kuuldavaks (Anderson 2005; Kellner 2000). Arvati, et internet võimaldab marginaliseeritud ja haavatavatel gruppidel laiemalt oma vajadusi selgitada ning kyllustunud ühiskonna taas kokku lõimida (EUSC 1995).

Elektroonilise side võimalused on tõesti võimaldanud teatud täiendusi ja

muudatusi demokraatlikes protsessides, aga ka ühiskonna toimimisel ja elutähtsate teenuste pakkumisel. E-demokraatia tähendab kodanike kaasamist demokraatlikesse protsessidesse elektrooniliste sidevahendite kaudu. Seda terminit kasutati riigiprotsesside tehnoloogilisele arengule viidates ennekoike interneti kasutuselevõtul. Digitaalse tehnoloogia arengust tulenevalt on digitaalse tehnoloogiaga võimestatud riiklike protsesside olemus mitmekesisitunud, mistõttu sai demokraatlike protsesside analüüsi esmalt e-valitsuse ja hiljem digitaalse valitsuse diskursuse osa (Lips 2020: 4).

E-VALITSUS

Rahvusvahelises teaduskirjanduses ja riikide võrdlustes on riigi digitaalsele arengule viitamisel sageli kasutusel väljend „e-valitsus“ (ingl *e-government*). Sarnaselt e-demokraatiaga viitab ka e-valitsus asjaolule, et elektroonilised sidevahendid võimestavad ja täiustavad riigi demokraatlikke protsesse.

Ühinenud Rahvaste Organisatsioon (ÜRO), mis annab hinnangu riikide digitaalsele arengule e-valitsuse uuringu „E-Government Survey“ alusel, kasutab väljendit „e-valitsus“ koondterminina, mille olemus on digitaalse tehnoloogia arengu käigus muutunud. ÜRO hinnangul kuuluvad traditsiooniliselt e-valitsuse alla veebipõhiste teenuste abil paremaks ja efektiivsemaks muutunud valitsemisteenused. Tänapäevane e-valitsuse mõiste hõlmab aga kõiki IKT-vahendeid, mida riik kasutab elanike ja ettevõtetega suhtlemiseks, kõiki valitsuse kasutatavaid IKT-vahendeid ja ka riiklikke avaandmeid.

ÜRO on defineerinud e-valitsust kui info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamist selleks, et pakkuda riiklikke teenuseid elanikele ja ettevõtetele efektiivsemalt (kiiremalt) ja tõhusamalt. Teisisõnu, e-valitsus tähendab info- ja kommunikatsioonitehnoloogia kasutamist valitsemise käigus avalike teenuste pakkumiseks (UN E-Government

Knowledgebase 2022). Sarnaselt selgitavad Ruiz ja teised (Patino Galvan 2019: 67–68), et e-valitsus viitab avaliku sektori IKT-teenustele, mille eesmärk on parandada riigi informatsiooni liikumist ja avalikke teenuseid.

ÜRO hinnangul hõlmab e-valitsus kolme riiklikku suhtlusviisi ehk andmevahetust: avaliku sektori andmevahetus (Government-to-Government (G2G)), andmevahetus riigi ja ettevõtete vahel (Government-to-Business (G2B)) ning andmevahetus riigi ja riiklike teenuste tarbijate vahel (Government-to-Consumer / Citizen (G2C)) (UN E-Government Knowledgebase 2022). ÜRO 2022. aasta raport „E-Government Survey“ toob aga välja selge trendi kogu valitsemis-teenuste digiteerimise poole (ÜRO 2022).

E-valitsemise kompleksse olemuse kohta toob Vassil juba 2016. aasta „World Development Reporti“ täiendavas analüüsis „Estonian e-Government Ecosystem: Foundation, Applications, Outcomes“ välja, et „Eesti e-valitsemine on institutsionaalsete, juriidiliste ja tehnoloogiliste raamistike läbipõimunud ökosüsteem, mis ühiselt hõlbustab riiklike ja eraasutuste sõltumatut ja detsentraliseeritud rakenduste arendamist, et asendada tavapärased avalikud teenused digitaalsete teenustega“ (Vassil 2015: 28). Eesti e-valitsemise eduka toimimise kesksed komponendid on analüüsis:

1) hästi toimiv andmevahetus, mille tagavad ID-kaart ja X-tee, ning andmevahetuse võimaluste alusel arendatud teenused,

2) detsentraliseeritud andmevahetuskihit, mis tagab standardipõhise andmete kogumise, talletamise ja struktureerimise ega nõua andmete topeltkorjet,

3) igal institutsioonil on võimalus arendada endale sobilikud teenused, kui identiteedituvastus ja andmevahetus on riigi poolt tagatud (Vassil 2016: 28–29).

Tulenevalt riiklikesse protsessidesse integreeritud digitaalsete lahenduste paljususest, eriilmelisusest ja mõjust eri sektoritele on e-valitsuse kõrval järjest

sagedamini kasutusel digitaalse valitsemise termin. Tehnoloogilisele arengule toetudes toob Lips (2020: 4) välja nende mõistete erinevuse. Lips pakub, sarnaselt ÜRO definitsiooniga, et elektrooniline valitsus ehk e-valitsus on termin, mis oli kasutusel enne digitaalse valitsuse terminit ning koondas enda alla vaid IKT-vahendite ja interneti populariseerimise, integreerimise ja rakendamise faasi valitsuse ja valitsusväliste osapoolte suhtluses.

DIGITAALNE VALITSUS

Digitaalse valitsuse (ingl *digital government*) all peavad tehnoloogiaoptimistid ja -deterministid silmas valitsemise muutumist internetiga sarnaselt võrgustikuks. Teenuste toimimiseks on andmete jagamine avaliku sektori vahel hädavajalik ja nii muutub ka digitaalse valitsemise kontekstis üha olulisemaks ühise andme-ruumi või platvormi olemasolu. Eestis X-tee abil õnnestunud avaliku sektori digitaalsed lahendused on eeskujuks (Kitsing 2019: 457–458).

Lips (2020: 9) defineerib digitaalset valitsust järgmiselt: „Digitehnoloogia ja andmete tutvustamine, rakendamine ja kasutamine valitsuses ja valitsuse suhtluses/suhetes valitsusväliste osapooltega (sh elanikud, ettevõtted, kodanikuühiskond, teised mittetulundusettevõtted, rahvusvahelised organisatsioonid) ning demokraatlikud valitsuse ja halduse küsimused, mis tehnoloogia rakendamisega kaasnevad.“

Digitaalse valitsuse analüüsil on vaja tähelepanu pöörata nii digitaalsetele kui ka valitsemise aspektidele, sest digitaalne valitsemine on sotsiotehnoloogiline nähtus (Lips 2020: 6). Digitaalne valitsemine on osa riiklikest protsessidest, kuid see mõjutab ka ülejäänud ühiskonda. Kõige enam mõjutab digitaalne valitsemine digitaalset majandust ja digitaalset ühiskonda (Lips 2020: 9). Mõju digitaalsele ühikonnale, st digitaalsete vahendeid rakendavale ühikonnale on nii otsene kui ka kaudne. Mõju on otsene, sest digitaalsed teenused mõjutavad nii maksundust,

sotsiaalhoolekannet, haridust, tervishoidu, transporti kui ka keskkonda. Samas on olemas ka kaudne mõju valitsuse sekkumisena, sh kehtestatud seadustena nii inimese privaatsfääri, autorikaitse seisukohalt kui ka intellektuaalse omandi küsimuses. Lisaks mõjutavad digitaalset ühiskonda valitsuse küberkaasatuse, küberturvalisuse ja digiteadlikkuse suurendamine ning digiteadlikkuse hariduskavad.

Digitaalset valitsemist ei saa vaadelda eraldi kui digitaalseid lahendusi ja valitsemise funktsiooni, vaid kui tervikut, kus muutusi ei too mitte digitaliseerimine iseenesest, vaid avaliku sektori muutused, mille selline valitsemismudel kaasa toob. Digitaalne valitsus on keerukas, kombineeritud ja integreeritud vorm, mis muudab oma ainukordset olemust, dimensioone, institutsioonilist korraldus ja valitsusvälisteid suhteid tänu sellele, et on kasutusele võtnud digitaalsed tehnoloogiad ja andmed (Lips 2020: 14).

Digitaalse valitsuse mõistmiseks ja analüüsimiseks on Lipsi hinnangul vaja interdistsiplinaarset lähenemist (Lips 2020: 41). Vastavalt pakub Lips välja, et uue ja mitmetahulise digitaalse valitsemise uurimiseks saab põhistava hinnangu anda vaid avaliku halduse (ingl *public management*) keeruka mudeli abil, mis koondab valitsemisüsteemi eri osiseid. Lips pakub, et analüüsida tuleb inimese ja digitaalse tehnoloogiaga võimestatud valitsemise süsteemi sümbioosi, sh valitsemiseks vajalike süsteemide sõltuvussuhet ja koostalitlusvõimet, nende süsteemide rakendamist valitsemises, võimalikke suhtemustreid, mis inimese ja digitaalse süsteemi suhtlusest tekivad, ning nende positiivset ja negatiivset mõju sellele suhtele, süsteemide kasutust ja võimalikku muutust, inimeste mõju süsteemide disainile, uute sotsiaal-tehnoloogiliste suhete tekkimist, mis on tingitud digitaalse valitsemise teenustest, stabiilse valitsemise kuvandit, mida digitaalne süsteem pakub, ning süsteemi ajalugu, mis määrab muutuste ja uuenduste võimaluse (Lips 2020: 62–65).

Bannister ja Connolly (2012: 11) tutvustavad arengust rääkimiseks kasutatud valitsuse termini kõrval ka alternatiivset viisi, kuidas uue tehnoloogia mõju riigi valitsemise protsessidele hinnata. Nimelt soovivad nad e-valitsemise mõistet e-valitsusega (ka digitaalse valitsusega) võrreldes kitsendada ning piirduda kõigest valitsemise struktuuride ja protsessidega, mis on digitehnoloogiaga jõustatud; valitsemise struktuuride ja protsessidega, mis on saanud võimalikuks ainult tänu digitehnoloogiale ja oma digitaalse olemuse abil muudavad ka viisi, kuidas valitsemine toimub.

Bannisteri ja Connolly alternatiivne käsitlus eristab digitaalseid protsesse ehk uusi ja omanäolisi protsesse füüsilise riigi protsessidest. Mõtte illustreerimiseks toovad nad näiteks Iirimaa automaksu elektroonilise süsteemi (Eestis võime analoogseks teenuseks pidada elektroonilist maksusüsteemi – e-maksuametit) – elektroonilisena võib teenuse kättesaadavus olla küll uudne, kuid oma toimeloogikas ei erine see märkimisväärselt seni kasutusel olnud teenusest (Bannisteri ja Connolly 2012: 12). Selline soovitus digitaalset võimestatud eristada on täiesti uudne. Kuigi seesugune lähemine annaks võimaluse hinnata riigi digitaalsete ja füüsiliste protsesside toimimise erisust, sh muutusi, mida digitaalne aspekt nii struktuuriliselt kui ka normatiivselt valitsemise ja riigi toimimisele kaasa toob, ei aita see hoomata terviklikku arengut ja teenuste täiendamist, mille digitaalsed tehnoloogiad on kaasa toonud.

Valdavalt toovad teoreetilised lähened aga välja, et digitaalsed teenused on saanud riigi toimimise ja valitsemisprotsesside osaks. Analüüsida saab nii digilahenduste mõju kui ka integreeritust. E-valitsuse ja digitaalse valitsuse puhul võib analüüsi skoop aga teataval määral erineda. E-valitsuse puhul vaadatakse pelgalt IKT-lahendusi ja kaasnevaid võimalusi, digitaalse valitsuse puhul on vaja arvesse võtta kõiki inimtekkelise digitaalse

valitsussüsteemi loomist, toimimist ja arenemist määravaid aspekte: valitsuse ja tehnoloogia, inimeste ja tehnoloogia ning tehnoloogia omavahelisi suhteid. Oluline on aga, et tegemist on digivõimekuse abil riigi teenuste täienemisega.

Tähtis on ka välja tuua, et e-valitsuse ja digitaalse valitsuse terminid ei kajasta uusi ülesandeid, mis tekivad digitaalse tehnoloogia valitsusprotsessidesse ja kogu ühiskonna toimeprotsessidesse integreerimisel. Hinnatakse põhimõttelist muutust ja arengut riigi toimeprotsessides, mitte riigi kui tervikperspektiivi kontekstis.

DIGIRIIK EESTI

Rahvusvahelistes populaarteaduslikes allikates ja ajakirjanduses on rahvusvaheliselt tunnustatud e-valitsusest ja digitaalsest valitsusest, mis mõlemad viitavad digitaalselt võimestatud riikidele ja riiklikele protsessidele, rääkides kasutatud ka terminit „digiriik“ (ingl *digital state*). Selle termini sisu on sagedasest kasutusest hoolimata kindlaks määramata. Kasutuses ei ilmne üheselt, kas viidatakse ainult riigi digitaalsetele teenustele ja nende rohkusele või kõikidele ühe riigi kui ökosüsteemi toimimiseks vajalikele teenustele, mis on digitaalsete lahendustena olemas. Digiriigi nimetust kasutatakse populaarteaduslikes allikates, kui viidatakse tehnoloogiat laialdaselt rakendavale riigile, kus digitaalsete lahenduste integreerimine riiklikesse protsessidesse on rohke, digilahendused riigi elanike seas sagedasti kasutuses ja hästi omaks võetud ning digitaalne võrk lisab võimekusi.

Kuigi terminil ühest definitsiooni pole, on selle kasutusviisid terminiga „digitaalne valitsus“ sarnased, viidates digilahenduste abil toimivatele riiklikele teenustele, st kõikidele riigi protsessidele, mille toimingud on digitaalse tehnoloogia abil võimestatud või võimalikuks saanud. Teisisõnu, termin „digiriik“ hõlmab nii riigi tegevusi, mis toimuvad veebis ehk digisfääris või selle vahendusel, kui ka veebi ehk digisfääri, mille abil on riigi

tegevuste haare laienenud. Näiteks tegelevad küberruumis varitseva ohu tõrjumisega küberväeosad, virtuaalsed e-residendid saavad aga füüsilises riigis majandustegevusega tegeleda.

Olgugi et digiriigil definitsioon puudub, kasutatakse seda väljendit sageli rahvusvaheliselt defineeritud mõistete asemel nii Eesti avalikus diskursuses kui ka dokumentides, sh riiklikes tulevikuvisionides ja riigi arengusuundi tutvustades kavades. Kuna Eestis kasutatakse endale viidates väljendit „digiriik“, mitte rahvusvaheliselt käibel olevat „digitaalset valitsust“, siis võib tekkida arusaam, et „digiriik“ viitab võrreldes „digitaalse valitsemisega“

Riiklikes dokumentides tähistab „digiriik“ riiklikke teenuseid ja neid täiendavat tehnoloogiat, sh teenuseid, mis on võimalikud vaid digitaalsetena, nagu e-residentsus.

digitaalsete teenuste suuremale integreeritusele ja innovaatilisematele lahendustele, st riigi ja selle teenuste teistsugusele digitaalsele olemusele. Termin kasutust analüüsides ei ilmne aga valitsemise ja digitaalse riigi vahel suuri erinevusi: digitaalne riik viitab kõigest riiklike funktsioonide digitaliseerimisele.

Riiklikes dokumentides tähistab „digiriik“ riiklikke teenuseid ja neid täiendavat tehnoloogiat, sh teenuseid, mis on võimalikud vaid digitaalsena, nagu e-residentsus. Siiski on Eesti kontekstis digiriigi väljendi kasutamisel pelgalt riiklikele teenustele viidates üks oluline laiendus, mis ei võimalda mõiste olemust üheselt piiritleda: paljud avaliku ja erasektori digitaalsed

teenused toimivad tänu riiklikult arendatud andmevahetusplatvormile X-tee (X-tee 2021). X-tee ei taga mitte ainult riiklike digitaalsete teenuste sujuvat toimimist, vaid ka selle, et toimiksid erasektori teenused, sh teenused, mis on inimestele eluks ja ühiskonna koherentseks toimimiseks vajalikud. Digiriigi mõiste, isegi vaid riiklike digiteenuseid koondades, peaks Eesti puhul endas kätkeva ka riigi digitaalse X-tee lahenduse abil toimivaid erasektori teenuseid.

Digiriigi mõiste on Eesti kontekstis laialdasest kasutusest hoolimata ambivalentne ja sellel on vastavalt kasutusele kaks võimalikku tõlgendust: riigiaparaat, mis toimib digitaalsete teenuste abil ja on täiendatud digitaalsega, ning riigiki organisatsioonid, mis toimivad digitaalsete teenuste abil ja on täiendatud digitaalsega.

Termini „digiriik“ kõrval ja selle asemel on üha sagedamini kasutusel ka „digitaalne ühiskond“ (MKM 2021). Lühidalt on see Eesti visioon ja soov digiriigina (kvalitatiivselt) areneda. Eestis ei ole digitaalsete sündmusteenuste kava kohaselt uute lahenduste puhul enam tegemist füüsilise teenuse digitaliseerimisega (näiteks maksuametist saab e-maksuamet), vaid juba kasutusel olevate lahenduste täiustamise või lausa olemuslikult muutusega (MKM 2020a; 2020c). Digitaalse ühiskonna teenuste toimimise seisukohalt on plaanitavate sündmusteenuste arendamise puhul tegemist lahenduste uue põlvkonnaga, kus teenused (ja nende taustsüsteemid) muutuvad veel sidusamaks ja riigi kasutusele olevaid andmeid rakendatakse nutikalt uute teenuste väljatöötamiseks (MKM 2020b).

Väljendi „digitaalne ühiskond“ kasutus viitab sellele, et riigi digitaalne olemus ei piirdu pelgalt riiklike teenuste digitaliseerimisega ja riigiaparaadi uute digitaalsete võimalustega: digiühiskonnas on riik ja riigi teenused digitaalselt võimestatud, aga samas on ühiskonna jätkusuutlikuks toimimiseks tagatud ka kaitse küberohtude

eest, riigi majanduse ja ühiskonna korraldus on digitaalsete teenustega kaetud ning tagatud on uute digitaalsete lahenduste jätkusuutlik arendamine (tööjõu ja majanduslikult soodsa keskkonna varal) (MKM, 2021, lk 8).

Väljend „digitaalne ühiskond“ on katusermin, mis viitab Eestile kui ühiskonnale, mille toimimisprotsessidesse on digitaalsed lahendused integreeritud nii avaliku kui ka erasektori teenuste kaudu ning millele annavad digitaalsed lahendused juurde lisavõimekust.

Rahvusvahelise teadustermioloogiaga võrreldes on eestikeelne väljend „digitaalne ühiskond“ olemuslikult sarnane terminiga „digitaalne valitsus“. „Digitaalne ühiskond“ viitab esmalt riigile, kus on kasutusel palju digitaalseid lahendusi. Samas viitab mõiste ka sellele, et kogu ühiskonnas kaasnevad avaliku sektori digitaalsete lahendustega muutused, mis toovad kaasa uusi lahendamist vajavaid ülesandeid ühiskonna toimimises ja väärtusruumi hindamises. Nii saaks digitaalse ühiskonna analüüsiks, vähemalt teoreetiliselt, rakendada digitaalse valitsuse (digitaalse valitsemise) kriteeriume.

Oluline on Eesti digitaalsetest lahendustest ja võimalustest rääkides välja tuua ka, et riiklikes dokumentides ja diskursuses kasutatavate terminite „digiriik“ ja „digiühiskond“ kõrval on Eestit tutvustatud väljendiga „e-Eesti“. „e-Eesti“ on tuletatud e-riigi ehk elektroonilise riigi kontseptsioonist (e-estonia 2021a; 2021b).

Väljendi „e-Eesti“ kasutus hinnates pole siiski võimalik anda ühest määratlust, millele mõiste osutab: ühest küljest on eesliide „e-“ selge viide uutele lahendusetele ja võimalustele, mis on võimalikuks saanud digitehnoloogia abil (nagu e-residendid ja digiresept). Teisalt on riigi nimele „e-“ lisamine viide sellele, et Eesti on uute tehnoloogiliste lahenduste abil võimestatud digitaalne ühiskond. E-Eesti ja digitaalse ühiskonna võrdsustamine on levinud ka maailmas. Tehnoloogiaajakiri Wired omistas Eestile juba 2016. aastal

maailma kõige arenenuma digiühiskonna tiitli (Reynolds 2016).

Terminite „e-Eesti“ tuleks aga pidada pigem Eesti digitaalsetel lahendustel toimiva riigi kaubamärgiks. Mäe pakub, et e-Eestit võib pidada ka digiriigi sümboliks (Mäe 2019: 35–36). Nii toob Eesti kuvandi uurija välja, et e-riigi ja e-Eesti mõistet võiks analüüsida kui diskursiivset formatsiooni, mis mille kasutamine loob teadvusesse kuvandi (Mäe 2019: 30). Mõiste „e-riik“ loob ja taasloob kuvandit digitaalselt võimestatud ja võimekast rahvusriigist (Mäe 2019: 35–36). E-Eesti on e-riik ja nii diplomaatia, massimeedia kui ka mõjukate IT-ettevõtete abil on kinnistunud hinnang, et Eesti on digitehnoloogia kasutamisel riigi toimeprotsessides ehk e-valitsuses maailmas juhtpositsioonil (Mäe 2017: 33).

E-riigi kuvandi hoidmine on oluline arengustrateegiline samm. Eesti digiühiskonna arengukava toob välja, et e-Eesti digitaalset kuvandit on vaja hoida, sest see suurendab Eesti IKT-sektori ärivõimalusi, toetab investeringute riiki toomist ja aitab välispoliitilisi eesmärke ellu viia (Mäe 2019: 34).

Samas toob Mäe välja, et „e-Eesti idee moodustus mitte niivõrd kohalikuks kasutamiseks mõeldud e-lahenduste ja e-teenuste väljatöötamise kaudu, vaid seeläbi, kuidas see väljapoole kommunikatsioonilise rahvuskultuuriliste kategooriatega põimus“ (Mäe 2019: 40–41). E-Eesti on andnud Eestile võimaluse luua väljapaistev kaubamärk: e-Eestiga on õnnestunud varjutada oma ajalooline taak. E-Eesti narratiiv toetub uute teenuste ja võimaluste loomisele: uued subjektid (e-estlased ja e-residendid), uued tehnoloogilised vahendid (ID-kaart) ja lahendused (e-valimised) (Mäe 2017: 37). Uued e-lahendused muudavad e-Eesti avatuks ja üleilmseks kogukonnaks, digitehnoloogia laialdast kasutust esitatakse kui strateegilise planeerimise tulemust (Mäe 2017: 33). Kuigi e-riigi termini kasutus on laialdane, ilmneb ebakõla e-Eesti kuvandi ja Eesti ühiskonna vahel (Tammpuu ja Masso

2018: 548, 556–557; sarnasel teemal ka Velmet 2015).

Olgugi et digitaalse tehnoloogia rakendamisel võib esineda kitsaskohti, on e-Eesti (st digiriigi või e-riigi) kuvand Eesti arengule oluline, sest on aidanud noore riigina maailmas uuendusmeelsusega silma paista ning elavdanud huvi Eesti ettevõtete ja Eestis ettevõtluse arendamise vastus. Samas pole aga e-riik või digiriik mõistena, mis peaks näitlikustama digiriigi olemust, sobilik, sest e-Eesti mõiste on tühi osutaja, millega vastavalt vajadusele integreeritakse erinevaid digitaalsete teenuste osutavaid uusi mõisteid. Oluline on siinkohal, et e-Eesti olemusse integreeritavad uued mõisted on ainukordsed, sest

E-Eesti digitaalset kuvandit on vaja hoida, sest see suurendab Eesti IKT-sektori ärivõimalusi, toetab investeringute riiki toomist ja aitab välispoliitilisi eesmärke ellu viia.

teistel riikidel sama nimetusega teenus puudub. Samas ei tähenda nimetuse puudumine sarnase olemusega teenuse puudumist. Kuigi e-Eesti, st digiriik, on rahvuslik kaubamärk, on e-Eesti digitaalne toimimine teiste riikidega võrreldes siiski digitaalse valitsemise vorm.

DIGITAALSELT VÕIMESTATUD RIIK
Digitaalseid lahendusi edukalt integreerimiseks ja uuendusmeelseteks peetakse neid riike, kus riigi toimimine on digitaalsete teenustega täiendatud või füüsilised lahendused digitaalsetega kokku põimitud. Teisisõnu, digitaalne on osa ökosüsteemist. Mida rohkem näib integreeritud digitaalsete lahendusi olevat ja mida suurem on

kasutajaskond, seda digitaalsemaks saab riiki pidada.

Digitehnoloogia areng on võimaldanud riigi- ja erasektoris tutvustada uusi lahendusi nii riigi valitsemisprotsessides ja elutähtsate teenuste pakkumisel kui ka toonud kaasa murrangu ühiskonna üldises toimimises teadete edastamisest kuni hariduseni. Digiarengu mõistete eristus näitab, et digitaalsete lahenduste abil riigi teenuste täiendamise olemuse mõistmine nõuab kompleksset lähenemist. Kui soovime selgitada digitaalsete täienduste olemuse puhul riiki tervikuna, mitte ainult riigi funktsioonide toimimise tasandit, ei saa komplekssest lähenemisest kõrvale jätta ka erasektori panust teenuste toimimisse, tagamisse ja arendamisse. Oluline on ka elanikkonna kaasatus. Selleks, et hinnata digitaalsete tehnoloogia integreerimist ühiskonda, on vaja koondada kõik ühiskonnas toimuvad muutused ühe digitaalse arengule viitava mõiste alla.

Riigi kui ökosüsteemi digitaalseks nimetamine ei ole siinjuures piisav. Digitaalse riigi mõiste ei kajasta tõepäraselt füüsilise ja digitaalse sümbioosi ning kaasnevat ökosüsteemi, mida tänapäevane riik endast kujutab. Riigi olemus ja toimimine ei ole täielikult analoogteenuselt või füüsiliselt digitaalseks muudetud, st riik ei toimi kõigest digitaalsetel lahendustel. Teisisõnu, kõik lahendused ja teenused ei ole läbivalt ja ainult digitaliseeritud, vaid on uusi rakendusi juurde saanud ning analoog ja digitaalne toimivad paralleelselt. Näiteks kasutatakse politseimenetluses digitaalsete vahendite ja tarkvara, kuid sündmusele reageerib ikkagi füüsiline politseiametnik.

Vastavalt tehnoloogia rakendamise mahule ning sellele, kuidas füüsiline ja digitaalne on terviklikult ökosüsteemiks kokku põimunud, peaks digitehnoloogiat rakendavaid riike nimetama pigem digitaalselt võimestatud riikideks. Digitehnoloogilised lahendused annavad ja täiendavad vajalikku võimekust ja ühiskonna toimimist, mitte ei loo uut.

Digitaalsed teenused, mis ökosüsteemi sees toimivad, võimestavad seniseid tööprotsesse: nii on ökosüsteemis toimivad protsessid digitaalselt toetatud ehk võimestatud ja sellega on riik digitaalselt toetatud ehk võimestatud.

Digitaalselt võimestatud riigiks saab nimetada institutsioonide, ettevõtete ja füüsiliste praktikate, mis moodustavad riigi, ning digitaalse tehnoloogia, mis institutsioone, ettevõtteid ja füüsilisi praktikaid toetab, sümbioosi. Kõnealuse sümbioosi puhul on igal riigil kui ökosüsteemil ja selle toimimisel oma väljendusvormid.

Eestit nimetatakse uute lahenduste ulatusliku kasutuselevõtu tõttu nii riigisiselt (MKM 2021) kui ka rahvusvaheliselt riigiks, kus digitaalsete tehnoloogiate rakendamine on väga edukalt õnnestunud (Eesti Arendamise Sihtasutus 2019; Galloway 2019). Eespool esitatud kirjeldusest lähtuvalt saaks Eestit nimetada digitaalselt võimestatud riigiks.

Riigi toimeprotsesside kui terviku kontekstis on digitaalse ja füüsilise sümbioosi olemus keerukas. (Siin ja edaspidi kasutab analüüs terminit „füüsiline“ viitamaks praktikatele ja nähtustele, mis on seotud füüsilise maailmaga ega eksisteeri pelgalt virtuaalruumis. Mõned nähtused võivad olla küll virtuaalruumi üle kantud, kuid need on siiski füüsilisest maailmast pärit. Füüsilistele nähtustele vastanduvad virtuaalsed ehk need tegevused ja nähtused, mis toimuvad ainult virtuaalmaailmas ning millel füüsilises maailmas vastet ei ole. Näiteks on eurod füüsilise maailma nähtus (isegi virtuaalsel kujul), Bitcoin on virtuaalne. Füüsilise ja virtuaalse eristus ei esita ontoloogilisi väiteid virtuaalruumi kohta – eesmärk on ainult rõhutada erisust, mille virtuaalruumi tekkimine on toimingutes ja protsessides loonud. Ka tekstis esinev termin „analoog“ viitab sarnaselt füüsilise maailma nähtusele.)

Moodsa riigi puhul on riigi füüsilised toimemehhanismid ja virtuaalsed protsesid põimunud. Selgitava kontseptsiooni

leidmiseks peab vaatama seda, missugune on riigi toimemehhanismide ja ühiskonna digitaalne võimestatus ning kuidas see ühiskonna jätkusuutliku toimimise kontekstis avaldub. Järgmine peatükk esitab digitaalse võimestatuse toimimise alusel kolm teoreetilist kontseptsiooni, mille alusel digitaalselt võimestatud riigi olemust, st füüsilisest ja digitaalsest koosnevast ökosüsteemi selgitada.

FÜÜSILIS-DIGITAALNE ÖKOSÜSTEEM: KOLM TEOREETILIST DIGITAALSELT VÕIMESTATUD RIIGI OLEMUSE KONTSEPTSIOONI

Digitaalse tehnoloogia riigi süsteemidesse integreerimise käsitlus keskendub digitaalse tehnoloogiaga kaasnevate (uute) nähtuste ja neid saatvate muutuste selgitamisele. Mõistetavalt on digitaalsed lahendused kaasa toonud nii kvantitatiivseid kui ka kvalitatiivseid muutusi ühiskonnas ning neid on oluline hinnata (eraldi) seni, kuni muutused on veel hoomatavad ja võrreldavad. Uued tehnoloogilised lahendused seisavad veel teatud määral eraldi juba toimivatest protsessidest. Vastsete probleemide ja muutuste uurimine, nagu Housley ja teised (2022: 7) välja toovad, on sotsioloogilise uurimuse aluseks.

Samas ei tohiks digitaalse tehnoloogia rakendamise kaasnemaid võimalusi ega muutusi vaadelda vaid üksikute – ühiskonna toimimises väljapaistvate või eraldatud – nähtustena. Tehnoloogiaga kaasnevad muutused on osa juba toimivast ühiskonnast ning muudavad selle nägu ja toimimist süsteemselt: digiteenused muudavad teenuste pakkumise viisi ja inimeste kasutuskäitumist ning avaliku ja erasektori suhet.

Tervikvaade digitaalselt võimestatud riigile aitab mõista kriitiliselt riigi toimepidevust, sh siseturvalisuse valdkonna digitaalselt võimestatud toimepidevust (ja probleeme). Siinses peatükis esitatakse kolm teoreetilist kontseptsiooni, kuidas füüsiliste ja digitaalsete teenuste toimimine riigi kui ökosüsteemi olemust loob:

digitehnoloogia osakaalust, siis tehnoloogia koostalitusest ja viimaks virtuaalruumi lisandumisest lähtuvalt. Kontseptsioonide eesmärk on välja tuua, et digitaalsete lahendustega on riigi jätkusuutliku toimimise tagamine keerulisemaks muutunud, sest lisaks füüsilisele toimimisele tuleb nüüd samaväärselt tähelepanu pöörata ka digitaalse (virtuaalse) osa jätkusuutlikule ja turvalisele toimimisele.

Siinsed kolm kontseptsiooni riigi digitaalse võimestatuse selgitamiseks lähtuvad tehnoloogia rollist ja funktsioonist riigi kui tervikliku ökosüsteemi toimimisel. Kontseptsioone selgitatakse Eesti riigi digitehnoloogia kasutuse ja digitaristu ülesehituse abil. Teistes riikides

Tervikvaade digitaalselt võimestatud riigile aitab mõista kriitiliselt riigi toimepidevust.

võivad teenuste olemus, koostoime ja virtuaalsete võimaluste kasutus erineda. Analüüsi eesmärk on pakkuda teoreetilisi kontseptsioone, mille abil saaks metodoloogia väljatöötamisel ja konkreetse riigi kontekstis kohendamisel eri riikide digitaalset võimestatust selgitada. Seetõttu on kontseptsioonide esitamisel oluline üldistusvõimalus.

Digitaalselt võimestatud riigi olemuse kontseptsioon I: digitehnoloogiliste lahendustega kaetus

Nüüdseks on paljud teenused, sh füüsiliselt pakutavad ja toimivad teenused, riigi toimimise kontekstis vahendatud ja võimestatud digitaalse tehnoloogia ja lahenduste abil. Nii sõltub riigi ja ühiskonna jätkusuutlik toimevõime

teatud osas digitaalsetest lahendustest (sh digitaalse tehnoloogia olemasolust ja selle kasutusoskusest) ehk osa ühiskonna toimimisest on tagatud digitaalselt. Digitaalselt võimestatud riik kui füüsilis-digitaalne ökosüsteem koondab riigi ja ühiskonna jätkusuutliku toimimise seisukohalt nii füüsilised kui ka digitaalsed teenused, nii teenuste kasutuse kui ka teenuste kasutusoskuse ja -võimaluse.

Lähtuvalt tehnoloogia olulisusest riigi kui terviku toimimisel on esimene teoreetiline kontseptsioon, mille abil saab digitaalselt võimestatud riigi olemust esitada, käsitleda digitaalseid teenuseid kui füüsilise ühiskonna toimimist toetavaid ja täiendavaid; tehnoloogiad ja rakendused katavad teatud riiklikud ja ühiskondlikud funktsioonid. Nii tuleb füüsilisi protsesse ja digitehnoloogilisi lahendusi, mis protsesse toetavad, vaadelda tervikuna. Digitaalselt võimestatud riigi olemus viitab sellele, et osa vajalikke ja kasulikke funktsioone on digitehnoloogiliste lahendustega kaetud: ilma digilahendusteta ei toimiks riiklikud funktsioonid.

Digitaalse tehnoloogiaga kaetuse puhul võib riigi olemust muutvat tehnoloogilist toetatust vaadelda kahel viisil.

1. Olemuse määravad riigi toimimiseks vajalikud teenused, nii era- kui ka avaliku sektori teenused.
2. Olemuse määravad kõik ühiskonnas pakutavad teenused: nii teenused, mis on eluks vajalikud, kui ka teenused, mis muudavad elu kergemaks (aga ei ole hädavajalikud).

Esimesel puhul, kus digitaalselt võimestatud riigi olemuse määrab riigi toimimiseks vajalikele füüsilistele nähtustele lisaks teenuste digitaalne täiendamine, on füüsiliselt toimiva süsteemi kõrval need ökosüsteemi osad, mis on digitaalselt toetatud või digitaalseks muudetud ning milleta ei ole ühiskonnal võimalik jätkusuutlikult toimida. Selline viis riigi digitaalset-füüsilist ökosüsteemi selgitada võib näida sarnane digitaalse valitsemise kontseptsiooniga ehk digitaalselt toetatud valitsemisaparaadiga.

Kuid erinevalt valitsemisprotsesside digitaliseeritusest on riigi digitaalsete teenustega kaetuse puhul olulised kõik ühiskonna jätkusuutlikku toimimist tagavad protsessid, sh haridussüsteem, mis tagab digitaalsete teenuste kasutusoskuse, ja meditsiinisüsteem, mis osutab vajalikku abi. Kõik need teenused ja digioskused tagavad, et ühiskond toimiks jätkusuutlikult ja elanikkonna esmavajadused oleksid kaetud. Digitaalselt võimestatud riigi olemus võtab riigi toimimiseks vajalike teenuste digitaalse kaetuse kontekstis fookusesse selle, et teatud riiklik toimevõime on tänapäeva ühiskonnas tagatud just digitaalsete teenuste abil.

Teine lähenemine digitaalselt võimestatud riigi olemuse selgitamisele läbi ühiskonna toimimiseks vajalike digitaalsete teenuste võtab fookusesse kogu riigi füüsilis-digitaalse toimimise tervikuna. Lisaks riigi toimimise ja elanikkonna esmavajaduste tagamisele on digitaalsed lahendused integreeritud ka paljudesse teenustesse kasutusmugavuse ja teenuse optimeerimise suurendamiseks. Nagu eespool mainitud, võivad füüsiline ja digitaalne lahendus toimida küll koos, kuid kui digitaalne on füüsilisest lihtsam või kasutuskindlam, teenusepakkujale soodsam ja efektiivsem, siis saab see teenuse pakkumisel ja tarbimisel domineerivaks ning selle lahendusi arendatakse edasi. Ka takso-, posti- ja meediateenused on ühiskonna toimimisel olulised osad – nii võiks digitaalselt võimestatud riigist rääkida ka sellest lähtuvalt, kui suur on digitaalsete teenuste panus ehk digitaalsega kaetus kogu ühiskonna toimimise seisukohalt. Digitaalselt võimestatud riigi olemus ühiskonna toimimiseks kasutatavate teenuste digitaalse kaetuse kontekstis võtab fookusesse selle, et kogu ühiskonna mugav ja sujuv toimimine on tänapäevases riigis tagatud just digitaalsete teenuste abil.

Kuigi digitaalsete teenustega kaetud võib vaadelda nii riigi toimimiseks hädavajalikest teenustest kui ka kõikidest ühiskonna toimimist toetavatest digitaalsetest

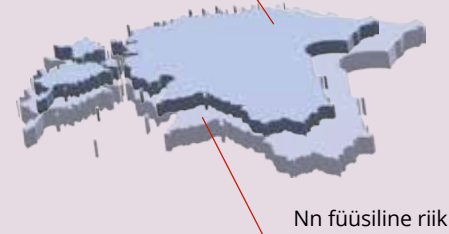
teenustest lähtuvalt, on digitaalselt võimestatud riigi olemuse selgitamiseks (sh riigi turvalise ja jätkusuutliku toimimise tagamise eesmärgil) oluline mõista, et paljude protsesside toimimine on toetatud või lausa sõltub digitaalsetest lahendustest. See riigi olemuse kontseptsioon näitab, et paljud teenused on digitaalselt võimestatud, asendatud või lausa juurde tulnud. Nende teenuste integreeritus ühiskonda on riigi toimepidevuseks ja ühiskonna mugavaks toimetulekuks vajalik; paljud ühiskonna liikmed on otsustanud digitaalsete tehnoloogiate kasuks ja elanikkonnal on võimekus digitaalseid tehnoloogiad kasutada, nendega vajalikud toimingud ära teha. Digitaalselt võimestatud riigi olemuse esimese kontseptsiooni puhul on oluline digitaalse komponendi osakaal ja positsioon ühiskonna toimimises. Digitaalselt võimestatud riigis jääks palju tarvilikku tegemata, kui digitaalsed lahendused ei toimiks. Teisisõnu, kuna suur hulk ühiskonna toimimiseks vajalikke funktsioone on digitaalsed, kaasneb sellega ühiskondliku toimepidevuse haavatavus: vaid digitaalse poole töökindlus tagab toimepidevuse. Lühidalt, digitaalselt võimestatud riigi puhul ei ole oluline mitte niivõrd see, kui palju on digitaalseid teenuseid, vaid et digitaalsetest kasutusvõimalustest sõltub riigi ja ühiskonna jätkusuutlik toimimine.

Digitaalselt võimestatud riik kui füüsiline ja digitaalne ökosüsteem, kus digitaalsete teenustega kaetus on osaks riigi olemusest, on esitatud joonisel 1, kus füüsiline analoogteenustel toimiv riik moodustab ühe sfääri või üldise ruumi ning digitaalsed teenused, mis toetavad füüsilise riigi toimimist, moodustavad suure osa sellest. Kui digitaalne osa füüsilisest eraldada või eemaldada, siis füüsiline osa enam ei toimiks.

Digitaalselt võimestatud riigi olemuse kontseptsioon II: teenuste koostoimevõime

Teine viis, kuidas digitaalsete tehnoloogiatega võimestatud riigi olemust vaadelda,

„Kaetus“ ehk nii suur osa ühiskonnast toimub digitaalse abil, on digitaalsega võimestatud, kasutab digitaalselt jne

JOONIS 1. Digitaalselt võimestatud riigi kaetuse hindamine vastavalt digiteenuste integreeritusele.

Allikas: autori koostatud

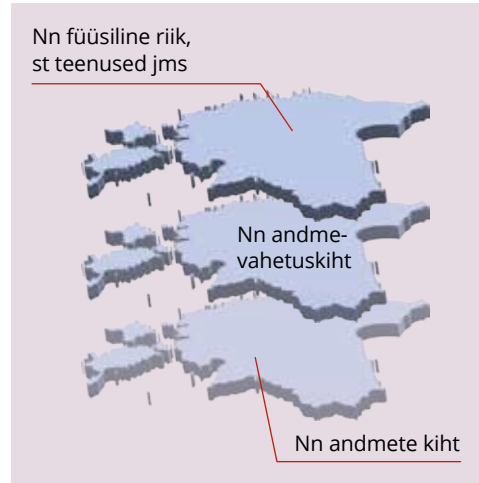
on digitehnoloogia koostoimevõime, koostalitusvõime või riigi digitaliseerituse sügavus. Kui digitaalse kaetuse puhul saab riigi toimimist hinnata ühiskonna digitaalselt toetatud toimimise kaudu, siis koostoimevõime või digitaalsete teenuste integreerituse sügavuse puhul on vaadeldav digitaalselt võimestatud riigi tehnoloogiline struktuur, füüsilise-virtuaalse ökosüsteemi toimimist tagav arhitektuur. Füüsilise ja digitaalse ökosüsteemi olemust selgitatakse sellisel juhul digitehnoloogiliste lahenduste kotoimest lähtuvalt. Teisisõnu, digitaalsetel lahendustel toimivat riiki on võimalik mõtestada vastavalt sellele, kuidas on digitaalsed lahendused füüsiliste lahendustega integreeritud, kui sujuvalt on need integreeritud ning kui hästi on erinevad lahendused koos toimima kujundatud. Tähelepanu ei pea siinkohal pöörama mitte ainult erinevate digitaalsete lahenduste olemasolule, vaid ka sellele, kui palju üks lahendus sõltub teisest ehk kuidas on teenused omavahel seotud. Kui kaetuse puhul määras olemuse see, et mingi hulk digitaalseid teenuseid aitab tänapäeval riigil toimida, siis teenuste koostoime puhul on oluline see, kuidas eri

teenused tagavad koos funktsioneerides riigi toimimise. Seega saab öelda, et koostoime tagab liidestatus.

Teenuste koostoime on digitaalsete lahendustega võimestatud teenuste arendamise puhul eesmärgiks: juba kogutud andmete dubleerimist ning elanike ja süsteemide koormamist ei soovita, mistõttu on kasutusel põhimõte, et ühesuguseid andmeid korjatakse kasutajatelt ainult korra. Kogutud andmete vahetamise ja teenuste mugavuse tagab digitaalseid lahendusi toetav baasstruktuur: eri osapooltel on võimalus samu andmeid pärida ja kasutada. Andmete vahendamise võimekus on ühest küljest oluline igale eraldiseisvale lahendusele, sest ilma baasstruktuurita ei ole võimalik teenust pakkuda. Teisalt on erinevad lahendused tänu baasstruktuurile omakorda seotud ja koos kasutatavad. Lisaks annavad baasstruktuur ja selle liigendused koostalitlusvõime puhul võimaluse ka eraettevõtete teenustel samal ajal koos toimida.

Kui digitaalselt võimestatud riigi olemust vaadelda teenuste koostoime alusel, st viisi alusel, kuidas eri teenused on omavahel sügavuti seotud, siis ei piirdu olemus jällegi pelgalt teenuste olemasolu näitamisega. Olemus näitab seda, kuidas eri digiteenused on koos toimima arendatud ehk digitaalselt võimestatud riigi olemuse moodustab sellisel juhul digitaalsete teenuste struktuur ning selle kvaliteet ja jätkusuutlikkus. Koostoime puhul on oluline tunnus teenuste sidusus, seda nii teenuse arendaja, struktuuri hooldaja kui ka teenuse kasutaja seisukohalt.

Lisaks ei saa digitaalse tehnoloogiaga võimestatud riigi olemuse seletamise puhul, kus koostoimest sõltub ühiskonna jätkusuutlik toimimine, vaadelda vaid sidususe positiivset külge. Sidususega kaasneb ka süsteemi haavatavus, mille puhul on vajalik analüüs ja riskide võimalik hajutamine. Olgugi et digitaalselt võimestatud teenused võivad toimida ja sidus struktuur tagab selle, et teenused toimivad edukalt koos, siis mida rohkem

JOONIS 2. Digitaalselt võimestatud riigi hindamine vastavalt digitaalsete teenuste koostoime võimekusele.

Allikas: autori koostatud

teenused omavahel koos funktsioneerivad, seda haavatavam on ühiskonna toimevõime. Digitaalselt võimestatud riigi olemuse selgitamine eri teenuste sidususe ja koostoime abil tähendab ühest küljest seda, et tänapäevase riigi oluline tunnus on koostoimevõime. Teisalt muudab koostoime digitaalselt võimestatud riigi toimimise haavatavaks.

Digitaalselt võimestatud riigi olemuse kontseptsioon, kus digitaalsete teenuste koostalitlusvõime on riigi toimimise aluseks, on esitatud joonisel 2: füüsilise sfääri teenused ja füüsilise sfääri toimimine on tagatud tänu digitaalseid teenuseid toetavale struktuurile, kus digitaalsete andmete olemasolu ja nende vahetamise võimalus tagab teenuste toimimise ja koostoime.

Digitaalselt võimestatud riigi olemuse kontseptsioon III: riigi suuruse ehk ulatuse muutus

Kolmas viis, kuidas digitaalsete teenuste abil võimestatud riigi kui füüsilise ja virtuaalse ökosüsteemi olemust selgitada, on vaadata virtuaalruumi uute võimaluste ja teenuste kaudu suuremaks muutunud riigi ja toimiva ühiskonna kontekstis.

Alternatiivselt võiks siin kasutada ka väljendit „virtuaalruumi haare“. Virtuaalruum, kus digitaalsed lahendused toimivad ja mida iga riigi elanikud tarbida saavad, on piiritu: niisuguse piiritu sfääri lisandumine on ka riigi oma olemuselt suuremaks muutnud.

Ühest küljest võimaldab virtuaalruum digitaalseid teenuseid. Seeläbi toimib riik virtuaalruumis samamoodi nagu füüsilises ruumis, sh toimingud digitaliseeritakse (Kumekawa 2021: 19). Nagu eelnevad kaks kontseptsiooni on välja toonud, moodustavad virtuaalsed teenused olulise osa ühiskonna jätkusuutlikuks toimimiseks vajalikest teenustest. Samas on füüsilise riigi elanikel tekkinud virtuaalruumi abil uus võimalus hõlpsasti lisaks koduriigi füüsilistele teenustele tarbida ka teiste riikide virtuaalseid teenuseid.

Digitaalsed lahendused on andnud võimaluse luua riigil virtuaalmaailmas ainulaadseid ja innovaatilisi lahendusi ning võimaldavad ühiskonnal ennast virtuaalse osa abil suuremaks muuta, ilma et oleks vaja rakendada seni füüsilises maailmas toimunud lahendusi. Mitu riiki on virtuaalse poole abil leidnud võimalusi, kuidas oma füüsilisi parameetreid muuta. Näiteks suhtlevad e-residendid digitaalsete lahenduste abil riigiga ja tegelevad digiriigi abil äritegevusega. Ka e-residendid on ökosüsteemi vaieldamatu osa, kelle puhul on samuti vaja tagada teenuste kättesaadavus ja jätkusuutlikkus. Samas ei ole neile vaja tagada füüsilises riigis elamise luba ning sellega kaasnevaid sotsiaalseid ja ühiskondlikke hüvesid. Tänu digitaalsetele lahendustele on vaid virtuaalselt toimivad teenused osa toimivast ühiskonnast.

Nii käsitleb digitaalselt võimestatud riigi olemuse kolmas kontseptsioon seda, kuidas digitaalne-virtuaalne on võimaldanud riigil suuremaks saada, näiteks virtuaalset ruumi hõlmata, majandust kasvatada ja ühiskonda panustavaid liikmeid juurde saada. Ühest küljest saab sellisest uuest panusest ühiskonna osa, mille toimimine peab olema tagatud. Näiteks

peavad e-residendid saama makse maksta ja tulusid deklareerida, ühiskonnale on nende panus samuti maksude kujul tähtis. Nii on teenuste jätkusuutlikkuse tagamine oluline.

Teisalt kaasneb aga riigi suurenenud olemusega taas süsteemi haavatavuse küsimus: mida rohkem on digitaalseid teenuseid, mis on integreeritud ja mida inimesed piirideta virtuaalruumis üleilmsete teenuste kadu tarbida saavad, seda suurem on risk, et uutest digitaalsetest lahendustest saab lisaohu inimesele endale, teenusele, süsteemile või lausa riigi digitaalsest olemusest determineeritud toimepidevusele. Digitaalsete teenuste võrra suurenenud riigi puhul on seega vaja mõista uusi ohte, mis ilmnevad digitaalse ja füüsilise sümbioosis.

Koostoime puhul on oluline tunnus teenuste sidusus, seda nii teenuse arendaja, struktuuri hooldaja kui ka teenuse kasutaja seisukohalt.

Digitaalselt võimestatud riigi olemuse kontseptsioon, kus riik on virtuaalruumi abil oma suurust või ulatust kasvatanud, on esitatud joonisel 3: füüsiline riik on ümbritsetud virtuaalsete (visualiseerimise eesmärgil tinglikult piire omava ruumi) võimalustega, mis jäävad füüsilise riigi ulatusest väljapoole.

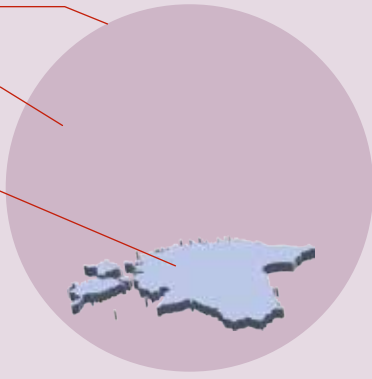
Siin esitatud digitaalselt võimestatud riigi olemuse kontseptsioonid nõuavad konkreetse riigi digitaalse võimestatuse analüüsimiseks ja olemasolevate praktikate kirjeldamiseks head ülevaadet selle riigi digitaalsetest lahendustest. Info digilahenduste, nende integreerituse ja ühiskondliku kasutuse kohta aitab analüüsida iga võimestatuse kontseptsiooni

Nn digitaalselt võimestatud riik tervikuna, st koos e-residentide, andmesaakondade jms teenustega

Nn virtuaalruum

Nn füüsiline riik

JOONIS 3. Digitaalselt võimestatud riigi hindamine vastavalt virtuaalruumi ja digitaalsete teenuste abil suurenenud võimalustele ja ruumile, mida hallata.

Allikas: autori koostatud

ja haavatavuse avaldumisviisi konkreetse riigi kontekstis. Esitatud kolme kontseptsiooni puhul ei vaadelda digitaalset arengut mitte tehnoloogia mahust, vaid arendatu funktsioonist lähtuvalt, st mõjust ja kasutusest, mis digitaalne osa riigile kaasa toob. Kõik kolm kontseptsiooni näitavad, et ökosüsteemi võimekus ja haavatavus on digitaalse võimestatuse puhul lahutamatud. Teenused ja toimingud, mis on digitehnoloogia abil toetatud või vahendatud, sõltuvad tehnoloogia toimimisest. Ühiskond, kus suur hulk teenuseid ja suhtlust sõltub digitaalsetest lahendustest, ei suuda ilma digitaalse osata hästi ja jätkusuutlikult toimida.

Siinsed kolm teoreetilist kontseptsiooni ei esita digitaalselt võimestatud riigi olemuse toimimise selgitamiseks, st kontseptsioonide praktiliseks sisustamiseks täpset metodoloogiat – iga viisi rakendamiseks on vaja välja töötada konkreetne mudel, mis määrab, missuguseid teenuseid, koostoimet ja koostoimeks vajalikku digitaalse võimestatuse esitamiseks kasutatakse. Kontseptsioonid, mis

analüüsi tulemusel esitletakse, nõuavad sisustamiseks vajalike mudelite väljatöötamiseks lisaks objektiivsetele statistilistele näitajatele ka empiirilist hinnangut ühiskonna toimimisele. Selleks et vaadelda digitaalselt võimestatud ühiskonda funktsionaalsusest lähtuvalt, tuleb anda hinnang subjektiivsetest parameetritest lähtudes, millel ei ole võrdlusmaterjali: olgu selleks siis kasutusmugavusest tingitud digiteenuste populaarsus või digitaristu paindlikkus, rahvusvaheliste teenuste laialdane kasutamine või füüsilise riigi toimimist toetav digitaalne lahendus. Et hinnata, kui suure ja olulise osa ühiskonna igapäevasest toimimisest nõuavad digitaalsed lahendused, kui edukalt toimivad erinevad digiteenused koos või kui palju lisavõimekust, aga ka riske kaasneb riigi protsesside ja elanike veebis tegutsemisega, on vaja analüüsida nende teenuste toimimist tervikuna. Vajalike metodoloogiate väljatöötamine, mis selgitaks digitaalsete teenustega kaetuse, teenuste koostoimevõime või virtuaalsete teenuste abil suurenenud riigi olemust, vajab eraldi uuringut riigi teenuste ülesehitusest, kasutusest ja koostoimevõimest. Viimases peatükis selgitatakse aga siinse kolme teoreetilise kontseptsiooni abil Eesti sisejulgeoleku valdkonna uusi väljakutseid ja visandatakse seeläbi, kuidas saavad riigi olemuse mõtestamise viisid aidata välja selgitada riigi muutunud olemusest tekkinud kitsaskohti.

KOLM DIGITAALSELT VÕIMESTATUD RIIGI OLEMUSE KONSEPTSIOONI, KOLM VAADET SISETURVALISUSE VALDKONNA TÄIENENUD ÜLESANNETELE

Digitaalse tehnoloogiaga võimestatud riigi vaatlemise kontseptsioonid, mis on esitatud eelmises peatükis, toovad kõik välja eri valdkondade, teenuste ja võimekuste koostoime, mis moodustab riigi kui füüsilise ja digitaalse sümbioosi. Seni on fookuses olnud digiriigi olemuse ehk toimimise teoreetiline käsitlus. Esitatud teoreetilise

mõtestamise instrumentide abil saab visandada aga ka kontseptsioonipõhiselt need aspektid, mis määravad selles uues ökosüsteemis riigi sisejulgeoleku tagamise ja aitavad tuvastada muutusega kaasnevad kitsaskohad. Teisisõnu, kuidas on uues ökosüsteemis – kuhu on vastavalt digitaalse täienduse mõtestamise viisile lisandunud kas sõltuvus digitaalsetest lahendustest, koostoimemehhanismid või virtuaalne sfäär – jätkusuutlikult võimalik tagada elanike turvalisus ja elutähtsate teenuste toimimine.

Üldiselt on digitaalselt võimestatud riigi olemuse muutusega kaasnevad probleemid siseturvalisuse valdkonnale füüsilis-digitaalse ökosüsteemi vaatlemise eri viisidest sõltumata sarnased: täienenud on sfäär, kus peab turvalisus tagatud olema, keerukamaks on muutunud taristu, mille toimimise tagamine on ühiskonna jätkusuutliku ja turvalise toimimise seisukohalt oluline, inimeste oskus ennast kaitsta on saanud uue tahu. Samas saab probleeme kontseptsioonipõhiselt ka täpsemalt välja selgitada. Sellele viimane peatükk keskendubki.

Kontseptsioon I: digitehnoloogiliste lahenduste kaetusega tagatud turvalisus

Digitehnoloogiliste lahendustega kaetuse kontseptsiooni kasutades on digitaalselt võimestatud riigi siseturvalisuse keskmes riigi turvaliseks toimimiseks vajalike protsesside analoog- ja digitaalsete lahenduste koostoime, st kui palju turvalisuse tagamisest põhineb digitaalsetel lahendustel. Siin on võimalik nii kitsam, st riigi teenuste vaade kui ka laiem, st ühiskonna toimimiseks vajalike teenuste vaade. Hinnang saab lähtuda nii sellest, et paljud riiklikud teenused, mis tagavad riigi turvalise toimimise, on digitaalsed või digitaalse komponendiga toetatud, kui ka sellest, et paljud, ka kaude, ühiskonna turvalist ja jätkusuutlikku toimimist toetavad teenused on digitaliseeritud. Kaetusega kaasnev digitaalne sõltuvus toob siseturvalisuse

tagamisele nii valdkonna enda töövoos kontekstis kui ka ühiskonna rahumeelsuse tagamise kontekstis uusi ülesandeid.

Digitaalsed keskkonnad ja teenused, nagu sissejuhatuses mainitud, sõltuvad nii elektrienergiast kui ka süsteemide vipesteta toimimisest. Kui elektrienergiaga varustatuse puhul ohustab süsteemide toimepidevust eeskätt vajalike ressursside nappus, siis digitaalsed süsteemid ise on ennekõike haavatavad rünnetele. Kui vaadata siseturvalisuse tagamist riigi digitaalsest kaetusest lähtuvalt, siis kitsamas, süsteemi toimimise vaates võivad riigi turvalist toimimist tagavad süsteemid olla sihtmärgiks rünnakutele,

Täienenud on sfäär, kus peab turvalisus tagatud olema, keerukamaks on muutunud taristu, mille toimimise tagamine on ühiskonna jätkusuutliku ja turvalise toimimise seisukohalt oluline, inimeste oskus ennast kaitsta on saanud uue tahu.

mille eesmärk on ohustada riigi jätkusuutlikku toimevõimet. Digitaalsete teenuste koostalitlusvõimega tagatud toimepidevus on aga riigi toimimiseks hädavajalik. Nii on väga oluline siseturvalisuse teenuste ajakohastamise vaates see, kuidas tagada turvalisuse sektori toimepidevus ja elanike turvalisus ka olukorras, kus digitaalse teenuse kasutamine või teatud toimingute tegemine võib olla häiritud, kui mitte võimatu.

Samas on siseturvalisuse tagamisel digitaalse kaetuse vaates oluline seegi, et ühiskondlik toimepidevus, mis tagab ka turvalise keskkonna, on väga tehnoloogiapõhine. Selline sõltuvus võib kaasa tuua mitmeid probleeme. Eri rakendustel põhinevate teenuste puhul ei saa eeldada, et teatud kriisiolukordades teenus toimib. Teenuse puudumine võib jätta elaniku haavatavasse seisuga ja suurendada valdkonna ametnike tööd. Pelgalt digitaalsed teenused võivad pärssida nende kättesaadavust haavatavates ühiskonnagruppides. Haavatavate abistamine võib aga siseturvalisuse valdkonnale lisakoormuse panna. Ühiskonna toimimiseks vajalike digiteenuste lakkamine võib omakorda kaasa tuua siseturvalisuse kriisi ja lisaprobleemid.

Kokkuvõtteks, digitehnoloogiaga võimestatud riigi digiteenustega kaetus on proovikiviks siseturvalisuse valdkonnale nii turvalisust tagavate teenuste pakku-misel kui ka tõrgete või vahejuhtumite korral. Kui digitaalse võimestatuse puhul on kaetus ühest küljest riigi ja ühiskonnaliikmete võimekuse (aga ka vastuvõtlikkuse) mõõdupuu, siis teisalt on see suur väljakutse turvalise ühiskonna tagamisel. Teenuste toimepidevus on olulise tähtsusega: turvalisus tuleb tagada ka siis, kui digiteenus pole kättesaadav. Mida rohkem on riik digitaalsete lahendustega kaetud, seda rohkem on teenuseid, mille toimimise lakkamine võib nii otseselt kui ka kaudselt vähendada ühiskonna turvalisust. Teisalt, mida suurem on kaetus, seda rohkem on digitaalse tehnoloogiaga tõrgete puhul vaja abi. Abistamis- ja reageerimisvõimekus määrab aga elanike turvautunde ja usu riiklike teenuste võimekusse. Nii on siseturvalisuse valdkonnas digitaalsete lahendustega kaetusega kaasnevaks ülesandeks see, kuidas tagada, et digitaalsete süsteemide – mis moodustavad osa ühiskonna igapäevasest toimimisest ja tagavad turvautunde – töö peatumisel jätkuksid siseturvalisuse valdkonna teenused ja üldine ühiskondlik toimepidevus, mis on stabiilse ja turvalise ühiskonna aluseks.

Juba tekkinud probleemid võivad anda võimaluse digisüsteemi edukaks täiendamiseks või unarusse vajunud teenuse taaselustamiseks. Eesti hakkas mobiilipõhist isikutunnistust (mobiil-ID) pakkuma 1. veebruaril 2011: erinevalt veebipõhistele autentimisviisidele pakub mobiilne isikutunnistus isikutuvastust mobiilside alusel, muutes selle mobiililevi olemasolul töökindlaks alternatiiviks (Mobiil-ID 2011). 2016. aastal tutvustati rakenduspõhist isikutuvastamise meetodit – Smart-ID. Selle eeliseks on lisatasu puudumine (Oja 2021). Nende rakenduste arendamise tõukejõuks sai ID-kaardi-põhisele isikutuvastusmeetodile töökindla alternatiivi otsimine. 2017. aastal jäid Eestis ID-kaardi kiibi turvavea tõttu paljud elanikud ajutiselt ilma võimalusest ID-kaardiga oma isikut tuvastada. Kuigi digiühiskonna toimimisele oli see ajutine suur tagasilöökk, andis see samas olulise tõuke Smart-ID ja mobiil-ID rakenduste laialdasemaks kasutuselevõtuks ja teenustesse integreerimiseks. Nii on digitaalsed autentimisvõimalused oluliselt suurenenud ja tulevikus võimalike tõrgete korral alternatiivne isikustamise võimalus loodud. Sama kehtib ka inimvõimekuse puhul: digiühiskonna turvaliseks ja edukaks toimimiseks on oluline tunda inimeste kasutusarjumusi ja oskusi. Nii aitab kitsaskohtade leidmine tagada ühiskondliku toimimise selle igas aspektis, nii tehnoloogiliselt kui ka inimesi arvesse võttes.

Kontseptsioon II: koostoimevõimega tagatud siseturvalisus

Füüsilise-digitaalse ökosüsteemi digitaalsete teenuste koostoime vaade ei ole ühest küljest siseturvalisuse võtmes väga erinev ökosüsteemi kaetuse vaates ilmneva kitsaskohaga, et ühiskonna turvaliseks toimimiseks on vajalik nii teenuste ja taristu toimimine kui ka toimepidevuse tagamine. Kui lähtuda koostoimevõimest, siis on paratamatu, et riigi pakutavad teenused ja turvalisusega seotud toimingud sõltuvad digitaristu eri kihtide koostoimevõimest.

Kui ametnikul on vaja kontrollida kellegi sõidukijuhtimisõigust või äritegevuse seaduspärasust, siis õnnestub toiming edukalt vaid siis, kui teenuste koostoime on tagatud ning vajalik info liigub andmebaaside vahel. Seega, digitaalselt võimestatud riigi koostoimevõime tagab ka siseturvalisuseks vajalike toimingute toimepidevuse. Koostalitusvõime pikaajaline peatumine tähendaks ka teatavate turvalisuse tagamise toimingute peatumise või lausa lakkamise. Teisalt, nagu on ka kaetuse puhul välja toodud, ühiskonna jätkusuutlikku toimimist tagavate süsteemide ajutine või pikaajaline häire võib kaasa tuua ühiskondliku kriisiolukorra. Kriis võib viia siseturvalisuse valdkonnas suurema töövoole, ressursi ümberjaotuse või kõrgendatud valmisoleku vajaduseni näiteks rahutustele reageerimiseks.

Koostalitusvõimekusest lähtuvalt võivad valdkonna ees seista ka valdkonna tehnoloogilise arenguga seotud ülesanded. Üheti keskendutakse probleemile, kuidas koostalitusvõimega kaasnevalt eri andmebaase valdkonnasiseselt rakendada ja elanikkonnale pakutavat teenust parandada. Samas on aga keerukas küsimus täiendava andmekasutuse abil turvalisuse tagamise käigus piiri tajumine turvatunde suurendamise ja kontrolli- või jälgimisühiskonnaks arenemise vahel. Olgugi et täiendav andmekasutus võib tõhustada näiteks ennetustööd või vähendada hukkunutega õnnetusi, peaks samas usaldus riigi kui andmehaldaja vastu püsima suur, et tagada elanikkonna usaldus demokraatliku riigikorra ja avaliku sektori asutuste õiguspärase toimimise vastu. Seega on süsteemide koostoime vaates üks siseturvalisuse valdkonna ees seisev suur ülesanne see, kuidas rakendada järjest suuremat andmemahtu ja rakenduste koostoimevõimet turvalisuse tagamise protsessidesse nii, et ühiskonna liikmed ei näeks oma õigusi piiratud ja privaatsust riivatud olevat.

Maaailma praktikas rakendatakse korraldusi eesmärgil järjest sagedamini

ka ligipääsu elanikkonna privaatsetele seadmetele. Näiteks on San Francisco alates 2022. aasta sügisest politseil ligipääs eraisikute valvekaameratele reaajas (Faife 2022).

Andmestunud ühiskond võib anda küll lõputu hulga võimalusi andmeanalüüsiks ja rakenduste arendamiseks (näiteks teevad Euroopa Liidus kokku lepitud tehisarude kasutamise põhimõtted turvalisuse tagamiseks arendatavale tehnikale mõõndusi (Euroopa Liidu Nõukogu 2023)), kuid elanikkonna turvatunde säilimiseks on ühiskondlik debatt andmekasutusest ja rakenduste toimepõhimõtete läbipaistvus väga olulised. Seda enam, et praegu kasutatavate lahenduste puhul on tuvastatud süsteemi kallutatus (siseturvalisuse valdkonnas näiteks Israni 2017; Moorandian 2019; Rizer ja Watney 2018). Ühiskonna turvalisust pakkuvate lisateenuste loomiseks on andmevahetust tagava taristuga tehnilised võimalused küll loodud, kuid andmekasutuse eetiliste küsimustega tuleb ühiskonnas veel tegeleda. Siseturvalisuse puhul seisab ees keeruline ülesanne leida uute rakenduste arendamisel optimaalne vahekord elanike turvatunde tagamise ja privaatsust piirava, näiva jälgimise või kontrolli rakendamise vahel. Mida paremini mõistavad elanikud oma panust ühiskondliku turvalisuse loomisel, seda suurem on võimalus, et turvalise ühiskonna nimel ollakse valmis oma andmeid riigiga lisateenuste arendamiseks jagama.

Kokkuvõttes, koostalitusvõime kui digitaalselt võimestatud riigi olemust määrav omadus toob ühest küljest kaasa teenuste toimepidevuse sõltuvuse teenuste ja andmevahetuslahenduste sujuvast toimimisest. Koostoime probleemide korral võib olla takistatud nii siseturvalisuse ametkondade töö kui ka suurendada ühiskondlik rahulolematust ja tekkida kriisi eskaleerumise võimalus. Samas on koostoime puhul küsimus, kuidas tulevikus pakutavaid võimalusi nii ära kasutada, et täiendav turvalisus ja turvatunne

oleksid tagatud ning usk riiki kui vastutus- tundlikku andmekasutajasse püsiks suur.

Kontseptsioon III: suurem riik ja keerukam turvalisuse tagamine

Digitaalselt võimestatud riigi olemuse vaatlemine ühiskonna suuruse muutuse kaudu tähendab vaadata riiki lisaks seda määravale maa-alale, kus on elanike ja riiki sisenevate inimeste turvalisus tagatud ja tegevuse seaduslikkus kontrollitud, ka virtuaalruumi kaudu. Erinevalt füüsilisest ruumist on virtuaalruumi teenuste ja võimaluste paljususe tõttu keeruline saada ülevaadet seal toimuvast suhtlusest, teenuste seaduslikkusest ja leviva info tõepärasusest. Kõige suurema ülesande paneb siseturvalisuse valdkonnale ühiskonna suuruse muutus ehk asjaolu, et lisaks füüsiliste piiridega riigile, kus tuleb tagada siseturvalisus, on lisandunud virtuaalne sfäär, kus peab elanikke võimalike ohtude eest kaitsma. Erinevalt füüsilisest ruumist on virtuaalruum piiritu, mistõttu seisab siseturvalisuse valdkond tinglikult küsimuse ees, kuidas tõmmata virtuaalruumis piiri ehk kuhu maani või mille eest on digitaalselt võimestatud riigis võimalik elanikke kaitsta ja turvalisust tagada.

Ühiskonna suurusega kaasnevate kitsaskohtade hulk siseturvalisuse valdkonnas on suur. Tinglikult võib turvalise ühiskonna toimimise tagamisega kaasnevad probleemid jagada kaheks: otsesed murekohad, mis nõuavad siseturvalisust tagavatelt ametitelt igapäevast ressursi ja tegevust, ning kaused väljakutsed ehk elanike tegevus, mis kaude nõrgestab ühiskondlikku sidusust ja turvatunnet ning võib teatud puhkudel reageerimiseks, st turvalisuse tagamiseks, nõuda siseturvalisusametite ressursse.

Füüsilise-virtuaalse keskkonna suurenemisega kaasnevate otseste ohtude puhul on peamiseks keeruliseks küsimuseks elanike turvalisuse seisukohalt nende ohtude hulk, mis on virtuaalruumiga kaasnevate võimalustega tekkinud. Virtuaalruum võib pakkuda nii ostlemiseks kui ka kaaslaste

leidmiseks piirituid võimalusi, kuid aasta-aastalt kasvab internetikelmuste arv (Riigiprokuratuur 2021), suurenenud on surve ka tollile ja maksuametile. Veebiruum on andnud lisavõimalusi ka (organiseeritud) kriminaalseks tegevuseks: üha täienevad privaatsustehnoloogiad ja tumeveeb on pakkunud nii narko-, relva- kui ka inimkaubandusele uue, hästi varjatud mõotme. Toimuvate protsesside jälgimine ja ühiskonna turvalisena hoidmine on muutunud digitehnoloogia tagatud suhtlusvõimekuse tõttu järjest keerukamaks.

Lisaks on tekkinud vääringuid, millel on ainult digitaalne mõõde: krüptovaluutad ja NFT-d. Nagu füüsilises maailmas, toimuvad ka nende vääringutega tehingud, kuid neist tehinguist jääb maha ainult virtuaalne jälg. Kuigi tehingud selliste vääringutega on tavapärased, on pelgalt virtuaalse jälje olemasolu muutnud need ka organiseeritud kuritegevuse osaks ja ahvatlevaks varguse objektiks. Seega on siseturvalisuse valdkonna ametitel vaja end jagada kahe sfääri vahel: füüsilises sfääris jätkuvad intsidendid, kuid samal ajal toimub neid ka virtuaalruumis.

Samuti tuleb välja tuua, et paljude veebis toimuvate sündmuste menetlemise puhul on tegemist rahvusvaheliste ning väga ajakulukate ja ressursimahukate juhtumitega, kus tulemuse tagamine on keerukas. Sagedasti tuleb kasutada teiste riikide abi ja ressursi ning panustada koostööle (Rattam 2021). Veebijuhtumite osakaalu kasv kurnab süsteemi: elanike turvalisuse tagamise seisukohalt ei saa aga ühegi juhtumi tähtsust alahinnata. Lisaks vaid veebis toimunud juhtumitele on ka peaaegu kõikide füüsilises sfääris toimuvatel intsidentidel olemas digitaalne komponent: lisaks ressursidele nõuavad sellised digitaalse lisandumisega kaasnevad arengud ka lisaväljaõpet ja oskuste pidevat ajakohastamist. Seega on digitaalse võimestatusega kaasnev riigi olemuse muutus ka siseturvalisuse inimressursi ja väljaõpet koormavad.

Elanike turvalisuse tagamine on

keerukas ka puudulike seaduste pärast, mis ei ole virtuaalruumi arengutega jõudnud sammu käia. Probleemid on siin nii Euroopa-ülesed kui ka riigisisised. Euroopa Liidul on seni keeruline rahvusvaheliste firmade teenuste puhul tagada kohalike teenusekasutajate andmete, sh tundlike isikuandmete käitlemise turvalisus. Samas on ka Eestis juriidilised kitsaskohad elanike veebikeskkonnas toimuva eest kaitsmisel ja vajaduse korral lisavastutuse panemisel. Pikale on veninud näiteks protsess vaenukõne ja vaenukuritegude keelustamiseks, mis aitaks menetleda hulka solvavat, mõnitavat või kaude ähvardavat veebisisu: kommentaare, blogipostitusi ja muud sarnast (ERR 2021; Pärli 2023).

Olgugi et juba otsesed virtuaalruumiga kaasnevad ohud, mis lisanduvad füüsilise sfääri turvalisuse tagamisele, nõuavad turvalisust tagavatelt asutustelt nii lisaresurssi kui ka pidevat tehnoloogia arengutega kursis olemist, ei saa märkimata jätta ka kaudset ohtu riigi siseturvalisusele, mida virtuaalruum oma mitmekesise infoväljaga loob. Veebi rahvusvahelise infoväljaga kaasnevate ohtude kontekstis räägitakse tavaliselt kahest otsesest ohtu tekitavast ilmingust: teiste riikide vaenulikust infotegevusest (mis on sagedasti ka hübriidsõja vahend) ja radikaliseerumisest, mis võib viia terrorismiaktideni. Nende ohtude maandamisega tegeletakse ka siseturvalisuse valdkonnas aktiivselt.

Palju keerulisem on hoida ühiskonnas ära polariseerumist, mis võib nii otseselt kui ka kaude ohustada ühiskonna turvalist toimimist. Virtuaalruum on vaba ning vastavalt oskustele ja soovile on elanikel võimalik sealt saada väga eriilmelist infot nii tervisekäitumise, poliitiliste vaadete kui ka füüsilikatõdede kohta. Demokraatlikus ühiskonnas ei saa informatsiooni levikut kuidagi pidurda ega inimeste arvamusevabadust piirata. Kui veebist hangitud teadmised või vaated pörkuvad domineerivate ühiskondlike vaadete või seaduses määratud korraga, võib

ühiskonnas maad võtta ühiskonnakorrale ja üldtunnustatud vaadetele vastu töötav allhoovus. Meelsuse lõhestumise levides võib see kriitilistel hetkedel väljenduda ühiskonna turvalisuse tagamise meetmete eiramises või avalikus vastuhakus, aga ka oma meelsuse agressiivses esitamises ja teisi vaateid omavate inimeste vaenamises, mis võib lõppeda füüsilise rünnakuga. (COVID-19 piirangutega kaasnenud meeleavaldused Tallinnas 2022. aasta alguses, mille käigus ründasid meeleavaldajad ka korda taganud politseiametnikke

Lisaks füüsiliste piiridega riigile, kus tuleb tagada siseturvalisus, on lisandunud virtuaalne sfäär, kus peab elanikke võimalike ohtude eest kaitsma.

(Länts 2022), annavad ainek mõtlemiseks, et sellised agressiivsed vastandumised on Eestis ka edaspidi võimalikud.)

Kuigi meelsuse mitmekesisusega kaasneva ohu ennetamine on keerukas ja siseturvalisuse tagamise seisukohast tuleb tegeleda pigem polariseerumise tagajärgedega, ei tohiks ka seda füüsilise-digitaalse ökosüsteemiga kaasnevat muutust tähelepanuta jätta. Paljuski on ju elanikkonna üksmeelne usaldus riigi institutsioonide vastu, sh turvalisust tagavate ametite vastu, see, mis on sidusa ja turvalise ühiskonna alus. Elanikkonna kõhklusi on riigil väga keeruline hajutada. Sisejulgeoleku tagamiseks vajalike piiride tõmbamisel on riigi olemuslik suurenemine probleem: elanike turvalisus ja ühiskonna stabiilne toimimine on vaja tagada olukorras, kus virtuaalruum loob lõputult võimalusi ja

ohte, ressursid turvalise ühiskonna tagamiseks on aga piiratud.

Kokkuvõtteks võib digitaalselt võimestatud riigi olemuslikku virtuaalruumi suurenemist pidada siseturvalisuse valdkonnale, mis on seni füüsilise riigi ja selle elanike turvalisust taganud, mitmekülgseks uueks proovikiviks: täienenud on otseste ohtude olemus ja hulk, mille eest elanikke kaitsta, oskuste hulk, mida on valdkonnas vaja, ning ühiskonna meelsust ja turvatunnet mõjutavate tegurite arv. Turvalise ühiskonna tagamiseks ei jää muud võimalust, kui vastata suurenenud riigi sfäärile valdkonnasiseste arengutega.

KOKKUVÖTE

Analüüs esitab Eesti digitaalsele arengule toetudes digitaalselt võimestatud riigi olemuse kolm võimalikku teoreetilist kontseptsiooni. Sellise tänapäevase riigi mõtestamise eesmärk ei ole pisendada tehnoloogilise arenguhüppe olulisust, mis Eestil digilahenduste kasutuselevõtuga teha õnnestus, ega ka Eestile omistatud digitaalset tehnoloogiat edukalt rakendava ja arendava riigi positsiooni. Siinses käsitluses vaadeldakse hoopis tehnoloogia integreerimisega kaasnevat muutusi, sh riiki moodustavast füüsilisest-digitaalsest ökosüsteemist tulenevad uued ülesanded riigi turvalise toimimise tagamisel.

Füüsilise-digitaalse sümbioosi nõuab riigi ja selle protsesside toimimise uut teoreetilist mõtestamist, sest füüsiline on digitaalsega võimestatud. Siin on pakutud välja kolm viisi riigi olemuse vaatlemiseks: füüsilise-digitaalse sümbioosi digitaalsete teenuste kasutuses ehk teenuste digitaalne kaetus, teenuseid määrav koostalitusvõime ning virtuaalse ja füüsilise sfääri paralleelne toimimine, mis tingib riigi piiri nihkumise piiritusse virtuaalsusesse ehk ühiskonna suuruse muutumine. Selleks, et selgitada teoreetilise lähenemise ja väljapakutud riigi olemuse kontseptsioonide rakendusvõimalusi toimivate ühiskondlike protsesside hindamiseks, rakendati neid siseturvalisuse valdkonna

probleemide väljaselgitamisel. Vastavalt füüsilise-digitaalse ökosüsteemi toimimise vaatlemise viisile võib digitaalse osaga kaasnevate kitsaskohtadena välja tuua järgmist: 1) digitaalsete süsteemide toimepidevusest sõltub nii siseturvalisuse valdkonna teenuste pakkumise võimekus kui ka üldine ühiskondlik turvalisus, 2) koostalitusvõime annab siseturvalisuse valdkonnale praegu toimevõime ja tulevikus võimaluse turvalisust tagavate uute rakenduste väljatöötamiseks, kuid nõuab enne ühiskondlikku debatti täiendava andmekasutuse võimalikkuse ja vajalikkuse teemadel ja 3) virtuaalsusesse laienenud ühiskond toob kaasa uued probleemid nii elanike otsese turvalisuse tagamisel kui ka ühiskondliku meelsuse hoidmisel.

Olgugi et tegemist on teoreetilise analüüsiga, millele võib luua alternatiive, on esitatud füüsilise-digitaalse sümbioosi teoreetiline avamine läbi digitehnoloogia toimimise oluline.

Esmalt, digitaalselt võimestatud ühiskonna toimimise selgitamine aitab mõista, kuidas ühiskond digitaalse tehnoloogia abil toimib. Nii saab lisaks toimimise efektiivsusele välja tuua ka selle kitsaskohad – viimaste tuvastamine on digitaalse ühiskonna jätkusuutlikkuse jaoks oluline. See aitab tagada valmisoleku kriisiolukordadeks ja välja töötada viisid ühiskonna toimimiseks vajalike teenuste tagamiseks kriisiolukorras.

Teiseks, digitehnoloogia areneb pidevalt, mistõttu ei ole digitaalsete lahenduste funktsioonid püsivad: muutuda võivad nii tehnoloogiate kasutusviisid kui ka nende tehnoloogiline ülesehitus. Virtuaalruumi võimalikud muutused, millele praegu tuginetakse, näiteks kvantarvutite võidukäik, on ainult prognoos ja jõujooned võivad digiteemadest lähtudes ümber joonistuda väga kiiresti. Funktsioonist lähtuv hinnang lubab olla paindlik: ühiskonna digitaalset toimimist hinnatakse ikka sama kriteeriumi või toimeviisi alusel, lihtsalt toimeviisi olemus on muutunud. Eesmärk

tagada turvalised ja jätkusuutlikud lahendused sellest aga ei muutu.

Tervikliku toimimise vaatlemine on digitaalselt võimestatud ühiskonna jätkusuutlikkuse tagamiseks oluline ja sinne pakub selle terviklikuks vaatlemiseks mõned alternatiivsed teoreetilised viisid. Siinsed kontseptsioonid võiksid tekitada

digitaalse ühiskonna toimimise osas uut diskussiooni. Nende kontseptsioonide kasutamine konkreetse riigi digitaalselt võimestatud olemust määravate protsesside selgitamiseks vajab aga eraldiseisvat uuringut, milles tuleb täiendavalt välja töötada olemust defineerivate protsesside loetlemise ja kaalumise metodoloogia.

KASUTATUD ALLIKAD

- ANDERSON, J. Q., 2005. *Imagining the Internet: Personalities, Predictions, Perspectives*. New York: Rowan & Littlefield Publishers, Inc.
- ARENGUSEIRE KESKUS, 2022. *Andmeühiskonna tulevik. Stsenaariumid aastani 2035. Raport*. Tallinn: Arenguseire Keskus.
- BANNISTER, R. & CONNOLLY, R., 2011. *Defining E-Governance*. – *e-Service Journal*, 8 (2), lk 3–25.
- BRITANNICA, 2021. *E-democracy*. – <https://www.britannica.com/topic/e-democracy>
- CLEMENTS, E., 2023. *Exploring Digital Civics: a Framework of Key Concepts to Guide Digital Civics Initiatives*. – *Philosophy & Technology*, 36 (2), lk 1–27.
- DIGIRIIK.EE. – <https://digiriik.ee/>
- EESTI ARENDAMISE SIHTASUTUS, 2019. *Nutika spetsialiseerumise valdkondlik raport info- ja kommunikatsiooni-tehnoloogia kui kasvuvaldkonna kohta*. – <https://www.eas.ee/wp-content/uploads/2019/01/IKT-raport.pdf>
- ERR, 2021. *Vaenukõne seaduse eelnõu jääb riulisse*. – ERR, 23. märts. – <https://www.err.ee/1608151555/vaenukone-seaduse-eelnou-jaab-riulisse>
- EUROPEAN COMMISSION, 2020a. *Digital Economy and Society Index (DESI) 2020 [Thematic chapters – EU]*. – <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-economy-and-society-index-desi>
- EUROPEAN COMMISSION, 2020b. *International Digital Economy and Society Index-2020*. – <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/digital-economy-and-society-index-desi>
- EUROOPA LIIDU NÕUKOGU, 2023. *Tehisintellektimäärus: nõukogu ja parlament jõudsid kokkuleppele esimeste tehisintellekti käsitlevate õigusnormide suhtes maailmas*. – *ELi nõukogu pressiteade*, 9. detsember. – <https://www.consilium.europa.eu/et/press/press-releases/2023/12/09/artificial-intelligence-act-council-and-parliament-strike-a-deal-on-the-first-worldwide-rules-for-ai/>
- E-ESTONIA, 2021a. *e-estonia facts*. – <https://e-estonia.com/wp-content/uploads/e-estonia-facts-040321.pdf>
- E-ESTONIA, 2021b. *e-estonia*. – <https://e-estonia.com/>
- FAIFE, C., 2022. *San Francisco police can now watch private surveillance cameras in real time*. – *The Verge*, 23. september. – <https://www.theverge.com/2022/9/23/23368603/san-francisco-police-private-surveillance-cameras-vote>
- GALLOWAY, L., 2019. *Five Countries on the Frontline of Tech*. – *BBC*, 1. juuli. – <http://www.bbc.com/travel/story/20190630-five-countries-on-the-frontline-of-tech>
- HOUSLEY, W., EDWARDS, A., BENITO-MONTAGUT, R. JA FITZGERALD, R., 2022. *The Emerging Contours of Digital Society: Remastering, Reconsideration, Reorientation and New Socio-Digital Domains*. Rmt: Housley, W., Edwards, A., Benito-Montagut, R. ja Fitzgerald, R., toim. *The Sage Handbook of Digital Society*. London: Sage, lk 3–18.
- ISRANI, E. T., 2017. *When an Algorithm Helps Send You to Prison*. – *The New York Times*, 26. oktoober. – <https://www.nytimes.com/2017/10/26/opinion/algorithm-compas-sentencing-bias.html>
- KELLNER, D., 2000. *Habermas, the Public Sphere, and Democracy: A Critical Intervention*. Rmt: Hahn, L. W., toim. *Perspectives on Habermas*. Illinois: Open Court, lk 259–288.
- KITSING, M., 2019. *The Road Not Taken: From Digital Networks to Networked Governance*. 2019 IEEE 4th International Conference on Computer and Communication Systems, lk 457–462.
- KUMEKAWA, E., 2021. *Cyber resilience of e-government: Comparative case analysis of Estonia and South Korea*. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool.
- LIPS, M., 2020. *Digital Government. Managing Public Sector Reform in the Digital Era*. London: Routledge.
- LEOSK, N., 2019. *Understanding the Development of Digital Governance: A Study of the Relations between Institutions, Organisations, and Actors in the Member States of the OECD and EU*. Doktoritöö. – https://cadmus.eui.eu/bitstream/handle/1814/64546/Leosk_2019_SPS.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- LÄNTS, U., 2022. *Hinnang meelevaldusele: rünnak politsei vastu läks üle piiri*. – *Postimees*, 5. veebruar. – <https://www.postimees.ee/7446816/hinnang-meelevaldusele-runnak-politsei-vastu-laks-ule-piiri>

- MOORANDIAN, N., 2019. AI, Records, and Accountability. – ARMA Magazine, 12. november. – <https://magazine.arma.org/2019/11/ai-records-and-accountability/>
- MÄE, R., 2017. The Story of e-Estonia: A Discourse-Theoretical Approach. – Baltic Worlds 10 (1–2), lk 32–44.
- MÄE, R., 2019. Avades uusi kultuuripoliitilisi rajajooni tänapäeva Eestis: diskursuseteoreetiline vaade. Tallinn: Tallinna Ülikool.
- NHE, 2018. WannaCry cyber-attack cost the NHS £92m after 19,000 appointments were cancelled. – National Health Executive, 12. oktoober. – <https://www.nationalhealthexecutive.com/Health-Care-News/wannacry-cyber-attack-cost-the-nhs-92m-after-19000-appointments-were-cancelled>
- MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONIMINISTEERIUM [MKM], 2021. Digiühiskonna arengukava 2030. – <https://www.mkm.ee/et/eesmargid-tegevused/infouhiskond/digiuhiskonna-arengukava-2030>
- MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONIMINISTEERIUM [MKM], 2020a. Valitsus kiitis heaks järgmised sammud sündmuste-arendamisel (22.12.2020). – <https://www.mkm.ee/et/uudised/valitsus-kiitis-heaks-jargmised-sammud-sundmuste-arendamisel>
- MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONIMINISTEERIUM [MKM], 2020b. LISA 1. Sündmuste-arendamise arendusplaan. – https://mkm.ee/sites/default/files/lisa_1_sundmuste-arendamise_arendus.pdf
- MAJANDUS- JA KOMMUNIKATSIOONIMINISTEERIUM [MKM], 2020c. #Bürokratt: digiriigi järgmine arengutase e-Eestis. – <https://www.kratid.ee/burokratt>
- MOBIIL-ID, 2011. Mis on Mobiil-ID? – <https://web.archive.org/web/20111127224055/http://mobiil.id.ee/mis-on-mobiil-id>
- OJA, B., 2021. Riik loodab uuel aastal mobiil-ID asemel uue lahenduse kasutusele võtta. – ERR, 9. august. – <https://www.err.ee/1608301584/riik-loodab-uuel-aastal-mobiil-id-asetel-uu-lahenduse-kasutusele-votta>
- PATINO GALVAN, I., 2019. Designing Local E-Government The Pillars of Organizational Structure – Emerald Points. Bingley: Emerald Publishing Limited.
- PÄRLI, M., 2023. AK. Nädal: kas Eestil on vaenukõne seadust vaja ja mida see kaasa toob? – err.ee, 1. oktoober. – <https://www.err.ee/1609118462/ak-nadal-kas-estil-on-vaenukone-seadust-vaja-ja-mida-see-kaasa-toob>
- RATTAM, E., 2021. Rahvusvahelise küberkuritegevuse tõkestamise väljakutsetest. Prokuratuuri aastaraamat 2021. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2021/rahvusvahelise-kuberkuritegevuse-tokestamise-valjakutsetest>
- REYNOLDS, M., 2016. Welcome to E-stonia, the world's most digitally advanced society. – Wired, 20. oktoober. – <https://www.wired.co.uk/article/digital-estonia>
- RIZER, A. JA WATNEY, C., 2018. Artificial intelligence can make our jail system more efficient, equitable, and just. Texas Review of Law & Politics, 23, lk 183–227.
- ROOSVEE, G.-L., 2021. Hinrikus: Eesti vajab parenemiseks muudatusi poliitmaastikul (Johannes Tralla, „Esimene studio“ 07.04.2021). – ERR, 7. aprill. – <https://www.err.ee/1608169399/hinrikus-est-i-vajab-parenemiseks-muudatusi-poliitmaastikul>
- RIIGIPROKURATUUR, 2021. Prokuratuuri aastaraamat 2021. – <https://aastaraamat.prokuratuur.ee/prokuratuuri-aastaraamat-2021/netipolvkonda-varitsevad-ohud-kuberruumis>
- SCHWAB, K. JA ZAHIDI, S., 2020. The Global Competitiveness Report. Special Edition 2020: How Countries are Performing on the Road to Recovery. – http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2020.pdf
- SYBERA, B., 2020. The Human Factor: Experts Warn of Czech Hospitals' Cyber Vulnerability. – BalkanInsight, 9. detsember. – <https://balkaninsight.com/2020/12/09/the-human-factor-experts-warn-of-czech-hospitals-cyber-vulnerability/>
- UN E-GOVERNMENT KNOWLEDGEbase, 2022. E-Government. – <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/About/UNeGovDD-Framework>
- TAMMPUU, P. JA MASSO, A., 2018. 'Welcome to the virtual state': Estonian e-residency and the digitalised state as a commodity. – European Journal of Cultural Studies, 21 (5), lk 543–560.
- VACCARI, C., 2013. Digital Politics in Western Democracies. A Comparative Study. Charles Village, Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- VASSIL, K., 2015. Estonian e-Government Ecosystem: Foundation, Applications, Outcomes. World development report 2016. Background paper. Digital Dividends. – <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/165711456838073531-0050022016/original/WDR16BPEstonianeGovecosystemVassil.pdf>
- VELMET, A., 2015. E-kodanikud ja e-tarbijad. – Vikerkaar. – <http://www.vikerkaar.ee/archives/13451>
- VOLTRI, J., 2023. Eestis oleks Tiktoki täielik keelustamine seadusi muutmata keeruleine. – ERR, 3. märts. – <https://www.err.ee/1608903194/eestis-oleks-tiktoki-taielik-keelustamine-seadusi-muutmata-keeruleine>
- VÄLISMINISTEERIUM, 2021. Eesti eesistumine ÜRO Julgeolekunõukogus. – <https://vm.ee/et/tegevused-eesmargid/uhine-nud-rahvaste-organisatsioon-uro-est-i-eesistumine-uro-julgeolekunoukogus>
- WIKIPEDIA, 2022. WannaCry ransomware attack (edited 4.03.2022). – https://en.wikipedia.org/wiki/WannaCry_ransomware_attack
- X-TEE, 2021. x-tee faktiliht. – <https://www.x-tee.ee/factsheets/EE/>

Eesti elanike teadlikkus ning valmisolek toimetulekuks siseturvalisuse kriisidega

INDREK PAADIK
Sisekaitseakadeemia
sisejulgeoleku instituut

Maailm on käesoleval ajal tunnistajaks mitmete keeruliste ja omavahel põimunud kriisidele, alates loodusõnnetustest kuni sotsiaal-majanduslike väljakutseteni. Viimase 20 aasta jooksul on maailma raputanud majandussurutis, rändekriis, energiakriis, pandeemia, kliimamured, sõjapõgenikud ja Ukraina sõda ning sealt nähtavad ohud taristule, toimepidevusele jne.

„Riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ heakskiitmine“ (Riigikogu 2021) dokumendis on välja toodud, et rahvusvaheliste uuringute kohaselt on konfliktide arv ja ulatus maailmas pöördunud tõusule, seega järgnevatel kümnenditel võib riikidevaheliste konfliktide ja

varisõdade tekke risk suureneda eeskätt suurvõimude huvide pörkumise, jätkuva terrorismiohu ning poliitilise ja majandusliku ebastabiilsuse tõttu. Dokument toob veel välja, et lisaks tavapärastele ohtudele on kasvanud ka sellised hübriidohud nagu vaenulik mõjutegevus, demokraatlikesse protsessidesse sekkumine ja küberründed.

Riigikogu on märkinud riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035“ heakskiitmisel, et kriisideks valmistumine ja teadlikkuse tõstmine on viimastel aastatel jõudnud sinnamaani, et riik mitte ainult ei soovita oma elanikkonnal valmistuda halvimal viisil, vaid teeb selles vallas juba ka aktiivset teavitustööd. Kriisiks valmistumine on pikk protsess, mida ei saa eeldada inimeselt päevapealt. Kõikideks kriisideks ei saagi valmis olla, aga saab suurendada kerksust ja jätkusuutlikkust. Kriisideks valmistumise all mõeldakse tegevusi enne kriisi toimumist. Valmistumise eesmärk on kriisi kiire lahendamise võime tagamine regulatsioonide ja juhendmaterjalide koostamise, protseduuride ja ressursside planeerimise, valmisoleku hindamise, koolituste ja õppuste korraldamise,

elanikkonnakaitse korralduse, hoiatussüsteemide kasutuselevõtmise ja tehnilise võimekuse arendamise abil (Siseministeerium 2021: 8).

Riigikaitse arengukava 2022–2031 (Riigikantselei 2021: 6) seab üheks oma eesmärgiks suurendada riigi kerksust ja parandada ühiskonna toimimist erinevates kriisides. Dokument rõhutab näiteks, et inforuumi olukorra teadlikkus aitab suurendada ühiskonna vastupanuvõimet ja väldib reaalsuse hägustamist.

Riigikantselei (2024) koduleht toob välja, et kriisikindluse tagamine ühiskonnas on läbiv, pidev ja sihipärane tegevus, mis peab peegelduma muu hulgas ka organisatsioonide, kogukondade ja üksikindiviidide valmisolekus kriisiks.

Üldises mõttes tähendab kriis soovimatut ja ootamatut olukorda, mis põhjustab inimestele, organisatsioonidele või ühiskonnale varjatud kahju.

Elanikkonna teadlikkuse kohta on Eestis tehtud mitmeid uuringuid. Riski- ja kriisikommunikatsiooni uuringu kokkuvõtte (Siseministeerium 2021: 10–11) tõi välja, et elanikkonna teadlikkus ja valmisolek erinevateks hädaolukordadeks on elanikkonna seas üldjuhul pigem madal ja mõneti erinev ning kõige raskem on infoga ligi pääseda sellele osale elanikkonnast, kes kasutab info ammutamiseks ainult ühte infokanalit.

Ka muukeelsete seas on infosulu oht, kui näiteks riigi muukeelne info ei jõua

piisavalt kiiresti nendeni. 2019. aastal päästeameti tellitud Kantar Emori uuring (Päästeamet 2019) leidis, et Eesti elanikkonna teadlikkus hädaolukordadest, nende korral toimuvast ning kriisiolukorras käitumisest on endiselt madal. Mõnevõrra paremini ollakse kursis kriisiks vajalike varudega, kuid varustatuse tase on halb. Kõige värskem uuring (Päästeamet 2023) samal teemal kinnitab kahjuks, et Eesti elanikkonna valmisolek kriisideks on sama kehv nagu neli aastat tagasi.

Käesolevas artiklis uurimegi lähemalt, milline on Eesti inimeste teadlikkuse ja valmisoleku tase siseturvalisuse valdkonna pikaajaliste kriisidega toimetulekuks. Enne sellele küsimusele vastamist aga defineerime kriisi mõiste ning toome ka mõningaid lühiajaliste ja pikaajaliste kriiside näiteid nii Eestist kui välismaalt, samuti teeme lühiülevaate kriisihaldusest ja kriisikommunikatsioonist.

PIKAAJALISE KRIISI OLEMUS JA PÕHJUSED

Kriis on üks neist mõistetest, mida ühiskonnas palju kasutatakse ning seepärast omab ka palju erinevaid tähendusi, puudub täpsus ja konkreetsus (Eastham *et al.* 1970: 463). Erinevad asutused ja organisatsioonid kasutavad seda erineval viisil ja tähenduses. Eesti keele seletav sõnaraamat (EKSS 2009) annab mõistele „kriis“ mitu tähendust, näiteks „raske, terav, komplitseeritud olukord, ohtlik, vastuoludest lõhestatud seisund“ või „millegi puudus, kitsikus, nappus“. Üldises mõttes tähendab kriis soovimatut ja ootamatut olukorda, mis põhjustab inimestele, organisatsioonidele või ühiskonnale varjatud kahju (Canyon 2020: 4)

Eestis on seda terminit püüdnud defineerida Aarne Ermus ja Jaan Murumets oma töös „Kriis, oht ja risk“. Nad kirjutavad oma uuringu kokkuvõttes: „Kõige laiemas mõttes saab kriisi määratleda tavaolukorrast väljapoole jääva olukorrana. Seega on nii tavaolukord kui

ka kriis poliitiline kokkulepe. Tavaolukord muutub kriisiks, kui tuntud või tundmata ohtudega seotud riskid realiseeruvad määral, mida ei ole võimalik lahendada lõimitud ja normressursi piires“ (Ermus ja Murumets 2020: 109).

Mina võtan termini „kriis“ kokku nii, et me mõistame kriisi kui olukorda, mis ohustab inimese heaolu, organisatsiooni või ühiskonda ja nõuab kiiret sekkumist. Kriisid võivad olla erineva iseloomuga, alates loodusõnnetustest kuni majanduskriisideni, ja nende tagajärjed võivad olla pikaajalised.

Mis on kriis siseturvalisuse vaates? Siseturvalisust on defineeritud nii, et see on pigem seotud inimeste turvatundega, mis hõlmab nii füüsilist kui ka sotsiaalset ja majanduslikku turvalisust. Siseturvalisuse tagavad pädevad asutused, nagu näiteks päästeamet või politsei. Sama kinnitab ka kaitseministeerium (2017), mis ütleb, et turvalisuspoliitika alla kuuluvad kõik tegevused, mille eest vastutavad politsei- ja piirivalveamet, päästeamet ja kaitsepolitseiamet. Järelkult tuleb siseturvalisust puudutavate kriisidega tegeleda just neil asutustel.

Siseministeeriumi koostatud arengukavas „Siseturvalisuse arengukava 2020–2030“ ei nimetata küll otse konkreetseid siseturvalisuse kriise, kuid tähelepanelik lugeja võib siiski välja lugeda, et siseturvalisust mõjutavad näiteks rahvusvahelised konfliktid, rahvusvaheliste institutsioonide nõrgenemine toob kaasa jõujoonte muutumise riikide vahel (näiteks USA-le on tekkinud võistleja Hiina näol), rahvatiku vananemine, kasvav ränne maailmas (sealhulgas ebaseaduslik), kliimamuutused ning tehnika ja tehnoloogia areng, mis toob endaga kaasa uusi võimalusi ja ohte, näiteks küberrünnakud (Siseministeerium 2020: 4–41).

Eelneva põhjal võib piiritleda siseturvalisuse valdkonna vaates pikaajalisi ja lühiajalisi kriise nii, et pikaajalisteks kriisideks võib lugeda need, mis puudutavad inimeste majanduslikku, sotsiaalset või

füüsilist (või kõiki neid koos) turvatunnet ning millel võib seetõttu olla mõju siseturvalisusele ja mille teiseste tagajärgedega peab seetõttu tegelema siseturvalisuse asutus.

Siseturvalisuse vaatest on pikaajalised kriisid need, mis esitavad jätkuvaid väljakutseid riigi sisemisele stabiilsusele ja turvalisusele, nõudes pidevat tähelepanu ja ressursse nii ennetamiseks kui ka leevendamiseks. Need kriisid, nagu näiteks rahvusvahelised konfliktid, suured rändevood ja tehnoloogiliste arengutega seotud ohud, sunnivad riigi siseturvalisuse eest vastutavaid asutusi rakendama kompleksseid strateegiaid. Need strateegiad peavad tagama elanikkonna füüsilise, sotsiaalse ja majandusliku turvatunde säilimise. Pikaajaliste kriisidega toimetulekuks on vajalik mitte ainult vastavate asutuste reageerimisvõime tugevdamine, vaid ka elanikkonna teadlikkuse ja valmisoleku suurendamine, et koos nende väljakutsetega edukalt toime tulla.

Lühiajaline kriis võib olla näiteks lumetorm, mis võib tekkida kliimamuutuste taustal ja kesta mõnest tunnist mõne päevani. USAs 2016. aastal möllanud lumetorm Jonas mõjutas miljoneid inimesi, põhjustades elektrikatkestusi ja liiklusummikuid, ning nõudis 48 inimese elu (Breslin 2016; Klaus *et al.* 2018: 54–59). Eestis tuleb lähiajaloost kohe meelde mitu lumetormi. 2022. aastal lumetormi Malik tõttu jäi lumevangi üle 200 sõiduki ning olukord vajas päästeameti sekkumist (Lomp 2022). 2010. aasta lumetormi Monika tagajärjel jäi Tallinna–Narva maanteel Padaorus lumevangi hinnanguliselt 600 inimest, kellest paljud olid sunnitud autos ööbima. Seda kriisi lahendasid nii päästeamet kui ka kaitseväge (Vikipeedia).

Poliitilise ebastabiilsuse taustal võivad tekkida lühiajalised kriisid, nagu näiteks terrorismiaktid või valitsuskriisid. Lähiajaloo ühed kuulsamad terroriaktid on 11. septembri 2001 rünnakud USA kahele pilvelõhkujale (Herbelles ja Lawrence

2023: 150) ja Pariisi rünnakud (Kaakinen *et al.* 2021: 1019–1035). Eestiski on lühiajalisi kriise poliitilise ebastabiilsuse taustal olnud küll.

Näiteks 2007. aasta aprillirahutused (Rajavee 2007) ning koos rahutustega tol ajal maailmas veel vähetuntud küberrünnakud Eesti vastu. Küberrünnakud olid suunatud muu hulgas riigikogu, presidendi, ministeeriumide, suuremate pankade ja uudisekanalite ning kommuni-katsiooniettevõtete vastu.

Ka terrorismioht on endiselt olemas. Belova-Dalton (2022: 51–52) kirjutab, et välismaiste terroristlike võitlejate ja nende perekondade naasmine pärast ISISE langemist on avaldanud Euroopa Liidu liikmesriikidele märkimisväärset survet, sest riikliku julgeoleku tasakaalustamisel on väljakutseks nende inimeste deradika-

Tänapäevasem sisejulgeolekut puudutav kriis, mis toimus Ukraina sõja taustal, oli Eesti peaministri Kaja Kallase skandaal.

liseerimine ja taasintegreerimine. Eestis ei ole praegu tagasipöördujatenä Süüriast või Iraagist tulnud Eesti kodanikke. Küll aga on neid meie naaberriikides (Soome, Läti, Leedu, Rootsi ja Venemaa). Siit ka siseturvalisuse mure, sest endine välisvõitleja võib pärast vanglakaristuse kandmist oma päritoluriigis uuesti radikaliseeruda ja reisida vabalt üle Euroopa Liidu sisepiiride, sh Eestisse, ning siin juba jätkata oma

terroristlikke tegevusi (Belova-Dalton 2022: 8).

Tänapäevasem sisejulgeolekut puudutav kriis, mis toimus Ukraina sõja taustal, oli Eesti peaministri Kaja Kallase skandaal. Kallas sattus surve alla pärast seda, kui meedia avalikustas tema abikaasa seotuse ettevõttega, mis tegi äri Venemaaga pärast tolle täiemahulist invasiooni Ukrainasse 2022. aastal (Financial Times 2023b), olles ise seesuguse äritegevuse vaid mõni kuu varem karmilt hukka mõistnud (Financial Times 2023a). Selline kriis võib mõjutada meie suhteid liitlastega, tekitada mainekahju rahvusvahelisel areenil ning mõjutab seeläbi ka riigi siseturvalisust. Näiteks peaministri investeeringuga ettevõtte vastu tunneb kindlasti huvi ka Vene luure (Koort 2023).

Siseturvalisuse valdkonda mõjutanud pikaajalistest kriisidest Eestis võib välja tuua 2009. aasta majandussurutise (Truup 2010: 52) ja Euroopat tabanud rändekriisi (Hampshire 2015: 8–11). Palju värskemad pikaajalised kriisid on COVID-19 pandeemia ja selle töö kirjutamise ajal veel kestev Ukraina sõda.

Ukraina sõja taustal tuleb eestlastel rinda pista mitme teise kriisiga. Enne sõda moodustas Venemaalt imporditud rafineeritud nafta ja maagaas vastavalt 55 protsenti ja 95 protsenti riigi koguimpordist nendes ressursides (Paszkowski 2022). See viis Eesti energiakriisi, mis on üks põhjusi, et Eestis on euroala ühed kõrgeimad inflatsioonimäärad (Hartwell *et al.* 2022: 10). 2021. aasta septembriga võrreldes tõusis energia hind 2022. aasta detsembris 40,8 protsenti. Septembris 2022 teatas Eurostat, et inflatsioon Eestis jõudis 24,2 protsendini (Whyte 2022). Selline raha väärtuse kadu mõjutab tavainimest, kes peab nüüd uute oludega hakkama saama.

Tabelis 1 on toodud erinevate pikaajaliste kriiside ülevaade, kus iga kriis on iseloomustatud vastavate tunnustega. Tabel esitab pinnapealse vaate sellele, kuidas erinevad kriisid võivad mõjutada ühiskondi mitmekülgelt, hõlmates

Pikaajaline kriis	Iseloomulikud tunnused
Majanduskriis	Majanduslangus, töötuse tõus, investeeringute vähenemine, tarbimise langus, riigi tulude vähenemine, elanikkonna ostujõu vähenemine, ettevõtete pankrotid, sotsiaalsete programmide kärped.
Sõjaline konflikt	Inimõiguste rikkumised, infrastruktuuri hävitamine, põgenikelaained, julgeolekuprobleemid, inimkaotused, majanduslik kahju, piirkondlik ebastabiilsus, rahvusvaheliste suhete pingestumine.
Hübriidsõda	Küberrünnakud, desinformatsioon, majanduslik surve, poliitiline mõjutamine, õigusliku ja poliitilise ebastabiilsuse suurenemine, ühiskonna lõhestatus, usalduse vähenemine institutsioonide vastu.
CBRNE õnnetus	Pikaajaline keskkonna saastatus, terviseriskid nagu kiiritushaigus ja vähk, evakueerimine, pikaajalised majanduslikud ja sotsiaalsed mõjud.
Pandeemia	Haiguse laialdane levik üle riikide või kontinentide, mõjutades suurt hulka inimesi. Tagajärjeks on tervishoiusüsteemide ülekoormus, majandustegevuse aeglustumine, hariduse ja sotsiaalteenuste katkestused ning ulatuslikud inimkaotused.

TABEL 1. Pikaajalised kriisid.

Allikas: autori koostatud

majanduslikke, sotsiaalseid, keskkonnaalaseid ja tervisega seotud aspekte. Kindlasti ei ole tabelis välja toodud pikaajaliste kriiside loetelu ammendav, kuivõrd see oleks ebarealistlik. Tabelis on toodud pigem näited pikaajalistest kriisidest. Siinne töö ei käsitle pikaajaliste trendide mõjul tekkida võivaid kriise (elanikkonna vananemine, rahvatervise halvenemine), vaid neid kriise, mis saavad alguse konkreetsest sündmusest või sündmuse jadast lühikese aja jooksul (sh polükriisid), aga mõjuvad pika aja jooksul.

KRIISIHOLDUS JA KRIISIKOMMUNIKATSIOON

Selleks, et kriisi võimalikke tagajärgi minimeerida, on vaja tunda ja rakendada kriisihaldust. Kriisihalduse peamine eesmärk on kaitsta organisatsiooni ja selle sidusrühmi suuremate kahjude eest (Devlin 2007: 2). See nõuab kiiret ja koordineeritud reageerimist, mis põhineb eelnevalt koostatud kriisiplaanil (Fink 1986: 45).

Kriisihalduse puhul tuuakse välja kolm etappi: kriisieelne olukord, kriisiolukord

ja kriisijärgne olukord (Coombs 2007: 6). Kriisiplaan peaks sisaldama teavet selle kohta, kuidas tuvastada kriisi, milliseid ressursse kasutada ja kuidas suhelda sidusrühmadega kriisi ajal.

Kriis või kriisioht tekitab vajaduse informatsiooni järele. Suhtlemise kaudu kogutakse teavet, töödeldakse seda teadmiseks ja jagatakse seda teistega. Suhtlemine on kriitilise tähtsusega kogu kriisiohjamisprotsessi **väljel** (Coombs, Holladay 2012: 25). Arusaadav ja läbimõeldud kommunikatsioon võib aidata ära hoida ebatõhusaid, hirmust tingitud ja potentsiaalselt kahjustavaid avalikkuse reageeringuid tõsistele kriisidele, nagu pandeemiad või bioterrorism. Lisaks suurendavad asjakohased riskikommunikatsiooni protseduurid usaldust ja enesekindlust, mis on kriisiolukorras üliolulised (Wachinger *et al.* 2013: 13).

Kriisikommunikatsiooni võib laias laastus määratleda kui kriisiolukorra lahendamiseks vajaliku teabe kogumist, töötlemist ja levitamist. See hõlmab tõhusat ja täpset teabevahetust riskide ja ohtude kohta, sageli hädaolukorras, mis

suurendab riskiteadlikkust ja -mõistmist ning edendab mõistlikku käitumist üksikisikute, kogukondade ja institutsioonide seas.

Kriisihalduse protsessi saab jagada kolme faasi: kriisieelne faas, kriis ise ja kriisijärgne faas. Kriisikommunikatsioonil on igas faasis oma ülesanded. Kriisieelses faasis keskendub kriisikommunikatsioon riskide kindlakstegemisele ja nende minimeerimisele (Coombs, Holladay 2012: 25).

Kriisidele reageerimise faas on kriisikommunikatsiooni enim uuritud aspekt. Põhjus on selles, et see, kuidas ja mida organisatsioon kriisi ajal välja kommunikeerib, mõjutab oluliselt kriisi tagajärgi, sealhulgas vigastuste arvu ja

Need neli peamist tarkust on: olge kiire, vältige „ei kommenteeri“ kasutamist, olge täpne ja olge järjekindel.

organisatsioonile tekitatud mainekahju suurust (Coombs, Holladay 2012: 28).

Taktikalised nõuanded kriisikommunikatsioonil on oma olemuselt teatud tüüpi juhised „kuidas teha“ (*how to*). See hõlmab pressiesindajatele soovitude andmist, mida meediaga kohtudes kasutada. Taktika uuringutest koorus välja neli aktsepteeritud tarkust, mida hiljem toetasid teooria ja uuringud kriisikommunikatsiooni ja sellega seotud kommunikatsioonivaldkondades. Need neli peamist tarkust on: olge kiire, vältige „ei kommenteeri“ kasutamist, olge täpne ja olge järjekindel (Coombs 2008: 103).

Kiire olemine tähendab, et organisatsioon peab oma sõnumi kiiresti edastama. Sageli mainitakse „kuldset tundi“, mis tähendab, et organisatsioon peaks vastama kriisile 60 minutiga või kiiremini. Kiiruse vajadust on suurendanud internet. Kiire reageerimisega on seotud ka „ei kommenteeri“ vastuse vältimine. Pressiesindaja võib olla silmitsi uudiste meediaga või muude sidusrühmadega enne, kui tal kriisi kohta üldse palju infot on. Kui te ei tea küsimusele vastust, öelge, et teil pole teavet, ja lubage, et vastate küsimusele, kui teil on sellekohane info olemas. Uuringud on näidanud, et kui kõneisik ütleb „ei kommenteeri“, kuulevad sidusrühmad „ma olen süüdi ja üritan midagi varjata“ (Kempner 1995: 1–43). Täpsus suurendab usaldusväarsust, ebatäpsus aga õõnestab seda. Lisaks võib valeinformatsioon sidusrühmad ohtu seada (Coombs, Holladay 2012: 28; Coombs 2008: 104). Näiteks halvaks läinud toidu-partii tagasikutsumisel vale partiinumbri ütlemine põhjustab seda, et inimesed tarbivad ohtlikku toitu endiselt edasi. Rõhuasetus järjepidevusele tähendab, et organisatsioonist lähtuvad kriisile reageerimise sõnumid ei tohi olla üksteisega vastuolus (Coombs 2008: 104). Ebakõlad tekitavad segadust ja muudavad kriisijuhid ebakompetentseks.

Kriisijärgne kommunikatsioon hõlmab ajavahemikku pärast seda, kui kriis loetakse lahenuks. Keskendumine kriisi ohjamisele on lõppenud, kuid kriisi mõjude ohjamine jätkub. Arvestades, et kriisi lõppu võib olla keeruline täpselt määrata, on kriisijärgne suhtlus suures osas kriisidele reageerimise suhtluse laiendus, millele on lisatud õppetunnid lõppenud kriisist (Coombs, Holladay 2012: 45).

ELANIKE VALMISOLEK KRIISIDEGA TOIMETULEKUKS JA SELLE TÕSTMINE

Riiklike institutsioonide valmisolekut kriisidega toime tulla on uuritud

2016. aastal. Euroopa Liidu korraldatud Peer Review programm hindas paljude riikide seas ka Eesti tollast valmisolekut hädaolukordadeks (Connolly *et al.* 2016: 7), sealhulgas riskihindamist, riskijuhtimise planeerimist ja riskide ennetamist ning valmisolekumeetmeid.

Selgituseks niipalju, et Euroopa Liidu Peer Review programm on Euroopa Komisjoni hallatav vahend, mis on mõeldud katastroofriskide haldamise ja tsiviilkaitse süsteemide hindamiseks. See programm pakub riikidele või piirkondadele võimalust hinnata oma valmisolekut loodusõnnetuste ja inimtekkeliste katastroofide jaoks ning tuvastada viise ennetus- ja ettevalmistuspoliitika ning praktikate tugevdamiseks, samuti soodustab heade praktikate vahetamist.

Töös leiti, et Eesti hädaolukordade juhtimise süsteem hõlmab motiveeritud ja informeeritud osalisi ning on hästi toimiv. Koostöö toimib Eestis edukalt, sest meil on väikesed kogukonnad, mida iseloomustavad head isiklikud kontaktid asutuste vahel. Väiksus on ka Eesti peamine miinus. Connolly jt (2016: 8) põhjendavad seda sellega, et kuna Eesti on väike, on meil ka vähe ressursi ning lisaks puudub reaalne kogemus raskete hädaolukordadega ja elutähtsate teenuste ristsõltuvuse tagajärgedega. Raportis tuuakse veel negatiivsena välja ka elanikkonna madal teadlikkus hädaolukorras käitumise kohta ning kuidas iseennast aidata. See on aga Connolly jt (2016: 9) arvates võtmetähtsusega toimepidevuse tagamisel, seega tuleb hädaolukorras käitumise teadlikkust tõsta.

Selgitamaks välja valmisolekut ja teadlikkust siseturvalisust puudutavate pikaajaliste kriisidega toimetulekuks, küsitlesin Eesti elanikke. Küsitlus toimus perioodil 16.02–4.03.2024 ning sellele vastas 436 Eesti elanikku. Tulemus näitab usaldusväärseid tendentse, kuid seda pole võimalik üldistada tervele elanikkonnale, kuivõrd valim ei ole selleks piisavalt esinduslik.

Nimelt jagunes vastanute sotsiaalmajanduslik taust järgmiselt.

1. Sugu: 81 protsenti naised ja 19 protsenti mehed.
2. Haridustase: 58 protsenti kõrgharidusega, 38 protsenti keskharidusega ja kolm protsenti põhiharidusega.
3. Enim vastanuid oli Harjumaalt (34 protsenti), Saaremaalt (19 protsenti), Tartumaalt (11 protsenti), ülejäänud vastanud jagunesid erinevate Eesti maakondade vahel.
4. 56 protsenti vastanutest elab linnas ja 44 protsenti maal.
5. 49 protsendil oli elukohta tüübiks eramaja ning 41 protsendil korterelamu.

Peaaegu vajalikuks välja tuua, et ma ei oska seletada ebaproportsionaalselt suurt naiste osakaalu vastanute seas. Võib-olla on kriisi teema õrnemale soole huvitavam/tähtsam kui meestele. Siiski leian, et analüüsi mõttes ei mõjuta naiste suur osakaal tulemusi.

Järgnevalt analüüsin ankeetküsitluse vastuseid teemaplokkide kaupa. Esimene osa keskendus kriiside üldisele aktuaalsusele inimeste jaoks. Teema aktuaalsus viitab sellele, kui oluline, asjakohane või kiireloomuline teema on praegusel hetkel või antud kontekstis.

Kõige tõenäolisemateks kriisideks peetakse võõrriigi relvastatud rünnakut (74 protsenti ehk 323 vastanut), majanduskriisi (55 protsenti ehk 241 vastanut), küberrünnakut (52 protsenti ehk 225 vastanut), pandeemiat (20 protsenti ehk 88 vastanut) ning erakordselt külmi ja korduvate külmaperioodidega talvesid (20 protsenti ehk 85 vastanut).

Järgmiseks on oluline teada, milliseid teenuseid peab vastaja enda arvates elutähtsaks (vt tabel 2). Kõige olulisemaks peeti elektriga varustatust, seda pidas tähtsaimaks 89 protsenti (388 vastanut). Vähem olulised olid makseteenuse tagamine ning raadio ja televisiooni toimimine vastavalt 32 protsenti (138) ja 24 protsenti (106).

Tekkis alljärgnev pingeriida.

Elektriga varustus	89% (388 vastajat)
Vältimatu arstiabi	82% (356)
Veega varustamine ja kanalisatsioon	77% (336)
Päästeteenuse toimimine	76% (330)
Mobiiltelefoni teenus	66% (286)
Politseiteenuse toimimine	56% (244)
Vedelkütusega varustus	53% (233)
Suurte teede sõidetavuse tagamine	46% (199)
Andmesideteenus	45% (197)
Makseteenuse tagamine	32% (138)
Raadio ja televisiooni toimimine	24% (106)

TABEL 2. Teenused, mida vastanud peavad elutähtsaks.

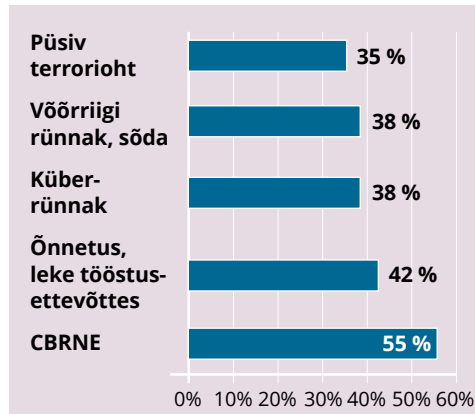
Allikas: autori koostatud

Maagaasiga varustus, elektroonilise isikutuvastamise ja digitaalse allkirjastamise tagamine, ühistranspordi ja postiteenuste toimimine said kõik alla saja hääle, seega võib öelda, et vastanute seas neid teenuseid elutähtsaks enamjaolt ei peeta.

Järgmiseks küsisin inimeste arvamust selle kohta, kas nad on teadlikud, kuidas peaks käituma erinevate pikaajaliste kriiside korral. Joonis 1 näitab, millistes pikaajalistes kriisides tunnevad inimesed kõige enam, et neile oleks vaja koolitust.

Selgus, et tervelt 55 protsenti (241 vastanut) märkis, et vajab kõige enam CBRNE sündmustega seotud koolitusi. See viitab sellele, et inimesed peavad end selles äärmiselt spetsiifilises ja potentsiaalselt ohtlikus valdkonnas kõige vähem ettevalmistatuks. 42 protsenti (181 vastanut) tundis, et vajab õnnetuse või lekke korral lähedalasuvas tööstusettevõttes koolitust, kuidas sellises olukorras käituda. See näitab muret tööstuslike õnnetuste ja nendega toimetuleku osas.

Küberrünnakud, mis häirivad elutähtsate teenuste toimimist, olid koolitusvajaduse poolest kolmandal kohal 38 protsendiga (166 vastanut), mis kajastab kasvavat

JOONIS 1. Nimekiri peamistest pikaajalistest kriisidest, kus on suurim koolitusvajadus.

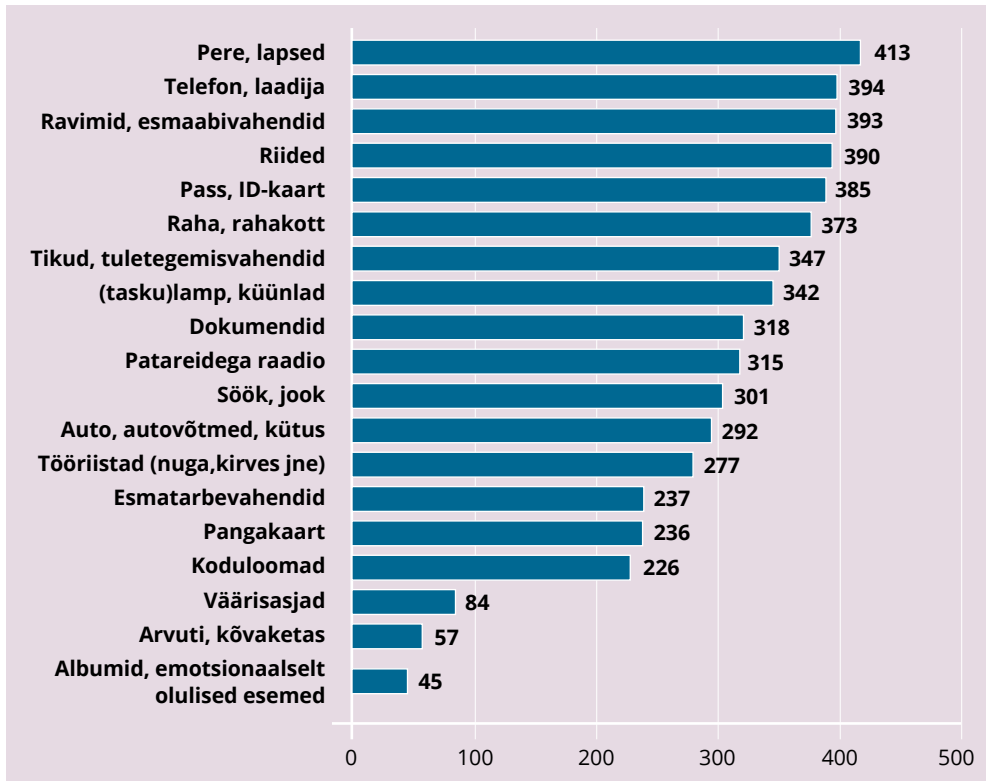
Allikas: autori koostatud

teadlikkust küberturvalisuse olulisusest ja sellest tulenevatest ohtudest. Üllatavalt oli vööriigi relvastatud rünnak/sõda koolitusvajaduse seisukohast alles neljandal kohal. 38 protsenti (164 vastanut) tundis, et vajab sel teemal rohkem koolitust. Püsiva terroriohu kohta märkis 35 protsenti (153 vastanut) koolitusvajadust, näidates sellega muret terrorismi ja sellest tingitud ohutuse küsimuste pärast.

Järgmise küsimusega püüdsin hinnata, kui teadlikud on inimesed olukorra ja võimaluste kohta enda piirkonnas.

Enamik vastajaid (71 protsenti ehk 310 vastanut) on teadlikud piirkonnas leiduvatest puhta joogivee allikatest, kuigi teadmised on jagatud peaaegu võrdselt nende vahel, kes teavad kindlalt, ja nende vahel, kes on mõnevõrra teadlikud.

Mõnel juhul vastati isegi, et „minul on alati kaks kotti pakitud, üks endale, teine abikaasale, milles on kõik vajalik kaasas“.

JOONIS 2. Loetelu kodust kaasa võetavatest inimestest, loomadest ja hädavajalistest asjadest, kokku 436 vastanut.

Allikas: autori koostatud

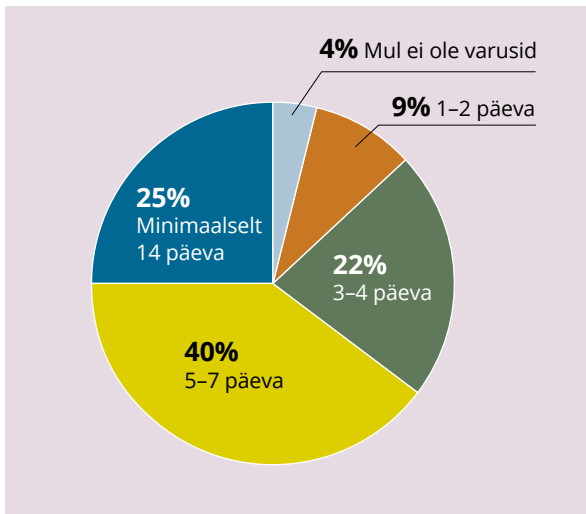
Teadlikkus mahajäetud taludest ja nende joogiveekaevudest on kõvasti madalam (20 protsenti ehk 87 vastanut). Enamik vastajaid kas ei tea nende asukohti (54 protsenti ehk 236 vastanut) või on vaid mõnevõrra teadlikud (26 protsenti ehk 166 vastanut). See viitab sellele, et kriisiolukorras potentsiaalselt olulised ressursid võivad jääda tähelepanuta ja kasutuseta.

Inimeste teadlikkus ohtlikest ettevõtetest oma piirkonnas on samuti piiratud (ainult 19 protsenti ehk 82 vastanut on kursis oma piirkonna ohtlike ettevõtetega), paljud vastajad ei ole kindlad (37 protsenti ehk 163 vastanut) või ei tea (44 protsenti ehk 191 vastanut) neist ettevõtetest üldse midagi. See on oluline turvalisuse aspekt, eriti hädaolukordades, kus teadlikkus potentsiaalsetest ohtudest võib olla elulise tähtsusega.

Peaaegu pool ehk 47 protsenti (204 vastanut) on teadlik ja 43 protsenti (187 vastanut) on mõnevõrra teadlik piirkonna teedevõrgustiku seisukorrast. Ainult kümme protsenti (45 vastanut) vastas, et ei ole teadlikud ümberkaudsete teede seisukorrast. Samas oma piirkonna metsateid, marja- ja seenekohti teadis 35 protsenti (152 vastanut) ning mõnevõrra teadis 42 protsenti (184 vastanutest). 23 protsenti (100 vastanut) ei teadnud oma ümbruskonna metsateid ega marja- ja seenekohti.

Kus oma elukoha piirkonnas on ebapiisav mobiililevi, teab vaid 28 protsenti (120 vastanut), 40 protsenti teab mõnevõrra ja 33 protsenti ei tea üldse.

Järgmine küsimus oli sõnastatud nii: „On hädaolukordi, mis eeldavad kodust kiiret lahkumist. Mis nimetatutest on

JOONIS 3. Toidu- ja joogiveevarude võrdlus, kokku 436 vastajat.

Allikas: autori koostatud

hädavajalik, mida kodust lahkudes kindlasti kaasa tuleks võtta?“ Joonis 2 näitab, millised olid populaarsemad vastusevariandid.

Mõnel juhul vastati isegi, et „minul on alati kaks kotti pakitud, üks endale, teine abikaasale, milles on kõik vajalik kaasas“ ning „meil on peres tegelikult jaotatud, kes mida kaasa võtab“. See näitab, et on inimesi, kes on tõesti vaevaks võtnud kriisiks valmis olla.

Järgmises ankeetküsitluse ploki olid küsimused suunatud **Eesti elanike pikaajaliseks kriisiks valmisoleku hindamisele**. Küsisin „Mitmeks päevaks on teie kodus olemas joogi- ja toiduvarud?“ (joonis 3).

40 protsendil (174 vastanut) on toidu- ja joogiveevarusid viieks kuni seitsmeks päevaks. See oli populaarseim vastus kategooriate lõikes. 25 protsenti (108 vastanut) omab varusid minimaalselt 14 päevaks. 22 protsendil (96 vastanut) on varusid kolmeks-neljaks päevaks ja vaid üheksal protsendil on varusid ainult üheks-kaheks päevaks. Mingeid varusid ei ole neljal protsendil (18 vastanut).

Järgmine küsimus ankeedis oli „Mõeldes oma peamisele elukohale, millised vahendid ja varud on teil täna kodus olemas, et iseseisvalt hakkama saada?“. Tulemusi on näha joonisel 4. Esmaabitarvete ja toiduainete varud on olemas enamikul vastajaist, kuid alternatiivseid kütteallikaid ja varutud bensiini on vähestel.

Veel uurisin, kas vastanutel on teine eluase või suvekodu, kus on võimalik ka talvel elada. Selgus, et peaaegu pooltel (42 protsenti, 185 vastanut) ei ole teist eluaset või suvekodu, kus saaks ka talvel elada. 37 protsendil (160 vastanut) on selline kodu olemas ja see on kuni 100 km kaugusel põhielukohast ning 21 protsendil (91 vastanut) on see kodu olemas, aga asub kaugemal kui 100 km põhielukohast.

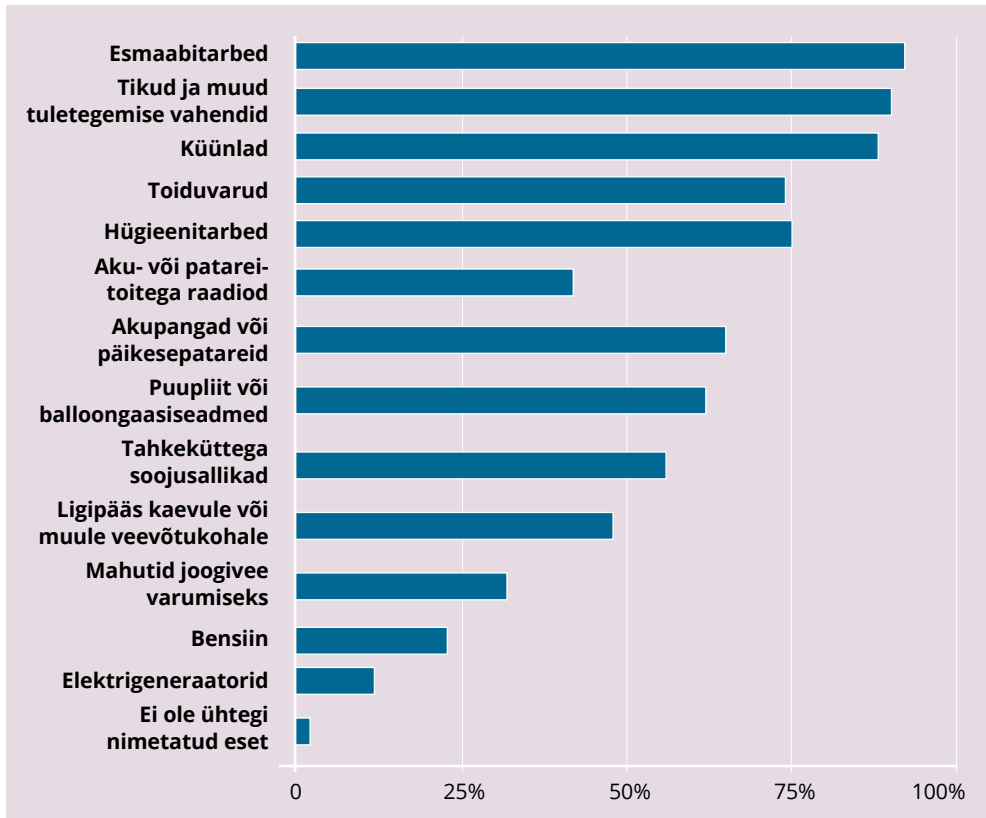
Elektri kadumise korral säilib 59 protsendil (254 vastanut) võimalus oma eluruumi kütta, 38 protsendil (164 vastanut) see võimalus kahjuks ei säili

Kõige populaarsem vastus, mida/keda kaasa võtta kiirel kodust lahkumisel, on „pere, lapsed“, mis näitab, et inimeste esimene prioriteet on nende lähedaste ohutus.

ning kolm protsenti vastanutest ei tea, kas ilma elektrita saab veel oma elukohta kütta (tabel 3).

JÄRELDUSED JA ETTEPANEKUD

Kõige populaarsemaks vastuseks, mida/keda kaasa võtta kiirel kodust lahkumisel on „pere, lapsed“, mis näitab, et inimeste esimene prioriteet on nende lähedaste ohutus. Pingereas järgmised on „telefon,

Joonis 4. Kodus olevad varud, 436 vastajat.

Allikas: autori koostatud

laadija“ ja „ravimid, esmaabivahendid“, mis viitavad sellele, et inimesed peavad oluliseks ka suhtlemisvõimaluse säilitamist ja tervise eest hoolitsemist. Teiselt poolt, kõige vähem prioriteetseks peetakse albumeid ja muid emotsionaalselt olulisi esemeid, mis jäävad loetus tagaplaanile, ilmselt seetõttu, et hädaolukorras peetakse praktilisi vajadusi olulisemaks kui emotsionaalseid või asendamatu esemeid.

Uuringu tulemused näitavad, et kuigi teatud valdkondades on elanikkonna teadlikkus kõrge, on siiski oluline vajadus teavitustöö ja koolituste järele, et suurendada teadlikkust ja sellega ka vastupanuvõimet erinevate pikaajaliste kriisilukordade korral. Erilist tähelepanu tuleb pöörata sellistele pikaajalistele kriisidele nagu CBRNE õnnetused, küberrünnakud, mis

Kui elekter kaob, kas teie kodus säilib võimalus eluruumi kütta?

	Ei	Ei tea	Jah	Kokku
Eramaja	26	1	188	215
Korterelamu	120	12	49	181
Ridaelamu	13		10	23
Kahepereelamu	5		12	17

Tabel 3. Elektri kadumise korral kütmissvõimaluse säilimine, n = 436.

Allikas: autori koostatud

hääriivad elutähtsate teenuste toimimist pikema aja jooksul, ja õnnetus või leke lähedalasuvas tööstusettevõttes.

Küsitlustulemused näitasid, et mehed hindavad end naistega võrreldes kõigis

kriisistsenaariumides keskmiselt paremini ette valmistatuks. See võib viidata sellele, et mehed võivad kas tajuda end vastupidavamana või neil võib olla parem juurdepääs ressurssidele või teadmistele, mis aitavad valmisolekul.

Maal elavad inimesed hindasid enda valmisolekut kõigis kriisistsenaariumides (v.a õnnetuse korral lähedalasuvas tööstusettevõttes) kõrgemalt kui linnaelanikud. Seda saab selgitada sellega, et maal elavad inimesed on tihtipeale rohkem harjunud olema iseseisvad ja sõltumatud. Neil võib olla rohkem kogemusi ja oskusi, mis on seotud isikliku ja kogukondliku toimetulekuga, sealhulgas toidu kasvatamise, loomapidamise ja üldise majapidamisega. Maapiirkondades võib olla vähem sõltu-

Toiduvarude ja hügieenitarvete olemasolu suur protsent viitab sellele, et enamik inimesi on mõelnud ka pikaajalisele iseseisvale hakkamasaamisele.

vust keerukatest infrastruktuurisüsteemidest, mis linnades võivad kriisi korral kiiresti häiruda. See võib hõlmata elektrit, veevarustust, transporti ja kommunikatsiooniteenuseid. Vanuserühmade lõikes suureneb valmisoleku tajumine vanuse kasvades, saavutades haripunkti 50–59-aastaste kategoorias, enne kui 60–69-aastaste kategoorias langeb. See võib olla seotud kogemuste ja ressursside kogunemisega aja jooksul, mis aitab kaasa kõrgemale valmisoleku tunde tekkimisele. Noorim vanuserühm ehk 20–29-aastased hindasid end kõige vähem valmis olevaks, mida

võib seostada väiksema kogemuse või vähemate ressurssidega.

Vastused joogi- ja toiduvarude kohta näitavad, et 40 protsenti (174 vastajat) on varustatud viieks kuni seitsmeks päevaks ja et suur osa vastanuist eelistab mõõdukaid varusid, mis on piisavad lühemaajaliseks iseseisvaks kriisiolukorras hakkama saamiseks. See võib viidata teadlikkusele potentsiaalsetest hädaolukordadest või katkestustest ning soovile olla piisavalt varustatud, et toime tulla nädal aega ilma välislooga. Teisalt, 25 protsenti (108 vastajat), kellel on vähemalt 14 päeva varud, näitavad kõrgemat valmisoleku taset ja võib-olla ka suuremat ressursside kättesaadavust. See grupp võib olla ettevaatlikum ja valmis pikemateks katkestusteks, olgu põhjuseks loodusõnnetused, tarneahelate katkemine või muud hädaolukorrad. Pikaajalise kriisi puhul tagavad esmased varud 7–14 päeva põhifunktsioonide hakkamasaamise alguses ning selle ajaga saavad inimesed juba sättida ennast uue olukorra lainele ning osaliselt võib olla appi tulemas juba ka kriisiabi.

Kokkuvõttes näitavad need andmed, et suurem osa inimestest on varustatud joogi- ja toiduvarudega kuni ühe nädala ulatuses. Vaid väike osa on valmis pikemaks kriisiks, omades varusid vähemalt kaheks nädalaks. Samuti on märgatav protsent inimesi, kel pole üldse varusid või on neid minimaalselt, mis toob esile potentsiaalse riski kriisiolukorras toimetulekul. Siinkohal tasub meelde tuletada teooria osas välja toodut, et mida suurem on kriisideks iseseisvalt valmistunud inimeste osakaal, seda väiksem on kriiside mõju ühiskonnale, tagades haavatavamatele parema abi kättesaadavuse ja ressursside pikemaajalise jätkuvuse (Riigikantselei ja siseministeerium 2018: 44).

Vastuste analüüsi põhjal küsimusele, mis puudutas kriisivarude kogumise takistusi, nähtub, et oluline osa vastanuist ei ole kogunud otseseid hädaolukordi, mis motiveeriksid neid varusid soetama. See seostub tähelepanekuga, et Eestis

puuduvad reaalsed kriisikogemused. Võib-olla on see ka põhjus, miks eelmise küsimuse puhul pole ligi veerand vastanutest mingeid samme hädaolukorras toimetulekuks teinud. Reaalselt kogetud kriisiolukordade puudumine 51 protsendi (223 vastanut) hulgas on peamine põhjus, miks valmistumine hädaolukordadeks tundub neile vähem oluline või vajalik.

Palusin inimestel mõelda oma peamises elukohas leiduvatele vahenditele/varudele iseseisvaks hakkamasaamiseks. Populaarsemad vastused näitavad, et inimesed on varustatud esmaabitarvete, tuletegemisvahendite ning küünaldega. See näitab, et vastanud on üldiselt hästi ettevalmistunud näiteks väiksemateks meditsiinilisteks olukordadeks ja lühema-tekse elektrikatkestusteks.

Toiduvarude ja hügieenitarvete olemasolu suur protsent viitab sellele, et enamik inimesi on mõelnud ka pikaajalise iseseisvale hakkamasaamisele, kuid siiski on ruumi parendusteks, eriti mis puutub toiduvarusid. Energiaga seotud varustuse osas on levinumad akupangad või päikesepatareid, mis on olulised kommunikatsiooniseadmete ja väikeste elektriseadmete tööhoidmiseks (nt mobiiltelefon).

Aku- või patareitoitega raadio olemasolu ainult 42 protsendil majapidamistest näitab, et informatsiooni saamise võimalikus hädaolukorras võib olla piiratud. Kütteallikate kättesaadavus on samuti oluline: puupliit või balloongaasiseadmed on 62 protsendil vastanutest ning tahkeküttega soojusallikad 56 protsendil vastanutest. Seega võib väita, et suur osa vastanuist on valmis toidu valmistamiseks ja eluaseme kütmiseks ilma elektri või gaasita. Veevarustuse küsimus on murettekitav, kuna alla poolel vastanutest on ligipääs kaevule või muule joogivee allikale ning ainult 32 protsendil on joogivee varumiseks mahutid. See näitab, et pikaajalises kriisis võib vee kättesaadavus olla paljude jaoks suur probleem. Vähene bensiini ja elektrigeneraatoritega varustatus viitab sellele, et inimesed

on vähem valmistunud pikaajalisteks elektrikatkestusteks.

Enamik inimesi on end varustanud toidu- ja joogiveevarudega viieks kuni seitsmeks päevaks, näidates teadlikkust ja ettevalmistust lühemaks iseseisvaks toimetulekuks. Siiski on ainult 25 protsenti vastanuist valmis pikemaks kriisiks, omades toidu- ja joogiveevarusid koguni 14 päevaks. Lisaks on enamik vastanutest varustatud esmaabitarvete, tuletegemisvahendite ja küünaldega, mis on olulised lühiajaliseks toimetulekuks. Kuid energiaga seotud varustuse ja kütteallikate kättesaadavus varieerub, eriti linna- ja maapiirkondade vahel.

MILLISTEL SISETURVALISUSE KRIISITEEMADEL OLEKS EESTI ELANIKEL VAJA TÄIENDAVAIK TEADMIST?

Eesti elanikel oleks vaja täiendavaid teadmisi järgmistel kriiside ja nendeks valmisolekut puudutavatel teemadel:

- ▶ CBRNE õnnetused. Erilist tähelepanu tuleb pöörata just sellele valdkonnale, kuna käesoleva tööga tuvastasin, et see on peamine kriis, kus inimeste teadlikkus ja valmisolek on madal.
- ▶ küberrünnakud. Arvestades küberrünnakute kasvavat ohtu ja mõju ühiskonnale, on oluline suurendada teadlikkust sellest, kuidas enda digitaalset identiteeti kaitsta ja käituda küberrünnaku korral.
- ▶ püsiv terrorioht. Kuigi terrorioht ei pruugi igapäevaselt tunduda kõige pakilisem, on oluline mõista, kuidas sellistes olukordades käituda, et minimeerida ohtu endale ja teistele.
- ▶ võõrriigi rünnak/sõda. Geopoliitilise olukorra tõttu on vajalik, et elanikel oleks teadmised selle kohta, kuidas toimida riigi rünnaku või sõjaolukorra puhul.
- ▶ õnnetus/leke tööstusettevõttes. Tööstusettevõtete õnnetused võivad põhjustada ulatuslikku keskkonna- ja inimkahju. Teadlikkus riskidest ja

toimetulekustrateegiad on sellistes olukordades kriitilise tähtsusega.

- ▶ ellujäämisoskused looduses.
- ▶ teadlikkus kohalikest ressursidest. See hõlmab teadmisi puhta joogivee allikate, mahajäetud talude ja nende joogiveekaevude ning piirkonna teedevõrgustiku seisukorra kohta. Suurem teadlikkus aitaks paremini kasutada kohalikke ressursse ja suurendada kogukonna kerksust.
- ▶ teehoidus ja lumekoristus. Arvestades, et üle poole inimestest ei tea, kelle poole pöörduda abi saamiseks teehoolduse või lumekoristusega, on vajalik parandada teadlikkust ja luua selged juhised, kuidas kogukonna liikmed saavad toetada neid töid.
- ▶ kriisideks valmistumise praktilised harjutused. Praktiliste harjutuste läbiviimine, et testida ja parandada kriisiks valmistumise plaane ja protseduure, aidates sellega vähendada ebakindlust ja suurendada valmisolekut erinevateks hädaolukordadeks.

Seega teen elanike valmisoleku tõstmiseks pikaajaliste kriisidega toimetulekuks järgmised ettepanekud.

1. Suurendada elanikkonna teadlikkust pikaajaliste kriiside mõjudest ja nendega toimetuleku strateegiatest läbi **tõhustatud teavitustöö ja haridusprogrammide**. See hõlmab põhjalikumaid teavitus- ja koolitusprogramme koolides, töökohtades ja kogukondades, keskendudes eriti sellistele kriisidele nagu CBRNE õnnetused, küberrünnakud, pandeemid ja loodusõnnetused. Programmid peaksid

hõlmama praktilisi õppusi, simulatsioone ja töötubasid, mis on suunatud erinevatele vanusegruppidele ja sotsiaal-majanduslikele segmentidele, rõhutades isiklikku vastutust ja kogukonna toetuse olulisust kriisiolukordades.

Ettepanek on suunatud haridus- ja teadusministeeriumile, siseministeeriumile, kohalikele omavalitsustele, tööandjatele.

2. **Julgustada ja toetada kogukondlikku kerksust** läbi kohalike omavalitsuste, kogukonnaseltside ja vabatahtlike organisatsioonide. See hõlmab kogukondlikke õppusi, kriisiolukordade plaanimise töötubasid ja ressurside jagamise skeeme, mis aitavad tugevdada kohalikku valmisolekut ja võimekust tulla toime pikaajaliste kriisidega. Kogukondlik kerksus hõlmab ka selliste süsteemide väljarendamist, mis tagavad kriisiolukorras oluliste teenuste nagu toiduvarude, vee, peavarju ja esmaabi kättesaadavuse. Ettepanek on suunatud kohalikele omavalitsustele, kogukonnaseltsidele, vabatahtlikele organisatsioonidele ja päästeametile.
3. **Koolitada ja kaasata kogukonna liikmeid kriisikommunikatsiooni vabatahtlikeks**, et tagada teabe levik ka nendes piirkondades, kus tavapärased sidevahendid ei pruugi olla kättesaadavad või usaldusväärsed. Ettepanek on suunatud siseministeeriumile, päästeametile, kohalikele omavalitsustele, side- ja tehnoloogiaettevõtetele ning vabatahtlikele organisatsioonidele.

KASUTATUD ALLIKAD

BELOVA-DALTON, O., 2022. Foreign (Terrorist) Fighters and Their Families. – <https://digiriilul.sisekaitse.ee/handle/123456789/2850>

BRESLIN, S., 2016. Winter Storm Jonas: At Least 48 Dead; Roof Collapses Reported; D.C. Remains Shut Down. – <https://weather.com/storms/winter/news/winter-storm-jonas-impacts-news>

CANYON, D., 2020. Definition of Crisis Management and Leadership. Daniel K. Inouye Asia-Pacific Center for Security Studies. – <https://dkiapccs.edu/wp-content/uploads/2020/01/Definitions-in-crisis-management-and-crisis-leadership-01242020.pdf>

- CONNOLLY, P., DIKA, L., JÄÄSKELÄINEN, M., & PITRENAITE-ZILENIENE, B., 2016. Peer review. Risk management capabilities. Estonia 2016. – https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/system/files/2017-07/estonia_peer_review_report_-_en.pdf
- COOMBS, T., 2008. Conceptualizing Crisis Communication from: Handbook of Risk and Crisis Communication. London: Routledge.
- COOMBS, T., 2007. Crisis management and communications. Institute for public relations, 4 (5). – <https://instituteforpr.org/crisis-management-and-communications/>
- COOMBS, T., HOLLADAY, S., 2012. The handbook of crisis communication. New Jersey: Wiley-Blackwell.
- DEVLIN, E., 2007. Crisis Management Planning and Execution. New York: Auerbach Publications.
- EASTHAM, K., COATES, D., ja ALLODI, A., 1970. The Concept of Crisis. Canadian Psychiatric Association Journal, 15 (5), lk 463–472.
- RIIGIKANTSELEI JA SISEMINISTEERIUM, 2018. Elanikkonnakaitse kontseptsioon. – https://kriis.ee/sites/default/files/documents/2022-05/elanikkonnakaitse_kontseptsioon_15.02.2018.pdf
- ERMUS, A. ja MURUMETS, J., 2020. Kriis, Oht ja Risk. Estonian Journal of Military Studies, 15, lk 87–112.
- EKSS, 2009. Eesti keele seletav sõnaraamat 2009. – <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=kriis&F=M>
- FINK, S., 1986. Crisis Management: Planning for the Inevitable. 1. trükk. American Management Association.
- FINANCIAL TIMES, 2023a. Estonian PM pleads with companies to resist 'ghost trade' with Russia. – Financial Times, 17. mai. – <https://www.ft.com/content/1a17dafc-9c8d-46fe-860d-36ae9b708987>
- FINANCIAL TIMES, 2023b. Estonian PM Kallas urged to clarify husband's Russian business ties. – Financial Times, 24. august. – <https://www.ft.com/stream/f3865525-74ab-4330-aa63-40dcbaf6dea3>
- HAMPSHIRE, J., 2015. Europe's Migration Crisis. Political Insight, 6 (3), lk 8–11.
- HARTWELL, L., RAKŠTYTE, A., RYNG, J. ja SELGA, E., 2022. Winter Is Coming: The Baltics and the Russia-Ukraine War. – <https://www.lse.ac.uk/ideas/Assets/Documents/reports/2022-12-05-BalticRussia-FINALweb.pdf>
- HERBELLES, N. ja LAWRENCE, A., 2023. Lessons learned from 11th September, 2001 (9/11): A comparison of aviation security and health crisis response. Journal of Airport Management, 17 (2), lk 149–160.
- KAAKINEN, M., OKSANEN, A., GADARIAN, S., SOLHEIM, B., HERREROS, F., WINSVOLD, M. S., ENJOLRAS, B., STEEN-JOHNSEN, K., 2021. Online Hate and Zeitgeist of Fear: A Five-Country Longitudinal Analysis of Hate Exposure and Fear of Terrorism After the Paris Terrorist Attacks in 2015. Political Psychology, 42 (6), lk 1019–1035.
- KAITSEMINISTEERIUM, 2017. Turvalisuspoliitika tegevussuunad. – <https://kaitseministeerium.ee/et/eesmargid-tegevused/julgeolekupoliitika/turvalisuspoliitika-tegevussuund>
- KEMPNER, M. W., 1995. Reputation management: how to handle the media during a crisis. Risk Management, 42 (3), lk 1–43.
- KOORT, E., 2023. Peaministri investeringuga ettevõtte vastu tunneb Vene luure kindlasti huvi. – <https://arvamus.postimees.ee/7840971/erkki-koort-peaministri-investeringuga-ettevotte-vastu-tunneb-vene-luure-kindlasti-huvi>
- LOMP, L.-E., 2022. Päästjad käisid aitamas üle 200 lumevangi jäänud sõiduki. – Postimees, 31. jaanuar – <https://www.postimees.ee/7442521/paastjad-kaisid-aitamas-ule-200-lumevangi-jaanud-soiduki>
- PASZKOVSKI, M., 2022. The Baltic States: Stop Russian Natural Gas Imports. Institute of Central Europe – <https://ies.lublin.pl/en/comments/the-baltic-states-stop-russian-natural-gas-imports/>
- PÄÄSTEAMET, 2019. Uuring: Eesti elanike valmisolek kriisiga toimetulekuks on endiselt madal. – <https://www.rescue.ee/et/uudised/uuring-eesti-elanike-valmisolek-kriisiga-toimetulekuks-on-endiselt-madal-482>
- PÄÄSTEAMET, 2023. Värske uuring: Eesti elanikkonna valmisolek kriisideks on sama kehv nagu neli aastat tagasi. – <https://www.rescue.ee/et/uudised/vaerske-uuring-eesti-elanikkonna-valmisolek-kriisideks-on-sama-kehv-nagu-neli-aas-tat-tagasi-1940>
- RAJAVEE, A., 2007. – „Aktuaalne kaamera” 26. –27. aprill 2007: linn mässab. – <https://www.err.ee/592086/ak-26-27-aprillil-2007-linn-massab>
- RIIGIKOGU, 2021. Riigi pikaajalise arengustrateegia „Eesti 2035” heakskiitmine. RT III, 15.05.2021, 12.
- RIIGIKANTSELEI, 2021. Riigikaitse arengukava 2022–2031. – <https://www.riigikantselei.ee/el-poliitika-julgeolek-ja-riigikaitse/julgeoleku-ja-riigikaitse-koordineerimine/riigikaitse-lai>
- RIIGIKANTSELEI, 2024. Meetoodika ja jätkutegevused. – https://www.riigikantselei.ee/meetoodika-ja-jatkutegevused#kriisideks_valmistumine
- SISEMINISTEERIUM, 2020. Siseturvalisuse arengukava 2020–2030. – <https://www.siseministeerium.ee/stak2030#arengukava-elluviimi>
- SISEMINISTEERIUM, 2021. Kriisireguleerimispoliitika ülevaade 2021. – <https://www.siseministeerium.ee/tegevusvaldkonnad/kindel-sisejulgeolek/kriisivalmidus>

SISEMINISTEERIUM, 2021b. Turvaline avalik ruum. –

<https://www.siseministerium.ee/tegevusvaldkonnad/turvaline-elukeskkond/avaliku-korra-tagamine>

TRUUP, M., 2010. Kriisiaja kvaasimanifestatsioonidest. Hortus semioticus, 5, lk 52–58.

VIKIPEEDIA. Monika (lumetorm). – [https://et.wikipedia.org/wiki/Monika_\(lumetorm\)](https://et.wikipedia.org/wiki/Monika_(lumetorm))

WACHINGER, G., ORTWIN, R., BEGG, C., KUHLCHE, 2012. The Risk Perception Paradox-Implications for Governance and Communication of Natural Hazards. Risk analysis, 33 (6), lk 1–17.

WHYTE, A., 2022. Eurostat: Inflation in Estonia 24,2 percent in September. –

<https://news.err.ee/1608734683/eurostat-inflation-in-estonia-24-2-percent-in-september>

Hiina Rahvavabariigist Eesti Vabariigile lähtuvatest hübriidsetest julgeolekuohtudest

SANDER PROMM

Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituut

Viimasel kümnendil on Eestis ja mujal maailmas sõjaka Venemaa kõrval järjest enam pööratud tähelepanu rahvusvahelisel areenil endale tugeva positsiooni loonud Hiina Rahvavabariigile. Hiina ekspansiivne majandusliku ja sõjalise võimekuse kasv on julgeolekuekspertides tekitanud debati Hiina rahumeelse tõusu kontseptsiooni ja võimalikkuse üle.

USA presidendi Richard Nixoni 1972. aastal toimunud visiidi ajal deklareeris Hiina, et ei saa kunagi supervõimuks, olles seejuures vastu jõupoliitikale ja hegemoonistaatuse püüdmisele (Office of the Historian 2006: 813). Selge kursimuutus toimus 2017. aastal, mil Hiina riigipea Xi Jinping andis oma kõnes mõista, et riigil on aeg võtta aktiivne positsioon välispoliitikas, olla ülemaailmse rahu ülesehitaja, maailma juhtimises osaleja ning

rahvusvahelise korra kaitsja (Daekwon 2017).

Nagu öeldud, on Hiina ekspansiivne majandusliku ja sõjalise võimekuse kasv julgeolekuekspertides tekitanud debati Hiina rahumeelse tõusu kontseptsiooni ja võimalikkuse üle.

Inglise mõttekoolkonna esindaja Barry Buzan on seisukohal, et Hiina rahumeelne tõus on keeruline, võib tekitada pingeid, kuid on siiski võimalik (Buzan 2010: 33). Samas on ründava struktuuraalse realismi esindaja John Mearsheimer veendunud, et Hiina rahumeelne tõus ei ole võimalik, sest Hiina majandusliku tõusu jätkudes muudetakse see sõjaliseks jõuks ning hakatakse püüdma hegemooni positsiooni Aasia regioonis (Mearsheimer 2014a; Mearsheimer 2014b: 3). Ülevõimu püüdmise peamiseks põhjuseks on Hiina arusaam, et teiste üle domineerimine on parim võimalus rahvusvahelises anarhilises süsteemis ellu jääda (Mearsheimer 2014b: 9). Viimase 10–15 aasta jooksul toimunud arengud näitavad, et Mearsheimeri prognoos oli tõele lähemal.

Hiina tõusu alguseks võib pidada

USA presidendi Richard Nixon'i visiiti Hiinasse, mis oli ajendatud tema nõuniku Henry Kissingeri nägemusest soojendada Hiinaga rahvusvahelisi suhteid ning aidata kaasa tema kasvule (Läänemets 2021a). Kapitalistlik lääts, nähes Hiinas uut suurt turgu ja võimalikku kasumit, tegi sinna suuri investeeringuid ning viis riiki suuri tootmisettevõtteid (Läänemets 2021a). Seega tuleb tõdeda, et praeguse Hiina puhul on kujundlikult tegemist nii-öelda dr Frankensteiniga, mille lääne-riigid ise investeeringutega ja pigem leebe rahvusvahelise poliitikaga on loonud.

Leebe rahvusvahelise poliitika viljelemine Hiina osas on riigi juhtkonnale oma sise- ja välispoliitiliste ambitsioonide saavutamiseks julgust lisanud. Näiteks 1989. aastal surus Hiina kommunistlik partei (HKP) relvajõul maha demokraatliku liikumise – sündmust tuntakse Tian'anmeni veresaunana (Läänemets 2021a). Vaatamata sellele, et lääne-riigid

Keskseks küsimuseks on see, kuidas mõjutavad Hiina Rahvavabariigi investeeringud ja tehnoloogiate kasutamine Eesti julgeolekut.

kehtestasid selle peale Hiina suhtes eeskätt tehnoloogiatarnete sanktsioonid, ei kestnud need kuigi kaua (Läänemets 2021b). Samuti ei ole karmi sanktsioonipoliitikat Hiina vastu praegu, mil HKP peab üleval sadu koonduslaagreid ning viib läbi genotsiidi uiguuride suhtes (Läänemets 2021b). Samuti ähvardatakse

pidevalt sõjalise jõuga Taiwani – Hiina peab Taiwani enda provintsiks ning on lubanud selle jõuga tagasi võtta (Arase 2022: 110–111). Läänemaailm on korduvalt hukka mõistnud inimõiguste rikkumist Hiinas, kuid Hiina esindajad on selles osas resoluutsed ja tõrjuvad süüdistusi.

Hiina välispoliitilise aktiivsuse ja agressiivsuse kasvu on täheldanud ka Eesti julgeolekuasutused ning teemat on varasemast rohkem julgeolekustatud. Välisluureamet toob oma 2020. aasta raportis välja, et oma mõju suurendamiseks kasutatakse peale aktiivse rahvusvahelise suhtluse ka kaubanduslepete sõlmimist ning Hiina ettevõtete investeeringuid teiste riikide taristusse ja majandusse laiemalt (Välisluureamet 2020: 70–76). Välisluureameti hinnangust nähtub, et Hiina pikemaajaline eesmärk on saada hegemooniks ja kontrollida strateegilisi kaubanduskanaleid ja logistilisi sõlmipunkte (Välisluureamet 2021: 76). Lisaks sellele on Hiina liidril plaanis kõik ressursid suunata tehnoloogia arendamise, eesmärgiga teised riigid Hiina tehnoloogiast sõltuvaks muuta (Välisluureamet 2021: 76).

Eelnevast johtuvalt keskendutakse käesolevas artiklis Hiina tehnoloogia kasutamisele ja investeeringutest Eestile lähtuvatele hübriidsetele julgeolekuohtudele. Teema fookust arvestades on esmalt oluline mõista Hiina sise- ja välispoliitilisi eesmärke ning ambitsioone. [Keskseks küsimuseks on see, kuidas mõjutavad Hiina Rahvavabariigi investeeringud ja tehnoloogiate kasutamine Eesti julgeolekut.](#)

HIINA LANGUS JA TÕUS MAAILMAS

Vähesed nõustuksid väitega, et ajalool ei ole praeguses Hiina välispoliitikas tähtsust (Benvenuti *et al.* 2022: 32). Viimase 30 aasta jooksul, mil Hiina on teiste riikidega suhteid arendanud, on riigisisel tasandil otsitud tuleviku tarbeks juhtnööre minevikust – haritlased ja poliitikakujundajad on loonud rahvusvahelise suhtluse

jaoks narratiive, mis tuginevad suure osas minevikukogemusele (Agnew 2022: 96–97).

Viimane Hiinat valitsenud dünastia ehk Qingi dünastia valitsemisperiood kestis aastatel 1644–1911. Öitsengu tippu jõudis impeerium 1790. aastatel, olles üks suurimaid, rikkamaid ja võimsamaid impeeriume läbi ajaloo (Elleman ja Paine 2019: 35).

Kuid nagu iga suurimpeerium ajaloos, lagunes ka Qingi impeerium. Languse alguseks võib pidada Hiina ja Suurbritannia vahel puhkenud relvakonflikti, mida tuntakse Esimese oopiumisõjana (Zhao 2015: 978–981). Nimelt said Briti kaupmehed alates 18. sajandi lõpust Hiinasse ekspordida India oopiumi pealt suuri kasumit (Gao 2017: 220). Ent selle narkootilise aine laialdane tarvitamine tekitas Qingi valitsemisalas sotsiaalmajanduslikke probleeme, mistõttu andis valitseja käsu oopiumiga äritsemine peatada (Economy ja Levi 2014: 14; Gao 2017: 220). Järgnenud lahingud näitasid selget Briti impeeriumi relvajõudude üleolekut (Economy ja Levi 2014: 15).

Esimene oopiumisõda (1839–1842) muutis Suurbritannia ja Hiina vahel olnud jõudude tasakaalu tugevalt brittide kasuks (Sobin 2023: 41). Hongkongi piirkonna kaotamine Esimese oopiumisõja ajal sai 20. sajandil Hiina enda narratiivis tuntuks kui Hiina esimene rahvuslik alandamine (Carroll 2022: 7).

Tänapäeva Hiinas on kandvaks narratiiviks „alanduste sajand“ (Kaufman 2011: 1). Selle alguseks peetakse 1839. aastat, mil algas Esimene oopiumisõda, ning lõpuks loetakse HKP võitu kodusõjas 1949. aastal (Callahan 2006: 180; Kaufman 2010: 4). Kokkuvõtvalt laastasid riiki sel ajal võõrriikide vallutusretked, ülestõusud, hävines keiserlik riigisüsteem ning riik paisati kodusõtta (Kaufman 2010: 2). Hiina territoorium vähenes kolmandiku võrra: territooriume loovutati lääneriikidele ning Jaapanile (Kaufman 2010: 4). Kaotatud alade seas olid Mandžuuria, Hongkong ja

Taiwan ning 20. sajandi esimeses pooles eraldusid Hiina võimu alt iseseisvuse taastanud Tiibet ja Mongoolia (Kaufman 2010: 4).

Kui varasemalt on „alanduste sajandi“ kontekstis keskendutud Euroopa ja Jaapani agressioonile, nähakse hiljutiste „alanduste“ põhjustajana Ameerika Ühendriike. Uued vaenlased on nii-öelda uute alanduste taga, mis omakorda ajendab väliste ohtudega tegelemise egiidi all Hiinat oma sõjalist võimekust parandama. Callahani sõnul konstrueeritakse justkui uus rahvuslik identiteet, millega masse koondada (Callahan 2006: 192–193).

Ent nagu eespool mainitud, ei ole „rahvuslikule alandusele“ rõhuv narratiiv olnud Hiinas kogu aeg kande. Kui HKP väljus 1949. aastal kodusõjast võitjana, kuulutas Mao Zedong, et Hiina rahvas on üles tõusnud ning deklareeris, et Hiina rahvus ei saa enam kunagi olema solvatud rahvus (Scott 2007: 1). Jõulise avaldusega peegeldati Hiina rahva muutuvat enesetajumist ning ka edasisi suhteid ülejäänud maailmaga (Scott 2007).

Buzan (2010: 11) märgib, et Mao Zedongi valitsusaeg oli rahumeelse tõusu vastand: vastloodud Hiina Rahvavabariik tõrjus muu maailmaga integreerumist ning häälestus läänemaailma vastu. Mao Zedongi plaan oli taastada Hiina endine hiilgus. Läbi tema valitsusaja proovis võimalad viisid levitada oma poliitilisi väärtusi üle kogu maailma (Economy ja Levi 2014: 19). Mao Zedong ja tema lähikondlased soovisid pakkuda maailmale Hiina kultuuri tugevust ja mõju ning muuta selle käigus Hiina rahvusvahelise süsteemi keskpunktiks (Scott 2007: 10). Siinkohal on paslik rõhutada, et Mao Zedong järgis kommunistlikku ideoloogiat, mis näeb ette maailmarevolutsiooni, mistõttu võib järeldada, et maailmale „Hiina kultuuri pakkumine“ oleks aset leidnud pigem vägivalla abil.

Juba aasta pärast Mao Zedongi võimule tulemist näitas Hiina, et toetab kommunismi levikut. Seda ilmestas 1950. aastal

Hiina astumine Korea sõtta (1950–1953) (Benvenuti *et al.* 2022: 3). Hiina valis enda partneriks Nõukogude Liidu ning see oli ka üks põhjus, miks Hiina ja läänemaailma vahel suhted katkesid (Benvenuti *et al.* 2022: 3). Küll aga tekkisid 1960. aastate alguseks tulenevalt erimeelsustest ideoloogias, majandusarengus, julgeolekus ja piiriküsimuste tõttu pinged ka Hiina ja Nõukogude liidu vahel (Luk ja Preston 2016: 86).

Pinged hakkasid arenema 1956. aastal, mil Nõukogude Liidu juht Nikita Hruštšov hakkas liikuma läänemaailma suhtes rahumeelse välispoliitika kursil (Luk ja Preston, 2016: 86). Mao Zedong oli säärase poliit-

Võib väita, et dokumendis valmistati ette pinnast vägivaldseks välispoliitikaks ning Taiwani jõuga Hiinaga liitmiseks.

tikale vastu, kuna see diskrediteeris teisi kommunistlikke režiime (Luk ja Preston 2016: 86). USA vaenlasena kuvamine oli olnud Hiina poliitilise agenda üheks vankumatuks alustalaks (Luk ja Preston 2016: 79).

Pinged jõudsid haripunkti 1969. aastal Hiina ja Nõukogude Liidu vahel toimunud relvastatud kokkupõrkega (Luk ja Preston 2016: 88). Mõlemal riigil oli piiri äärde koondatud sadu tuhandeid sõjaväelasi (Xia 2006: 5). Konflikt ajendas Hiinat USAga taas ühist keelt leidma (Larus 2012: 378 ref Luk ja Preston 2016: 88). USA oli suhete

arendamise poolt, kuna nägi selles võimulust piirata Nõukogude Liidu mõjuvõimu laienemist maailmas (Khoo 2005: 529).

USA ja Hiina suhted hakkasid normaliseeruma 1971. aastal, kui USA lauatennise meeskond sai kutse Hiinasse (Luk ja Preston 2016: 88). Niinimetatud pingpongi-diplomaatia sillutas teed USA presidendi Richard Nixoni Hiina visiidiks 1972. aastal, mis omakorda päädis Shanghai kommünikee allkirjastamisega (Luk ja Preston 2016: 88).

Shanghai kommünikee allkirjastati 27. veebruaril 1972. aastal Shanghais. Kokkuvõtvalt toodi rahvusvahelisi suhteid puudutavas ühisavalduses välja, et Hiina ja USA vaheliste suhete normaliseerimine on kogu maailma huvides, mõlemad osapooled soovivad vähendada rahvusvahelise sõjalise konflikti puhkemise ohtu ning kumbki osapooltest ei püüdle Aasia regioonis hegemooniat. (Office of the Historian 2006: 812–814)

Hiina manifesteeris, et Hiina Rahvavabariik on ainus Hiina ning Taiwan on Hiina provints (Office of the Historian 2006: 815). Veelgi enam, Hiina sedastas, et Taiwani vabastamine on Hiina siseasi ning ühelgi riigil ei ole õigust sellesse sekkuda (Office of the Historian 2006: 815). Võib väita, et dokumendis valmistati ette pinnast vägivaldseks välispoliitikaks ning Taiwani jõuga Hiinaga liitmiseks.

USA avaldus Shanghai kommünikees näitas selgelt, et ametlikult Taiwani toetamisest taganetakse. Dokumendis seisab, et USA tunnustab ühe Hiina põhimõtet, mis asub mõlemal poolel Taiwani väina, ning kinnitab, et Taiwan on osa Hiinast ega sea seda positsiooni kahtluse alla (Office of the Historian 2006: 815). Lisati, et toetatakse Taiwani-küsimuse rahumeelset lahendamist ning seda silmas pidades kinnitatakse, et lõplik eesmärk on USA vägede Taiwanist välja viimine (Office of the Historian 2006: 815).

Diplomaatilised suhted Hiina ja USA vahel hakkasid ametlikult kehtima 1. jaanuaril 1979, kui USA oli täitnud

1975. aastal Hiina poolt seatud kolm tingimust (Benvenuti *et al.* 2022: 87). Neid kolme tingimust võib Shanghai kommünikee põhjal edukalt ära arvata – mõistagi puudutasid need eranditult Taiwanit. Hiina nõudis, et USA katkestaks Taiwaniga diplomaatilised suhted, lõpetaks 1954. aastal sõlmitud Taiwaniga seotud kaitsekoostöö kokkuleppe ja kutsuks Taiwanist tagasi USA väeüksused (Benvenuti *et al.* 2022: 87).

Hiina pikaegne juht Mao Zedong suri 1976. aasta septembris. Seejärel alustati riigis ulatuslike reformidega, et moderniseerida põllumajandust, tööstust, teadus- ja tehnoloogiavaldkonda ning riigikaitset (Bergsten *et al.* 2008: xiv). Deng Xiaoping kutsus Hiinat üles hülutama plaanimajandust ning saama modernseks arenenud maaks (Bergsten *et al.* 2008: 3). Alates majanduse reformimisest 1978. aastal on Hiina majandus kasvanud keskmiselt 9,4 protsenti aastas (2005. aasta seisuga), mis on üks suurimaid kasvumäärasid maailmas (Bijan 2005: 18). 1970. aastate lõpus oli Hiina huvitatud Rahvusvahelise Valuutafondi (IMF, International Monetary Fund) ja Maailmapangaga (World Bank) ühinemisest ning mõlema institutsiooniga liitumine mängis suurt rolli Hiina edukas arengus (Bergsten *et al.* 2008: 13).

Hiina majandus kasvas ning toimus mõõdukas liberaliseerimisprotsess. Kuid kui 1989. aasta kevadel suri Hiina reformimeelne riigitegelane Hu Yaobang, puhkesid erinevates Hiina linnades suured meelevaldused. Haripunkti jõudsid demonstratsioonid pealinnas Pekingis Tian'anmeni väljakul sama aasta mais, mis juuni algul sõjaväe abil veriselt maha suruti (Tian'anmeni veresaun). (Pletcher 2009)

Pärast 1989. aasta Tian'anmeni väljakul juhtunut kehtestas USA Hiinale majandus-sanktsioonid (Luk ja Preston 2016: 115). Benvenuti *et al.* (2022: 89) on seisukohal, et Hiina ja USA suhted ei ole pärast Tian'anmeni väljakul toimunud enam kunagi endiseks taastunud.

Tian'anmeni väljaku sündmustest ja

geopoliitikas toimuvast ajendatult, eeskätt Ida-Euroopas ja Nõukogude Liidus aset leidvad protsessid andsid Deng Xiaopingile ainek kasutusele võtta tagasihoidlik, madalat profiili hoidev välispoliitiline strateegia (Luk ja Preston 2016: 115). Lühidalt nägi strateegia ette, et Hiina peaks rahulikult jälgima, oma positsiooni kindlustama, suhetega rahumeelselt toime tulema, varjama oma võimekust, hoidma madalat profiili ja mitte kunagi ajama taga juhupositsiooni (Fulton 2018: 152).

Hiina potentsiaalne arenemine väga võimsaks riigiks on kahtlemata oluline 21. sajandi geopoliitika aspektist, kuna võib muuta praeguse rahvusvahelise süsteemi aluseid. Tähtsaim küsimus Hiina arengu juures on aga, kas tõus saab toimuda rahumeelselt. (Mearsheimer 2014b: 2–3)

Praeguseks on näha, et Hiina soovib selgelt muuta ülemaailmset jõudude tasakaalu ning näitab seejuures üles agressiivset välispoliitilist retoorikat. Samuti on Hiina majandus kasvanud nii võimsaks, et selle edust sõltub ka ülejäänud maailma majandus.

HIINA KÕVA, TERAV JA PEHME JÕUD
Power (e.k jõud, mõju, võim, mõjuvõim) on võime mõjutada teisi, saamaks oma tahtmist (Nye 2021: 2). Rahvusvaheliste suhete ja julgeolekueksperdid on aastakümneid kasutanud riikide käitumist seletades termineid *soft power* (e.k pehme jõud) ja *hard power* (e.k kõva jõud). Terminite taga olevaid põhimõtteid on aastakümnete jooksul proovitud täiendada ja selgeks vaielda. Pehme jõu kontseptsiooni looja ja tuntuim arendaja Joseph Nye (2017: 1) defineerib pehmet jõudu kui võimet saavutada oma tahet meeldimise abil. Pehme jõu vastandiks on kõva jõud. Viimast selgitab Nye käitumisena, mis tugineb ähvardamisele või äraostmisele (Nye 2021: 5).

Möödunud kümnendi jooksul on Hiina (ja Venemaa) kulutanud miljardeid dollareid, vormimaks avalikku arvamust nende

suhtes üle maailma, proovides siseneda ning avaldada mõju meedia- ja kultuuri-sfääris, mõttekodades ja akadeemilistes ringkondades. Selleks kasutatav tööriistakast on lai, kusjuures neid tööriistu ei saa liigitada laiemalt tuntud pehme või kõva jõu kontseptsioonide alla: mõju ei proovita avaldada meeldimise või veenmisega, vaid pigem eksitamise ja manipulatsiooniga. Sellise autoritaarse riigi pehme jõuga sarnanevat tegevust tuleks kategoriseerida kui *sharp power* (e.k terav jõud), mis on mõeldud sisenemiseks sihtriigi poliitilise ja infosfääri. (Walker ja Ludwig 2017: 6–7)

Küll aga näeb pehme jõu kontseptsiooni looja Nye (2021: 8), et pehme jõud ja terav jõud toimivad erinevalt. Terav jõud on Nye sõnul pigem kõva jõu vorm, mis sisaldab endas infomanipulatsioone,

Möödunud kümnendi jooksul on Hiina (ja Venemaa) kulutanud miljardeid dollareid, vormimaks avalikku arvamust nende suhtes üle maailma.

segamaks lääne demokraatlikke protsesse (Nye 2018: 8). Teravat jõudu kasutava riigi eesmärk on süsteemselt alla suruda poliitilist mitmekesisust ja sõnavabadust nii riigisiselt kui ka rahvusvahelisel tasandil, et kindlustada oma riigi huve (Walker ja Ludwig 2017: 10). Seega, terav jõud on justkui autoritaarsete riikide poolt peetav infosõda, mõjutamaks teiste riikide arvamust ja käitumist endale sobivas suunas.

Teoses „China’s Foreign Policy“ tuuakse välja Hiina terava jõu tööriistad, milleks on **etnilised tööriistad, meediatööriistad**

ja akadeemilised/teadusalased tööriistad (Benvenuti *et al.* 2022: 175–185).

Etniliste tööriistade seast saab välja tuua selle, et seoses Hiina tõusuga rahvusvahelisel areenil ning tõusmisega teisele kohale maailmamajanduses kasvab ka väljaspool Hiinat elavate hiinlaste rahvuslik uhkus. (Benvenuti *et al.* 2022: 183)

Meediatööriistade all on välja toodud, et Hiina tunneb suurt muret selle üle, kuidas teda välismeedias kuvatakse (Benvenuti *et al.* 2022: 175). Seetõttu on Hiina hakanud levitama oma narratiive üle maailma nii enda poolt teistesse riikidesse loodud meediakanalite vahendusel kui ka juba teistes riikides olemasolevate (tuntud) meediakanalite vahendusel (Tang 2021). Välisluureamet on oma 2020. aasta raportis välja toonud, et kui oma narratiivide esitamine loomuliku publitseerimise kaudu ebaõnnestub, ostetakse ruumi meediaväljaannete veergudel sisuturunduse rubriigis (Välisluureamet 2020: 72–73).

Akadeemiliste/teadusalaste tööriistade alla kuuluvad näiteks Konfutsiuse instituudid, mida Hiina on üles seadnud erinevate riikide ülikoolidesse, kus õpetatakse tavaliselt hiina keelt ja kultuuri ning tehakse sissevaade kaasaegsesse Hiina ühiskonda. Mõnes kohas on võimalik lisaks õppida tantsimist, muusikat ja söögitegemist. Üle maailma oli 2017. aasta seisuga 146 riigis kokku 525 Konfutsiuse instituuti. Hiina kontroll nende asutuste rahastamise, personalipoliitika, õppekavade ja teiste aspektide üle kindlustab, et instituutides antakse edasi ainult „õigeid“ ehk Hiinale omaseid käsitlusi potentsiaalselt Hiinat kahjustavate teemade, näiteks territoriaalvaidluste osas. (Benvenuti *et al.* 2022: 178)

Viimasena võib akadeemiliste/teadusalaste tööriistade valdkonnas välja tuua juba praegu selgelt nähtava mõju. Leidub juhtumeid, kus akadeemikud ja kirjastajad on end tsenseerinud, kuna on kartnud, et kritiseerimise järel kaotavad nad liigipääsu Hiina turgudele ja teadustööle (Benvenuti *et al.* 2022: 183). Küll aga puuduvad

tõendid, et keegi Hiina valitsusega seonduv oleks kedagi eelevalt tsenseerima sundinud (Benvenuti *et al.* 2022: 183).

Lihtsustatult võib järeldada, et Hiina kasutab teiste riikide nii-öelda enda kontrolli alla saamiseks raha. Seejuures teavad need, kellesse on investeeritud, et Hiina suhtes negatiivsete seisukohtade avaldamine võib üsna tõenäoliselt päädida koostöö, sealhulgas rahastamise lõppemisega. Teemakohaseid näited on võtta ka Eestist.

2020. aastal avaldati Eesti Ekspressis lugu selle kohta, kuidas Tartu Ülikooli juhtkond keelas oma ajakirja Universitas Tartuensis ajakirjanikul avaldada artikli, mis kajastanuks Tartu Ülikooli ja Huawei koostöölepet (Salu 2020). Artikli autor Mari Eesmaa andis selle kohta järgmise kommentaari: „Mulle näis, et ülikool kardab, et Huawei võtab siis rahastuse ära, tühistab lepingu, kui ülikooli rahastatavas ajakirjas ilmub Huawei kohta artikkel, mis ei räägi ainult, kui hea see koostöölepe on, vaid viitab ka selle kitsaskohtadele“ (Salu 2020). Intsidend viitab selgelt sellele, et Tartu Ülikooli juhtkond otsustas ennast ise tsenseerida.

Richter on oma teoses „A Theoretical Framework and Constructed Model for Sharp Power“ sarnase meediakäitumise osas näinud pehme jõu ja terava jõu puutepunkti. Richter (2022: 658) sedastab, et terav jõud võib end ilmutada pehme jõu lipu all, tuues ühe pehme jõu näitena välja meediaväljaannete rahastamise. Ta lisab, et niipea kui meediaväljaanded hülgavad ajakirjandusliku objektiivsuse, saab pehmet jõust terav jõud (Richter 2022: 658).

Tartu Ülikooli näite puhul ei olnud rahastatavaks küll ajakirjanduslik väljaanne ise, vaid Tartu Ülikooli koostööprojekt Huaweiiga, mis on ka olemuselt pigem pehme jõu võtte, tekitamaks atraktiivsust Hiina suhtes. Siiski on eeltoodud näite puhul meediaväljaanne Universitas Tartuensis seotud just Tartu Ülikooliga, mille juhtkond tõi rahastuse kaotamise

hirmus ohvriks ajakirjandusliku objektiivsuse. Seetõttu kaldub juhtum terava jõu poole.

Lisaks enesetsensuurile peitub võõra raha apla kasutamise taga suuremgi oht. Benvenuti *et al.* (2022: 187) hoitavad, et sõltuvus Hiina rahastusest võib tähendada, et lääneriikide kompromiteeritud kodanikud

Vaatamata sellele, et Eesti on väike riik, kus elab üle tuhande korra vähem inimesi kui Hiinas, oleme arenenud, eduka ja digitaliseeritud riigina suutnud huvi äratada Hiina luureasutustes.

võivad rahastuse säilitamiseks olla valmis täitma Hiina valitsuse käskle, sealhulgas mõjutama riigiametnikke ja isegi luurama Hiina kasuks.

Vaatamata sellele, et Eesti on väike riik, kus elab üle tuhande korra vähem inimesi kui Hiinas, oleme arenenud, eduka ja digitaliseeritud riigina suutnud huvi äratada Hiina luureasutustes. Kaitsepolitsei amet (kapo) kirjutab 2023. aastal välja antud aastaraamatus, et Eestis asuvast Hiina saatkonnast toimub endiselt luure-eesmärkidest lähtuv tegevus, millega püütakse levitada Hiina narratiive Eesti poliitikutele, kohaliku omavalitsuste töötajatele ja akadeemikutele ning ühtlasi proovitakse saada toetust Hiina olulistele välispoliitilistele ja majandusprojektidele (Kaitsepolitsei amet 2023: 21).

Kokkupuuteid Hiina sõjaväeluurega (HSL) on ka Eestil. 2020. aasta 9. septembril pidas kapo kinni neli aastat HSLi

Kõutsi edastatud teave	Mutso edastatud teave
Tegi lühikokkuvõtte operatiivokeanograafiast ja selle rakendustest Läänemeres.	Andis ülevaate oma suhtlusringkonnast.
Näitas operatiivokeanograafia veebirakendusi.	Saatis Kõutsi CV HSLi töötajatele.
Tutvustas portaali METOC, mis kajastab lisaks Meresüsteemide Instituudi mõõtejaamadele ka ilmateenistuse, sadamate jt mõõteseadmete andmeid reaajas.	Saatis HSLi töötajale Kõutsilt saadud ilmajaamade lingid.
Saatis HSLi töötajate e-postile <ul style="list-style-type: none"> ▶ oma ettekande kokkuvõtte operatiivokeanograafiast ja selle rakendustest Läänemeres; ▶ teavet Euroopa globaalse ookeanijälgimise süsteemi kohta; ▶ teavet veebiportaali METOC kohta; ▶ teavet ELi rahastatud teadusprojektide GRACE ja SAFEWIN kohta. 	Edastas HSLile e-kirjaga Soome-Eesti raudteetunneli projekti lõpliku versiooni.
Edastas HSLile kümme faili mälupulgal, mis sisaldasid: <ul style="list-style-type: none"> ▶ ülevaadet Venemaa Arktika mereala ja Põhja meretee kohta; ▶ andmeid ELi rahastatud teadusprojekti SAFEICE kohta. 	
Tegi HSLi töötajatele ettekanded: <ul style="list-style-type: none"> ▶ Põhja meretee ning navigatsiooniohutuse kohta; ▶ Põhja-Jäämere kohta; ▶ Venemaa arktika mereala kohta. 	

TABEL 1. Mutso ja Kõutsi poolt Hiina sõjaväeluurele edastatud informatsioon.

Allikas: autori koostatud (Riigikohtu otsus G. M. suhtes 2023: 2–8).

heaks töötanud Gerli Mutso, kelle osas süüdimõistev kohtotsus jõustus 2023. aasta juunis tehtud riigikohtu otsusega.

Kohtuotsusest nähtub, et Mutso otsis pärast HSLi töötajatega kohtumist infot küberjulgeoleku kohta ning kogus teavet võimalike koostööle värvatavate isikute kohta, suutes veenda merendusteadlast Tarmo Kõutsi looma HSLiga Eesti Vabariigi vastast suhet (Riigikohtu otsus G. M. suhtes 2023: 2). Kahepeale hiinlastele edastatud teave on välja toodud tabelis 1.

Mutso ja Kõutsi osas tehtud kohtuotsusest nähtub, et hiinlastel ei õnnestunud saada soovitud Põhja-Jäämere topograafilist kaarti ega salastatud teavet ning 2020. aasta septembris peeti Mutso ja Kõuts kinni. (Riigikohtu otsus G. M. suhtes 2023: 2–8).

Kuigi luuretegevus langeb pigem kõva jõu strateegia tööriistakasti, saab kogutud luureinfot kasutada kõigi kolme – pehme, kõva ja terava – jõu strateegiate rakendamiseks. Ent selleks, et kontseptualiseerida teravat jõudu, tuleb selgitada ka pehme ja

kõva jõu karakteristikuid (Richter 2022: 658). Vaatleme lähemalt nende erinevusi (vt tabel 2).

Kokkuvõtvalt jagab Richter terava jõu karakteristikud kolmeks, milleks on institutsioonide usaldusväarsuse õnnestamine, avaliku arvamusega manipuleerimine ja surve avaldamine poliitilistele ja majanduslikele toimijatele (Richter 2022: 658–660).

Sihtriigi institutsioonide usaldusväarsuse nõrgestamise kohta on Richter välja toonud, et tegemist on terava jõu tähtsaima tööriistaga. Harilikult saavutatakse soovitud tulemus vastanduvatesse (lõhestavatesse) meediaväljaannetesse investeerimise abil, sealhulgas desinformatsioonikampaaniate rahastamisega. Sellise manipuleeriva ja eksitava taktika eesmärk on hoida ühiskonnas vastandumist ning seeläbi võimendada juba olemasolevaid pingeid riikide, inimeste ja ametkondade vahel. Eelneva tulemusena tekitatakse inimeste usaldamatust lääne

Pehme jõu karakteristikud	Kõva jõu karakteristikud	Terava jõu karakteristikud
Sunni või sellega ähvardamise puudumine.	Sunniga ähvardamine või sunni kasutamine.	Ei lange pehme jõu ega kõva jõu kategooriatesse.
Võime kujundada käitumist sihtriigile meeldimise abil.	Sõjalise jõu kasutamine või sihtriigi majanduslike meetmetega karistamine.	Puudub soov tahet saavutada sihtriigile meeldimise või sunni/jõu kasutamise abil.
Mõju avaldamine kultuuri, väärtuste ja aadetega.	Mõju võidakse avaldada ka näiteks sõjalaevastiku lähetamisega.	Mõju avaldatakse avaliku arvamusega manipuleerides, sh püütakse varjatult vähendada teiste riikide atraktiivsust.

TABEL 2. Pehme jõu, kõva jõu ja terava jõu karakteristikud.

Allikas: autori koostatud (Richter 2022: 658)

ekspertide ja institutsioonide suhtes. (Richter 2022: 658–659)

Kirjeldatud taktika sarnaneb autori hinnangul hübriidründerga (hübriid-sõjaga), mille käigus on samuti tavapärase sihtriigis toimetada informatsioonilisi ja psühholoogilisi mõjutuskampaaniaid. Seetõttu on Hiina kontekstis oluline rääkida ka hübriidohtudest.

MIS ON HÜBRIIDSÕDA?

Kuigi hübriidsõja puhul ei ole tegemist uue kontseptsiooniga ega Vene Föderatsiooni välja mõeldud sõjapidamise viisiga, vaid see on on tinglikult öeldes sama vana kui sõda ise, hakati sellest rohkem rääkima pärast Putini „rohelist mehikeste“ Krimmi tungimist ja Krimmi annekteerimist Venemaa poolt 2014. aastal (Popescu 2015: 1–2; Cullen ja Reichborn-Kjennerud 2017: 1).

Sõda harilikult eraldi defineerimist ei vaja. Kui konventsionaalse sõja all mõeldakse kõige klassikalisemas võtmes relvastud konflikti kahe riigi vahel, siis hübriidsõja selgitamiseks sellest definit-sioonist ei piisa.

2015. aasta Müncheneri julgeolekuraportis välja toodud lühidefinitsiooni järgi on hübriidsõda sõdimiseks mitmete konventsionaalsete ja mittekonventsionaalsete võtete kasutamine (Bunde ja Oroz 2015: 35). Popescu järgi hõlmab hübriidsõda endas vaenulikke tegevusi, millega ründaja otsib klassikalise laiaulatusliku sõjalise sissetungi asemel võimalusi

õõnestada oma vastast mitmesuguste muude viisidega, nagu näiteks luureope-ratsioonidega, saboteerimisega, hääk-misega ning äärmuslike ja separatistlike rühmituste rahastamisega (Popescu 2015: 1–2). Samuti võib ründaja hübriidsõda pidades levitada desinformatsiooni nii rünnatavas riigis kui ka kolmandates riikides, avaldada majanduslikku survet

2015. aasta Müncheneri julgeolekuraportis välja toodud lühidefinitsiooni järgi on hübriidsõda sõdimiseks mitmete konventsionaalsete ja mittekonventsionaalsete võtete kasutamine.

ning ähvardada energiatarnete lõpetami-sega (Popescu 2015: 1–2).

Euroopa Liit ja NATO lähenevad hübriidsõjale läbi hübriidohtude. Euroopa Komisjoni selgituse kohaselt saab hübriidohuna tõlgendada riiklike või mitteriiklike toimijate poolt Euroopa Liidu haavatavuste enda huvides eksplua-teerimist, kasutades koordineeritud diplomaatilisi, sõjalisi, majanduslikke,

tehnoloogilisi ja teisi meetmeid, jäädes samas sõjapidamise künnisest allapoole (European Commission 2022). NATO kodulehelt ei leia samuti organsatsiooni enda konstrueeritud ühest definitsiooni, vaid erinevatest mõttepaberitest ja artiklitest leiab erinevaid käsitlusi. Hübridohtude kohta on kirjutatud, et need on riiklike või mitteriiklike toimijate poolt varjatud või avalike sõjaliste ja mittesõjaliste meetmete kombineerimine, milleks võivad olla desinformatsiooni levitamine, küberründed, majanduslik surve, irregulaarvägede lähetamine ja konventsionaalse sõjaväe kasutamine (Dupuy *et al.* 2021).

Möödunud kümnendi lõpus, 2019. aasta detsembris tekitas maailmas suurt vastukaja uudis, et Hiina Taani Kuningriigi suursaadik ähvardas Fääri saarte peaministrit vabakaubandusleppe peatamisega, kui Fääri saared ei nõustu oma 5G-võrku üles ehitama Huawei seadmetega.

Hübrido sõjapidamise kohta on lakooniliselt öeldud, et seda defineeritakse sõjapidamises halli alana, mis tihti jääb allapoole sõja künnist (Dupuy *et al.* 2021).

Kokkuvõtvalt võib väita, et hübrido sõda defineeritakse paljudes sõnastustes, kuid põhikarakteristikud on enamikus mõisteselgitustes ja analüüsid sarnased. Käesoleva artikli autor pakub välja

järgmise definitsiooni: hübrido sõda on multidimensionaalne, konventsionaalseid ja mittekonventsionaalseid vahendeid kasutav sõjapidamise vorm, mille peamine eesmärk on rünnatavas riigis hübridohtude tekitamine või olemasolevate hübridohtude realiseerimine ühiskondlike haavatavuste võimendamise tagajärjel ning realiseerunud hübridohtude edasine ärakasutamine riigi ulatuslikuks destabiliseerimiseks ja oma tahtele allutamiseks.

HIINA TEHNOLOOGIA JA INVESTEERINGUD POLIITILISTE EESMÄRKIDE KÄSUTUSES

Nagu nägime, on Hiina Rahvavabariigi välispoliitika, samuti julgeoleku- ja majanduspoliitika olnud suunatud pikemaajaliste strateegiliste eesmärkide täitmisele, kusjuures Hiina peamiseks eesmärgiks Xi Jinpingi juhtimise all on saanud maailmas juhtrolli võtmine ning hetkel toimiva maailmakorra (sh rahvusvahelise julgeolekuarhitektuuri) ümber kujundamine Hiina-keskseks. Selleks algatatakse nii bilateraalseid kui ka multilateraalseid koostööformaate kogu maailmas. Üheks selgeks selliseks formaadiks on „Vöö ja tee“ initsiatiiv.

„Vöö ja tee“ (ingl *Belt and Road initiative*, BRI) initsiatiiv on ajaloo suurim taristu ehitamise projekt (Williams *et al.* 2020: 130). Projekti eesmärk on integreerida maailma idapoolkera (Aasia, Euroopa, Lähis-Ida ja Aafrika) Hiina poolt juhita vaks võrgustikuks (Callahan 2016: 1). Fraasis „Vöö ja tee“ sümboliseerib „vöö“ ehitatavaid teid ning raudteid, aga ka gaasi- ja naftatorujuhtmeid ning „tee“ sadamate ja rannikäärsete ehitiste ja taristu arendamist (Callahan 2016: 1). Läänemaailmale kuvatakse projekti puhtalt majandusliku koostöö projektina, kuid Hiina eksperdid näevad selles ohtu praegusele maailmakorrale (Callahan 2016: 1). Xi Jinping teatas 2023. aastal täiendava 100 miljardi dollari suunamisest „Vöö ja tee“ projekti (Mistreanu 2023).

Hiina BRI poliitika pahelist olemust kirjeldab kõige paremini „võlalõksuga“ teise riiki ehitatud taristu üle võtmine. USA asepresident Mike Pence ütles 2018. aasta oktoobris peetud kõnes, et Hiina kasutab „võlalõksu diplomaatiat“ oma mõju laiendamiseks ning tõi näiteks Sri Lankasse ehitatud sadama võla katteks ülevõtmise hiinlaste poolt (The White House 2018; Zhao 2021: 250). Pence hoiatas, et peagi võib Hiina üle võetud sadamat kasutada oma mereväe tugipunktina (The White House 2018; Zhao 2021: 250).

Sri Lanka allkirjastas Hambantota sadama 99 aastaks liisingule andmise Hiinale 2017. aastal ning alates sellest on kaasust toodud BRI sekkuva ja ekspansiivse iseloomu näiteks. Liisingulepingu sõlmimisega tõi Hiina, et kasutab samasugust tehnikat oma territooriumi laiendamiseks, nagu kasutasid läänevõimud 19. ja 20. sajandil. Selline leping õhustab selgelt sihtriigi suveräänsust ja rahvusvahelist süsteemi tervikuna. (Carrai 2018: 1061–1098)

Lisaks välisriikidesse taristuobjektide ehitamisele panustab Hiina oma raha välismaale ka tehnoloogiliste seadmete tarnimiseks ja telekommunikatsioonivõrkude ehitamiseks. Seegi tegevus ei ole heast tahtest vaesematele riikidele raha jagamine, vaid eeskätt Hiina strateegiliste eesmärkide edendamine. Nii on Hiina tehnoloogiavaldkonna agressiivne välispoliitika avaldunud ka Euroopa riikides.

Möödunud kümnendi lõpus, 2019. aasta detsembris tekitas maailmas suurt vastukaja uudis, et Hiina Taani Kuningriigi suursaadik ähvardas Fääri saarte peaministri vabakaubanduslepe peatamisega, kui Fääri saared ei nõustu oma 5G-võrku üles ehitama Huawei seadmetega (Kruse ja Winther 2019; Umbach 2020: 30). USA suursaadik Taanis hoiatas Fääri saari, et Huawei peab alluma Hiina seadustele ja kuuletuma kommunistliku partei käskudele ning võib olla sunnitud jagama andmeid oma klientide kohta (Dahl 2019).

Fääri saared kuuluvad Taani Kuningriigi koosseisu ning selle välis- ja kaitsepoliitikat,

samuti sotsiaalsüsteemi reguleerivad õigusaktid on Taani võimude pädevuses (Taani välisministeerium 2023). Tulenevalt Huawei ja Hiinaga seotud julgeolekuriskidest võttis Taani 2021. aastal vastu seaduse, millega tuleb hinnata välisinvesteeringute mõju kaitse, infotehnoloogia ja kriitilise taristu valdkonnas (Gronholt-Pedersen ja Skydsgaard 2021). Eelneva tulemusel ei arenda Taani 5G-võrku Huawei, vaid telekommiteevõtte Ericsson (Gronholt-Pedersen ja Skydsgaard 2021).

Seoses Hiina tehnoloogiatega on tõusetunud uus julgeolekurisk, milleks on potentsiaalne oht sattuda sõltuvusse Hiina tehnoloogiast. 2022. aastal väljendas Soome toonane peaminister Sanna Marin muret selle kohta, et Euroopa on liialt sõltuvuses Hiina tehnoloogiast ning viitas, et tegemist on haavatavusega (Kauranen 2022). Marin hoiatas, et autoritaarsetel riikidel on teistsugune loogika kui demokraatlikel riikidel ning ärgitas Euroopa riike rohkem enda tehnoloogilisse arengusse investeerima (Kauranen 2022). Hiina tehnoloogiast sõltumine ja Hiina standardite levimine suurendab Hiina majanduslikku ja poliitilist mõju, nõrgestades teiste riikide tarneahela toimepidavust, tehnoloogilise arengu jätkusuutlikust ja julgeolekut (Rühlig 2024: 85).

Eestis võttis riigikogu 25. jaanuaril 2023 julgeolekuriskide maandamiseks vastu välisinvesteeringu usaldusvääruse hindamise seaduse (VUHS) (Siseministeerium 2023). Siseministeerium kirjutas 26. jaanuaril 2023 pressiteates, et seadus kehtestab kolmandatest riikidest pärinevate investeeringute usaldusvääruse kontrollimise alused ja korra, tagamaks Eesti riigi strateegiliste huvide kaitset (Siseministeerium 2023). Pressiteates sedastati järgnevat: „Seadus puudutab välisinvesteeringuid, mis on seotud riigi toimimiseks oluliste valdkondade (energeetika, transport, side jt) või ettevõtjatega, nt elutähtsa teenuse osutajad, riigi osalusega äriühingud, meediaettevõtjad, riigi tegevusvarude

haldajad ja transporditaristuettevõtjad. Välisinvestori puhul arvestatakse muu hulgas, kas investorit kontrollib kolmanda riigi riigiasutus või ta on seotud julgeolekut või avalikku korda ohustava tegevusega“ (Siseministeerium 2023).

Kokkuvõtvalt hinnatakse seaduse alusel kolmandatest riikidest pärinevate investeeringutega kaasnevaid võimalikke riske

ning välisinvesteeringut ei lubata, kui see võib ohustada Eesti julgeolekut. Kuid on oluline rõhutada, et see ei tähenda, nagu oleks kõik Hiinast pärinevad või Hiina ettevõtetega seotud investeeringud automaatselt keelatud.

Artikli järgmises osas vaatleme empiiriliste andmete põhjal Hiina mõjutustegevust Eestis.

KASUTATUD ALLIKAD

- AGNEW, J., 2022. Hidden geopolitics: governance in a globalized world. London: Rowman ja Littlefield.
- ARASE, D., 2022. Stability in the Taiwan Strait after the 20th Party Congress of the Chinese Communist Party. – East Asian Policy, 14 (04), lk 107–127.
- BENVENUTI, A., CHUNG, C.-P., KHOO, N. ja TAN, A. T. H., 2022. China's Foreign Policy: The Emergence of a Great Power. New York: Routledge.
- BERGSTEN, C. F., FREEMAN, C., LARDY, N. ja MITCHELL, D., 2008. China's rise: Challenges and opportunities. Washington, D.C: Peterson Institute for International Economics.
- BIJAN, Z., 2005. China's peaceful rise to great-power status. – Foreign Affairs, 84 (5), lk 18–24.
- BUNDE, T. ja OROZ, A., 2015. Munich Security Report 2015: Collapsing Order, Reluctant Guardians? Munich: Munich Security Conference. – <https://espas.secure.europarl.europa.eu/orbis/sites/default/files/generated/document/en/Munich-SecurityReport2015.compressed.pdf>
- BUZAN, B., 2010. China in International Society: Is „Peaceful Rise“ Possible? – Chinese Journal of International Politics, 3 (1), lk 5–36.
- CALLAHAN, W. A., 2006. History, identity, and security: Producing and consuming nationalism in China. – Critical Asian Studies, 38 (2), lk 179–208.
- CALLAHAN, W. A., 2016. China's belt and road initiative and the new Eurasian order. – https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep07951.pdf?refreqid=excelsior%3A63c054b5a8e81785c435ab876fe52c2ejaab_segments=jaorigin=jaacceptTC=1
- CARRAI, M. A., 2018. China's malleable sovereignty along the belt and road initiative: The case of the 99-year chinese lease of hambantota port. – NYUJ Int'l L. ja Pol, 51, lk 1061–1100.
- CARROLL, J., 2022. The Hong Kong-China Nexus: A Brief History (Elements in Global China). Cambridge: Cambridge University Press.
- CULLEN, J. JA REICHBORN-KJENNERUD, E., 2017. MCDC countering hybrid warfare project: Understanding hybrid warfare. – https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/717539/MCDC_CHW_Information_Note-Understanding_Hybrid_Warfare-Jan_2018.pdf
- DAEKWON, S., 2017. Xi Jinping Thought Vs. Deng Xiaoping Theory. – The Diplomat, 25. oktoober. – <https://thediplomat.com/2017/10/xi-jinping-thought-vs-deng-xiaoping-theory/>
- DAHL, A., 2019. US warns Faroes against Huawei. – Kringvarp Føroya, 16. november. – <https://kvf.fo/greinar/2019/11/16/us-warns-faroes-against-huawei>
- DUPUY, A. C., NUSSBAUM, D., BUTRIMAS, V. ja GRANITSAS, A., 2021. Energy security in the era of hybrid warfare. – <https://www.nato.int/docu/review/articles/2021/01/13/energy-security-in-the-era-of-hybrid-warfare/index.html>
- ECONOMY, E. C. JA LEVI, M., 2014. By All Means Necessary: How China's Resource Quest is Cahanging the World. New York: Oxford University Press.
- ELLEMAN, B. A. ja PAINE, S. C. M., 2019. Modern China: Continuity and Change, 1644 to the Present. Second Edition. Lanham: Rowman ja Littlefield.
- EUROPEAN COMMISSION, 2022. Hybrid Threats. – https://defence-industry-space.ec.europa.eu/eu-defence-industry/hybrid-threats_en
- FULTON, J., 2018. Striking a balance between economics and security. China's relations with the Gulf monarchies. Bk. Fulton, J ja Sim, L.-C. ed. External Powers and the Gulf Monarchies. London: Routledge, lk 140–158.
- RIIGIKOHTU OTSUS, 2023. G. M. kriminaalasi karistusseadustiku §-de 235¹ [praegu § 235¹ lg 1], 234² lg 1 ja 183 lg 2 p 2 järgi (2023) 1-21-1421.
- GAO, H., 2017. Going to War Against the Middle Kingdom? Continuity and Change in British Attitudes towards Qing China (1793–1840). – Journal of Imperial ja Commonwealth History, 45 (2), lk 210–231.

- GRONHOLT-PEDERSEN ja SKYDSGAARD, 2021. CORRECTED-Denmark passes law to screen foreign investments for security risks. – Reuters, 5. mai. – <https://www.reuters.com/article/idUSL1N2MS1CO/>
- KAITSEPOLITSEIAMET, 2023. Kaitsepolitsei aastaraamat 2022–2023. – https://kapo.ee/sites/default/files/content_page_attachments/Aastaraamat%202022-23.pdf
- KAUFMAN, A. A., 2010. The „Century of Humiliation“, Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order. – Pacific Focus, 25 (1), lk 1–33.
- KAUFMAN, A. A., 2011. Testimony before the U.S.-China Economic and Security Review Commission Hearing on „China's Narratives Regarding National Security Policy“: The „Century of Humiliation“ and China's National Narratives. – <https://www.uscc.gov/sites/default/files/3.10.11Kaufman.pdf>
- KAURANEN, A., 2022. Europe is too dependent on China for technologies, Finland's PM says. – Reuters, 17. november. – <https://www.reuters.com/technology/europe-is-too-dependent-china-technologies-finlands-pm-says-2022-11-17/>
- KHOH, N., 2005. Realism Redux: Investigating the Causes and Effects of Sino-US Rapprochement. – Cold War History, 5 (4), lk 529–549.
- KRUSE, S. ja WINTHER, L., 2019. Banned recording reveals China ambassador threatened Faroese leader at secret meeting. – Berlingske, 10. detsember. – <https://www.berlingske.dk/internationalt/banned-recording-reveals-china-ambassador-threatened-faroese-leader>
- LUK, S. C. Y. ja PRESTON, W., 2016. The Logic of Chinese Politics: Cores, peripheries and peaceful rising. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- LÄÄNEMETS, M., 2021a. Aasia sajand II – Hiina maailmakord? – Sirp, 9. aprill. – <https://sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/aasia-sajand-ii-hiina-maailmakord/>
- LÄÄNEMETS, M., 2021b. Kõrgtehnoloogia ja koonduslaagrid. – Sirp, 16. aprill. – <https://www.sirp.ee/s1-artiklid/c9-sotsiaalia/korgtehnoloogia-ja-koonduslaagrid/>
- MEARSHEIMER, J. J., 2014a. Professor John Mearsheimer on structural realism. Ettekanne. – <https://www.youtube.com/watch?v=RXIIdh6rD18>
- MEARSHEIMER, J. J., 2014b. Can China rise peacefully? – The National Interest, 25 (1), lk 1–43.
- MISTREANU, S., 2023. China's Xi promises open markets and billions in new investments for 'Belt and Road' projects. – AP News, 18. oktoober. – <https://apnews.com/article/belt-road-initiative-forum-xi-putin-2ffe38c38cdf91556fe4c48c01f0acaf>
- NYE, J. S., 2017. Soft power: the origins and political progress of a concept. – Palgrave Communications, 3, lk 1–3.
- NYE, J. S., 2018. How Sharp Power Threatens Soft Power. – Foreign Affairs, 24. jaanuar. – <https://www.foreignaffairs.com/articles/china/2018-01-24/how-sharp-power-threatens-soft-power>
- NYE, J. S., 2021. Soft power: the evolution of a concept. – Journal of Political Power, 14 (1), lk 196–208.
- OFFICE OF THE HISTORIAN, 2006. Document 203. Joint Statement Following Discussions With Leaders of the People's Republic of China. Bk: Philips, S. E. ja Keefer, E. C. ed.: Foreign Relations of the United States, 1969–1976, Volume XVII, China, 1969–1972. Washington D.C., Government Printing Office, lk 813–817. – <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1969-76v17/d203>
- PLETCHER, K., 2009. Tiananmen Square incident. – Encyclopedia Britannica. – <https://www.britannica.com/event/Tiananmen-Square-incident>
- POPESCU, N., 2015. Hybrid tactics: neither new nor only Russian. – European Union Institute for Security Studies, 4, lk 1–2. – https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/Alert_4_hybrid_warfare.pdf
- RICHTER, A., 2022. A Theoretical Framework and Constructed Model for Sharp Power. – Open Journal of Political Science, 12, lk 652–669.
- RÜHLIG, T., 2024. China's Technological Power – Implications and Risks. – <https://dialogopolitico.org/special-edition-2024-keys-to-understanding-china/chinas-technological-power-implications-and-risks/>
- SALU, M., 2020. Tartu Ülikool keelas ajakirjanikul Huawei-teemalise artikli avaldamise. – Eesti Ekspress, 26. veebruar. – <https://ekspress.delfi.ee/artikkel/89042773/tartu-ulikool-keelas-ajakirjanikul-huawei-teemalise-artikli-avaldamise>
- SCOTT, D., 2007. China stands up: The PRC and the international system. New York: Routledge.
- SISEMINISTEERIUM, 2023. Riik hakkab hindama välisinvesteeringute usaldusväärsust. – <https://www.siseministerium.ee/uudised/riik-hakkab-hindama-valisinvesteeringute-usaldusvaarsust>
- SOBIN, A., 2023. The Century of Humiliation: The Opium War and 1842 Treaty of Nanjing. – The Mirror-Undergraduate History Journal, 43 (1), lk 41–49.
- ZHAO, S., 2015. Rethinking the Chinese world order: The imperial cycle and the rise of China. – Journal of contemporary China, 24 (96), lk 961–982.
- ZHAO, M., 2021. The belt and road initiative and China-US strategic competition. – China International Strategy Review, 3, lk 248–260.
- TAANI VÄLISMINISTEERIUM, 2023. Fääri saared. – <https://estland.um.dk/et/taani/faari-saared>

- TANG, D., 2021. Xi Jinping plots propaganda war to make China 'loveable'. – The Times, 3. juuni. – <https://www.thetimes.co.uk/article/xi-jinping-plots-propaganda-war-to-make-china-loveable-bwmxmnlpr>
- THE WHITE HOUSE, 2018. Remarks by Vice President Pence on the Administration's Policy Toward China. – <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-vice-president-pence-administrations-policy-toward-china/>
- UMBACH, F., 2020. EU policies on Huawei and 5G wireless networks: economic-technological opportunities vs cybersecurity risks. – <https://www.jstor.org/stable/pdf/resrep28286.pdf>
- WALKER, C. ja LUDWIG, J., 2017. From „Soft Power“ to „Sharp Power“. – <https://www.ned.org/wp-content/uploads/2017/12/Sharp-Power-Rising-Authoritarian-Influence-Full-Report.pdf>
- VÄLISLUUREAMET, 2020. Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas 2020. – <https://www.valisluureamet.ee/doc/raport/2020-et.pdf>
- VÄLISLUUREAMET, 2021. Eesti rahvusvahelises julgeolekukeskkonnas 2021. – <https://www.valisluureamet.ee/doc/raport/2021-et.pdf>
- WILLIAMS, J., ROBINSON, C. ja BOUZAROVSKI, S., 2020. China's Belt and Road Initiative and the emerging geographies of global urbanisation. – The Geographical Journal, 186 (1), lk 128–140.
- XIA, Y., 2006. China's Elite Politics and Sino-American Rapprochement, January 1969–February 1972. – Journal of Cold War Studies, 8 (4), lk 3–28.

Eesti elanike turvatunne ja panus siseturvalisuse vabatahtlikku tegevusse avaliku arvamuse uuringute põhjal

HANS MOKS
Sisekaitseakadeemia
sisejulgeoleku instituut

Iga riigi jaoks on üheks oluliseks ülesandeks tagada elanike elu ja vara kaitse ning üldine turvatunne. Turvatunne on inimeste subjektiivne tajumise, mis kujuneb ümbritsevast keskkonnast ja toob kaasa reeglina positiivseid emotsioone ning ootuspäraseid tundeid. Tunne on ajas muutuv, kuna seda mõjutavad keskkond, emotsioonid ja inimkonna areng.

Viimastel aastatel on maailmas julgeolekuolukord muutunud ning järjest enam sõltub riigi julgeolekualane stabiilsus elanikest endist, nende panusest siseturvalisusega seotud valdkondades. Artikkel

annab ülevaate siseturvalisuse avaliku arvamuse uuringutest, kus hinnatakse Eesti elanike turvatunnet ja nende huvi siseturvalisusega seotud vabatahtlikku tegevusse panustamisel nagu abipolitseinik, vabatahtlik merepääste, vabatahtlik pääste, Kaitseliit ja naabrivalve.

Subjektiivne turvatunne ehk turvalisuse tunnetamine ei pruugi vastata alati objektiivsele turvalisuse olukorrale. Turvatunde tajumine on individuaalne ning võib erineda tegelikust olukorrast. (Glisovic ja Zupac 2023: 58; Buzan *et al.* 2009: 29–31) Ühest küljest ei suudeta kogu turvalisusega seotud olulist teavet endasse haarata ja analüüsida. Teisalt nõrgendavad traditsiooniline ja uus meedia (sotsiaalmeedia) turvatunnet ning tugevdavad omakorda hirmu tegureid (Kis 2018: 293–294).

Turvatunne on lühemas või pikemas perioodis muutuv. Turvatunnet saab hinnata ja suurendada erinevate meetmete kaudu, eesmärgiga vähendada „haavatust“ või püüdes vähendada ohte.

Lisaks hindamisele tuleb tegeleda turvatunnet negatiivselt mõjutavate põhjuste väljaselgitamisega ning nendele vastavate meetmete väljatöötamisega (Kour 2021: 124).

Turvatunde kujundab suures osas riik, kes koostöös riigi elanikega tagab selle jätkusuutlikkuse. Siseturvalisuse arengukava 2020–2030 peamiseks soovitud tulemuseks on uurida ja pakkuda elanikele stabiilset ja turvalist elukeskkonda. Lisaks elanike heaolule kirjeldatakse ka riigi ootusi elanikele, et nad panustaksid turvalise elukeskkonna loomisesse. Turvalisuse tagamine on üks tervik, mis eeldab eri poolte jõupingutusi, st siseturvalisuse valdkond toetub nii kutselistele teenistujatele kui ka vabatahtlikele. (Siseministeerium 2019: 7, 42)

Siseturvalisuse arengukava eesmärk

Kindlasti mõjutavad turvatunde tekkimist lähedased, tuttavad, sõbrad, kogukonna liikmed ning riigi pakutavad võimalused turvaliseks eluks.

on saavutada siseturvalisuse vabatahtlike sihttase 2030. aastaks (Siseministeerium 2019: 18). 2020–2030 välja toodud sihiks 2030. aastaks on vabatahtlikke päästjaid 5000, vabatahtlikke merepäästjaid 1000 ning abipolitseinikke 3000 ja enam.

MUUTUV TURVALISUS MAAILMAS JA EESTIS

Maailmas juhtub igal ajahetkel erinevaid õnnetusi, nagu tulekahjud, röövimised, looduskatastroofid jne. Turvatunde

üheks oluliseks mõjutajaks on sotsiaalne ja majanduslik kindlustunne ning riigi üldine julgeolekuolukord. Kogemused ja teadmised arendavad elanikke ning kuna turvatunne on subjektiivne, siis tajutakse nii hirme, ohte kui ka ümbritsevat keskkonda erinevalt.

Turvatunde säilimises omavad elanikud teatud rolli ühiskonna liikmena nii oma tööga seoses, vabatahtlikus tegevuses osalemisega kui ka muul viisil ühiskonda panustamisel. Järjepidevaks arenemiseks vajatakse tugeva riigi kõrval motivatsiooni ja stiimuleid.

Inimese turvatunne ja selle tajumine on subjektiivne, mis põhineb inimese individuaalsetel omadustel ja vastava elukeskkonna tingimustel, milles elatakse (Rogozínska 2021: 88). Turvalisust kui „tunnet“ pole lihtne määratleda, kuna see on subjektiivselt pidevalt arenevate ja tekkivate ohtude tagajärjel ning elus kogetu tõttu muutuv.

ÜRO inimarengu aruanne on määratlenud (1994 aastal) turvatunde erinevatesse kategooriatesse: majanduslik turvalisus, toidu turvalisus, tervisega seotud turvalisus, isiklik turvalisus, keskkonna turvalisus ja poliitiline julgeolek (United Nations Development Program 1994: 24–25).

Akadeemilistes ringkondades on näiteks psühholoogilise turvalisuse määratlemisel kolm vaatenurka. Esmalt individuaalsete vajaduste rahuldamise vaatenurk, mis on seotud enesekindluse ja vabadusega. Teiseks vaatenurgaks on tajumine, mis on seotud ohu ja riski ettekujutamisega. Kolmandaks vaatenurgaks on subjektiivne hinnang ja kogemused, st turvatunnet võib määratleda kui tunnetust ja kogemust ümbritsevast turvalisusest. Turvatunne on seega mitmete psühholoogiliste tegurite kombinatsioon.

Seotud teguriks, mis võib olla eriti oluline turvaprobleemide ja ettevaatusabinõu mõistmisel, on kogemuse olemasolu (Logan ja Walker 2014: 605). Inimestel kujuneb isiklik turvatunne lapsepõlvest saadud kiindumuskogemusest. Näiteks

võimalik oht mõjutab inimest nii, et oma vajaduste kaitseks nõuab ta valitsuselt suuremat turvapoliitikat, samas teine suudab säilitada enda isikliku turvatunde ka valitsuse sekkumiseta.

Põhiväärtused, mida riiklik turva- poliitika peaks tagama, on riigi iseseisvus, sõltumatus ja areng, arvestades võimalikke ohte, väljakutseid ja riske, mis maailmas võivad tekkida. Kindlasti mõjutavad turvatunde tekkimist lähedased, tuttavad, sõbrad, kogukonna liikmed ning riigi pakutavad võimalused turvaliseks eluks.

Erinevatel inimestel, rahvustel ja inimgruppidel on kujunenud indivi- duaalne subjektiivne turvatunne, mida mõjutavad ümbritseva keskkonna kõrval ka hoiakud ja hirmud. Huddy jt (2007) töid välja, et pikaajaline turvatunne, mis inimestel tekkinud, aitab tulla toime ka ajutiste stressirohkete sündmustega (Huddy *et al.* 2007: 135). Väljakujunenud turvatunne on ühelt poolt mõjutatav keskkonnas toimuvatest arengutest, kuid teistpidi toetab see meid igapäevaelus toimetulekul, sh ka ajutiselt ärevust tekitavatel hetkedel.

Teine turvatunnet mõjutav tegur on hirm. Hirmutunnet tekitavad signaalid, mis on pigem ohtlikud ja ebameeldivad, soodustades nn kaitserreaktsioonide tekkimist. Hirm võib sõltuvalt inimesest ja tema seisundist kas tekitada ärevat tunnet või hoopis passiivsust, jättes inimese abitusse seisu. (Bachmann ja Maruste 2003: 212–213; Garwood 1960: 59) Hirmud tekivad pigem negatiivsusest ja ohutajust lähtuvalt. Turvatunne väheneb kas ajuti- selt või pikema perioodi jooksul. Pideva hirmu ja ärevuse all olles mõjutab see inimeste vaimset tervist ja elus hakkama saamist.

Hoiakute ja hirmude kõrval mõju- tavad turvatunnet veel elukeskkond ja erinevad sotsiaaldemograafilised tegurid. Turvatunnet võivad mõjutada kohaliku piirkonna füüsilised ja sotsiaalsed tingi- mused, sh reguleerimata avalik käitumine (üldised seadused, vähene visuaalne

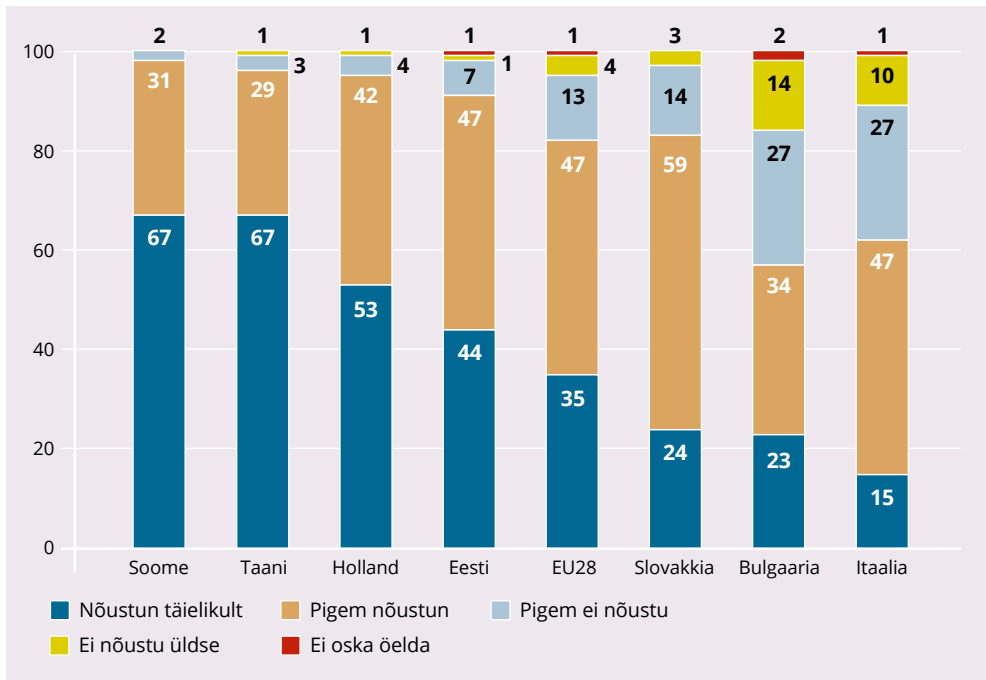
turvalisus) ja majanduslik pool (vähene huvi investoritele ja vähene riigi panus). Need aitavad kaasa kogukonna ärevus- tunde suurenemisele.

Elanikud tajuvad igasuguseid visuaal- seid ja füüsilisi muutusi oma kohalikus keskkonnas, mis toovad kaasa sotsiaalse turvatunde languse. Mida rohkem negatiivseid sündmusi ja muutusi toimub, seda enam see elanikke mõjutab (Low 2017: 376). Seega on üksikisikul, kogukonnal ja ka riigil võimalik palju ära teha, et elanikele oleks loodud turvaline elukeskkond.

Turvatunde sotsiaaldemograafilised erisused sõltuvad soost, vanusest, asu- kohast, haridusest ja sissetulekust. Liu ja Zhang'i uuringust (2015) tuli esile, et mida kõrgemalt on inimese haritud, seda kõrgem on tema turvatunne. Samamoodi tuli uuringust välja turvatunde seos sissetulekutega, kus kõrgema sissetule- kuga elanikel oli oluliselt kõrgem turva- tunnetus kui madalama sissetulekuga elanikel. Samas uuringus toodi välja, et meestel on kõrgem kindlustunne kui naistel. Sotsiaalsed tegurid, nagu tööhõive, sotsiaalkindlustus ja avalik julgeolek, avaldavad samuti mõju.

Vileikiene ja Janušauskiene (2016) on toonud välja, et kui 2000ndate alguses olid vähesed elanikud mures väliste riskide pärast (nt okupatsioon), siis 2010ndate teises pooles tajutakse potentsiaalseid sõjalisi ohte palju rohkem. Sellest hooli- mata on inimesed jätkuvalt väga mures ka oma igapäevaelu turvalisuse pärast. Probleemid kuritegevuse vastu võitlemisel ning elanike majandusliku turvalisuse, sot- siaalse kindlustatuse ja tervise tagamisel on endiselt võtmetähtsusega. (Vileikiene ja Janušauskiene 2016: 136–137)

Ka globaalne keskkond mõjutab turvatunnet. 21. sajand on toonud inimkonnale kaasa olulisi väljakutseid: globaliseerumine, tehnoloogia, ränne, klii- mamuutused, rahvastiku kasv, usulised ja kultuurilised konfliktid (näiteks äärmuslus ja rahvusvaheline kuritegevus), poliitiline

JOONIS 1. Minu riik on turvaline koht elamiseks.

Allikas: Euroopa Komisjon

ebastabiilsus ning suurenev majanduslik ja sotsiaalne ebavõrdsus. Globaliseerumine on viinud riigi funktsioonide ja rolli ümberdefineerimiseni ning esile on kerkinud täiendavad väljakutsed tänapäeva julgeolekule.

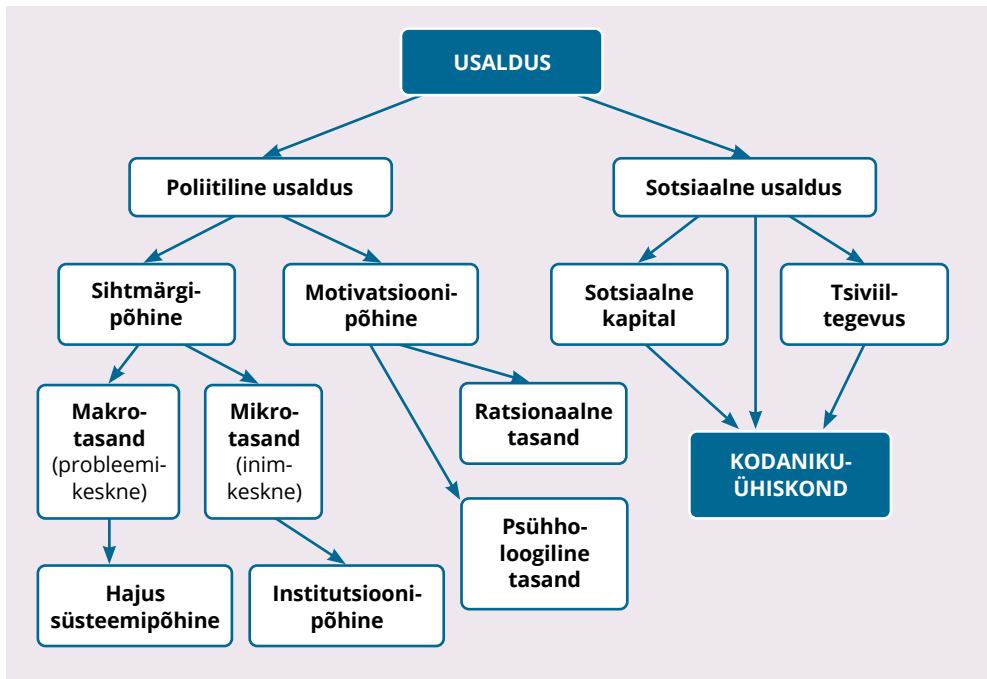
Turvatunnet on üldisemalt uuritud nii Eestis, erinevates Euroopa Liidu riikides kui ka Euroopa Liidus tervikuna. Joonisel 1 on välja toodud Euroopa Komisjoni uuringu tulemused, kus uuriti, kui turvaliselt tunnevad elanikud end oma koduriigis. Joonisel on välja toodud kolm kõige kõrgema hinnanguga riiki, Eesti, Euroopa riikide keskmine ning kolm kõige madalama hinnanguga riiki.

Jooniselt 1 selgub, et 67 protsenti Soome ja Taani elanikest nõustub täielikult, et nende riigis on turvaline elada. Eesti elanikest nõustus täielikult 44 protsenti, Euroopa Liidu keskmine tulemus oli 35 protsenti. Üldiselt oli uuringu järgi täielikult nõus ja pigem nõus üle

poole küsitluses osalenud elanikest igas riigis. Kõige madalamaks tulemuseks Bulgaaria tulemus (57 protsenti), kus täielikult nõus oli 23 protsenti ja pigem nõus 34 protsenti. (Euroopa Komisjon 2015: 10)

Euroopa Komisjoni uuringust selgus, et kui riigi majanduslik olukord on positiivne, tunneb 31 protsenti meestest ennast turvalisemalt, naiste näitaja oli 26 protsenti. Lisaks toodi välja, et riigi majanduslik olukord omab suurt tähtsust pigem noorematele (15–24-aastaste, 25–39-aastaste ja 40–54-aastaste tulemus oli 30 protsenti lähedal) küsitluses osalejatele kui vanematele (enam kui 55-aastaste tulemus oli 26 protsenti).

Ka kõrgemalt haritud tundsid ennast turvalisemalt, kui majanduslik olukord on riigis hea (36 protsenti), teised alla 30 protsenti. Kodumajapidamise majanduslik olukord oli samuti oluline pigem meestele (31 protsenti vs. 29 protsenti naised) ja

JOONIS 2. Usalduse määratlus.

Allikas: Blind (2006: 8), autori kujundatud

noorematele (üle 30 protsendi küsitlusele vastanute vs. enam kui 55-aastaste 26 protsenti). (Euroopa Komisjon 2015: 14–18)

Kui Euroopa Komisjoni (2015) uuringu järgi tunnevad Euroopa Liidu liikmesriikide elanikud ennast pigem turvaliselt, siis Ameerikas tuntakse ennast pigem ebaturvaliselt. Ameerika heaolu seisundi uuringus (2014) leiti, et kuigi enamik inimesi tunneb end öösel oma naabruskonnas kõndides turvaliselt (63 protsenti), siis peaaegu pooled naistest (45 protsenti) ja veidi enam kui veerand meestest (27 protsenti) ei tunne end oma naabruskonnas öösel kõndides turvaliselt. (Logan ja Walker 2014: 604) Märkimisväärselt rohkem naised (75,8 protsenti) kui mehed (52,2 protsenti) teatas, et on kunagi kogenud mõnda mõõdetud ähvardavat käitumist, ja 29 protsenti naistest teatas, et on kogenud hiljutist ohvriks langemist (meeste näitaja 14,4 protsenti). Umbes

pooled meestest teatasid, et nad on oma ohutuse pärast mures, naiste osakaal oli kõrgem – 73 protsenti. (Logan ja Walker 2014: 613–614)

Uuringute tulemustest lähtuvalt saab väita, et reeglina tunnevad ennast turvalisemalt inimesed riigis, kus on kindel majanduslik olukord. Reeglina turvalisemalt tunnevad end mehed, kes on pigem nooremad, kelle töötasu ja haridustase on kõrgem.

Kas ka Eesti siseturvalisuse avaliku arvamuse uuringud 2016.–2022. aastal kindlitavad sama? Kas mehed, kes on pigem nooremad, kelle töötasu ja haridustase on kõrgem, tunnevad end turvalisemalt kui teised?

RIIGI ROLL TURVATUNDE TEKITAJANA

Turvatunde üheks olulisemaks loojaks on riik, kes loob elanikele jätkusuutliku elukeskkonna ning tagab koostöös

julgeolekuasutustega ja elanikega selle säilimise. Ühiskonnad ja riigid püüavad reeglina tagada maailmas korda ja stabiilsust. (Maslow 2007: 82) Turvalisus kuulub nii riigi, üksikisikute, kogukondade, rahvaste põhivajaduste kui ka väärtuste hulka (Rogozińska 2021: 86–87). Riik peab olema usaldusväärne, läbipaistev

Euroopa Komisjoni uuringust selgus, et kui riigi majanduslik olukord on positiivne, tunneb 31 protsenti meestest ennast turvalisemalt, naiste näitaja oli 26 protsenti.

ning vältima asjatut hirmutamist oma julgeoleku tagamisel.

Kõige olulisemaks riigi rolliks turvatunde tekitamisel on **usaldus**. Blindi (2006) joonisel (joonis 2) on välja toodud riigi usalduse tugipunktid. Poliitiline usaldus võib olla suunatud nii poliitilise süsteemi ja selle organisatsioonide kui ka üksiku võimukandja poole. Poliitilise usalduse kateooriateks on makrotasand ja mikrotasand.

Makrotasand on organisatsiooni tasand, mille kohaselt kodanikud muutuvad valitsuse suhtes usaldavaks või umbusaldavaks. Organisatsioonipoliitilist usaldust saab veelgi jagada hajusa või institutsioonipõhise usalduse komponentideks. Hajus poliitiline usaldus viitab kodanike üldise poliitilise süsteemi hinnangule ja institutsioonilisel tasandil viitab näiteks

usaldusele politsei või teiste institutsioonide vastu.

Poliitilise usalduse teine kategooria, nn mikrotasand ehk üksikpoliitiline usaldus tekib siis, kui usaldus on suunatud üksikute poliitiliste juhtide vastu. Individuaalne poliitiline usaldus hõlmab inimesele orienteeritud vaatenurka. (Blind 2006: 4–5)

Usaldusväärsest poliitikakujundamisest sõltuvad nii organisatsiooniline kui ka üksikisiku poliitiline usaldus. Sellega seoses muutub usaldusväärsus otseseks seoseks poliitilise usalduse mõistega, sest tulemuste pinnalt tekib usaldus pikema aja jooksul. Ratsionaalne poliitiline usaldus hõlmab huvipõhist hinnangut, mille käigus kodanikud hindavad, kas valitsus ja/või poliitilised liidrid tegutsevad vastavalt oma erakondlikule tegevuskavale. Elanikud kipuvad usaldama erakonda või poliitilisi juhte, kellega nad samastuvad. Poliitiline usaldus ületab aga parteilisi ja/või ideoloogilisi kiindumusi. (Blind 2006: 4–5)

Eestis on usaldust riiklike institutsioonide vastu uurinud kaitseministeerium. Uuringu tulemustes on välja toodud, et enim usaldavad elanikud päästeametit (~96 protsenti), politsei- ja piirivalveametit (~85 protsenti), kaitseväge (~77 protsenti) ja presidenti (77 protsenti). Kõrge tulemus on ka Kaitseleiidul (76 protsenti). Nende tulemus on 2019–2023 uuringutes olnud põhimõtteliselt sarnane. Kohalike omavalitsuste vastu on elanike usaldus püsinud vahemikus 66–73 protsenti, kuid 2023. aasta uuringus on tulemuseks 67 protsenti. Valitsuse ja Riigikogu vastu on usaldus erinevate aastate uuringute põhjal olnud vastavalt 52–60 protsenti ning 48–59 protsenti. 2023. aasta uuringu järgi on usaldus valitsuse vastu elanike seas vähenenud võrreldes 2022. aasta tulemustega (s.o 57 protsenti), Riigikogu tulemus suurenenud 50 protsendilt 51-le. (Kaitseministeerium 2023: 13–14)

Riigikantselei 2024. aasta uuring toob välja, et usaldus riigainstitutsioonide vastu

on vähenenud olulisel määral, eriti alates märtsist 2022, kus usaldus Riigikogu ja valitsuse vastu oli vastavalt 58 protsenti ja 61 protsenti. Viimase uuringu tulemus 2024. aasta algusest ütleb, et usaldus Riigikogu vastu on 28 protsenti ja valitsuse vastu 39 protsenti. Märgatavalt on tõusnud „üldse ei usalda“ osakaal. (Riigikantselei 2024: 6–7)

Riigi olulisemaks rolliks on olla aktiivne julgeoleku tagamisel, kuna pidevalt tuleb suurendada julgeolekualaseid jõupingutusi, et tõsta avalikkuse turvatunnet, sest kui elanikud tunnevad end stabiilselt ja hästi, siis suureneb nende osalemisvalmidus. Poliitikute roll on samuti suur, kuna avalikkus vaatab ja hindab nende tehtud poliitilisi samme ning samme turvalisuse suurendamiseks. Tegevuste hulka kuuluvad kriisideks valmisolek ja nende juhtimine, näiteks viiruspuhangud, rändekriisid jm julgeolekuohud. (Crowcroft 2012: 174)

Sellega on seotud nii **sise- kui ka välis-julgeolek**. Globaliseerumine on viinud riigi funktsioonide ja rolli ümberdefineerimiseni ja esile on kerkinud väljakutsed tänapäeva julgeolekule (Hopner *et al.* 2020: 1; Cerny 2005: 13, 29).

Riigi roll on nii sise- kui ka välisjulgeoleku tagamisel äärmiselt oluline. Ametkondadevaheline koostöö, nagu tsiviil-sõjaline koostöö erinevate piirkondade vahel, et tagada kriisisituatsioonides elanike ja jõustruktuuride vastupanuvõime (Loik 2020: 3). Üha enam peab riik vaatama elanike turvatunnet laiemalt. Turvatunnet võib tõlgendada majanduspoliitilises vaates, kus riiklik julgeolek ei võrdu enam riigi endaga, vaid on oluliselt laiem ehk rahvusvaheline. Hea julgeolekuolukord võimaldab näiteks kaupade pakkumist avalikkusele. (Crowcroft 2012: 173).

Riigi koostöö elanike, kogukondade ja riigiametitega on turvalise elukeskkonna loomise alus. Elanike turvatunde tagamiseks ja kaitsmiseks teeb valitsus tööd kogukondadega ning loodud

ametkondadega. Sisejulgeoleku osas on riik avaliku korra tagamiseks loonud politsei, piirivalve, päästeameti ning õiguskorra tagamiseks kohtusüsteemi. (Crowcroft 2012: 172)

Seega saab järeldada, et riigid on loonud erinevaid ühendusi ja võimalusi elanike kaasamiseks nii turvatunde tekitamisel kui ka riigi arengusse panustamiseks. Nendeks on erinevad ühendused, mis toetavad konkreetset valdkonda või riigi julgeoleku tagamiseks vabauhendused ja institutsioonid (näiteks abipolitsei, vabatahtlik merepääste, vabatahtlik pääste, naabririvalve ja Kaitseliit).

Valitsuse tegevusetus või ebapiisav

Uuringu tulemustes on välja toodud, et enim usaldavad elanikud päästeametit (~96 protsenti), politsei- ja piirivalveametit (~85 protsenti), kaitseväge (~77 protsenti) ja presidenti (77 protsenti).

toimimine võivad tekitada riikides olukorra, kus üksikisikud või kogukonnad on sunnitud võtma julgeoleku tagamise enda kätte, olles tihtipeale ka loomingulisemad selle elluviimisel (Hill *et al.* 2007: 38). Elanike jõupingutusi turvalise kogukonna loomisel ei tasu alahinnata, isegi kui seda tehakse valitsuse tegevusetuse tõttu. Tugev kogukond aitab kaasa liidrite

tekkimisele, st aitab kaasa tulevasele poliitilisele stabiilsusele. (Hodgett *et al.* 2022: 4) Elanike üheks kaasamise vormiks on vabatahtlik tegevus, millega ollakse eeskujuks nii kogukonna liikmetele kui ka riigile.

VABATAHTLIK TEGEVUS JA SEDA MÕJUTAV MOTIVATSIOON

Vabatahtlikku tegevust võib kirjeldada kui abistavat tegevust, millel pole omakasupüüdlikku tunnust (Stebbins 1996: 213). Teisiti öelduna: vabatahtlik tegevus ei ole peamiselt seotud rahalise kasu saamisega, seda tehakse omal vabal tahtel (teatud juhtudel tehakse nt sotsiaalse surve tõttu) ja kasu toomiseks kolmandale osapoolle, nagu näiteks ühiskond või keskkond. Lisaks on vabatahtlike roll mitte üksnes abistamine, vaid vabatahtlik on kogukonna mõjuvõimu suurendamise

Aktiivselt vabatahtlikult kaasatud kogukonnad mitte ainult ei taastu kiiremini, vaid näitavad üles ka suuremat ühtekuuluvust ja valmisolekut tulevasteks katastroofideks.

tegur, mis suurendab sotsiaalset ühtekuuluvust, ja elanike kaasaja keerulisematel hetkedel.

Vabatahtlikud aitavad parandada avalikku turvalisust ning toimivad täiendavate silmade ja kõrvaadena kogukonnas (Godshall 2009: 50). Näiteks Rootsisis rakendati vabatahtlikke politsei

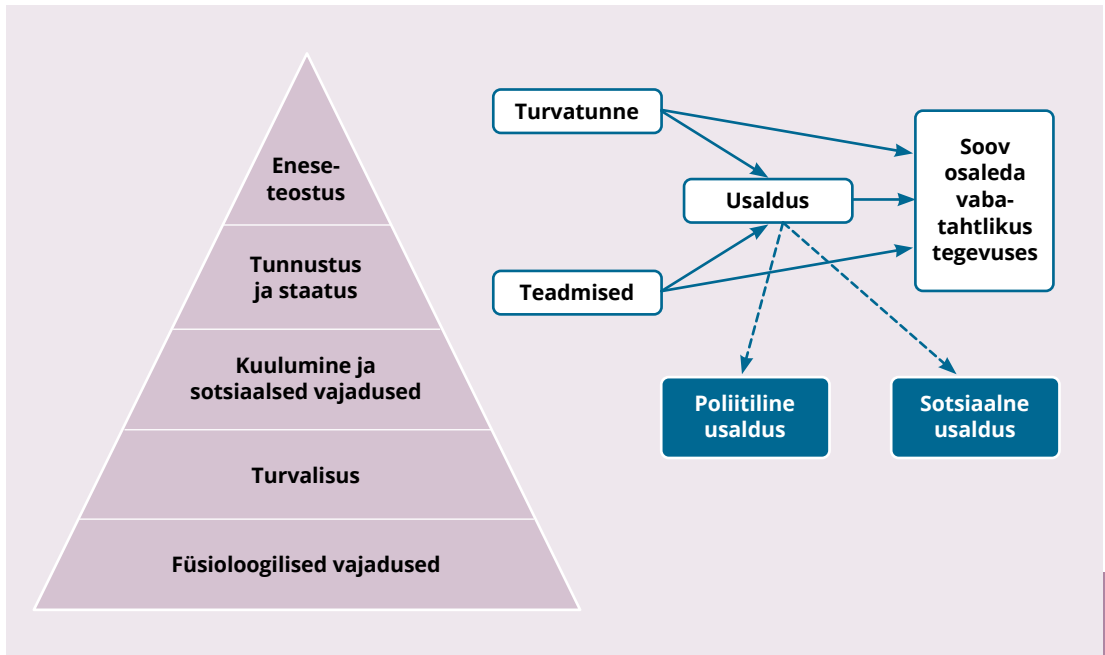
pressiesindajatena ja kogukonnas politsei esindajatena. Sellega anti panus politsei vastu usaldusväärse suurendamise ja kogemusse, kuidas omavahel paremini kogukonnaga suhestuda ja suhelda. (Uhnoo ja Löffstrand 2018: 53) Seega on üheks eesmärgiks tekitada suurem usaldus riigi ja elanike vahel, kaasates neid olulis-tesse rollidesse ühiskonnas kogukondade tasandil.

Teine vabatahtliku tegevuse riikliku edendamise eesmärk on kaudse majandusliku kasu saamine. Paljudes riikides, näiteks Ühendkuningriigis, kasutatakse vabatahtlikke, kes töötavad politseis selleks, et täita lihtsamaid tööülesandeid, mida varem täitsid politseiametnikud. Selle tulemusel on vähendatud politseiametnike arvu (Nichols *et al.* 2014: 214; Uhnoo ja Löffstrand, 2018: 54).

Samas on tegevpersonalit vähendamine vabatahtlike arvelt väga ohtlik trend. Vabatahtlikuks olemine on vabatahtlik tegevus, st elanikud ei pea seda tegema ja saavad oma rollist loobuda, kuid mida õhem on palgaliste teenistujate arv, seda suuremaks muutub oht, et riik ei saa oma julgeolekuasutustega tagada riigis turvalisust.

Kui riigi prioriteet on vabatahtlike kasutamine, siis tuleb välja selgitada, miks keegi üldse tegutseb vabatahtlikuna. Vabatahtlike värbamine nõuab arusaama, mis motiveerib inimest vabatahtlikuks olema.

Vabatahtlikus töös osalemise motivatsioon on mitu. „Motivatsioon on vajaduste rahuldamisele suunatud eesmärgipärane aktiivsus, tekitades üldjuhul positiivseid emotsioone“ (Bachmann ja Maruste 2003: 74–75). Vabatahtlike motivatsiooni üks oluliseks stiimuliks on inimeste vajadused, mis neid tegutsema paneb (Bachmann ja Maruste 2003: 71). Vajaduste hierarhia järgi on vabatahtlike motivatsioon seotud nii kuuluvuse, staatuse, eneseteostuse kui ka turvatundega. Pakkudes vabatahtlikele head keskkonda toimetamiseks, piisavalt

JOONIS 3. Kokkuvõtlik joonis, kuidas inimese baasvajadused toovad kaasa usalduse ning huvi osaleda vabatahtlikus tegevuses.

Allikad: Yu (2022: 2), Harrigan ja Commons (2015: 25), Blind (2006: 8), Bakar (2021:78); autori kujundatud

koolitust, tugevat kuuluvustunnet, võivad vabatahtlikud muutuda äärmiselt lojaalseteks partneriteks.

Riigi ülesandeks vabatahtlike toetamisel on vabatahtlike järelkasv ja koolitamine, mis aitab kaasa võimekuse suurendamisele, et omandatud teadmisi rakendada. Vajalikud on investeeringud vabatahtlike koolitusprogrammidesse, vabatahtlike tegevuste juhtimisse ja eesmärkide elluviimisse. Vabatahtlikud peaksid saama põhjaliku koolituse, mis varustab neid vajalike oskuste ja teadmistega erinevate katastroofide stsenaariumide jaoks (Ganoë *et al.* 2023: 208).

Riik peaks toetama vabatahtlikku tegevust professionaalse väljaõppega, kuna väljaõppe ja täiendõppe pakkumine on äärmiselt vajalik nii organisatsioonile kui ka vabatahtlikule. Organisatsioon saab testida enda arusaadavust ja elanike võimeid ning vabatahtlikud saavad uusi

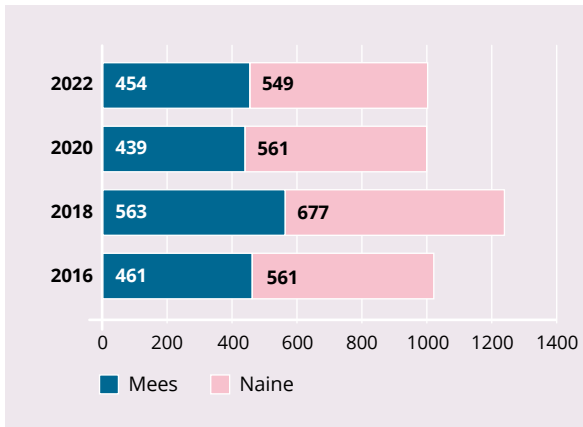
oskusi oma CVsse ja elukogemust. Areneda ja teadmisi omandada on äärmiselt oluline iga inimese jaoks, et oma potentsiaali rakendada.

Aktiivselt vabatahtlikult kaasatud kogukonnad mitte ainult ei taastu kiiremini, vaid näitavad üles ka suuremat ühtekuuluvust ja valmisolekut tulevasteks katastroofideks. Vabatahtlikud aitavad luua iseseisvaid ja võimekaid kogukondi, mis suudavad raskustele vastu seista ja neist taastuda (Ganoë *et al.* 2023: 208).

Joonisel 3 on võimalik näha, kuidas omavahel on seotud turvatunne, usaldus riigi vastu ja valmisolek panustada riigi jätkusuutlikku arengusse. Oluline on riigi tekitatud areng ja jätkusuutlikkus, mis toob kaasa kõrgema turvatunde riigis ning mille elanikud on valmis panustama rohkem.

Vajaduste hierarhia alusel jaotatud vabatahtliku motivatsiooni getutsemise

JOONIS 4. Uuringus osalenud naiste ja meeste osakaal.

Allikas: siseministeeriumi edastatud uuringu algandmed, autori koostatud

gruppides „kuulumine“, „tunnustus“ ja „eneseteostus“ töid esile, miks vabatahtlikud soovivad oma aega ja teadmisi rakendada vabatahtlikus töös. Selleks olgu töö kogukonna heaks, sisejulgeoleku valdkonnas või mujal. Kokkuvõtvalt on vabatahtlikus tegevuses osalemise huvi ja soovi eeldusteks rahulolu füsioloogiliste vajadustega ja turvalisusega.

Üheks oluliseks kodaniku ja riigi koostöö tulemuseks on vabatahtlike kaasamine erinevates riigi turvalisuse jaoks olulistest kohtades, nt abipolitseinikud, Kaitseliit ja vabatahtlikud päästjad. Elanikud pakuvad selle kaasamise tulemusel riigile vajalikku lisaabi ja teadmist kogukonna jaoks aktuaalsete murede kohta ning kommunikeerimisel (Blumberg et al. 2020: 2; Uhnoo ja Löffstrand 2018: 53). Vabatahtlikud ei anna panust ainult missioonitundest, vaid riik peab tahte ja huvi tekitamisel ja hoidmisel panustama erinevate meetmetega, nagu hea keskkond vabatahtlikele toimetamiseks, pakkudes piisavalt koolitust, tugevat kuuluvustunnet.

Vabatahtlike sotsiaaldemograafilised andmed, näiteks haridus, sissetulekud, elukeskkond, vanus, sugu ja oskused, mõjutavad vabatahtlikuna tegutsemist.

Mehed soovivad pigem füüsiliselt panustada. Nooremad vabatahtlikud on motiveeritud uute oskuste õppimisele ja karjääri arendamise võimaluste leidmisest ning vanemad soovist säilitada sotsiaalsust. Seega võime võtta hüpoteesiks, et turvatunde olemasolu või puudumine mõjutab elanike huvi ja soovi panustada vabatahtlikus tegevuses.

Järgnevalt uurime siseturvalisuse avaliku arvamuse uuringute (2016–2022) põhjal Eesti elanike turvatunnet ja huvi vabatahtlikus tegevuses osalemise vastu.

SISETURVALISUSE AVALIKU ARVAMUSE UURINGUTE 2016–2022 ANALÜÜS

Siseministeeriumi 2016., 2018., 2020. ja 2022. aasta uuringutes vastas keskmiselt 1066 inimest. Kõige enam oli vastanuid 2018. aasta uuringus – 1240 inimest – ning kõige vähem 2020. aasta uuringus – 1000 inimest. Joonisel 4 on välja toodud ka meeste ja naiste osakaal vastanute hulgast.

TURVATUNNE NING HUVI SISETURVALISUSEGA SEOTUD VABATAHTLIKU TEGEVUSE VASTU MEESTE JA NAISTE SEAS

2016. aastal ei uuritud otseselt huvi siseturvalisusega seotud vabatahtliku tegevuse vastu, küll aga uuriti seda alates 2018. aastast. Tabelis 1 olen välja toonud meeste ja naiste vastused küsimusele, kas ja millistes valdkondades nad oleksid huvitatud oma aega ja oskusi rakendama.

Huvi arvukselt on pigem langustrendis, v.a meeste huvi abipolitseinikuks saada, mis on tõusnud, ning huvi vabatahtlikuks päästjaks saamise vastu on jäänud stabiilseks.

2022. aasta uuringu järgi on abipolitseinikuks saamisest huvitatud umbes 11 protsenti naisi ja 18 protsenti mehi. Vabatahtlikuks merepäästjaks saamise vastu tundis huvi 11 protsenti meestest ja neli protsenti naistest. Kõige suurem on huvi naabrivalvesse panustamise vastu, seda teeks 49 protsenti meestest ja 48

protsenti naistest. Kaitseliidu tegevusest huvitub 2022. aasta uuringu järgi 28 protsenti meestest ja 12 protsenti naistest ning vabatahtliku päästja tegevusest 24 protsenti meestest ja 13 protsenti naistest. Üldised tulemused toovad välja, et huvi abipolitseiniku tegevuse vastu on meeste seas vähesel määral tõusnud, naiste seas jäänud stabiilselt 11 protsendi juurde. Huvi vabatahtlikuks merepäästjaks saamise vastu on jäänud aastate jooksul samaks, nagu ka kaitseliitlaseks saamise vastu. Huvi vabatahtlikuks päästjaks saamise vastu on mõnevõrra tõusnud nii naiste kui meeste seas, kuid huvi naabrivalve tegevuse vastu väheneb.

TURVATUNNE JA HUVI SISeturvalisusega seotud VABATAHTLIKU TEGEVUSE VASTU SISSETULEKU ALUSEL

Tabelis 2 olen välja toonud alla 800 euro ja üle selle teenivate elanike vastused küsimusele, kas ja millistes valdkondades nad oleksid huvitatud oma aega ja oskusi rakendama.

Huvi vabatahtliku tegevuse vastu on vähem teenivate elanike seas langustrendis ning rohkem teenivate elanike seas tõusutrendis. 2022. aasta uuringu järgi on abipolitseinikuks huvitatud saama umbes 12 protsenti alla 800-eurose netopalgaga ja 17 protsenti üle 800-eurose netopalgaga elanikest. Huvi saada vabatahtlikuks merepäästjaks märkis mõlemas grupis seitse protsenti. Kõige suurem on huvi panustada naabrivalvesse, mis on mõlemal grupil 49 protsenti.

Kaitseliidu tegevusest huvitub 2022. aasta uuringu järgi alla 800-eurose netopalgaga elanikest 15 protsenti ja üle 800-eurose netopalgaga elanikest 25 protsenti. Vabatahtlikuks päästjaks saamisest huvitub vastavalt 17 protsenti ja 20 protsenti. Üldised tulemused toovad välja, et võrreldes 2018. aasta uuringu tulemustega on huvi abipolitseinikuks saamise vastu suurenenud vähesel määral või jäänud samaks mõlemas grupis.

	2018	2020	2022
Abipolitsei			
Mees	64	64	81
Naine	76	68	60
Merepääste			
Mees	67	60	49
Naine	25	22	22
Vabatahtlik pääste			
Mees	111	104	111
Naine	68	62	70
Kaitseliit			
Mees	152	75	129
Naine	86	45	66
Naabrivalve			
Mees	307	219	224
Naine	410	229	262

TABEL 1. Meeste ja naiste huvi erinevate vabatahtlike rollide vastu.

Allikas: siseministeeriumi edastatud uuringu algandmed, autori koostatud

Netopalgasuurus	2018	2020	2022
Abipolitsei			
Alla 800 euro	73	49	65
Üle 800 euro	38	58	62
Merepääste			
Alla 800 euro	40	28	36
Üle 800 euro	29	39	27
Pääste			
Alla 800 euro	81	56	94
Üle 800 euro	58	77	72
Kaitseliit			
Alla 800 euro	108	40	83
Üle 800 euro	76	60	89
Naabrivalve			
Alla 800 euro	355	174	269
Üle 800 euro	200	189	179

TABEL 2. Alla ja üle 800-eurose netopalgaga elanike huvi erinevate vabatahtlike rollide vastu.

Allikas: siseministeeriumi edastatud uuringu algandmed, autori koostatud

Alla 800-eurose netopalgaga elanike seas on ajas suurenenud huvi vabatahtlikuks päästjaks saamise vastu ning on vähenenud nii Kaitseliitu kui ka naabrivalvesse panustamise vastu. Üle 800-eurose netopalgaga elanike seas on ajas vähenenud huvi vabatahtliku pääste ja naabrivalve vastu ning suurenenud Kaitseliitu ja vabatahtlikuks päästjaks saamise vastu.

JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Eesti elanike turvatunne on siseturvalisuse avaliku arvamuse uuringute põhjal kõrge. Ukraina-Venemaa sõda on sundinud meid rohkem mõtlema oma turvalisuse peale ning sellele, mida iga elanik saaks teha, et riik, kogukond ja lähedased oleksid kaitstud.

Riigi institutsioonide jaoks on oluliseks faktoriks elanike usaldus nende tegevuse vastu. Usaldus politsei- ja piirivalveameti, päästeameti ja Kaitseliidu vastu on Eesti elanike seas kõrge ning vabatahtlike kaasamiseks oma valdkondades on kõik eeldused olemas.

Eesti elanike seas on huvi vabatahtliku tegevuse vastu kõrge ning siseministrieriumi arengukava eesmärgid vabatahtlike sihttasemetega saavutamiseks on reaalsed. Turvalisus algab eelkõige inimestest endast, heast eeskujust või tutvusringkonnast, kus ümbritsevad inimesed samuti on aktiivsed vabatahtlikus tegevuses.

Iga elaniku jaoks on võimalik leida just temale sobiv roll vabatahtlikus tegevuses. Riik võiks senisest jõulisemat kampaaniat teha huviliste leidmiseks, hoidmiseks ja koolitamiseks. Elanikkonnakaitse, tugev ja turvaline keskkond võiksid mängulisel moel olla alushariduse osa. Põhi-, kutse- ja keskhariduse astmes võiks siduda sisejulgeoleku teemad väljasõitude, praktiliste kogemuste ja eeskujudena

osaks õppekavades. Kõrghariduses võiks olla üheks õppeprogrammi osaks tegutsemine kriisiolukordades ja koostöö julgeolekuasutustega, mis annab elanikele parema pildi, kuidas need siseturvalisusega seotud organisatsioonid toimivad.

Vabatahtlike rohkem meediapildis ja kogukonnas näitamine annab huvilistele ülevaate argipäeva rutiinidest ja ka väljakutsetest, mida siseturvalisusega seotud vabatahtlik tegevus kaasa toob. Oluliseks osaks on ka elanike usaldus riigi vastu ning kuna riigi usaldus julgeolekuasutuste vastu on elanike seas kõrge, annab see tunnistust, et on olemas palju kasutamata potentsiaali.

Kokkuvõtvalt teen siseturvalisuse vabatahtliku tegevuse edendamiseks järgmised ettepanekud.

- ▶ Kajastada rohkem vabatahtlike edukusi ja nende tööruutiini erinevatel platvormidel ja massimeedias.
- ▶ Tutvustada elanikkonnakaitse ja sisejulgeolekualast vabatahtlikku tegevust juba alushariduses, millele järgneks täpsem ja sisulisem tutvustus ja praktika edasistes kooliastmetes.
- ▶ Uurida järjepidevalt sihtgruppide motivatsiooni ja koolitusvajadusi.
- ▶ Võimaldada vabatahtlikele karjäärimudelüsteem ehk võimalus saada töökoht kutselisena või pakkuda täiendavaid õppimisvõimalusi.

Ühiskonnas turvatunde tagamisel loeb iga elaniku panus, et subjektiivne turvalisus oleks nähtav ka objektiivselt. Elanikud, kes aktiivselt panustavad oma kogukonnas turvalisuse suurendamise ja teevad koostööd teiste osapooltega, sh julgeolekuasutustega, omavad suuremat kogemust ja oskust kriisiolukorras hakkama saada.

KASUTATUD ALLIKAD

- BACHMANN, T. ja MARUSTE, R., 2003. Psühholoogia alused. Tallinn: Kirjastus Ilo.
- BAKAR, D. M., SYAMSUNASIR, S. ja ADRIYANTO, A., 2021. Mediating effect of Indonesia's public trust on national security from the sense of safety, knowledge, and willingness to participate in state defence efforts. – *Security and Defence*, 36 (4), lk 69–88.
- BLIND, P. K., 2006. Building trust in government in the twenty-first Century: Review of Literature and Emerging Issues. 7th Global Forum on Reinventing Government.
- BLUMBERG, D., NARDONE, D. ja GIROMINI, L., 2020. The Motivation of Senior Volunteers in Law Enforcement. – *Journal of Behavioral and Social Sciences*, 7, lk 1–11.
- BUZAN, B., WAEVER, O. ja WILDE, J., 1998. *Security: A New Framework for Analysis*. London.
- CERNY, P. G., 2005. Terrorism and the new security dilemma. – *Naval War College Review*, 58 (1), lk 11–33.
- CROWCROFT, R. 2012. A War on 'Risk'? British Government and the National Security Strategy. – *The Political Quarterly*, 83, lk 172–176.
- EUROOPA KOMISJON, 2015. Eurobarometer 432: Europeans' attitudes towards security.
- GANOE, M., ROSLIDA, J. ja SIHOTANG, T. 2023. The Impact of Volunteerism on Community Resilience in Disaster Management. – *Jurnal Ilmu Pendidikan dan Humaniora*, 12 (3), lk 199–213.
- GARWOOD, K., 1960. Three Problems in the Psychology of Human Fear. – *SAGE: International Journal of Social Psychiatry*, 6 (1), lk 58–65.
- GLIŠOVIĆ, M. ja ŽUPAC, G. 2023. Modern forms of endangering internal security. – *International Journal of Economics and Law*, 13 (37), lk 55–74.
- GODSHALL, S. L., 2009. Engaging volunteers in your law enforcement agency: The volunteers in police service (VIPS) program. – *Sheriff*, 61, lk 48–50, 52.
- HARRIGAN, W. ja COMMONS, M., 2015. Replacing Maslow's Needs Hierarchy With an Account Based on Stage and Value. – *Behavioral Development Bulletin*, 20 (1), lk 24–31.
- HILL, R., TEMIN, J. ja PACHOLEK, L., 2007. Building Security Where there is No Security. – *Journal of Peacebuilding ja Development*, 3 (2), lk 38–52.
- HODGETT, D., HOPNER, V., CARR, S., BAR-TAL, D., LIU, J., SANER, R., YIU, L., HORGAN, J., SEARLE, R., MASSOLA, G., HAKIM, M., MARAI, L., KING, P. ja MOGHADDAM, F., 2022. Human Security Psychology: A Linking Construct for an Eclectic Discipline. – *SAGE: Review of General Psychology*, 0 (0): 1–17.
- HOPNER, V., HODGETTS, D., CARR, S., BALL, R., NELSON, N. ja CHAMBERLAIN, K., 2020. Introduction to the Special Section on the Psychology of Security. – *International Perspectives in Psychology: Research, Practice, Consultation*, 9 (1), lk 1–4.
- HUDDY, L., FELDMAN, S. ja WEBER, C., 2007. The Political Consequences of Perceived Threat and Felt Insecurity. – *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 614 (1), lk 131–153.
- KAITSEMINISTEERIUM, 2023. Avalik arvamus riigikaitsest 2023. – https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/avalik_arvamus_ja_riigikaitse_kevad_2023_0.pdf
- KIS, N., 2018. The Role and Impact of Trust on the Operation and Sustainability of the State. – *Public Finance Quarterly*, 63 (3), lk 289–302.
- KOUR, V., 2021. National Security of India in 21st Century: An Overview of Internal Security of India. – *International Journal of Multidisciplinary*, 6 (9), lk 124–131.
- LIU, H. ja ZHANG, B., 2015. An investigative research on the status of urban residents' psychological security. – *Journal of Public Affairs*, 15 (3), lk 311–315.
- LOGAN, T. K. ja WALKER, R. 2014. The Gender Safety Gap: Examining the Impact of Victimization History, Perceived Risk, and Personal Control. – *Journal of Interpersonal Violence*, 36 (1–2), lk 603–631.
- LOIK, R., 2020. Volunteers in Estonia's Security Sector Opportunities for Enhancing Societal Resilience. Policy Paper. International Centre for Defence and Security.
- LOW, S., 2017. Security at home: How private securitization practices increase state and capitalist Control. – *Anthropological Theory*, 17 (3), lk 365–381.
- MASLOW, A., 2007. *Motivatsioon ja isiksus*. Tallinn: Mantra.
- NICHOLS, G., GOEL, R., NICHOLS, T. ja JONES, W., 2014. Volunteers in British mountain rescue: Responding to increasing demand for rescues and a changed relationship with the state. – *Voluntary Sector Review*, 5 (2), lk 213–229.
- RIIGIKANTSELEI, 2024. Avaliku arvamus seireuuring. – <https://riigikantselei.ee/sites/default/files/documents/2024-04/Avaliku%20arvamus%20seireuuring%20%2821.%20-%2025.%20m%C3%A4rts%202024%29.pdf>

ROGOZIŃSKA, A., 2021. Theoretical aspects of modern security threats Definitions, typologies, evolution. – Scientific Journal of the Military University of Land Forces, 53 (1), lk 86–95.

SISEMINISTEERIUM, 2019. Siseturvalisuse arengukava 2020–2030. – <https://www.siseministeerium.ee/ministeerium-ja-kontaktid/kaasamine-osalemise/siseturvalisuse-arengukava-2020-2030>

STEBBINS, R. A., 1996. Volunteering: A serious leisure perspective. – Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly, 25, lk 211–224.

UHNÖ, S. ja LÖFSTRAND, C. 2018. Voluntary policing in Sweden: media reports of contemporary forms of police–citizen partnerships. – Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, 19 (2), lk 1–20.

UNITED NATIONS DEVELOPMENT PROGRAM, 1994. Human Development Report. New York: Oxford University Press.

VILEIKIENE, E. ja JANUŠAUSKIENE, D. 2016. Subjective security in a volatile geopolitical situation. – Journal on Baltic Security, 2 (2), lk 109–143.

YU, T., 2022. Sailing Away From the Pyramid: A Revised Visual Representation of Maslow's Theory Z. – SAGE: Journal of Humanistic Psychology, 0, lk 1–21.

Eesti majandus uue arengutsükli keskkonnas

RAIVO VARE
Vaatlaja

Viimaste aastate multikriisis on meie nüüdseks juba Jeesuse ikka jõudnud taastatud riigil läinud küll veel suhteliselt hästi, kuid senise üle 30-aastase edulooga harjunud riik ja ühiskond pole siiski rahul. Kuigi ollakse teadlikud ja mäletatakse ka eelnevaid kriise, kuid mäletatakse ka seda, et nendest väljatulek on olnud palju kiirem ja tunnetuslikult positiivsem ja optimistlikum. Mis siis nüüd teisiti on?

Ühtpidi oleme siin Eestis mõjutatud tavalistest majandusarengu tsükli reeglitest, aga teistpidi on meil ka oma puudusi. Selle lahkamist tuleb aga alustada suuremast pildist.

ARENG ON TSÜKLILINE

Selline on ta vähegi pikemas perspektiivis vaadates nii looduses kui inimühiskonnas.

Seda nii poliitikas ja majanduses kui ka ühiskonna mõtlemise ja inimkäitumise mingite mustrite vallas. Iga ajaloohuviline lugeja võib ise tuletada arvukaid näiteid maailma ajaloost. Riigid ja majandused tõusevad juhtpositsioonile ja pärast mõningast seal viibimist taanduvad, tehes ruumi uutele juhtriikidele ja -majandustele. Nii poliitikas kui majanduses on selle kohta välja arendatud ka mitmeid õpetusi, kasutades eelkõige inimajaloo viimast 250-aastast perioodi nende alusena.

Majanduse osas on heaks abiks juhtiv-ülikoolide professoritest majandusnobelisti Kenneth Rogoffi ja Maailmapanga peaökonomisti Carmen Reinharti just eelmise suure kriisi, nn masu ajal ilmunud laineid lõonud raamat kõneka pealkirjaga „This Time Is Different: Eight Centuries of Financial Folly“ ehk „Seekord on teisiti: kaheksa sajandit finantsilist rumalust“, kus nad tõestasid, et viimase kaheksa sajandi kõigis mastaapsetes finantsmajanduslikes kriisides on alati olnud sarnane muster, kuid samas üldine usk, et seekord on kõik teistmoodi.

Veelgi enam on tänapäeval tuntud Vene päritolu majandusteadlase Nikolai Kondratievi äri-tsükli mudel, kus ta

võrdles nende aastaringidega ja nende nelja etappi aastaaegade. Suurt rolli mängib majanduse tsüklilisuses Joseph Shumpeteri kirjeldatud innovatsioonifaktor ehk tehnoloogia areng, mis samuti toimub lainetena ja stimuleerib majanduse arengut. Kusjuures nende tsüklite pikkus on lühenemas umbes 70 aastalt 50-le.

Esimese tsükli vedavaks jõuks oli aurumasina kasutuselevõtt, mis tõi kaasa tõelise tööstusrevolutsiooni 1.0. Sellele lisandus 19. sajandil raudteede ja terase lai levik. Järgmine tööstusrevolutsiooni etapp sai tuge elektrifitseerimisest ja keemia- ja farmaatsiatööstuse kiirest arengust. 20. sajandil lisandusid sellele veel autod ja

***Kuni läheb
majanduslikult
hästi, kasvab Moskva
enesekindlus ja
agressiivsus ning soov
loobuda demonstratiivselt
nn läänelikest väärtustest
ja minna oma teed,
varem või hiljem
alustades järjekordset
ringi vallutussõdu.***

naftakeemia. Uue, järjekorras viienda tsükli käivitas info- ja kommunikatsioonitehnoloogiate plahvatuslik võidukäik, mille tunnistajaks me oleme olnud. Käesoleva, järjekorras kuuenda tsükli alustaladeks on kujunemas tervishoiu-, bio- ja nanotehnoloogiate, üha enam keskkonnatehnoloogiate, AI ja kvant-arvutuse kiire areng. Tööstuses vastab sellele paljuräägitud tööstusrevolutsiooni 4.0. etapp. Kusjuures uute tehnoloogiat-süklite ajaline kestus üha lüheneb, olles

praeguseks jõudnud kunagiselt 60-aastaselt kestuselt 25 aastani ning lüheneb üha edasi.

Paralleelselt majanduse tsüklilise arenguga toimib tsüklilisuse põhimõtte ka poliitikas. Ameerikast on näiteks pärit ka teooria selle riigi arengu ligi 80-aastastest tsüklitest, mis alates 19. sajandi seitsmekümnendatest aastatest on mõjutanud ja tulenevalt USA rolli juhtivaks muutumisest 20. sajandil juba ka vedanud analoogseid arenguid kogu maailmas. Nüüd aga on selline tsükkel, mida arvestatakse II maailmasõja järgse perioodina, otsa saamas.

VENEMAA POLIITIKA TSÜKLILISUS

Ka meie kurjavõitu idanaabri areng on poliitikas kulgenud teatud üha korduva mustri alusel: kuni läheb majanduslikult hästi, kasvab Moskva enesekindlus ja agressiivsus ning soov loobuda demonstratiivselt nn läänelikest väärtustest ja minna oma teed, varem või hiljem alustades järjekordset ringi vallutussõdu. See viib elu suurel ja iseenesest rikkal maal allamäge, tekivad raskused ja rahulolematust kõigis kihtides, tekib kadetus teiste hea elu suhtes ja see viib võimu vahetumiseni. Elu hakkab normaliseeruva talituse tulemusena paranema, tekib enesekindlus ja agressiivsus jne, sama rada pidi taas...

Kahjuks oleme praegu tunnistajaks jälle selle igihalja tsükli agressiivsele faasile. Piiriiriigina aga pole meile sellises olukorras tähtsamat teemat, kui meie iseseisvuse ja vabaduse säilitamine. Sellela pole muude eesmärkide saavutamine mõneti isegi võimalik. Igal juhul põhiseaduslik paleus eesti keele ja kultuuri säilimise mõttes kindlasti mitte. Eriti arvestades, et naabri juures kõlab üha enam arusaam, et nõukogude võim olevat teinud vea, säilitades rahvuslikkust ja usaldades juhtimisfunktsiooni liialt rahvuslikele kaadritele. Kes olevat esimesel võimalusel „keskuse“ reetnud ja võimsa nõukogude impeeriumi lagundamise korraldanud selle „vastiku lääne“ ässitusel ja kaasabil.

Seda viga ei tohtivat enam korrata. Mida see meile tähendab, peaks rahva mälus veel kõlama nii nõukogude okupatsiooni jõhkrate repressioonide, sh 1940. kui 1949. aasta massiküüditamise ning impeeriumi ümberrahvastamise poliitika elluviimise aegadest.

Karta on, et see arengutsükli faas Venemaal kestab veel mõnda aega ning me peame olema valmis veel vähemalt kümneni kestvateks väljakutseteks sellega seoses. Näiteks sisekaitseakadeemia autorite kollektiivi hiljutises raportis „Venemaa võimalike arengusuundade mõjust Eesti julgeolekule“ toodud neljast stsenaariumist esimene, baasstsenaarium ei näinud ette sisulist Venemaa kursimuutust, neljas vaatles Venemaa kujunemist autokraatlikuks suurvõimuks ja teine selle lagunemist nn neljanda smuta käigus. Kõik need kujutasid ohtu meile kui piiri-riigile. Ja vaid üks, autorite arvates kõige ebatõenäolisem stsenaarium, kus vahetub poliitiline eliit ja Venemaa demokratiseerub, oli meile soodne variant.

Selleks on aga Venemaal vaja 7D-revolutsiooni, milleks on demilitariseerimine, denukleariseerimine, detsentraliseerimine, demokratiseerimine, dekommuniseerimine, destaliniseerimine ja deputiniseerimine. Mõtelgem aga, kas see on ikka kellelegi Venemaal lähiajal jõukohane? Sest väljastpoolt saab seda 7D-revolutsiooni vaid piiratult toetada, kuid nagu näitab Venemaa ajalugu, mitte venelaste endi eest seda läbi viia. Kuid isegi kui see stsenaarium ka käivitub, võtab selle lõpuleviimine aega 2+ inimpõlve. Kusjuures ikka säilivad ka siis veel ohud. Mida õnneks aitab maandada nüüd alles tekkiv nn NATO järve ühine piisava strateegilise sügavusega ühtne sõjalis-strateegiline kaitseruumala. Me oleme seeläbi julgeolekupoliitiliselt koos meie heade ja ka majanduslikult oluliste juhtivpartnerite Põhjamaadega. Kel pealekauba on märkimisväärne kaitsetahe, tugevad ja tehniliselt kvaliteetsed relvajõud ja kaitsetööstus. Pealekauba on ka piirkondlikud

NATO kaitseplaanid ometi nüüd omandamas tõeliselt efektiivset kuju ja agressori heidutus muutub sisuliseks. See tugevdab loomulikult viisil meie piirkonna riikide majanduste omavahelist integratsiooni, mis niigi on üpris hea. Lõpuks aga on see meile veel ka sedapidi kasulik, et Põhjala majanduse hea *track record* ja väljapaistev võimekus laiendavad oma atraktiivsust tiheneva konkurentsi maailmas ka meile.

MAAILMAS TOIMUV POLIITILINE JA MAJANDUSLIK ÜMBERKORRALDUS

Tänapäeval ei kahtle vist enam keegi, et maailmas on aset leidmas senise poliitilise ja majandusliku korralduse muutus. Senine mõneti läänekeskne mudel asendub uuega. Nagu ikka, toimub selline asendumine läbi vastandumise. Areenile on ilmunud uus majanduslik-poliitiline suurvõim Hiina, kes on senise Deng Xiaopingi määratud maailmaga kohandamise ja sellest enda jaoks parima võtmise filosoofia asendanud Xi Jinpingi uue kursiga, kus Hiina mitte ei kohane enam maailmaga, vaid kohandab seda ise endale sobivaks. Kahtlaselt sarnane eelkirjeldatud Venemaa tsükliga, kas pole?

Selleks kasutab Peking jäälõhkujana Moskvat ja tolle ambitsiooni ja agressiivsust, sidudes samal ajal selle enda külge üha suurenevasse majanduslikku sõltuvusse. Lisaks loob Peking oma seni lääne domineeritud majanduslik-tehnoloogilisele platvormile paralleelset omaenda platvormi. See on aga uus olukord ka juhtivatele jõududele läänes.

Sellega seoses on mitmedki mõtlejad hakanud muretsema samuti tsükliilisuse reeglile alluva ajaloolise kordumudeli vältimise vajaduse pärast. Jutt on ajaloost Thukydidese lõksuna tuntud protsessist, kus tõusev väljakutsuja-riik püüab tõugata seni juhtpositsiooni hoidnud riiki, vastandudes talle nii majanduslikult, sõjaliselt kui välispoliitiliste vahenditega. Aga just sellist olukorda nähakse tänapäeval vastuolusid täis maailmas olevat USA kui senise dominant-riigi ja väljakutsuja-riigi

Hiina vahelises jätkuvalt pingestavas mõõduvõtmises.

See globaalne vastasseis ei saa mööduda ka meist siin Euroopa kirdenurgas, sest EL kui kolmas majandusvõimu keskus maailmas ei suuda hoida oma senist mõneti vastuolulist liini olla mõlema suurriigist majandusvõimu keskusega vaid pilvitult neutraalsetes ja vastastikku kasule rajatud ärilistes suhetes. Õigemini seda on juba praegu näha, et mitte ainult poliitilised, vaid ka ärilised kaalutlused kallutavad meid üha enam demokraatiamaade liidu poole, mis vastandunud tekkinud „kurjuse

Tänapäeval ei kahtle vist enam keegi, et maailmas on aset leidmas senise poliitilise ja majandusliku korralduse muutus. Senine, mõneti läänekeskne mudel asendub uuega.

teljele“ ja mõnes osas ka selle mõju all olevatele kolmandatele riikidele. Meie kui väike ELi piirriik saame olema paratamatult hõlmatud ELi poliitilistest valikutest tulenevast ka siis, kui jätame kõrvale julgeolekupoliitilised aspektid seoses idanaabriga ja selle tiheda koostööga väljakutsujast suurriigiga Kagu-Aasias.

Seejuures tuleb arvestada, et 80-aastane senine Bretton Woodsi asjade korraldus maailmas on murenemas. Samal ajal on alanud eelkirjeldatud tehnoloogia arengutsükli kiireid muutusi kaasa toov uus

laine. Kerkimas on uued majandusvõimu keskused. Kapitalism on transformatsioonis ja me ei usu enam, et turumajanduse areng tingib peaaegu automaatselt demokraatliku, tõenäoliselt isegi liberaalset vormis arengukõvera domineerimise. Selgus, et turumajanduse baasil võivad õilmitseda väga erinevad valitsemisvormid. Liberaalse demokraatia ja autokraatia vastasseis vaid kasvab. Ühesõnaga, vana hea aeg ei tule enam tagasi, sest me oleme sisenenud uude arengufaasi. Sellega seoses kasvab aga taas, eriti väikeriikide jaoks, kohanemisvajadus.

Kuid peame seejuures arvestama, et demokraatlike ehk vabade ja osaliselt vabade riikide osakaal maailma majanduses jätkab järjekindlalt langust. Kui külma sõja lõpus oli see ligi 80 protsenti, siis 2050. aastaks saab see olema prognooside järgi vaid 40 protsenti. Asemele astuvad aga mittedemokraatlikud või nn mittevabad maad, kelle tuumiku moodustavad lisaks juba siin nimetatutele veel suuremad ja majanduslikult mõjukamad arengumaad. See saab olema mitte ainult poliitiliseks, vaid ka majanduslikuks väljakutseks läänele tervikuna, Euroopale eraldi ja selle sees ka meile. Seda enam, et see kõik langeb veel kokku ka asjaoluga, et meie endi eelmine, taasvabanemisele järgnenud kiire majandusliku arengu etapp on läbi saamas ja meil on vaja ka eelnevalt kirjeldatud muutustega kaasnevale segadusele vaatamata uut hingamist oma majanduse arendamisel.

EESTI VALIKUD

Me ei saa eitada, et seekord on meie ikka veel jätkuva majanduskriisi taustaks ebasoodne asjaolude kokkulangemine. Nimelt meie nii ihaldatud Euroopaga konvergeerumine ja kogu maailma, eriti selle lääne segmenti tabanud multikriis. Eesti on ju jätkuvalt konvergenssi staadiumis, mille klassikaline probleem suures pildis on seotud asjaoluga, et hinnad ja kulud kipuvad enne kasvama ja alles seejärel ajaviitega kasvavad järele ka tulud.

Seepärast inflatsioon ei kipu ka nii kiiresti taltuma kui tavalise majandustsükli puhul. Kuigi ka selle praegune tase pole sugugi enneolematu ning jääb kaugele maha nii I kui II maailmasõjaga seotud, aga ka 1973. aasta Jom Kippuri sõjale järgnenud kadunud kümnendile iseloomulikule inflatsioonile.

Tuleb tunnistada, et multikriisi ehk tsüklilise majanduskriisi algusele järgnenud pandeemiaga seotud majanduslangus ning selle ületamiseks alanud pretsedenditu rahatrükk, millest võrsus omakorda valus inflatsioon, ning kõike negatiivset omakorda veel võimendanud Euroopas puhkenud sõda sattusid kokku konvergenti (ja sõja) mõjudega Eesti majanduse viiele peamisele sisendile. Sest nn madalalt rippuvate viljade ärakorjamise staadium majanduse arendamisel oli just läbi saanud, Vene toorme ja turu arvatust suurem osakaal andis sõjaga seotult oodatust valusama löögi nii mõneski Eesti senistes edukates majandusharudes, nagu näiteks puidu- ja metallitööstus. Odav energia on nüüd üle keskmise kalliks muutunud ning odav raha on samuti lõppenud. Pealekauba on otsa saamas ka suhteliselt odav ja kvalifitseeritud töäjõud, mis annab alust spekulatsioonile, et kuna kardetult suurt tööpuudust meil pole, siis nagu poleks ka kriisi tunnuseid piisavalt. Aga selle põhjuseks on hoopis tööjõupuudus ja see on majandusarengut pärssiv faktor igal juhul.

Lisaks on oma negatiivse panuse andnud ka n-õ sõjatsooni imago, mis on avaldanud mõju eelkõige välisinvesteeringutele, muidugi meie peamiste eksporditurgude madalseis ning lõpuks paraku ka heitlik ja mittestabiilne/mitteennustatav majanduspoliitika. Aga selguse puudumine ja usalduse nõrkus on olemuslikult demotiveeriva mõjuga nii investori kui reatarbija jaoks.

Selge on ka see, et majandustsükli loogika toob varem või hiljem kaasa põhimõttelise väljumise sellest. Kui kiiresti ja mis tulemustega, oleneb

lisaks objektiivsetele, sh globaalsetele asjaoludele väga palju ka poliitikatest. Sest nendest olenevad ju motivatsiooni tugevus ettevõtluses ja tarbimises, hariduse kvaliteet ja selle majanduse arengu vajadustele vastavus, taristu ja veel kord taristu olemasolu ja selle kvaliteet ja palju muud. Just järjepidev ja suhteliselt selge majanduspoliitiline areng poliitilisest konstellatsioonist hoolimata on olnud Eesti edukuse üks olulisem faktor ning ka heas mõttes müügiartikkel maailmas. Tean seda omast kogemusest hästi.

Kuna aga eelmise tsükli raames oleme oma senise arengupotentsiaali mõnes

Odav energia on nüüd üle keskmise kalliks muutunud ning odav raha on samuti lõppenud. Pealekauba on otsa saamas ka suhteliselt odav ja kvalifitseeritud töäjõud.

mõttes ammandanud, on minnalaskmise korral meid edaspidi varitsemas nii mõnedki ohud, millele on juhtinud tähelepanu ka teadlased. Took sellega seoses välja kolm võimalikku arenguteed. Esiteks nn klaaslae teke, mis kaasneb Euroopa üldise arengutempode languse ja teistest majandusvõimu keskustest mahajäämusega, mida illustreerib hästi Peeter Koppeli surematu ütlus, et Ameerika innoveerib, Hiina imiteerib ja Euroopa reguleerib (üle), millele lisandub meie endi küsitav poliitika. Tulemusena Eesti majanduskasv ja jõukuse tõus aeglustuvad, ääremaastumine

tugevneb, linnriigistumine kiireneb, riigi-reform ja haldusreform jäävad toppama, innovatsioon jääb regulatsioonidele alla, energiavarustatuses on probleemid ja investeerimisatraktiivsus on tagasihoidlikum võimalikust. Millele lisandub veel omakorda andekama ja noorema tööjõu lahkumine parematele jahimaadele.

Teiseks nn tõusulaine luhtalaskmine – senisest NYMBYst veelgi negativistlikum BANANA-suhtumine (*build absolutely nothing anywhere near anybody*) võtab maad, võidab igasugu near-, friend- ja onshoringute võimaluse äramunemine jne. Peaerinevuseks klaaslae stsenaariumist on aga see, et välistingimused on seejuures ometi soodsad.

Kolmas, positiivne oleks aga nn tõusulaine ärakasutamine, mis eeldab moderniseerumise esirinnas olemist, taristu arendamist, R&D võimendamist, hariduse tarka prioriteerimist, uut kvalifitseeritud migratsiooni poliitikat, investeerimiskeskonna erilisemat atraktiivsust nii Eesti kui terviku kui ka selle sisese ääremaade spetsiifikast tulenevalt (kuna südamaal ja peamistel tõmbekeskustel on majandusgeograafiline loomulik eelis), kommunikatsioonidega ja energeetilise varustatuse kvaliteetsust ja konkurentsivõimelist hinda jne.

Kõik see on oluline Eesti heaolu kindlustava konkurentsivõimekuse tagamiseks rahvusvahelises tööjaotuses. Mida selleks on vaja, saab lugeda 2018. aastal Riigikogu Arenguseire Keskuse jaoks koostatud TÜ majandusteadlaste raportist.

Riik, mida suunavad poliitikad ja poliitikud, peaks meie konkurentsivõime hoidmiseks ja kasvatamiseks tegema järgmist: jälgima muutuvat lähiriikide ärikeskkonda ja globaalse turu arenguid/trende/võimalikke ärisuundumusi, tagama maksimaalselt prognoositavalt ettevõtetust soodustavad meetmed, kvaliteetse infrastruktuuri (välisühendused, transportaristu, elektri- ja andmesidevõrk jms) ja regulatiivse raamistiku, võimalikult väikesed regulatiivsed tegevuskulud, keerulisemates sektorites ja suundades eksporti edendava rahvusvahelise koostöö arengule kaasaitamise, kapitali kättesaadavuse hõlbustamise kõikides riigi regioonides, kohalike ressursside jätkusuutliku väärindamise ja kättesaadavuse võimaldamise ja palju muud. See kõik aitab luua eeldused stabiilse, tööstuse sisendhinnasid konkurentsivõimelisena hoidva investeerimiskeskonna ja maksusüsteemi (keskkonnatasud, energiatasud, riiklikud toetused jms) toimeks Eesti majandusliku heaolu tagamiseks selles keerulises ja muutuvmas maailmas.

Põhijäreldus muutunud olukorrast tulenevalt aga on järgmine: selles muutuvmas uues maailmas tagasiteed *business as usual* juurde pole ning valmistuda tuleb kriisideks, olgu sõjalisteks, looduslikeks või tehnogeenseteks. Seda peab nüüdsetel turbulentsetel aegadel koostöös tagama majanduse targalt koordineeritud suunamine riigi poolt koos majandusagentide ja indiviidide järjekindla tegevusega igal tasandil.

Kas Eesti elektri- tootmisest saab üksnes dotatsioonil püsiv, lisandväärtust mittetootev majandusharu?

ANDRES NOODLA
*PhD, töötanud ligi
50 aastat tootmisettevõtete
juhtkondades, sellest üle poole
energeetika vallas*

Praegune Eesti energia-kliima- poliitika sarnaneb sooviga ehitada vana maja asemele uus, puhtam ja parem, kuid vana müügist saadud raha eest peetakse uue maja soovide pühitsemise pidu. Kui raha otsas, jääb uus maja unistuseks ja elamiseks tuleb rentida üürikorter.

Eesti elektri omatoodang jätkab langemist ja katab tarbimisest alla 60 protsendi. Ligikaudu pool juhitavana, põhiliselt põlevkivist, ja pool dotatsioonide toel taastuenergiaks nimetatud energia- allikatest, millest seni üle poole põhiliselt puidu põletamine dotatsioonide toel kaugküttes.

Suund on minna üle 85–90 protsendile tuule-päikeseelektrile ja ülejäänud

peaks tulema põhiliselt puidust. Mõlema tootmisel on elektri omahind turuhinnast kõrgem ja toodang pääseb turule ainult dotatsiooni toel, mida seni on tarbija hinnale lisamaksuna liidetud ligi 100 miljonit eurot aastas. Kavandatud on asendada elektriga (nimetades seda taastuenergiaks) fossiilkütuseid ka teistes valdkondades ja seetõttu peaks elektri tootmine-tarbimine oluliselt kasvama. Kokku võiks öelda, et Eestis on planeeritud muuta elektritootmine lisandväärtust mittetootevaks majandusharuks, mis tervikuna töötab tarbijahinnale lisatud maksude toel. Kui suureks need maksud kujunevad, on pea võimatu öelda.

TEGELIKEST ARVUDEST, MIS POLE ILUSAD

Eestis taastuenergiaks nimetatust moodustas 2022. aastal taastuenergia sildi all põletamine 92,5 protsenti, millest omakorda puidu põletamine 98 protsenti. Seejuures sisemisest energiatarbimisest moodustas põletamisvaba tuule-päikesehüdroenergia ainult 2,4 protsenti

(statistika andmik KE0240 „Energia tootmine-tarbimine“).

Energiamajanduse korralduse seaduse (EnKS) kohaselt moodustab aastaks 2030 taastuvenergia vähemalt 65 protsenti riigisisest energia lõpptarbimisest, elektrienergia lõpptarbimisest 100 protsenti ja soojuste lõpptarbimisest 63 protsenti ning transpordisektoris tarbitud energiast 14 protsenti. Omaette küsimus on, et seatud eesmärgid ei ole kehtivate seaduste ruumis realselt täidetavad (autori artikkel, Riigikogu Toimetised nr

Viimase 12 kuu Eesti keskmine elektri börsihind oli 93,52 EUR/ MWh, mis on võrreldes Soome 67,11ga 40 protsenti kõrgem.

47, lk 51–58 „Kui palju saab tuule-päikeseelekter asendada põlevkivielektrit?“

Eesmärkide kasvõi osaliseks saavutamiseks peaks tuule-päikeseelektri tootmisvõimsusi olema praegusest 10–12 korda rohkem ja ka siis katavad need elektritarbimise kuni 50 protsenti aasta tundidest.

Pea võimatu on hinnata, milliseks kujuneb tuule-päikeseelektri doteerimise vajadus. Väidetavalt maksab maa-meretuuleparkides toodetud 1 MWh elektrit 65–120 eurot. Seadusega ette nähtud maksimaalne toetus taastuvatest allikatest elektrile on täna 53,7 EUR/MWh kohta. Võimalik on kalkuleerida ühte arvutuse poolt: investering + käitamise kulud 1 MW võimsuse kohta aastas. Kuid arvutuse teine pool, millest sõltub dotatsiooni suurus ehk millise hinnaga saab turule müüa, sõltub hetke tunni

hindadest. Keskmiste hindadega ei ole siin midagi teha ja kliimaministeeriumi arvutused keskmiste kaudu väljendavad rohkem poliitilisi soove kui reaalsust.

Kõik piirkonna riigid arendavad tuuleparke ja keskmise tuule korral ületab toodang järjest enamatel tundidel hetke tarbimist. Lisaks on päikeseelekter ja ühtlasel võimsusel toodetav tuumaelekter. Kui ei suudeta luua turumehhanismi kogu tunnis toodetu müügiks-tarbimiseks, siis tuuleelektri turuhind paratamatult langeb ja hakkab pidurdama tootmisvõimsuste kasvu. Sellest, et osal tundidel, kus pole tuult ega päikest, on hinnad kõrged, pole tuuleparkide investeringu tasumisel suurt abi.

Tuuleelektri aasta müügitulu arutamisel on tegemist ebakorrapäraselt võnkuva, paljudest väga erinevatest vastandlikest parameetritest sõltuva juhuslikult võnkuvate tunnihindade summaga üle tuule tugevuse ja tundide, mida on pea võimatu vajaliku täpsusega arvutada. Seniste hindade analüüsiga pole ka suurt peale hakata, sest tuule-päikeseelektri osakaal oli varem väike ning Venemaa sõjast ja gaasi hinnast põhjustatud turuhindade mitmekordne tõus möödus.

Viimase 12 kuu Eesti keskmine elektri börsihind oli 93,52 EUR/MWh, mis on võrreldes Soome 67,11ga 40 protsenti kõrgem. Erandina olid selle aasta I kvartalis Soome ja Eesti elektri börsihinnad võrdsed 97,52 EUR/MWh, ülejäänud kuudel oli Soome hind ligi kaks korda madalam. Kõrge hinna põhjuseks I kvartalis oli tõenäoliselt viimaste aastate külmimast talvest tingitud elektritarbimise oluline kasv. Suve lõpuks on oodata Soome-Eesti vahelise 700 MW võimsusega (üle poole Eesti tavatarbimise võimsusest) Estlink2 kaabelühenduse taastumist, mis võimaldab odavama Põhjamaade elektri täiendavat pääsu Balti turule. Raske on ennustada, kuidas liiguvad elektri börsihinnad järgmisel aastal, kui Eesti liitub Euroopa ühise sagedusalaga ning hindu mõjutavad ka Poola-Leedu ühendused.

Turu suurenedes keskmised hinnad üldiselt langevad. **Kindlasti ei tohiks võtta tulevate aastate hinnaproгноosi ja dotatsioonide arvutamisel aluseks Eesti viimaste aastate börsihindu.**

Tänavu aprillis oli Eestis viimase aasta madalaim keskmine kuuhind 54,51 EUR/MWh, mis oli siiski 32 protsenti kõrgem kui Soomes. Seejuures omatoodang oli ainult 54 protsenti. Viimastel kuudel ilmneb tendents, et Eesti börsihind on ka veidi kõrgem kui Lätis ja Leedus, mis tõenäoliselt põhjustatud veeldatud maagaasi (NLG) hindade langusest maailmaturul, kuid ka Läti kevadisest hüdroenergiast. Tõenäoline on NLG hinna mõningane languse jätkumine. Kui järgmine talv tuleb keskmine, siis aasta pärast on ehk võimalik hinnata, milliseks kujuneb kuu keskmise börsihinna kõikumine, mida võiks võtta aluseks pikaajalistes prognoosides. Kui lisandub Balti riikide ühendusi Poola ja Põhjamaadega, hakkavad Eesti elektri börsihinnad alanema Soome hindade suunas. See tähendab Eesti omatoodangu dotatsioonide kasvu.

Eesti elektritootmise tulevik on poliitilise otsusena (loosungitena?) rajatud uutele maa- ja meretuuleparkidele, mille omahind on oluliselt kõrgem suure elektrituru hinnast, mida Eesti elektritootmine oma väiksuse tõttu (alla kahe protsendi) mõjutada ei saa. Lisaks on seadusandja seadnud eesmärgiks lõpetada põlevkivielektri tootmine aastaks 2030.

Eesti omatoodangu tegelikku turule pääsu ei saa hinnata keskmiste kaudu, vaid olulist mõju avaldab, milline on juhitavate võimsuste (koos hüdro-tuumaelektriga) ja tuule-päikeseelektri suhe. Kõik riigid arendavad tuule-päikeseparke ning kasvab tundide arv, kus tuule-päikeseelektri toodang katab tarbimise ja nendel tundide hinnad langevad.

Siin peitub suurim oht Eesti elektrimajandusele, mis valdavalt on kavandatud tuule-päikeseelektrile.

Ümbritsevatel riikidel on suhteliselt rohkem juhitavaid võimsusi koos tuuma- ja hüdroelektriga, millega Eesti juhitav põlevkivielekter pole kõrgete maksude tõttu konkurentsivõimeline. Lahenduseks oleks lisaks tuuleparkide arendamisele uute juhitavate võimsuste (põlevkivi, gaas) ja tuumaelektrijaama rajamine, kuid see nõuab olulisi muudatusi Eesti ja Euroopa Liidu tururegulatsioonis ja maksupoliitikas, mis võimaldaks taastada energiaturgudel turumajanduse ning võimaldaks kogu toodetud elektri müüki-tarbimist.

Eleringi analüüsi järgi on varustuskindluse tagamiseks, kui importi pole, maagaasi elektrijaamad, mis kahtlemata õige ja vajalik. Kuid mida uued tootmisvõimsused tähendavad elektri omatoodangu hinnale, kui need suure osa ajast seisavad reservis? Naaberriikide gaasi-elektrijaamade omahind on madalam, kuna investeeringud on tehtud varem (kui ehitushinnad odavamad) ja osa investeeringu kuludest juba tasutud. Elering vastutab varustuskindluse, kuid mitte omatoodangu turule pääsu eest, mis sõltub poliitilistest otsustest ja maksupoliitikast.

Tarbija elektri hinnale lisatava, taastuvenergia tasuks nimetatud maksukoormise näol on tegemist omapärase maksuga, mille suurus ei ole määratud seadusega.

See kujuneb välja põhimõttel, kui palju on aastaks toetusi vähempakkumiste lepingutega välja jagatud ja süsteemi haldamiseks kulusid tehtud. Kui suureks osutuvad aasta kulud kokku, nii suur on koormis-maks. Kuidas see vastab põhiseaduse nõudele, et makse-koormisi saab kehtestada ainult seadusega? Kas see, et kõigile elektritarbijatele (sisuliselt kõigile füüsilistele ja juriidilistele isikutele) kehtestatud koormist nimetatakse taastuvenergia tasuks, suunates selle haldamise väljaspool riigieelarvet riigiettevõttele, muudab koormise olemust nii, et see ei pea vastavama põhiseadusele?

Poliitilise otsusena on Eestis kavandatud sisuliselt loobuda

elektritootmisest kui lisandväärtust tootvast majandusharust, planeerides suurema osa elektri omatoodangust tarbija elektri hinnale lisatava maksu toele.

Tekib olukord, kus vajaliku elektri import tervikuna on odavam kui omatoodang. Mida see tähendab energiapuuduse ja majanduse konkurentsivõime seisukohalt? Kummaline on kuulata vastutavate poliitikute ja ametnike juttu, kuidas üleminekul doteeritava

Tarbija elektri hinnale lisatava taastuvenenergia tasuks nimetatud maksukoormise näol on tegemist omapärase maksuga, mille suurus ei ole määratud seadusega.

elektritootmisele, tootes seda järjest rohkem, elektri hind alaneb ning tulevad uued suured elektrit tarbivad tööstused ning majandus kasvab. Suurel turul elektri hinna alanemine toob Eestis kaasa doteerimise ja hinna kasvu koos majanduse konkurentsivõime langusega. Miks peaks elektrimahukas tootmine investeerima Eestisse, kus elekter on planeeritud alaliselt kallimaks kui naaberriikides?

Praegu sõlmitavad nn tuuleparkide toodangu toetamise vähempakkumise lepingud seavad elektritarbijatele sisuliselt pikaajalise 12–20-aastase koormise. Millise täpselt, pole teada, sest see sõltub suure turu hetke elektri hinnast. Kui see langeb, siis tarbija elektri hinnale lisatav maksukoormus kasvab.

TULEKS LOOBUDA PRAEGUSEST NN

TAASTUVENERGIA VÄHEMPAKKUMISE SÜSTEEMIST

See paneb pikaajaliste lepingutega tarbijatele täpsemalt määratlemata maksukoormise 12–20 aastaks, takistades uute vajalike seaduse- ja maksumuudatuste tegemist ning takistab ka uute juhitavate ja tuumaelektri võimsuste arengut.

Tuleks hinnata, kas selliste koormiste seadmine on kooskõlas põhiseadusega, mille kohaselt makse ja koormisi saab kehtestada ainult seadusega, järgides võrdse kohtlemise põhimõtteid.

Selliste lepingute sõlmimine on ohtlik ja majanduslikult kahjulik. Seadust saab muuta, kuid riigi nimel sõlmitud eraõiguslike lepingute muutmine on raske, kui mitte võimatu. Tekib ka küsimus lepingu tingimuste (kui koormise seadmise tingimuste) avalikustamises. Kui sõlmitud lepingud pole lõpuni avalikud, siis ministeerium-(valitsus?)-riigiettevõtte sõlmivad eraõigusliku isikuga pikkadeks aastateks tarbijale kohustusliku maksukoormise, mille täpne suurus on määramata ja tingimused avalikkusele lõpuni teadmata. Kogu vähempakkumiste süsteem sisaldab ka potentsiaalset korruptsiooniohtu, kus erainvestoril on ülekaalukas huvi saada endale soodne pikaajaline leping, mis tagatud ette elektritarbija maksustamisega ning lepingu tingimused ja hinna määravad ametnikud-poliitikud.

Majanduslikult on otseselt kahjulik sõlmida tuuleelektri toetusi kogutoodangu tootmismahtude peale piiratud turumahu tingimustes, mis oluliselt piirab uute vajalike juhitavate tootmisvõimsuste, gaasi(põlevkivi?)- ja tuumaelektrijaamade investeeringuid ning turule pääsu. Tootmismahtudele rajatud lepinguid saaks sõlmida ainult siis, kui on tagatud kogu toodetu müük-tarbimine, nii et turult ei suruta välja dotatsioonivaba tootmist.

Kui ka energia- ja elektriturgu reguleerivaid seadusi lähiaastatel muudetakse, ei saa see muuta sõlmitud pikaajaseid lepinguid. **On tekkinud oht, kus Eesti**

elektritootmine muudetakse pikaks ajaks dotatsioonide toel töötavaks, lisandväärtust mittetootvaks ja mittearenevaks majandusharuks, kus elektri importimine on odavam kui omatoodang. Kuna nn taastuenergia tasu liidetakse ka imporditud elektrile, siis sisuliselt hakkavad Eesti elektritarbijad doteerima elektrit eksportivate teiste riikide juhitavate tootmisvõimsuste investeringuid, pidurdades samal ajal Eesti enda juhitavate võimsuste (ka pidevalt töötava tuumaelektri) arendamist.

NII MAA- KUI MERETUULEPARKIDE JA PÄIKESEPARKIDE TOETUSSKEEM ON VAJALIK

Kuid see peab lähtuma elektriturul saastetasudena (toetusfondi) laekuvast raha hulgast ja olema kehtestatud seadusega. Toetuse suurus tunnis kõiguks, muutudes maksimaalsest nullini sõltuvalt elektribörsi hinna kõikumisest. Selline seadusega kehtestatud toetusskeem loob tagatise investeeringutele, säilitades samas tootja huvi keskmisest efektiivsemaks tootmiseks. Kui selgub, et elektri tootmiseks kasutatud fossiilkütuste saastetasust enam ei piisa, saab tulevikus olenevalt turu arengust kehtestada lisatasu elektri hinnale. Praegu selleks sisuline vajadus puudub.

Toetusfondist tuleks finantseerida tuuleparkide liitumiseks vajalike elektrivõrkude väljaehitamist pargi juures oleva liitumispunkti. See välis-taks põhivõrgu kaugusest sõltuvate kulude erineva mõju elektri tootmishinnale. Tuulepargi rajaja deponeeriks liitumispunkti ehitatava võrgu (osa) ehitusmaksumusest, mille saab tagasi proportsionaalselt võrku lülitatud tootmisvõimsustega. Selline skeem eeldab, et vastav riigiamet koos Eleringi ja huvitatud ettevõtjatega selgitavad välja sobivad tuuleparkide liitumispunktid, lahendades vajalikud planeeringud ja load. **Nii tekib riigil vastutus elektri varustuskindluse tagamisel, mis tuuleparkide korral on**

lahutamatu seotud planeerimise ja keskkonnamõjude hindamisega.

Majanduslikult on rohkem kui kaheldav vähempakkumiste korraldamine tulevaste, 10–20 aasta turuhindade vastu, nagu see toimub praegu.

Kahtlemata tuleb toota ja tarbida võimalikult palju põletamisvaba tuule-, tuuma- ja päikeseelekt-rit, mida meid ümbritsevatest tasuta energiaallikatest toodavad investeeringud.

Kuid selle juures on kaks põhiküsimust.

1. Kui palju on ühiskond suuteline tegema igal aastal investeeringuid saastevaba elektri tootmise-tarbimise arendamiseks ja mille arvelt kompen-seeritakse omahinnalt kallima põle-tamisvaba elektri pääs suurele turule, nii et elektritootmine säiliks kui lisandväärtust tootev majandusharu.

2. Kuidas luua majandusmehhanism kogu toodetava elektri müügiks-tarbimiseks, kui tuule-päikeseelektri ja ka tuumaelektri tootmisvõimsused ületavad kordades tipptarbimist.

Kui seda ei suudeta, siis praeguse elektribörsi hinnakujunduse juures viib uute tootmisvõimsuste lisandumine paratamatult ületootmise kasvule ja osal tundidel hinna alanemisele. Pidurdub investeeringute kasv, kuna järjest suurenevad püsikulud jaotuvad samale müügi-mahule. **Elementaarne majandustõde: tootmisvõimsusi saab juurde tekitada ainult siis, kui ostetava kauba kogus kasvab või suudad toota turul odavamalt kui teised.**

KUIDAS SAADA PÕLETAMISVABA ELEKTRI TOOTMISE KASVUKS VAJALIKE INVESTEERINGUTE KATET?

Kuni sajandi alguseni suunas elektrituru arengut fossiilkütustel põhinev madalam elektri hind ja tootmiskahtu juhiti tarbimiskahtu kaudu. Elektrist kui võrgust tarbitavast kaubast pole võimalik määrata tootmisega kaasnevat saastet ja

vabaturg ei saa iseenesest liikuda väiksema saaste suunas. Soovides väiksemat saastet, tuleb see hinnakomponent läbi saaste maksustamise lisada põletamiselektri hinnale. Fossiilkütustest toodetav elekter on looduse poolt antud tasuta ressursi (kontsentreeritud energiaallikas, juhitavus ja varustuskindlus) ning varasemalt tasutud tootmise-kaevandamise investeeringute müügitulu arvel odavam kui suuri investee- ringuid nõudev põletamisvaba elekter.

Majandusloogika kohaselt peaks põletamisele rakendatav saastetasu tasakaalustama hinnavahe nii, et põletamisvaba elekter pääseks turule.

Sama põhimõtte kehtib kõigi saastega seotud kaubaturgude puhul.

Rakendatav saastekvootide tasu on olemuslikult saastetasu, mille arvel tasakaalustada põletamisel põhineva (odavama, kuid saastavama) ja põletamisvaba elektri turuhinnad. Tasakaalu hulka kuulub ka elektri suurema tootmise-tarbimisega seotud võrkude arendamise kulu.

Praegu võetakse saastekvootide müügisüsteemiga elektriturult välja saastevaba tootmise investeeringute raha ehk kulutatakse ära looduse poolt tasuta antud kontsentreeritud energia ja varustuskindluse kui investeeringu müügitulu.

Aastas on seda 200–300 miljonit. Tegelikult on piisavalt raha põletamisvaba tootmise ja elektrivõrkude arendamise investeeringute toetuseks, nii et toodetu pääseks turule ilma tarbija elektri hinnale lisatava taastuvenergia tasuta ja säiliks majanduse konkurentsivõime naaberriikidega. Alandades põlevkivi(gaasi)elektri saastetasu, kasvab toodangu maht ja saastetasuna laekuvad summad ei vähene. Nii on võimalik suuremas mahus tööle rakendada ka varustuskindluse tagamiseks vajalikud uued juhitavad võimsused, mis muidu valdavalt seisaksid.

Kas kasutada looduse poolt fossiilkütustesse salvestatud tasuta väärtuse (kontsentreeritud juhitav energia)

saastekvootide tasuna välja võetavat müügitulu omahinnalt kallima põletamisvaba tuule-päikese-tuumaelektri investeeringute toetuseks või kulutada see ära valimislubaduste täitmiseks, näitamaks, kuidas poliitikutud „juhivad“ majandust rohepöörde vaimus. Siin on nii Eesti kui kogu Euroopa edasise kliimapolitiika võti.

Elektri tootmiseks sobivate biomasskütuste hinnad peavad olema kütuseturul konkurentsivõimelised. Selle suunamine peaks toimuma nende tootmisega kaasneva saaste maksustamise arvel, põhimõttel, et tootja saab saastetasu tagasi, kui müüb kütuse vabaturul energia tootjale. Pole vahet, kas kütusest toodetakse elektrit või soojust.

Töötlemata biomassi jäägid on keskkonnale kahjulikud nende lagunemisel tekkiva saaste, eriti tekkiva metaani tõttu, mille mõju kliima soojenemisele on oluliselt suurem kui CO₂-l. Põllumajanduse ja inimtoidu jääkide ning nendest põlevkütuse tootmise protsess nõuab üldjuhul rohkem energiat kui põlevkütusest tagasi saame. Tegemist on keskkonnakahju vähendamise ja taaskasutuse probleemistikuga, mitte energiatootmise kasvuga, mille arvel väheneks fossiilkütuste tarbimine. Energiakulu kokku ju kasvab.

Eestis energia (põhiliselt soojuse) tootmiseks saadav biomasskütuste tegelik kogus taandub teistest puidu kasutusvaldkondadest üle jääva puidukütuste kogusele, mis paratamatult väheneb. Jääkide töötlemata kujul keskkonda paiskamine tuleks maksustada määral, mille abil tagatakse puidukütustele konkurentsivõimeline hind kütuseturul.

Tuleks kiiresti lõpetada majanduslikult kahjulik süsteem, kus elektri hinnale lisatud maksu arvel doteeritakse osa kütuste kõrget omahinda. Lisaks elektriturule on põhjalikult segi löödud nii soojuse- kui kütuse- turgude toimimine. Seejuures biomasskütuste doteerimine on suunatud

suurte linnade kaugkütteettevõtjatele. Kinni maksavad selle läbi elektri hinna kõik kodutarbijad ja ettevõtlus. Tegemist on suure sotsiaalse ebavõrdsusega maa- piirkondade elanike-tootjate suhtes, kus ka väikesed soojatootjad peavad kütuseid ostma suurte linnade kaugküttedotatsioonide toel kõrgeks aetud puidukütuste hindadega, doteerides samas läbi elektrimaksude suurte linnade kaugkütet.

Tuleks unustada reaalsusele mittevastav loosung „elektri-soojuse tõhus koostootmine kaugküttes“ ja lõpetada selle loosungi all toetuste maksmine majanduslikult ebatõhusale tootmisele. Kas elektrit ja soojust on majanduslikult tõhus koos toota või mitte, sõltub konkreetselt kohast, tarbimisest ning kasutatava kütuse ja elektri turuhinnast. **Tegemist on kulutõhususe, mitte energiatõhususe probleemiga.**

Kui doteeritav tuule-päikeseelektri tunnitoodang ületab tarbimist, on majanduslikult kahjulik maksta samal ajal dotatsioone põletamisel toodetavale elektrile. Põletamisel põhinev juhitav elektritootmine peab ka kaugküttes hakkama tööle ebakorrapäraselt võnkuval režiimil ja olema konkurentsivõimeline elektriturul. Elektri müük turule ja soojuse tarbimine ei lange kokku. Praegune süsteem, kus kaugküttes elektri tootmisele on loodud turueelis, on tervikuna majanduslikult kahjulik, takistades ka põletamisvaba elektri tootmise-tarbimise arengut.

Hinnanguliselt on saastekvootide tasuna ja põletamise doteerimiseks kulunud taastuenergia tasuna elektriturult välja võetud üle kahe miljardi investeeringute raha.

Tulemusena pole Eestis toodetav elekter tervikuna turul konkurentsivõimeline, kuna pole tehtud piisavalt uusi investeeringuid. Elektritootmine kui majandusharu areneb suunas, kus ei tooda lisandväärtust, püüdes elektri tarbimise maksustamise arvel.

Tegelikult loodaks lisandväärtust, kui saastekvootide maksu osa ning

taastuenergia ja elektri-soojuse koostootmise loosungite all elektriturult välja võetud lisandväärtus suunata põletamisvaba elektri tootmise-tarbimise arendamise investeeringuteks.

Iga aasta, mis selle otsusega hilinetakse, muudab Eesti elektritootmise mahajäämuse suuremaks. Praegu kulutatakse see investeeringute raha ära erinevate poliitiliste lubaduste katteks ning koos põlevkivielektri osakaalu langusega need laekumised vähenevad. Selline poliitika pole jätkusuutlik.

Lihtsaim ja odavam viis elektri ületoodangu tarbimiseks on soojuse tootmine kaugküttes või hoonetes. See eeldab poliitilist otsust kaugküteturu avamiseks.

KUIDAS LUUA MAJANDUSMEHHA-NISM ELEKTRI MÜÜGIKS JA TARBIMISEKS, KUI TUULE-, PÄIKESE- JA TUUMAELEKTRI TOOTMISVÕIMSUSED KASVAVAD KORDADES?

Lahenduseks on majandusmehhanism ja turu-hinnaregulatsioon, mis võimaldab igal ajahetkel tarbida (müüa) kõigi tootmisvõimsuste toodetav kogu elekter. Ehk luua turumehhanism ebakorrapäraselt kõikuva võimsusega mittepidevaks elektri tarbimiseks. **Sisuliselt tähendab see kahe erinevate omadustega ja erineva hinnaga elektri kui kauba müüki ja tarbimist.** Ühe omadus on varustuskindlus, kus tarbimist juhib tarbijast ostja. Teisel puudub varustuskindlus, kus füüsilist tarbimist juhib võrguettevõtja sõltuvalt võrku toodetava elektri kogusest.

Sellise börsihinna kujundamine on puhtalt matemaatiline probleem, mis eeldab kaheastmelist pakkumiste süsteemi.

Kaob nullhinnaga elekter, mis on majanduslikult kahjulik nii tootjale kui tarbijale, ja väheneb hinna kõikumine. Lihtsaim ja odavaim viis elektri ületoodangu tarbimiseks on soojuse tootmine kaugküttes või hoonetes. See eeldab poliitilist otsust kaugkütteturu avamiseks. Salvistus on varustuskindluseteta elektri tarbimise viis, mis veelgi stabiliseerib turgu, kuid on vaja lahendada probleem, et salvestatava ja uuesti võrku antava elektri eest ei maksta kaks korda võrgutasu.

Lihtsaim ja odavaim viis elektri ületoodangu tarbimiseks on soojuse tootmine kaugküttes või hoonetes. See eeldab poliitilist otsust kaugkütteturu avamiseks.

Võrku antava elektri keskmine börsihind oli 2020. aastani tunduvalt madalam kui soojavõrku müüdava soojuse hind (erandiks Narva). Vaadates Soome elektri hindu, on oodata selle olukorra taastumist. Soojatootmiseks kasutatava mittejuhitava elektri hind tuleks veelgi madalam, tasakaalustades kõikuval koormusel soojuse tootmise hinna tõusu.

Praegune maksupoliitika, kus elektri maksustamise arvel toetatakse suurte linnade kaugkütet, samas on soojuse tootmine (saaste) maksuvaba, on otseselt kahjulik. Läbi monopoolse kaugküttepiirkonna on sisuliselt keelatud teistel isikutel elektrist soojuse tootmine ja soojuspumpade kasutamine, mis võimendaks elektri mitmekordselt ümbritseva keskkonna hajusenergia arvel soojusenergiaks.

Avatud turuga kasvaks elektri müügi ja tarbimise maht proportsionaalselt tootmisvõimsuste kasvuga. Luuakse majanduskeskkond uute tootmisvõimsuste ja tehnoloogiliste lahenduste lisandumiseks ning elektri-võrguteenuse püsikulude jaotumiseks suuremale müügi-mahule. Suurte linnade kaugküttes toob see kaasa mõningase soojuse hinna tõusu, kuna katlamajad peavad töötama kõikumiskooormusel ja ostma kütust kütuseturu hindadega, nii nagu seda teevad praegu väiksemad kaugkütte ettevõtjad.

Kui suudetakse (tahetakse?) muuta energiaturgude regulatsiooni ja maksupoliitikat nii, et turumajanduslikult on tagatud fossiilsetest maa-varadest ja põletamisvabalt toodetud elektri hindade tasakaal koos kogu toodangu müügi-tarbimisega, pole vajadust diletantlikult arutleda, kes, kuhu ja kui palju tuuleparke rajab. Ettevõtjad koos teaduse ja tehnoloogiate arenguga saavad ise sellega hakkama. Kui maismaatuuleparkide võimalus on ammendatud, liigutakse edasi kallimate meretuuleparkide suunas. Mis on võimalik ka paralleelselt, kehtestades seadusega erinevad toetuse maksmise perioodid. Kuid enne peaks olema tururegulatsioon, mis tagab konkurentsivõimelise hinna ja kogu toodetud elektri tarbimise.

Ainus, mida ettevõtjad-investorid vajavad, on energiaturgude stabiilne turumajanduslik reguleerimine seadustega, mis tagaks investeerivate tasuvuse 20-30 aastaks. Milliseks kujunevad viie, kümne või 20 aasta pärast turuhinnad ja milliseid tehnoloogiaid kasutatakse maal või merel, näitab aeg.

Energia tootmise ja kasutamise probleemidest on autorilt seni ilmunud artiklid Riigikogu Toimetistes nr 47 ja 48.

<https://rito.riigikogu.ee/eelmised-numbrid/nr-47/lk-51-58>

<https://rito.riigikogu.ee/nr-48/lk-199-210>

Statistikaameti andmekool: kes tahab teenida naiste palka?

KADRI ROOTALU
Statistikaameti andmeteadur

MARRE KARU
Statistikaameti
eksperimentaalstatistika
tiimijuht

EVELI VOOLENS
Statistikaameti
sotsiaalstatistika tiimijuht

Võrdse palga päev tähistab hetke, mil keskmine töötav Eesti naine teenib välja sama palga, mille keskmine Eesti mees teenis eelmise aasta 31. detsembriks. Seekord langes see hetk 5. märtsile ehk Eesti naistel kulus meeste aastapalga teenimiseks enam kui kaks kuud kauem.

Statistikaameti andmeteadur Kadri Rootalu, sotsiaalstatistika tiimijuht Eveli Voolens ja eksperimentaalstatistika tiimijuht Marre Karu uurisid lähemalt, mida teab statistikaamet meeste ja naiste palkade kohta ning kuidas arvutatakse seda kurikuulsat palgalõhe näitajat.

Iga õppeaasta sügisel on statistikaameti esindajad käinud külas Tartu Ülikooli statistika eriala esmakursuslaste loengus. Oleme teinud sissejuhatuse statistika tegemisse ning rääkinud statistikaameti toimimisest üldiselt. Samuti oleme näidanud Eesti üldist statistikat matemaatikute, aktuaaride (kindlustusmatemaatikute) ja statistikute palkade kohta palgarakendusest. Loengu lõpus on tudengitelt küsitud ka selle kohta, mis neile räägitust meelde jäi. Üks neiu kirjutas ainult ühe lause: „Ei taha teenida naisstatistiku palka.“

Milles siis küsimus? 2023. aasta neljandas kvartalis oli matemaatikute, aktuaaride ja statistikute ametirühma täisajale taandatud keskmine brutopalk 3116 eurot. Seda ametit pidavad mehed teenisid keskmiselt 3568 ja naised 2795 eurot. See tähendab, et mehed teenivad kuus keskmiselt 773 eurot rohkem kui naised. Aasta peale teeb see 9276 eurot suurema brutopalka meeste kasuks, netos teenisid naisstatistikud aastaga meestest

	Kokku	Mehed	Naised
Töötajate nimekirjas olnud ja töötasu saanud töötajate arv oktoobris	10	5	5
Töötatud tundide arv oktoobris (tuhandetes tundides täpsusega 0,01)	1,73	0,88	0,85
Tasu tegelikult töötatud aja eest oktoobris, eurodes	17 000	9000	8000

TABEL 1. Täidetud palgalõhe aruanne kümne töötajaga näidisettevõtte kohta.

üle 7100 euro vähem. Hea näide: esmakursuslase vaatest tähendab selline summa näiteks Tartu Ülikooli ühiselamukoha nelja aasta üüri (bakalaureuseõpingud statistika erialal kestavad seejuures kolm aastat).

MIS SEE PALGALÕHE SIIS ON?

Siin võib esitada mitmeid vastuväiteid, kuidas statistikud ei pruugi olla kõige parem näide ja äkki mehed teevad lihtsalt palju rohkem tööd kui naised. Seetõttu tasub vaadata palgalõhet Eestis üldiselt. Selle näitaja arvutamisel võetakse aluseks meeste ja naiste keskmised brutotunnipal-

brutotunnipalgast naistöötajate keskmine brutotunnipalk. Saadud summa jagatakse meestöötajate keskmise brutotunnipalgaga. See suurus ongi palgalõhe mõõdetuna protsendina. Palgalõhe suurusega 17,7 protsenti tähendab seega, et naised teenivad meestega võrreldes tunnis keskmiselt 17,7 protsenti vähem.

KUIDAS ANDMEID KOGUTAKSE?

Palgalõhe arvutamiseks kogub statistikaamet andmeid kahel viisil. Enamasti (näiteks aastatel 2023–2025) kogutakse andmeid oktoobri kohta eraldi küsimustikuga. Tegu on valimiuuringuga, kuhu võivad sattuda kõik majanduslikult aktiivsed ettevõtted, organisatsioonid ja asutused, kus on vähemalt üks töötaja. Küsimustikus on vaid kolm küsimust, mis esitatakse eraldi meeste ja naiste kohta. Esmalt küsitakse oktoobri arvestuses töötajate koguarvu soo järgi. Küsimustik on vastaja jaoks eeltäidetud juhul, kui ettevõttel on esitatud palgaaruanne (küsimustik „Palk ja tööjõud“). Kui see on esitamata, eeltäidetakse töötamise registri andmetest kõikide töötajate koguarv. Seejärel küsitakse meeste ja naiste töötatud tundide arvu ning tasu töötatud aja eest.

Näiteks ettevõttes X oli oktoobris kümme töötajat: viis meest ja viis naist. Oletame, et meeste kogutöötundide arv oktoobris oli 880, naiste kogutöötundide arv 850 (näiteks juhul, kui mõni töötajatest töötab osakoormusega). Töötatud aja eest maksti oktoobris meestele kokku

**Palgalõhe suurusega
17,7 protsenti tähendab
seega, et naised teenivad
meestega võrreldes
tunnis keskmiselt
17,7 protsenti vähem.**

gad. 2022. aastal oli Eestis palgalõhe 17,7 protsenti (Sooline palgalõhe).

Palgalõhe teadasaamiseks arvutatakse välja, kui palju teenivad keskmiselt tunnis Eestis töötavad mehed ja naised, sealjuures vaadatakse palgasummasid enne tulumaksu maksmist (brutopalk). Seejärel lahutatakse meestöötajate keskmisest

9000 ja naistele kokku 8000 eurot. Just selle info põhjal arvutatakse välja kõik ülejäänud näitajad.

Iga nelja aasta tagant kogutakse andmeid töötasu struktuuri uuringuga ja eraldi palgalõhe küsimustikku välja ei saadeta. Nii toimus see näiteks 2022. aastal.

KAS SEDA MAKSUAMETI ANDMETE PÕHJAL EI SAAKS TEHA?

Statistikaametilt on uuritud, miks me seda infot eraldi uuringus küsime, kui ettevõtted niikuinii esitavad andmeid maksu- ja tolliametile. Põhjus peitub palgalõhe defitsioonis: tegemist on meeste ja naiste **tunnipalkade** erinevusega. Igakuiselt esitavad ettevõtted maksu- ja tolliametile küll info makstud palkade kohta koos isikukoodiga (millest saab tuletada töötaja soo), kuid töötundide infot sellega kaasas ei käi. Seega ei näe me MTA andmetest töölt puudunud päevi või tehtud ületunde.

Tunnipalku on vaja selleks, et teada, kui palju keegi kuu jooksul tööd teeb. Naised töötavad meestest sagedamini osalise tööajaga. Osalise tööajaga inimese kuupalga võrdlemine täisajaga töötava inimese kuupalgaga annaks aga vildaka pildi.

TÜDRUKUD SOTSIAALVALDKOND JA POISID IT-SSE

Võiks ka küsida, kas on ikka õiglane võrrelda kõiki mehi kõigi naistega, kui nad teevadki lihtsalt nii erinevaid töid? Jah ja ei. Muidugi ongi ametite erinevus üks peamistest põhjustest, miks naised Eestis meestest vähem teenivad. Aga miks nad töötavad ametikohtadel, mille palk on sedavõrd madalam, arvestades, et naised on Eestis kõrgemalt haritud kui mehed?

Sooline palgalõhe näitab paljude erinevate ühiskondlike protsesside olukorda ja peegeldab seetõttu väga hästi üldist võrdsete võimaluste olukorda Eestis. Palgalõhet põhjustavad muu hulgas näiteks ühiskonnas siiani levivad soolised stereotüübid ja soorollid, mis suunavad tüdrukuid ja poisse erinevaid erialasid

omandama. Nii juhtubki, et tüdrukud satuvad rohkem madalalt tasustatud sotsiaalvaldkonda, poisid aga kõrgelt tasustatud ITsse. See omakorda viib soolise segregatsioonini tööturul: mehed ja naised teevadki väga erinevaid töid ja „naiste tööd“ on sageli vähem tasustatud. Mõtleme kasvõi õpetajatele. Naised on ka valdavalt need, kes oma tööelu pausile panevad, kui sünnivad lapsed, ja see mõjutab nende karjäärivõimalusi. Oma roll on ka otsesel diskrimineerimisel, kus ka samas asutuses ja samal töökohal töötavad

Viimaste aastate statistika on kahjuks näidanud, et Eesti on Euroopas järjekindlalt palgalõhe edetabeli tipus.

naised ja mehed saavad erinevat palka.

EESTI ON EUROOPA TIPUS ... PALGALÕHE EDETABELIS

Kuigi statistikaameti uuringuga kogutud ja avaldatud andmed ei väljenda palgalõhet põhjustavaid faktoreid, on tegu olulise indikaatoriga, mis väljendab ühiskonna soolise ebavõrdsuse olukorda. See näitaja aitab meie poliitikakujundajatel ja teadlastel teada saada, millistel tegevusaladel esineb palgalõhet kõige rohkem ning võimaldab anda edasised suunised selle täpsemaks uurimiseks ja võimalike lahenduste leidmiseks.

Samuti võimaldab palgalõhe meetodika võrrelda Eesti olukorda teiste Euroopa Liidu riikidega. Viimaste aastate statistika on kahjuks näidanud, et Eesti on Euroopas järjekindlalt palgalõhe edetabeli tipus. Leedus on palgalõhe ligi kaks korda

väiksem kui Eestis. Selle valguses võime endalt küsida, kas Leedu mehed ja naised ning nende tehtud tööd on tõepoolest Eesti omadest nii palju erinevad?

Statistikaameti ja Eurostati meetodikad soolise palgalõhe arvutamisel on erinevad. Eurostati avaldatavates andmetes meeste ja naiste

palgalõhe kohta ei ole arvestatud alla kümne töötajaga ettevõtete ja asutuste näitajaid, samuti põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi ning avaliku halduse ja riigikaitse tegevusalade palgatöötajate töötasusid.

(Lugu on varem avaldatud statistikaameti blogisarjas „Andmekool“, mis tutvustab ameti tööd ja statistika tegemist lähemalt.)

KASUTATUD ALLIKAD

Statistikaameti palgarakendus. – <https://palgad.stat.ee/>

SOOLINE PALGALÕHE TEGEVUSALA JÄRGI. Statistika andmebaas, aastastatistika (PA5335). – https://andmed.stat.ee/et/stat/majandus_palk-ja-toojeukulu_palk_aastastatistika/PA5335

84 000 Eesti inimest tunneb ilmajäetust. Mida see tähendab?

EPP REMMELG
Statistikaameti
juhtivanalüütik

Statistikaameti andmetel tunneb ilmajäetust 6,2 protsenti elanikkonnast ehk ligi 84 000 Eesti inimest. Andmed näitavad, et kolmandikul Eesti inimestest ei ole piisavalt sääste ootamatute kulutuste katteks. Milliste tunnuste järgi ilmajäetust hinnatakse? Millised on peamised hüved, mida inimesed endale lubada ei saa, ja kes tunnevad ilmajäetust kõige valusamalt? Ühiskonna olukorda peegeldab statistikaameti korraldatud 2023. aasta Eesti sotsiaaluuring.

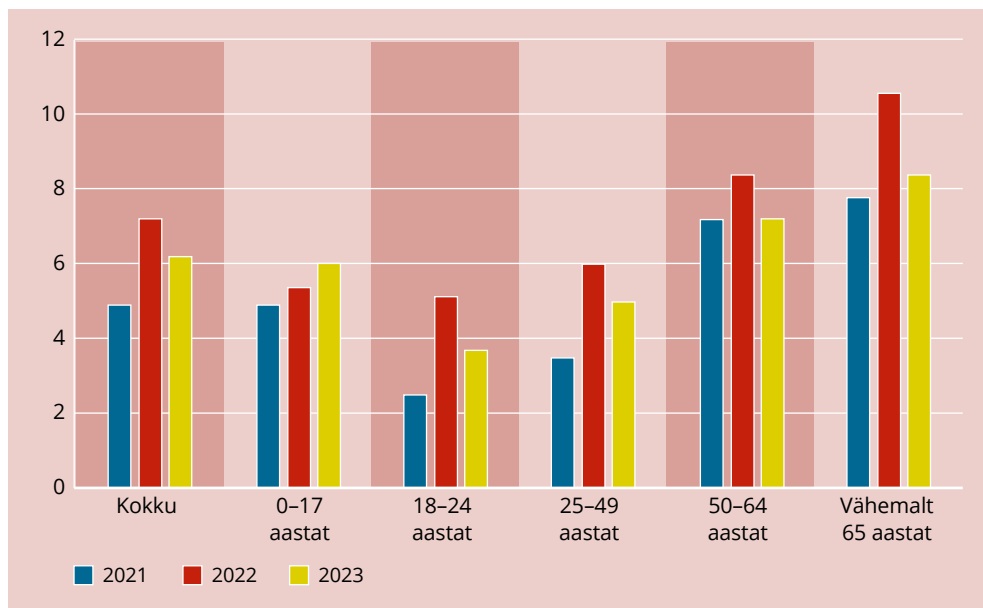
Statistikaameti juhtivanalüütiku Epp Remmelgu sõnul näitab ilmajäetuse määra nende inimeste osakaalu, kes tunnevad materiaalset ja sotsiaalset puudust. Ilmajäetuses elavaid inimesi ehk neid, kes ei saa endale mitmeid ühiskonnas

levinud hüvesid lubada, oli 2023. aastal ühe protsendi võrra vähem kui eelneval aastal. Ilmajäetust koges möödunud aastal 6,2 protsenti elanikkonnast ehk ligi 84 000 inimest. „Iga kolmas Eesti inimene tõdeb, et ei suuda katta ootamatuid kulutusi, ja iga neljas tunnistab, et kord aastas kodust eemal puhkamist käib üle jõu. Kahte paari korralikke välisjalatseid ei saa endale lubada aga üle 20 000 inimese,“ tõdeb analüütik.

MIS VAHE ON VAESUSEL JA ILMAJÄETUSEL?

Ilmajäetus on üks vaesuse tahkusi. Vaesuse mõõtmisel kasutatakse erinevaid meetodeid, hinnates vaesusrisiki (sh suhteline vaesus), sotsiaalset tõrjutust, ilmajäetust ja väga madalat töointensiivsust leibkonnas. Enam levinud vaesusnäitajad on meil suhteline vaesus ja absoluutne vaesus, need põhinevad sissetulekute analüüsimisel. Ilmajäetus kui üks vaesuse näitajatest põhineb aga isiku enda poolt antud hinnangule. Seega ei ole kõik suhtelise vaesuse piirist madalamat sissetulekut saavad inimesed kohe ilmajäetuses, sest osal neist võivad olla varasemad säästud

JOONIS 1. Ilmajäetus vanusegruppide lõikes.

Allikas: statistikaamet

või paljudel juhtudel ollakse ka harjutud väiksema sissetulekuga toime tulema ning selle järgi on kohendatud ka oma tarbimisharjumusi.

2023. aasta sotsiaaluuringu andmetel tundis ilmajäetust iga kuues suhtelises vaesuses elav inimene. Samas, 40 protsenti ilmajäetust tundvatest inimestest omavad suhtelise vaesuse piirist kõrgemaid sissetulekuid. See viitab ühelt poolt madalale suhtelise vaesuse piirile ja teisalt ka sellele, et neil isikutel võivad puududa säästnud või on lihtsalt kõrgemad tarbimisharjumused. „Seega, et saada tervikpilti ühiskonna vaesusest, tuleb jälgida erinevaid vaesuse mõõtmise näitajaid,“ toonitab Remmelg.

MILLISTE KOMPONENTIDEGA HINNATAKSE ILMAJÄETUST?

Ilmajäetuse määr näitab nende inimeste osatähtsust, kes ei saa endale võimaldada vähemalt viit komponenti 13st:

1. õigeaegne üüri- ja kommunaalkulude tasumine,
2. kodu piisavalt soojana hoidmine,
3. ettenägematute kulutuste katmine,

4. üle päeva liha, kala või nendega samaväärseid valke sisaldava toidu söömine,
5. nädalane puhkus kodust eemal,
6. auto,
7. kulunud või kahjustatud mööbli väljavahetamine,
8. kulunud riiete asendamine uutega,
9. vähemalt kaks paari heas seisukorras ja meie kliimas sobilikke välisjalanõusid,
10. kasvõi väikese summa kulutamine enda peale igal nädalal,
11. regulaarselt mõnes tasulises vaba aja tegevuses osalemine,
12. vähemalt kord kuus sõprade või sugulastega kokku saamine, et koos süüa-juua,
13. vajadusel isiklikul otstarbel koduse interneti kasutamine.

KES KOGEVAD ILMAJÄETUST ENIM?

„Kõige rohkem tajusid ilmajäetust 65-aastased ja vanemad elanikud (8,4 protsenti), kõige vähem aga 16–24-aastased (3,5 protsenti). Kõige rohkem vähenes

Meie leibkondadest tunnevad kõige enam ilmajäetust üksikvanemaga lastega leibkonnad.

ilmajäetuse tunnetamine üksikute alla 65-aastaste hulgas ning kõige rohkem kasvas see üksikvanemate hulgas,“ ütles analüütik.

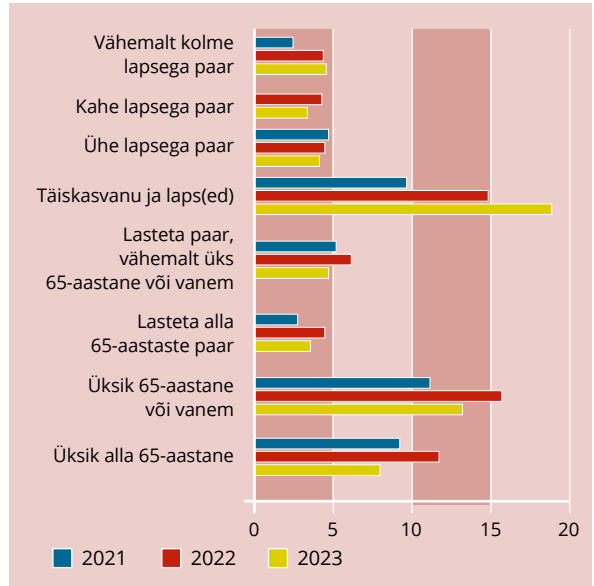
Meie leibkondadest tunnevad kõige enam ilmajäetust üksikvanemaga lastega leibkonnad. Viimase kolme aasta jooksul on nende hulgas ilmajäetuse määr kahekordistunud. 2023. aastal tundis ilmajäetust ligi iga viies leibkond, ületades nüüd ka üheliikmeliste vanemaeliste leibkondade ilmajäetuse määra. Üheliikmeliste leibkondade hulgas on aga viimasel aastal tunnetatud ilmajäetust vähenenud.

Naiste hulgas on ilmajäetuse määr kahe protsendi võrra kõrgem kui meeste hulgas. Madalaim ilmajäetuse määr oli 2023. aastal Tartu maakonnas (4%) ja Rapla, Jõgeva, Harju maakonnas (5%) ning kõrgeim Ida-Viru, Võru (12%) ja Põlva maakonnas (9%).

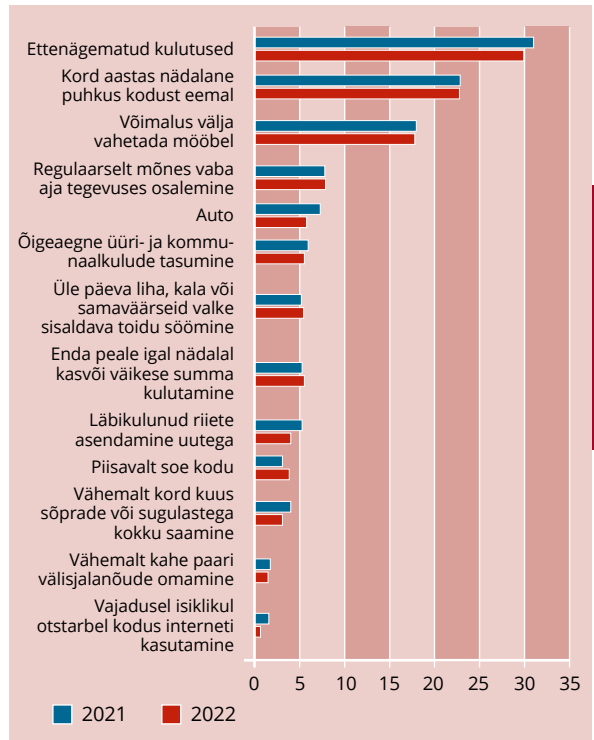
PEA IGA KOLMAS EESTIMAALANE EI TULE TOIME ETTENÄGEMATU KULUTUSEGA

Ilmajäetuse komponente eraldi vaadates näeme, et iga kolmas inimene ei tule toime 630 euro suuruse ootamatu kulutusega. Mõeldikuna kasutatava ootamatu kulutuse summa muutub igal aastal, selle suurus sõltub üle-eelmise aasta suhtelise vaesuse piirist. Seega pea kolmandikul eestlastest ei ole ettenägematuteks olukordadeks nii suurt summat kõrvale pandud ja nad ei saa vajadusel sellise summa laenamist endale lubada.

„Rohkem kui neli inimest kümnest ei saa endale lubada rahalistel põhjustel kord aastas nädalast puhkust kodust eemal.

JOONIS 2. Ilmajäetuse määr leibkonna tüübi järgi. Allikas: statistikaamet

JOONIS 3. Ilmajäetuse komponentide kaupa, 2022 ja 2023. Allikas: statistikaamet

Siin me ei mõtle kaugeid välisreise, vaid ka kauneid telkimisega matkasid Eestis või kaugemal elavate sõprade-sugulaste külastamist,“ lisas Remmelg.

18 protsenti inimestest ei saa lubada mööbli väljavahetamist. „Kusjuures, siin ei ole mõeldud kohe korraga kogu kodu mööbli väljavahetamist, vaid lihtsalt kapi, diivani või mõne muu mööblieseme väljavahetamist, sh ka uue järelmaksuga või kasutatud mööbli soetamist,“ selgitas analüütik.

Vanusegruppide järgi andmeid vaadates näeme, et kolme esimest ilmajäetuse komponenti ei saa endale lubada kõige

enam üle 65-aastased inimesed. Kuid regulaarselt mõnes tasulises vaba aja tegevuses osalemist ei saa seda endale lubada pea iga kümnes alaealine (0–17-a).

Hinnangud põhinevad 2023. aasta Eesti sotsiaaluuringu andmetel, mille avaliku huvi peamine esindaja on sotsiaalministeerium. Uuringus osales 5564 leibkonda. Uuringuga kogutakse aastasissetuleku andmeid, seetõttu küsiti 2023. aastal 2022. aasta sissetulekute kohta. Aastasissetulek on vajalik vaesuse ja ebavõrdsuse näitajate arvutamiseks. Sotsiaaluuringut korraldatakse ühtse metoodika alusel kõigis Euroopa Liidu riikides.

KASUTATUD ALLIKAD

SUHTELINE VAESUS. Statistikaamet. –

<https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/heaolu/sotsiaalne-torjutus-ja-vaesus/suhteline-vaesus>

Tehisintellekti salaplaanid: kuidas valeinfo mängib valimistega

KATERYNA BOTNAR
Eesti Rahvusraamatukogu
meediapädevuse spetsialist

Sõnal „valimised“ on potentsiaali saada 2024. aastal kõige kasutatavamaks sõnaks, arvestades inimeste hulka, kes sel aastal valima läheb. Kas me oleme valmis valima ja kas oleme piisavalt teadlikud, et oma häält mitte kaduma lasta? Kõik need küsimused on jätkuvalt aktuaalsed, kuid nüüd on lisandunud uued seoses tehisintellektiga.

Lihtsustades võiks öelda, et tehisaru oskab tõlkida inimfantaasiat teksti-, pildi-, audio- ja videokeelde. Sellele ei ole lihtne vastu hakata, eriti kui pole aimu, mida tehistaip just valimiste kontekstis teha suudab. Sestap oleme kogunud mõned fragmendid ulatuslikust mosaiigist teemal „tehisintellekt ja valimised“, et oskaksite olla ettevaatlikud ja ka teadlikud uutest riskidest.

Soojenduseks soovitame lühikest arutelu neuroteadlase Jaan Aruga Kuku raadio päraselõunasaaates, et viia ennast teemaga kurssi ning tuletada meelde, mis

on tehisintellekt ning millised on tema peamised omadused.

Mõned uurijad püüavad juba praegu välja selgitada ohtusid, mis kaasnevad tehisintellekti hüppelise arenguga. Näiteks räägitakse ekstremismiideede levikust ja viisidest, kuidas tehisaru võib sellesse panustada: näiteks genereerides tekste, mis matkivad inimeste kõnekeelt ja mis on palju paremini koostatud kui Google Translate'i abil loodu. Tehistaip ei piirdu sugugi ainult tekstiloomega, sest pärast Hamasi 7. oktoobri rünnakut märgati paljude juudivaenuliku sisuga võltspiltide laiemat levikut.

Aga kuidas selline info ikkagi liigub? Täpsemini öelda seda levitatakse ja muu hulgas erinevate võrgustike kaudu.

ISD Global on teinud uuringu, milles keskenduti Hiina Spamouflage'i võrgustikule (ISD 2023). Uuringu tutvustuses loeme järgmist: „Hiina Kommunistlikku Parteid toetav võrgustik Spamouflage korraldab veebis mõjutuskampaaniaid, sh kasutades tehisintellekti loodud pilte eesmärgiga lõhestada lääne ühiskonda ning propageerida Ameerika-vastaseid narratiive. Kui varem keskendus võrgustiku jagatud sisu peamiselt Venemaa sõjale Ukrainas, siis alates oktoobrist lisandusid Iisraeli-Hamasi

sõja narratiivid ning praegu Bideni kui sõjast sõltuva inimese portreerimine.“

VALE-SOTSIAALMEEDIAKONTOD JA VÄÄRNARRATIIVID

Mida Spamouflage'i võrgustik teeb?

- ▶ Kasutab läbisegi päris- ja tehisaru loodud pilte ja tekste, et levitada oma propagandat eesmärgiga mõjutada oma sihtrühmi USAs ja maailmas sotsiaalmeedias loodud võltsprofiilide abil.
- ▶ Loob uusi sotsiaalmeediakontosid, mille profiilipildid on tehisintellekti loodud.
- ▶ Genereerib poliitikute ja presidendikandidaatide postreid, nt kujutatakse Joe Bidenit sõjast sõltuvana.
- ▶ Jagab väärnarratiive, näiteks et USA on süüdi Venemaa Ukrainas alustatud sõja pikenedes, kuna ta varustab Ukrainat relvadega.

On näha, et viimasel ajal keskendub Spamouflage üha rohkem USA 2024. aasta valimistele: levitatakse erinevaid kuulujutte poliitikutest, Ukraina abistamisest, piirikriisist ja muust.

Kuid Spamouflage pole sugugi ainukene võrgustik, mis on seotud vale- ja desinfo levitamisega. Nikki on võrgustik, mille moodustab vähemalt 64 X-i (endise Twitteri) kontot (Thomas 2023). Teistest eristab neid see, et kontode sisu on loonud tehisintellekt. Sisu on suunatud Aleksei Navalnõi ja Maria Pevtšihhi halvustamisele. Nikki eesmärk on ohustada Navalnõi ja Pevtšihhi aktsepteerimist Ukrainat toetavate ameeriklaste ja lääneriikide ühiskondade silmis.

ISD ei ole suutnud tõestada, kes on Nikki kampaania taga, kuid teatud ajaline muster on siiski jälgitav: postitused ilmuvad tõistel kellaaegadel Moskva aja järgi.

Mõned kontod kustutas X ära, kuid nende asemele ilmusid kiiresti uued.

Peale tekstilooma seisneb ChatGPT roll veel selles, et tehisaru kasutab üsna tihti vanu teemaviiteid (*hashtag*'e) või mõtleb välja uusi, mille järgi otsides saab

tulemuseks kõik sarnase sisuga postitused Nikki kampaaniast. Inglise keele kasutus on neis tihti kummaline ja kohmakas ehk tegemist on masina kirjutatuga.

Uurijad usuvad, et lähitulevik toob aina rohkem desinfo- ja mõjutuskampaaniaid ning tehisaru areng on sealjuures suureks tõukeks. Näiteks võidakse korraldada kampaaniaid, mis levitavad valeinfot konkreetsetest inimestest, ühiskondlikest ja sotsiaalsetest liikumistest eesmärgiga süvendada inimeste ja gruppide vahelist vastandumist sotsiaalmeedias.

Peamiselt noortele suunatud sotsiaalmeediaplatformil TikTok on samuti omajagu Ukraina maine kahjustamisele suunatud vale- ja desinfot. DFRLabi ja BBC Verify uuriv ajakirjanik Roman Osadtšuk on leidnud tõestusi Ukraina endise kaitseministri vastu TikTakis korraldatud infooperatsioonist, milles on oma osa ka tehisintellektil (Osadtšuk 2023). Nimelt jälgis Osadtšuk TikTakis kahtlaseid kontosid, mille kogu sisu oli vaid üks video. Selle video peategelane oli Ukraina endine kaitseminister Oleksi Reznikov, kes elas luksuslikku elu, ostes kalleid autosid ja mõisu.

Üldjoontes vihjasid kõik videod sellele, et tema ning laiemalt Ukraina valitsus teenivad sõja käigus suuri ebaseaduslikke kasumeid. Videotes kasutati tehisaiibu loodud kõnet. TikTok on tuvastanud ja eemaldanud üle 12 800 sellise konto; neid videoid märgati, kuna X-is ilmusid nende taaspostitused.

Visates niisuguseid narratiive rahvusvahelise publiku ette, püüab Venemaa kahjustada Ukraina imagot ning tekitada hõõrumist nende riikide ja valitsuste vahel, kes Ukrainat aktiivselt abistavad.

Tasub meeles pidada, et Maailma Majandusfoorumi globaalsete riskide 2024. aasta aruande kohaselt on järgmise kahe aasta suurim risk just vale- ja desinformatsioon.

Kas teadsite, et peaaegu kolm miljardit inimest läheb sel aastal valima, sh riikides nagu India, Mehhiko, Suurbritannia ja USA? Ning probleem ei seisne vaid selles, et

valijatega püütakse enne valimisi manipuleerida, vaid des- ja valeinfo laialdane levik võib kahjustada uute valitsuste mainet. Selle tagajärjed võivad ulatuda skeptilisusest ja umbusaldusest valitsuse suhtes kuni vägivaldsete protestideni (WEF 2024).

Kasvav usaldamatus teabe, meedia ja valitsuste vastu süvendab seisukohtade vastandumist, mis omakorda võib vallandada rahutused ja tekitada ka tõsisid konflikte. Ühiskonnad võivad muutuda polariseerunuks mitte ainult inimeste poliitilise kuuluvuse poolest, vaid ka välisteguritest mõjutatud reaalsustaju osas. Selline suundumus võib olla suur väljakutse sotsiaalsele ühtekuuluvusele ja isegi ühiskonnaliikmete vaimsele tervisele. Emotsioonid ja ideoloogiad varjutavad fakte ehk siis kallutatud info mõjutab uudiste ja faktide tajumist.

Kuidas edasi? Kui riigiasutused püüavad tõkestada valeteabe levikut, tekib samas oht kahjustada meediavabadust. Demokraatlikes riikides on meedial õigus kajastada uudiseid vastavalt oma strateegiale ning riik ei tohi meedia tegevusse üleliia sekkuda.

Euroopa Liit ja riikide valitsused püüavad takistada ja kontrollida tehisaru loodud info levikut, toetada selle tuvastamist ja inimeste teadlikkuse suurendamist.

Selleteemaliste seaduste väljatöötamisega on praegu olukord keeruline, sest protsess vajab rohkem aega, nii et üldjoontes ei ole võimalik arenevale tehnoloogiale kuigi kiiresti järele jõuda.

Mõned meetmed siiski jõustuvad, näiteks OpenAI arendajad on välja töötanud viisi, kuidas piirata ChatGPT väärkasutust (Swenson 2024). Mõnda on rakendatud juba varem, mõni aga on uus algatus, nagu näiteks piltide vesimärgiga tähistamine. Samuti on kavas keelata tehnoloogia kasutamine selliste juturobotite loomiseks, mis kehastaksid poliitikuid, valimistel kandideerijaid ja valitsusliikmeid või levitaksid kallutatud või valeinfot valimistel osalemise kohta.

Nüüdseks on erinevad tehisintellekti kasutatavad programmid võimalised

tootma audiovisuaalseid materjale. The Washington Posti artiklis (Verma ja De Vynck 2024) kirjeldatakse juhtumeid üle maailma, milles poliitikuid või teisi kuulsusi kahtlustatakse kas ebaseaduslikus tegevuses või ebamoraalses käitumises, mille tõestamiseks esitatakse audio- ja visuaalseid materjale.

Vastuseks väidavad kahtlustatavad aga, et tõendid on loonud tehisintellekt. Fikseeritud sai ka valimisaasta esimene roboti poolt Joe Bideni nimel peetud kõne, kus esineja püüdis veenda valijaid mitte osalema valimisaktsioonis „Tuesday primary“. Graphika analüütik Libby Lange, kelle arvamust tihtipeale küsitakse, väidab, et „tehisintellekt destabiliseerib tõe kontseptsiooni ennast, sest kui kõige kohta võib öelda, et see on võltsing, siis polegi enam sellist asja nagu põhitõde“.

Paljude tehisintellekti innustatud suundumuste hulgas on mõned otseselt seotud suure valimisaastaga, näiteks USA iduettevõtte Delphi projekt Chat2024 (Velazco 2024), mis võimaldab esitada juturobotile küsimusi poliitika, poliitikute ja kandidaatide kohta. Robotit on õpetatud osalejate kõnede, intervjuude ja transkribeeritud videote toel, kuid kindlasti ei tohi huviline loobuda omaenda analüüsist.

Vähemalt üks poliitik, Shamaine Daniels, on hakanud kasutama tehisintellektil põhinevat robotit, mis suhtleb valijatega varem kirjutatud vestluste põhjal.

TEHISINTELLEKT SUUDAB LUUA VÕLTSTEKSTE, -PILTE JA -HELI

Kuidas teie reageeriksite, kui kuuleksite tuttavat poliitikut rääkimas veidrat juttu? Mis tundeid see teie tekitaks ja kuidas mõjuks? Uued sünteesitud hääled on, nagu arvata võib, tehisintellekti toodang. Tehistaipu õpetatakse erinevate häälte näitel ning talle antakse ette tekst, mida ta peab rääkima. Joe Bideni ja Donald Trumpi hääled on juba loodud ning kui soovite kasutada kellegi teise häält, mida pole veel loodud, siis loovad osavad tegijad selle teile lühikese ajaga ja võrdlemisi väikese tasu eest.

Microsoft väidab, et programm VALL-E on samuti võimeline looma kindlat häält ning seda kiiresti, valides oma n-ö raamatukogust võimalikult sarnase ehk siis päris häälega lähedase hääle. Õnneks pole VALL-E teenused veel avalikult kättesaadavad ning teine ressurss, Resemble AI, vajab reaalse inimese antud nõusolekut salvestatud hääle kloonimiseks.

Tõepoolest, oleme praeguseks juba mõnes mõttes harjunud teadmise, et tehisintellekt suudab luua võltstekste, -pilte ja -heli, kuid Matthew Quinlan väidab oma artiklis, et tehistaipu võib kasutada ka sihtrühma määratlemiseks, et jõuda potentsiaalsete valijateni (Quinlan 2023).

Asutuse Centre for Public Impact aruanne toob näiteks 2016. aasta valimised ning kuidas Cambridge Analytica kogunud andmed võimaldasid potentsiaalsetel valijatel saada sihitud reklaami, mis põhines igatühe sotsiaalmeedia kasutamise

hindamisel ehk individuaalsel psühholoogial. Võib oletada, et varsti võib leida uusi näiteid tehisintellekti rakendamisest sama eesmärgi nimel.

Tehisintellekti mitmed väljendused võivad tekitada üsna erinevaid ja kohati ka vastuolulisi tundeid – kellelegi rõõmu ja kellelegi muret. Kuid meie Eesti Rahvusraamatukogus rõhutame nagu alati, et tehistaibu arenguga tuleb kaasa minna, kasvõi tasapisi. Igaüks oma kiirusega. Meie meediapädevuse spetsialistid tegutsevad selle nimel, et teil oleks aktuaalseim ja värskem info alati käe ulatuses.

Kui vajate täiendavat infot, nõuannet või soovitusi, palun võtke ühendust desinfo@rara.ee. Rahvusraamatukogust leiate meediapädevuse ja desinfoga seotud kirjandust, samuti uuringuid, valdkonnateemalisi koolitusi ja seminare. Rohkem infot <https://www.rara.ee/uuri/desinformatsioon/>

KASUTATUD ALLIKAD

- ARU, Jaan. Tehisintellekti maailm. – Intervjuu „Kuku pärastlõunas“. – <https://kuku.pleier.ee/podcast/kuku-parastlouna/148724>
- INSTITUTE FOR STRATEGIC DIALOGUE (ISD), 2023. „Spamouflage“, pro-CCP network, targets West with AI images on Israel-Hamas conflict and shifts to US elections. – 19. detsember. – <https://www.isdglobal.org/isd-in-the-news/pro-ccp-network-capitalises-on-the-israel-hamas-conflict-to-target-western-audiences-shifting-toward-us-elections/>
- INSTITUTE FOR STRATEGIC DIALOGUE (ISD), 2024. How extremists may potentially use AI to further reach, recruitment. – 2. jaanuar. – <https://www.isdglobal.org/isd-in-the-news/how-extremists-may-potentially-use-ai-to-further-reach-recruitment/>
- LEE, Lloyd, 2023. Election campaigns are already using AI with some degree of success. Experts are concerned it will usher in a new era of disinformation. – Business Insider, 26. juuni. – <https://www.businessinsider.com/republican-democratic-political-election-campaigns-using-ai-disinformation-artificial-intelligence-2023-6>
- OSADTŠUK, Roman, 2023. Massive Russian influence operation targeted former Ukrainian defense minister on TikTok. – Digital Forensic Research Lab (DFRLab), 14. detsember. – <https://dfrlab.org/2023/12/14/massive-russian-influence-operation-targeted-former-ukrainian-defense-minister-on-tiktok/>
- QUINLAN, Matthew, 2023. AI is finding its voice and that's bad for democracy. – World Economic Forum, 14. november. – <https://www.weforum.org/agenda/2023/11/ai-is-finding-its-voice-and-that-s-bad-for-democracy/>
- SWENSON, Ali, 2024. Here's how ChatGPT maker OpenAI plans to deter election misinformation in 2024. – AP, 17. jaanuar. – <https://apnews.com/article/ai-election-misinformation-voting-chatgpt-altman-openai-0e6b22568e-90733ae1f89a0d54d64139>
- THOMAS, Elise, 2023. „Hey, fellow humans!“. What can a ChatGPT campaign targeting pro-Ukraine Americans tell us about the future of generative AI and disinformation? – Institute for Strategic Dialogue. Digital Dispatches: ISD's blog for the latest in data-driven research on hate, disinformation and extremism. 5. detsember. – https://www.isdglobal.org/digital_dispatches/hey-fellow-humans-what-can-a-chatgpt-campaign-targeting-pro-ukraine-americans-tell-us-about-the-future-of-generative-ai-and-disinformation/
- VELAZCO, Chris, 2024. The top tech trends in 2024 to watch. – Washington Post, 8. jaanuar – <https://www.washingtonpost.com/technology/2024/01/08/tech-trends-2024/>
- VERMA, Pranshu ja DE VYNCK, Gerrit, 2024. AI is destabilizing 'the concept of truth itself' in 2024 election. – Washington Post, 22. jaanuar. – <https://www.washingtonpost.com/technology/2024/01/22/ai-deepfake-elections-politicians/>
- WORLD ECONOMIC FORUM (WEF), 2024. The Global Risks Report 2024. 19th edition. Insight Report. – Jaanuar. – <https://tinyurl.com/GlobalRisksRaport>

Tark tööstus ja tark tootmine: raamatuid inspiratsiooniks

KRISTIINA KAJU
Eesti Rahvusraamatukogu
sotsiaalteaduste valdkonna
juhtiv spetsialist

Tutvustame rahvusraamatukogu kogudes olevaid (e-) raamatuid tööstus 4.0 ja 5.0 teemadel. Nende hulgas leiavad huvilised praktilisi näiteid ja strateegiaid, mis pakuvad mõtteainet, kogemusi ja inspiratsiooni.

**THE FUTURE OF THE FACTORY:
HOW MEGATRENDS ARE CHANGING
INDUSTRIALIZATION**
Jostein Hauge, 2023.

Mis ootab tööstust ees, arvestades nelja olulisemat suundumust: teenuste sektori kasv, digitaalsete automatiseerimistehnoloogiate levik, tootmise globaliseerumine ja ökoloogilised mõjud.

Traditsioonilised arusaamad tööstuse arengust ja majanduskasvust

muutuvad nende trendide mõjul. Raamatu autor arutlebki, kuhu suundub tööstus tulevikus.

**BLOOD IN THE MACHINE:
THE ORIGINS OF THE REBELLION
AGAINST BIG TECH**
Brian Merchant, 2023.

Raamat tööstuse ajaloost seotuna tänapäevaga: uuritakse mõiste „ludiit“ ajaloolist ja kaasaegset tähendust tehnoloogilise opositsiooni kontekstis. Autor süveneb algeid ludiite ümbritsenud müütidesse, rõhutades

nende organiseeritud vastupanu industrialiseerimisele 19. sajandil, tõmmates paralleele ajalooliste sündmuste ja kaasaegsete tööliikumiste vahele, eriti tehnoloogiatööstuses. Ta viitab, et tänapäevased tehnoloogia arenguga seotud mured kajastavad ludiitide kartusi selle väärkasutuse pärast, ning pooldab automatiseerimist ja tööhõive ebakindlust käsitlevaid meetmeid. Üldiselt rõhutab tekst ludiitide võitluse püsivat asjakohasust ja nende arusaamist tehnoloogia jõudunaamikast.

RESPONSIBLE INDUSTRY 4.0: A FRAMEWORK FOR HUMAN- CENTERED ARTIFICIAL INTELLIGENCE

David Mhlanga, 2024.

Sõltuvalt kasutamise eesmärgist on tehisintellektil võim ühiskonna toimimist parandada või halvendada. Raamatu eesmärk on uurida, kuidas tehisintellekt mõjutab sotsiaalset rahu, keskkonnasäästlikkust ja majanduslikku stabiilsust. Käsitluse keskendumine „inimkeskse tehisintellekti“ ideele rõhutab eetiliste standardite, sotsiaalse vastutuse ja inimlike väärtuste arvestamise olulisust selle tehnoloogia arendamisel, kasutamisel ja reguleerimisel. Autor annab ka soovitusi, kuidas tagada tehisintellekti panus säästvasse ja kaasavasse arengusse ning analüüsib põhjalikult ja nüansirikkalt pakutavaid võimalusi ja probleeme.

CHIP WAR: THE FIGHT FOR THE WORLD'S MOST CRITICAL TECHNOLOGY

Chris Miller, 2022.

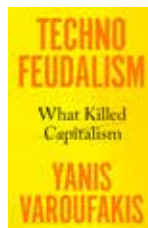

Autor uurib, kuidas läheb kiibitööstusel ja kuidas mõjutavad seda rahvusvahelised majandussuhted ja poliitika. Kaasaegne maailm on üles ehitatud arvutikiipide vundamendile. Ameerika on senini säilitanud oma juhtpositsiooni nende tootmises ja kogu nendega seotud tehnoloogia arendamises, nüüd ähvardab see eelis kaduda. Kaasajal panustab Hiina kiibitootmisse rohkem kui muudesse toodetesse. Autor annab põneva ülevaate sündmuste jadast, mis viis USA kiibidisaini täiustumiseni ja kuidas võimsamad kiibid aitasid Nõukogude Liitu lüüa. Võitlus selle tööstuse kontrollimiseks on kujundamas USA tulevikku. Hiina kulutab rohkem raha kiipide importimiseks kui

nafta ostmiseks; see on riigi suurim väline nõrkus, kuna tööstus sõltub põhiliselt välismaistest kiipidest. Kuna 37 protsenti ülemaailmsest kiibitootmisest toimub Taiwanis, Hiina raketite levialas, kardab lääts, et lahendus võib olla käepärast.

TECHNOFEUDALISM: WHAT KILLED CAPITALISM

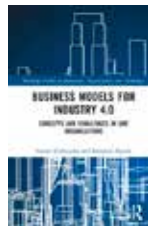
Yanis Varoufakis, 2023.

Raamat kuulutab julgelt kapitalismi hääbumist, irooniliseks põhjuseks kapital ise. Tuntud majandusteadlane, Kreeka endine rahandusminister tutvustab kartumatult provokatiivseid teooriaid. Ta väidab, et me siseneme kaardistamata aladele, maadeldes tehnoloogiliste ja majanduslike väljakutsetega, mida isegi kapitalistid pole ette näinud. Muu hulgas tutvustab ta tehnofeodalismi mõistet – nihet eksploateerivama süsteemi poole, mis sarnaneb ajalooliste feodaalühiskondadega. Selles uues majanduskorras asendab kontroll infovõrkude ja andmete üle traditsioonilist kapitaliomandit, muutes põhjalikult sotsiaalmajandusliku võimu dünaamikat. Autor kutsub lugejaid üles mõtestama ümber oma arusaama kapitalismist ja ühiskonnast, suunates nad uude olevikku, kus tehnofeodalism kujundab ümber kapitalismi enda olemuse.

BUSINESS MODELS FOR INDUSTRY 4.0: CONCEPTS AND CHALLENGES IN SME ORGANIZATIONS

Sandra Grabowska, Sebastian Saniuk, 2023.

Neljanda tööstusrevolutsiooni käivitas tööstus 4.0 kontseptsioon, mis kasutas ära inimeste varasemaid tehnoloogilisi saavutusi automatiseerimise, digitaliseerimise ning ressursside ja

kommunikatsiooni vallas. Nüüd on esile kerkinud digitaalselt toetatud tootmis-tehnoloogiad, andmekaeve, suurandmed ja IKT-telekommunikatsioon, mis võimaldavad masinatevahelist suhtlust. Tänapäeval on võimalik luua tarnijate, tootjate ja klientide täielikult integreeritud süsteem, mis tegutseb keerukates võrkudes. Ajutiste tootmisvõrkude loomine on väikese või keskmise suurusega ettevõtete arenguvõimalus.

INDUSTRY 5.0: CREATIVE AND INNOVATIVE ORGANIZATIONS
 edited by **Carolina Feliciano Machado, João Paulo Davim, 2023.**

Kogumik uurib viienda tööstusrevolutsiooni eri tahke, alustades juhi rollist: kuidas panna inimesi ja masinaid tulemuslikult ja tõhusalt koos tööle. Eelkõige aitabki raamat mõista juhtide rolli ja organisatsioonide muutumist digitaliseerimisaastul.

SUSTAINABLE LOGISTICS AND SUPPLY CHAIN MANAGEMENT: PRINCIPLES AND PRACTICES FOR SUSTAINABLE OPERATIONS AND MANAGEMENT
 David B. Grant, Alexander Trautrim, Chee Yew Wong, 2023.

Raamatus uuritakse logistika ja tarnekettide juhtimise viimaseid suundumusi. Käsitletakse jätkusuutlikku, vastutustundlikku ja keskkonnast lähtuvat mõtteviisi nii laonduses, pakendamises, transpordis kui ka

jäätmete töötlemisel.

STRATEGIC THINKING ILLUSTRATED: STRATEGY MADE VISUAL USING SYSTEMS THINKING
 Dennis Sherwood, 2023.

Raamat strateegilisest juhtimisest, peateemaks süsteemide uurimine. Süsteemid on olulised, sest me suhtleme

nendega kogu aeg ja paljusid meie tegevusi mõjutab süsteem. Näiteks mõjutab organisatsiooni tulemusnäitajate süsteem sageli tugevasti selle organisatsiooni liikmete käitumist. Lisaks oleme mõnikord kaasatud süsteemide väljatöötamisse, nagu iga juht, kes tegeleb nende tulemuslikkuse mõõtmisega. Juhi soov on tagada, et kõik kavandatud tulemuslikkuse mõõtmise meetmed soodustaksid „õiget“, mitte (tahtmatult) ebafunktsionaalset käitumist ja seega on selle süsteemi praktikas toimimise ette nägemine strateegiaprotsessi elutähtis osa. Mõned süsteemid on kohalikud, näiteks organisatsiooni tulemuslikkuse mõõtmise süsteem, mõned aga kauged, kuid siiski väga reaalsed, näiteks tervishoiu-, haridus-, õigus- ja kliimasüsteem. Süsteemid eksisteerivad kõikidel skaaladel, kohalikust globaalseni ja kõik nad on keerulised (mõned vägagi keerulised), seetõttu võib süsteemide käitumise mõistmine olla väga kasulik.

REGULATING ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN INDUSTRY
 edited by **Damian M. Bielicki, 2022 (e-raamat).**

Raamat annab üksikasjaliku kvalitatiivse ülevaate tehisintellekti regulatiivsetest aspektidest. Pöörates eriti tähelepanu praegusele praktikale ja suundumustele paljudes tööstusharudes, kus tehisintellekt on

üha olulisem, sisaldab teos juriidilist ja tehnilist analüüsi. Vaatluse all on paljud sektorid, nt lennundus, energeetika, valitsemine, tervishoid, õigus, merendus, sõjandus, muusika jt. Käsitletakse mitmeid aspekte, sealhulgas privaatsust, vastutust, läbipaistvust, õiglust jm.

**HOW THE WORLD REALLY WORKS:
A SCIENTIST'S GUIDE TO OUR PAST,
PRESENT, AND FUTURE**

Václav Smil, 2022.

Autori uurimisvaldkonnad on mitmekesised: keskkond, majandus, toit, rahvastik, ajalugu jm. Selles raamatus on ta mitmed teemad osavalt kokku põiminud, püüdes arutleda planeedi Maa, meie elukeskkonna

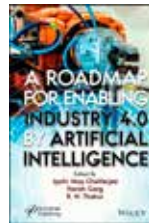
ja selle tuleviku üle. Autor nendib, et linnastumine ja mehhaniseerimine on

kaasa toonud elukorralduse, kus suurem osa inimestest on kaotanud kontakti toidu ja energia tootmise protsessidega.

**A ROADMAP FOR ENABLING
INDUSTRY 4.0 BY ARTIFICIAL
INTELLIGENCE**

edited by Jyotir Moy Chatterjee,
Harish Garg and R. N. Thakur, 2023

(e-raamat).

Kogumikus uuritakse plokiahela tehnoloogia ja tehisintellekti mõju tööstus 4.0-le ning pilvetechnoloogiate, asjade interneti ja süvaõppe seoseid selle valdkonnaga. Kirjeldatud on ka konkreetseid juhtumeid ja praktilisi

kogemusi ning toodud näiteid. Vaatluse all on ka tehisintellekti jm tehnoloogiate rakendamise väljakutsed, takistused ja riskid.

Parlamentaaarsed uudised

PIRET VILJAMAA
Eesti Rahvusraamatukogu
sotsiaalia ja
parlamendiraamatukogu
infospetsialist

Välisriikide parlamentide uudiseid 2023. aasta oktoobri keskpaigast 2024. aasta aprilli keskpaigani.

Uudistest valiku tegemisel on kasutatud BNSi, teiste uudisteagentuuride ja meediaväljaannete ning parlamentide kodulehekülgedel leiduvaid materjale.

ALBAANIA. Veebruaris ratifitseeris parlament Itaaliaga sõlmitud migrantide vastuvõtukeskuste rajamise lepingu, selle poolt hääletas 140-liikmelises parlamendis 77 saadikut. Opositsioon boikottis hääletust – nende hinnangul ohustab see riigi rahvuslikku julgeolekut. Lepingu kohaselt ehitab Itaalia Albaaniasse kaks keskust: ühte tuuakse edaspidi Itaalia rannikuvetest päästetud ebaseaduslikud sisserändajad, teises hakkavad nad elama asüüliotsust oodates. Keskused, mida hakkab haldama Itaalia, peaks suutma vastu võtta kuni 3000 migranti kuus. Albaania konstitutsioonikohus otsustas jaanuaris, et lepingu sõlmimine pole

riigi põhiseadusega vastuolus. Juba mõni nädal varem kiitis lepingu heaks ka Itaalia parlamendi alamkoda, riigi peaministri Giorgia Meloni sõnul näitas ELi kandidaatriik Albaania end mitte ainult Itaalia, vaid ka Euroopa Liidu sõbrana.

Euractiv, 30.01.2024, „Albania’s highest court narrowly rules Italy migrant deal constitutional“. – <https://tinyurl.com/58a7cp2f>

Deutsche Welle, 22.02.2024, „Albania ratifies migrant deal with Italy“. – <https://tinyurl.com/yrtnadsj>

AMEERIKA ÜHENDRIIGID. Detsembris toetasid seadusandjad Kongressi Esindajatekoja liikme George Santose väljaheitmist (selle poolt oli 311 ja vastu 114 Esindajatekoja liiget). Santos oli läbi ajaloo kuues Esindajatekoja liige, kes välja heideti. Talle pandi süüks mitut finantspettust, nt kampaaniatoetajate raha varastamist, ning oma tausta kohta valetamist. Väidetavalt kulutas Santos annetatud raha Botoxi-raviks ja OnlyFansi pornosaitidel, Itaalia luksuskaupadele ning puhkusteks. Lisaks luiskas ta, et on töötanud Goldman Sachsis; et ta on juudi päritolu (vanavanemad põgenesid Ukrainast juutide tagakiusamise eest); on olnud kolledži ajal võrkpallitäh; on päästnud tuhandeid koeri ja kasse; ta ema viibis 2001. aasta terrorirünnaku ajal Maailma Kaubanduskeskuses jm. Ta presenteeris end Ameerika unelmana: Brasiilia immigrandide avalikult homoseksuaalne

järeltulija, kes töötab end finantsmaailmas üles. Hiljem võttis ta omaks oma eluloo fabritseerimise, et valijate toetust saada. 35-aastane Santos sai Kongressi 2022. aastal, aidates vabariiklastel väikest enamust kindlustada. Santose väljahetmiseks oli vaja Esindajatekoja kahe kolmandiku liikmete toetust. Esimene katse nurjus, kuid eetikakomisjoni raport veenis paljusid tema seniseid kaitsjaid, nii et lõpuks toetas temast vabanemist üle saja vabariiklase. Märtsis teatas Santos, et kavatses uuesti Kongressi kandideerida.

BBC News, 01.11.2023, „Who is George Santos and why is he in trouble?“. – <https://tinyurl.com/3b6h83v8>

The Guardian, 01.12.2023, „Republican George Santos expelled from Congress in bipartisan vote“. – <https://tinyurl.com/498bvw8s>

NPR, 01.12.2023, „New York Republican George Santos expelled from Congress“. – <https://tinyurl.com/3ked4asc>

The Guardian, 08.03.2024, „George Santos attends State of the Union and announces another run for Congress“. – <https://tinyurl.com/hddeb2e>

New York Magazine: Intelligencer. Stieb, Matt; Hartmann, Margaret. 08.03.2024, „The talented mr. Santos. Here's every single lie told by George Santos“. – <https://tinyurl.com/53mkk94m>

Detsembris võttis Kongress vastu iga-aastase kaitse-eelarve seaduse, milles mh sätestati, et president ei saa lõpetada USA osalust NATOs ilma Senati heakskiiduta või peab Kongress selleks vastu võtma vastava seaduse. Sätte taustaks on asjaolu, et uuesti presidendiks pürgiv Donald Trump on ähvardanud korduvalt USA lahkumisega sõjalisest liidust.

Kaitse-eelarve suurus on 886 miljardit dollarit; sellega tõsteti sõjaväelaste palku, pikendati ajutiselt välismaalaste jälgimisprogrammi (kogutakse teistes riikides Ameerika sidekanaleid kasutatavate isikute andmeid) ning tugevdati kaitset Hiina mõjutuste vastu. Seadus võimaldab edasi minna AUKUSe kokkuleppega ning kavandab Poolas mitut sõjaväerajatise projekti. Seaduse lõppversiooni aga ei jõudnud seal algselt Esindajatekoja eelnõus olnud nõue, et kaitseministeerium ei tohiks maksta abordi eest. Vastavalt seaduse tekstile ei tohi sõjaväes

eksponeerida mitteametlikke lippe (nagu nt LGBTQ oma).

Congress.gov, „H.R.2670 – National Defense Authorization Act for Fiscal Year 2024“. – <https://tinyurl.com/2x7krzt8>

United States Senate Committee on Armed Services, „Summary of the Fiscal Year 2024 National Defense Authorization Act“. – <https://tinyurl.com/282deucd>

CNN, 14.12.2023, „Here's what's in the \$886 billion defense bill“. – <https://tinyurl.com/yckd477m>

STT-BNS, 15.12.2023, „USA uus seadus takistab presidendil NATO sõjalisest liidust lahkumast“.

ARGENTINA. Veebruaris jättis Kongressi alamkoda pooleli libertaarlasest presidendi Javier Milei majandusreformide eelnõu menetlemise. Menetluse käigus hülgasid Kongressi liikmed umbes pooled eelnõu 664 paragrahvist, sest nõudsid provintsidele suuremat rahastust, millega Milei ei nõustunud. Milei soovis näiteks saada endale kaheks aastaks seadusandlikku võimu (võimalusega seda pikendada), vähendada provintside rahastamist, piirata streigiõigust jm. Eelmise aasta lõpul riiki juhtima asunud Milei on lubanud mini-meerida riigi mõju majanduses, erastada riigiettevõtteid, võtta oma raha asemel kasutusele dollari ja sulgeda riigi keskpanga, lõpetada paljude sotsiaalabiprogrammide tegevuse, kaotada 70 000 avaliku sektori töökohta jm. Ta on juba kaotanud näiteks piirangud eratervisekindlustustele ja lasknud vabaks rendituru. Märtsis ei toetanud Senat presidendit teist mahukat reformieelnõu, millega tühistatakse umbes 300 kehtivat seadusesätet (nt esmatarbekaupade, tööturu ja erastamisega seotud regulatsioonid). Eelnõu võib siiski saada seaduseks, kui seda toetab alamkoda. Presidendi paremäärmuslikul parteil on küll alamkojas ainult 38 kohta 257st ja Senatis seitse kohta 72st.

Deutsche Welle, 15.03.2024, „Argentina's Senate rejects Milei's 'mega decree' of reforms“. – <https://tinyurl.com/4tu4y2xn>

El País, 19.03.2024, „Freedom (and poverty) in Argentina: Milei's 100 frenetic days in power and an unprecedented economic experiment“. – <https://tinyurl.com/262kjh8d>

The Hill. Matthews, Merrill. 01.04.2024, „Matthews: What Biden can learn from economic reforms of Argentina's Javier Milei“. – <https://tinyurl.com/mwseyzpw>

BRASIILIA. Detsembris kiitsid Kongressi mõlemad koad heaks maksureformi, mille eesmärk on keerulist maksusüsteemi lihtsustada. Alamkoda võttis põhiseadust muutva seaduse esmakordselt vastu juba juulis, kuid pidi uuesti hääletama, sest Senat tegi eelnõus muudatusi ja saatis selle tagasi alamkotta. Muudatustega ühtlustati käibemaksusumäärad, mõned maksu-erisused siiski jäid: näiteks 60 protsenti väiksem maksusumäär meditsiinitarvetele, ravimitele, (inimeste) toidukaupadele jne, 30 protsenti väiksem maksusumäär teadus-, kunsti- ja kirjandusvaldkonna teenustele jne. Seaduse jõustumine toimub järk-järgult mitme aasta vältel (kuni 2033. aastani).

AP-BNS, 17.12.2023, „Brasiilia parlament kiitis heaks olulise maksureformi“;

WTS, 13.03.2024, „Brazil approves the long-awaited consumption tax reform“. – <https://tinyurl.com/k2rzcem3>

BULGAARIA. Detsembris võttis Rahvusassamblee vastu põhiseaduse muutmise seaduse, selle poolt oli 165 liiget, vastu hääletas 71. Tegu on kõige põhimõttelisemate muudatustega alates 1991. aastast. Muudetakse kohtusüsteemi, piiratakse presidendi volitusi ajutise valitsuse ametissenimetamisel ning antakse topeltkodakondsusega isikutele (kes on vähemalt 18 viimast kuud ka riigis elanud) õigus kandideerida parlamenti ja saada valitsusliikmeks (neil ei nõuta 18 kuu pikkust riigis elamist). Presidendiks saab kandideerida üle 40 aasta vanune Bulgaaria kodanik, kes on riigis elanud vähemalt viis viimast aastat. Täpsemalt sätestati, et kõrgemate kohtute administratsiooni juhtide ametiaeg lüheneb seniselt seitsmelt aastalt viiele ning tagasi valida saab neid vaid üheks ametiajaks. Kohtunikud saavad eluaegse kohtuniku-staatuses pärast viieaastast töötamist (seda kuni 65-aastaseks saamiseni, eruminekuni, tahtliku kuriteo eest vangimõistmiseni jne).

Народно събрание на Република България, 19.12.2023, „The National Assembly adopted at second reading the

amendments to the Constitution“; 20.12.2023, „The National Assembly adopted at third reading the bill amending and supplementing the Constitution of the Republic of Bulgaria“. – <https://tinyurl.com/y8ufaekk>;
<https://tinyurl.com/yn5uka33>

Library of Congress. Fremer, Iana. 30.01.2024, „Bulgaria: New constitutional amendments introduce judicial reform and abolish requirement for senior public officials to hold only Bulgarian citizenship“. – <https://tinyurl.com/mwfewt3k>

Märtsis ratifitseeris Rahvusassamblee Bulgaaria ja USA vahelise lepingu, mille kohaselt kasutatakse riigile kuuluvasse Kozloduy tuumajaama kahe uue reaktori rajamisel USA ettevõtte Westinghouse AP1000 tehnoloogiat. Esimene reaktor peaks valmima 2033. aastaks, teine kaks-kolm aastat hiljem. Westinghouse'i tehnoloogia kasutamisega soovitakse mh vähendada Venemaa mõju Bulgaaria energeetikas.

ERR Uudised, 26.10.2023, „Bulgaaria ehitab USA tehnoloogial põhinevat uut tuumareaktorit“. – <https://tinyurl.com/bdn37zr9>

American Nuclear Society, 16.02.2024, „Bulgaria, U.S. partner on nuclear program“. – <https://tinyurl.com/2san4t64>

Народно събрание на Република България, 22.03.2024, „The National Assembly ratified the Agreement between the Governments of Bulgaria and the United States on cooperation on the nuclear capacity construction project at the Kozloduy NPP site“. – <https://tinyurl.com/ywyuttm>

ETIOOPIA. Veebruaris pikendas parlamendi Esindajatekoda neljaks kuuks eriolukorda Amhara osariigis, kus puhkesid 2023. aastal lahingud valitsusvägede ja kohaliku omakaitserühmituse Fano vahel, sest selle liikmed süüdistasid valitsust piirkonna julgeoleku kahjustamises. Augustis kehtestati kuueks kuuks eriolukord, mis andis võimudele voli inimesi vahistada, liikumiskeelde kehtestada ja avalikud kogunemised keelata; inimõiguslased on nüüd mures eriolukorra pikendamise mõjude pärast.

AFP-BNS, 02.02.2024, „Ethiopia pikendas eriolukorda rahutus Amhara osariigis“;
Reuters, 02.02.2024, „Ethiopia extends state of emergency in Amhara“. – <https://tinyurl.com/3bvdpbzx>

GUINEA-BISSAU. Detsembris saatis president Umaro Sissoco Embaló laiali parlamendi ning vahetas välja peaministri. Pealinnas Bissaus puhkes 30. novembril kaks inimelu nõudnud vägivald rahvuskaardi ja presidendi kaardiväe eriuksuste vahel. Embaló sõnul leidis aset riigipöördekatse ja president nõudis, et kriisi tõttu tuleb korraldada uued valimised.

Detsembris laiali aetud parlamendikoosseis valiti alles 2023. aasta juunis, umbes aasta varem ajas Embaló laiali ka eelmise koosseisu.

Reuters, 04.12.2023, „Guinea Bissau president dissolves parliament after clashes“. – <https://tinyurl.com/m6dvchj2>

AFP-BNS, 20.12.2023, „Guinea-Bissau vahetati riigipöördekatse järel peaminister välja“.

HOLLAND. Novembris toimunud parlamendi alamkoja ennetähtaegsetel valimistel sai Geert Wildersi Vabaduspartei (PVV) 150-kohalises parlamendi alamkojas 37 mandaati (kaks aastat varem 24 kohta). Frans Timmermans Tööpartei (PvdA) sai 25 mandaati, paremtsentrilise Vabaduse ja Demokraatia Rahvapartei (VVD) 24, Uus Ühiskondlik Leping (NSC) 20, Demokraadid 66 (D66) 9 ja põllumeeste liikumine (BBB) 7 mandaati.

Parlamendi alamkoda on killustunud – esindatud on 15 poliitilist jõudu, seega stabiilse koalitsiooni saavutamiseks peavad kokku leppima neli või enamgi parteid ning valimiste võitjal Geert Wildersil koalitsiooni moodustamine ei õnnestunud. Valimisaktiivsus oli 77,7 protsenti. Valimisdebatid käsitlesid peamiselt immigratsiooni, elatustaset ja kliimamuutusi.

ERR Uudised, 08.11.2023, „Holland saab esimest korda üle 13 aasta uue peaministri“. – <https://tinyurl.com/37jwz85>

STT-BNS, 13.03.2024, „Hollandi valimiste võitja Wilders ei hakka peaministriks“;

Inter-Parliamentary Union, „Netherlands“. – <https://tinyurl.com/4pv95utr>

IISRAEL. Novembris võttis Knesset 13 poolthäälega vastu terrorismivastase seaduse muudatused, vastuhääli anti neli.

Seadusesse lisati kaks aastat kehtiv sätte, mis keelab terrorismi kiitvate Hamasi ja ISISe väljaannete süstemaatilise kasutamise. Juhuslik lugemine pole karistatav. Eesmärgiks on takistada üksikult tegutsevaid terroriste, kes ei kuulu ühtegi organisatsiooni, kuid saavad innustust nende väljaannetest. Ajutine iseloom on muudatustel seetõttu, et selle aja jooksul soovitakse meetme mõju analüüsida.

The Knesset, 08.11.2023, „Approved in final readings: Prohibition on systematic consumption of terrorist publications“. – <https://tinyurl.com/mr38ryxa>

Library of Congress. Levush, Ruth. 08.01.2024, „Israel: Systematic continuous consumption of terrorist publications criminalized“. – <https://tinyurl.com/265pw646>

Veebruaris toetas Knesset peaminister Benjamin Netanyahu avaldust, milles väljendati vastuseisu Palestiina riigi ühepoolsele tunnustamisele. Avaldust toetas 99 liiget, vastuhääli anti üheksa. Hääletus toimus umbes nädal pärast seda, kui ajaleht Washington Post teatas, et USA administratsioon ja väike rühm araabia riike koostavad Iisraeli ja palestiinlaste vahelise pikaajalise rahu plaani, mis sisaldab mh Palestiina riigi rajamise ajakava. Opositsioonisaadik Yair Lapid kommenteeris oma sõnavõtus aga, et kuigi ta hääletas poolt, on tegu peaministri katsega tekitada meediakära, et tähelepanu enda tegematajätmistelt kõrvale juhtida.

The Knesset, 21.02.2024, „Prime Minister MK Netanyahu after approval of statement on international diktats by Knesset Plenum: Diktat for establishing Palestinian state will endanger the State of Israel; Opposition Leader MK Lapid: You invented a threat that doesn't exist“. – <https://tinyurl.com/52r65d9z>

STT-BNS, 21.02.2024, „Iisraeli parlament oli vastu Palestiina ühepoolsele tunnustamisele“.

Aprillis võttis Knesset vastu seaduse, mis andis kommunikatsiooniministrile volitused keelustada riigis sellise välismeedia levik, mida peetakse ohuks rahvuslikule julgeolekule (silmas peeti Araabia uudis-telekanalit Al-Jazeera), samuti võimaldab seadus sulgeda nende Iisraelis asuvad esindused. Seaduse vastuvõtmist toetas 70, vastu oli kümme parlamendiliiget. USA

juhtkond teatas seepeale, et Iisraeli otsus on murettekitav.

AFP-BNS, 01.04.2024, „Iisraeli parlament kiitis heaks eelnõu Al-Jazeera keelustamiseks“;

AFP-BNS, 01.04.2024, „USA hinnangul on Iisraeli poolt Al-Jazeera keelustamine murettekitav“.

INDIA. Detsembris hüppas külaliste rõdult parlamendi alamkoja istungisaali mees, kes päästis valla värvitud suitsu-pommi. Intsident toimus 2001. aastal toimunud terrorirünnaku aastapäeval (parlamendi rünnanud isikud tapsid siis üheksa inimest). Ärritunud opositsioon nõudis turvameetmete rikkumise kohta aru, kuid juhatus otsustas seepeale, et plakatitega istungisaali tulnud parlamendi-liikmed eemaldatakse istungjärgu lõpuni istungitelt. Eemaldamisotsuseid tehti mitu päeva järjest, kokku keelati istungitel osalemine rohkem kui 140 opositsiooni seadusandjal (nende hulgas oli nii alam-kui ülemkoja liikmeid). Samal ajal kui 2/3 opositsioonist oli tasalülitatud, võttis parlament vastu kaalukaid eelnõusid: näi-teks valimiskomisjoni liikmete määramise korra ja karistusseadustiku muudatused.

BBC News, 19.12.2023, „Parliament winter session: India opposition fury as 141 MPs suspended“. – <https://tinyurl.com/4cxnrz8j>

VOA, 19.12.2023, „Most Indian opposition MPs barred from parliament“. – <https://tinyurl.com/amfdsxxx>

The Times of India, 21.12.2023, „Winter session of Parliament: Mass suspension of opposition MPs, smoke bomb attack and passage of landmark laws“.

Märtsis määras president ülemkoja liikmeks Suurbritannia peaministri Rishi Sunaki ämma, kes seni töötas miljardärist abikaasa tehnoloogiafirma filantroopia-harus. 73-aastase Sudha Murthy tütar Akshata abiellus 2009. aastal Sunakiga. Enamik India parlamendi alamkoja liikmeid on valitavad, kuid 12 saadikut (kes on tavaliselt ühiskonnaelus midagi olulist korda saatnud) nimetab kuueks aastaks ametisse riigipea.

BBC News, 08.03.2024, „Sudha Murthy: Rishi Sunak's mother-in-law to sit in India's parliament“. – <https://tinyurl.com/2e3aebpw>

ISLAND. Märtsis toimus parlamendis intsident, mille tõttu tuli Alþingi istung katkestada. Külaliste rõdu piirdest ronis üle meelevaldaja, kes karjus justiits-ministri peale, kui minister tutvustas immigratsiooniseaduse muutmise eelnõu. Meelevaldaja arreteeriti. Vahejuhtum tekitas parlamendiliikmetes ja -töötajates ärevust, sest parlamendi töö häirimist esineb Islandil väga harva. Island on hakanud senist lahket varjupaiga pakkumise ja immigratsioonipoliitikat muutma, näiteks 2023. aasta märtsis võttis parlament vastu seaduse, milles sätestati, et kui varjupaiga-taotlus on lõplikult tagasi lükatud, siis vastavaid hüvesid makstakse veel ainult kuu aega. Sel aastal esitas valitsus rea uusi meetmeid, millega sisserännet piirata, sest järsult kasvanud astüülitaotlused on riigi jaoks muutunud väga kulukaks.

Iceland Review, 17.11.2023, „Iceland departs 180 Venezuelan“. – <https://tinyurl.com/2svscptv>

Iceland Monitor, 20.02.2024, „Agreement on measures on immigration“. – <https://tinyurl.com/udkfx7ee>

RÚV, 05.03.2024, „Protestor climbs Alþingi chamber railing“. – <https://tinyurl.com/38m3ejyb>

Nordic Labour Journal, 25.03.2024, „Major increase in applications: Iceland's government seeks tighter immigration rules“. – <https://tinyurl.com/3yvcu5vf>

JAAPAN. Detsembris võttis parlamendi ülemkoda vastu seaduse, millega legali-seeriti kanepil põhinevad ravimid, kuid karmistati samas lõõgastusmarihuuana kasutamise keeldu. Alamkoda nõustus muudatustega novembris. Marihuuana tarvitamine on edaspidi kuritegu, kõrvaldati seaduselünk: nimelt oli marihuuana suitsetamine seni seaduse järgi lubatud, kuid selle omamise eest ähvardas kuni viieaastane (muudatuste jõustumisel kuni seitsmeaastane) vanglakaristus. Vastuolu seaduses oli tingitud sellest, et taheti vältida kanepikasvatajate vahistamist, kui nad kogemata kanepisuitsu sisse hingavad. Seni oli kanepil põhinevaid ravimeid lubatud kasutada vaid meditsiinikatsetes.

The Japan Times, 06.12.2023, „Japan's parliament passes bill to legalize cannabis-derived medicines“. – <https://tinyurl.com/yc2rm7m9>

AFP-BNS, 07.12.2023, „Jaapan legaliseerib kanepiravimid“.

KREEKA. Veebruaris kiitis parlament heaks samasooliste abielud. Seaduse poolt hääletas 176 ja vastu oli 76 parlamendiliiget. Seadusemuudatustega anti samasoolistele paaridele ka lapsendamisõigused, kuid surrogaatema abil nad lapsi muretseda ei tohi. Arvamusküsitluste põhjal pooldab kreeklaste enamus samasooliste abielu, kuid on lapsendamisõiguse andmise vastu. Kreekast sai esimene valdavalt õigeusklik riik, kus samasooliste abielud on legaliseeritud.

AFP-STT-BNS, 16.02.2024, „Kreeka parlament kiitis heaks samasooliste abielud“;

KNews, 16.02.2024, „Greece’s parliament approves same-sex marriage rights“. – <https://tinyurl.com/yfej49rm>

Märtsis kiitis parlament heaks kõrgharidusreformi, millega tunnistati erakõrgkoolid avalike ülikoolidega võrdväärseks. Edaspidi lubatakse välisülikoolidel avada Kreekas oma harusid, mis registreeritakse mittetulundusorganisatsioonidena. Seadust toetas 300-kohalises parlamendis 159 saadikut, vastu oli 129. Enne parlamendiarutelu avaldas Ateena kesklinnas seaduse vastu meelt umbes 18 000 inimest. Politsei kasutas vägivaldseks muutunud meelevaldajate vastu pisargaasi. Eelnevalt toimus mitme nädala jooksul meelevaldusi, mille käigus mh tudengid hõivasisid ülikoolihooneid.

AP-BNS, 09.03.2024, „Kreeka kiitis heaks riigi monopoli lõppemise ülikooliharidusele“;

Euronews, 09.03.2024, „Greece approves ending state monopoly on university education, despite student protests“. – <https://tinyurl.com/56thw4>

KÖRGÖZSTAN. Märtsis võttis parlament vastu Venemaa välisagendiseaduse eeskujul valminud eelnõu, millega suurendatakse riigi kontrolli vabaihenduste üle. Seadus piirab välismaalt raha saavate ühenduste tegevust; mh sätestati, et sellised organisatsioonid, kui nende tegevus on poliitiline, peavad end registreerima välisriikide esindajatena. Hääletusele ei eelnenu debatti. Veebruaris jättis parlament menetluse käigus välja

umbmääraselt sõnastatud sätted, mis oleks võimaldanud teatud kuritegude eest määrata kuni kümne aasta pikkuse vanglakaristuse. Toetajate sõnul suurendab seadus vabaihenduste tegevuse läbipaistvust, inimõiguslaste väitel kahjustab aga nii nende kui ka meedia tööd. Muret on väljendanud nii Euroopa Julgeoleku- ja Koostööorganisatsioon (OSCE) kui ka USA.

AFP-BNS, 14.03.2024, „Kõrgöstan võttis vastu vabaihendusi ahistava seaduse“;

CPI, 15.03.2024, „Kyrgyzstan parliament approves ‘foreign agents’ law“. – <https://tinyurl.com/9mkz22e9>

LEEDU. Detsembris muutis Seim kaitse- ja ajateenistuse korralduse seadust. Seadust toetas 78 seimiliiget, vastuhääli ei antud. Muudatustega parandati sõjaväelaste palga- ja puhketingimusi (nt võivadi lapsevanematest sõjaväelased edaspidi saada lisapuhkepäevi), koloneli ja mereväekapteni auastme saamiseks peab isikul olema vähemalt magistrikraad jms. Muu hulgas keelati kutselistel sõjaväelastel reisida ebasõbralikesse riikidesse (v.a tööülesannete täitmiseks). Kaitseministeeriumi esialgses ebasõbralike riikide ja piirkondade nimekirjas on näiteks Venemaa ja okupeeritud Krimm. Valgevene, samuti Armeenia, Aserbaidžaan, Kasahstan, Hiina, Kõrgöstan jt. Samuti ei tohi kutselised sõjaväelased reisida riikidesse või aladele, kuhu välisministeerium soovib Leedu kodanikel mitte reisida või kust soovib viivitamatult lahkuda.

BNS, 14.12.2023, „Leedu keelas sõjaväelaste reisisemise ebasõbralikesse riikidesse“;

Lietuvos Respublikos Seimas, 14.12.2023, „Gerės karių tarnybos sąlygos“. – <https://tinyurl.com/38vwjhrk>

LRT, 14.12.2023, „Lithuania bans professional troops from travelling to unfriendly countries“. – <https://tinyurl.com/yxavr4mk>

LÕUNA-KOREA. Jaanuaris võttis parlament vastu seaduseelnõu, millega keelatakse koerte kasvatamine, tapmine ja müük liha saamise eesmärgil. Seaduse vastuvõtmist toetas 208 liiget, vastuhääli ei antud. Seadus jõustub kolme aasta pärast. Liha saamise eesmärgil koerte

aretamise, müümise ja tapmise eest hakatakse karistama kuni kolmeaastase vangistuse või 30 miljoni vonni (u 20 400 euro) suuruse trahviga. Koeraliha söömise eest pole karistusi ette nähtud. Hiljutised uuringud näitavad, et umbes 56 protsenti lõunakorealastest soovib selle teguviisi keelustamist ja enamik ei söö enam koeraliha. 2022. aastal oli siiski riigis ligi 1600 restorani, kus koeraliha serveeriti, liha saamise otstarbel kasvatati umbes 570 000 koera.

AFF-AP-BNS, 09.01.2024, „Lõuna-Korea parlament võttis vastu koeraliha keelustava seaduse“;

Reuters, 09.01.2024, „South Korea passes bill to ban consumption of dog meat“. – <https://tinyurl.com/bddaz3ht>

LÄTI. Novembris võttis Seim vastu notariaadiseaduse muudatused, millega seadustati võimalus sõlmida notari juures partnerlusleping. Sätestati, et partnerlussuhte võivad sõlmida kaks lähisuhtes olevat täisealist isikut, kel ei ole selle sõlmimiseks piiranguid, näiteks lähisugulus. Muudeti ka teisi seadusi, millega kooselu-partneritele nähakse ette majanduslikud ja sotsiaaltoetusmeetmed, aga ka piirangud: partneril on õigus teha teise partneriga seotud otsuseid, kui too ei suuda enda eest ise hoolitseda; saada sotsiaaltagatise, näiteks elukaaslase surma korral tema väljamaksmata pensioni; kasutada paaridele ette nähtud tulumaksusoodustusi jne. Riigiametniku partnerile hakkavad kehtima samad piirangud mis sugulastele. Rahvusliku Liidu saadiku Jānis Grasbergi ettepanekul lisati seadusesse punkt, et partnerlus ei võrdu abieluga. Pärast seaduste paketi vastuvõtmist esitasid aga 34 seimiliiget president Edgars Rinkēvičsile taotluse notariaadiseaduse muudatuste väljakuulutamise kaheks kuuks peatada, sest soovisid sellel teemal korraldada rahvahääletuse. Põhiseaduse kohaselt peab president väljakuulutamise edasi lükkama, kui seda nõuab vähemalt kolmandik seimiliikmetest. Keskvalimiskomisjon kuulutas välja allkirjade kogumise, rahvahääletuse algatamiseks on vaja kuu aja jooksul koguda kümnendiku ehk 155 000 valija

allkirjad. Sellist toetust aga referendumile ei saadud ja jaanuaris kuulutas president seaduse välja, muudatused jõustuvad 1. juulil 2024.

BNS, 09.11.2023, „Läti Seim seadustas kooselu“;

BNS, 10.11.2023, „Opositsioon palus Läti riigipeal partnerlusseadus kaheks kuuks peatada“;

Latvijas Republikas Saeima, 10.11.2023, „Saeima: Two adults will be able to enter into a partnership to be registered by a notary“. – <https://tinyurl.com/edf22hm7>

BNN, 19.01.2024, „Latvian president promulgates law amendments for the adoption of partnership institute“. – <https://tinyurl.com/48u69pta>

Novembris võttis Seim vastu karistusseadustiku muudatused, millega karmistati karistusi Läti riigi vastasesse organiseeritud gruppi kuulumise, välisriigi abistamise ja spionaaži eest. Seaduse algatas president Edgars Rinkēvičs. Näiteks tõsteti riigivastasesse grupeeringusse kuulumise eest ette nähtud karistuse ülempiiri seniselt viieaastaselt vanglakaristuselt kaheksale, lisakaristuseks võib edaspidi määrata ka vara konfiskeerimise. Kaotati seni kehtinud võimalus, mis lubas välisriigi heaks Läti-vastaseid süütegusid toime pannud isikule määrata karistuseks üldkasuliku töö ja rahatrahvi. Spionaaži korraldamise või juhtimise eest võib edaspidi määrata ka eluaegse vangistuse.

Latvijas Republikas Saeima, 14.12.2023, „Saeima increases penalties for crimes against national security“. – <https://tinyurl.com/mv9hc7rw>

Jaanuaris võttis Seim vastu kinnisvaraga seonduva rahvusliku julgeolekuohu maandamiseks vajaliku ehk nn Moskva maja riigistamise seaduse. Hoone plaanitakse hiljem maha müüa ja anda saadud tulu Ukrainale. Selle müük otsustatakse täitevvõimu tasandil. Seaduseelnõu välja töötanud Seimi riikliku julgeoleku komisjoni sõnul tagab see Moskva majas kultuuriürituste ja huvihariduse varjus toimuva Läti riigi julgeolekut ohustava poliitilise tegevuse lõpetamise. Samuti kaob Moskva maja kui Venemaa kaasmaalaste poliitika sümbol. Moskva maja kuulus Moskva linnavaraametile, seda

esindas 2020. aastast Moskva linnaettevõtte Moskva Rahvusvahelise Koostöö Keskus, mille tegelik omanik on Venemaa president Vladimir Putin.

BNS, 11.01.2024, „Läti Seim riigistas Moskva maja“;

Latvijas Republikas Saeima, 11.01.2024, „Saeima: Moscow House will become public property“. – <https://tinyurl.com/y36zp9mf>

MADAGASKAR. Veebruaris kiitis Senat heaks seaduse, mis lubab alaealiste vägistajaid karistada keemilise ja kirurgilise kastreerimisega. Parlamendi alamkoda andis heakskiidu juba varem. Kirurgilist kastreerimist rakendatakse alla 10-aastase lapse vägistamise korral; kui ohver on 10–13-aastane, võib kohtunik määrata kas keemilise või kirurgilise kastreerimise; 13–18-aastase puhul rakendatakse vägistajatele keemilist kastreerimist. Seni oli minimaalne karistus alaealise vägistamise eest viis aastat vangistust. Amnesty International on kutsunud Madagaskari võime seadusest loobuma, väites, et see ei lahenda pedofiiliaprobleemi, riigi justiitsministri sõnul on Madagaskar aga suveräänne riik, mis võib oma seadusi muuta. Ta rõhutas, et lapsevägistamiste arvu suurenemine sundis võime tegutsema. Eelmisel aastal registreeriti 600 sellist kuritegu. Seaduse kiitis heaks ka kõrgem põhiseaduskohus.

AFP-BNS, 09.02.2024, „Madagaskar võttis vastu lapsevägistajate kastreerimise seaduse“;

Le Monde, 01.03.2024, „Madagascar chooses physical castration for child rapists“. – <https://tinyurl.com/2n5rd2s5>

MOLDOVA. Parlament tühistab järjest Sõltumatute Riikide Ühenduse (SRÜ) raames sõlmitud lepinguid. Näiteks veebruaris lõpetati SRÜ liikmesriikide relvajõudude relvade, sõjavarustuse ja muude ainelistel ressurssidega varustamise ning teadus- ja arendustegevuse korraldamise põhimõtete kokkulepe ja SRÜ sõjaliste vaatlejate rühmade ja kollektiivsete rahualvete jõudude kokkulepe. 2023. aastal denonsseeriti 55 SRÜ

lepingut 282st. 2024. aastast lõpetas riik ka maksete tegemise SRÜ-le ja teistele SRÜ platvormi organisatsioonidele. Detsembris 2023 otsustas Euroopa Ülemkogu alustada läbirääkimisi Moldova ühinemise üle ELiga. Märtsis võttis Moldova parlament 54 poolthäälega vastu avalduse, milles kinnitati riigi pühendumist Euroopa Liiduga integreerumisele.

Interfax-BNS, 24.01.2024, „Moldova võimud kooskõlastasid kaheksa SRÜ leppe ülesütlemise“;

Moldpres, 29.02.2024, „Moldovan parliament denounces another three agreements with Commonwealth of Independent States“. – <https://tinyurl.com/5mw5n927>

Moldpres, 22.03.2024, „Parliament approves Declaration on Moldova's European integration“. – <https://tinyurl.com/2e85vrnj>

NORRA. Novembris võttis Storting ülekaaluka häälteenamusega vastu avalduse, milles kutsus valitsust üles olema valmis tunnustama iseseisvat Palestiina riiki, kui see mõjuks rahuprotsessile positiivselt. Selliselt sõnastatud ettepaneku tegi koalitsioon, väiksemad parteid nõuavad Palestiina riigi viivitamatut tunnustamist. Avaldust toetasid kaheksa parteid kümnest parlamendiparteist, vastu olid Kristlikud Demokraadid ja Progressipartei. Euroopa riikidest on Palestiina riiki tunnustanud nt Island, Rootsi, Poola, Tšehhi Vabariik ja Rumeenia. Norra mõistis kohe hukka Hamasi oktoobris toime pandud terroriteod, kui nende väed üle piiri tungides tapsid umbes 1200 inimest ja võtsid 239 pantvangi, kuid pahameelt on tekitanud ka Iisraeli vastutegevus Gaza sektoris.

AFP-BNS, 16.11.2023, „Norra parlament kutsus valitsust olema valmis Palestiinat tunnustama“;

NewsInEnglish.no, 16.11.2023, „Norway ‘prepares’ to recognize a Palestinian state“. – <https://tinyurl.com/2p89mfp9>

Jaanuaris kiitis Storting 80 poolthäälega heaks valitsuse plaani lubada esimesena maailmas maavarade süvamerekaevandamist. Vastu oli 20 parlamendiliiget. Kui plaan teoks saab, võivad Norra ettevõtted tulevikus kaevandada merepõhjust (u 280 000-ruutkilomeetrise alalt, valdavalt Arktikas) maavarasid, sh mineraale nagu

vask ja koobalt, mis on hädavajalikud taastuenergia tehnoloogiatele. See võib riigist teha ühe suurema mineraalitootja. Aktivistide ja teadlaste sõnul võivad merepõhjast kaevandamisest aga keskkonnale olla ettenägematud tagajärjed, näiteks võib kaevandustegevus vähendada ookeani võimet siduda atmosfääri paiskunud süsinikku ning müra häirida mereloomi. Mitu riiki, sh Prantsusmaa ja Suurbritannia, on kutsunud üles süvamerekaevandamisele moratooriumit kehtestama ning veebruaris võttis Euroopa Parlament vastu resolutsiooni, milles väljendati Norra plaani suhtes muret.

ERR Uudised, 09.01.2024, „Norra parlament andis loa merepõhjast maavarade otsimisele“. – <https://tinyurl.com/38wwvdec>

Euronews, 17.01.2024, „Norway's controversial approval of deep-sea mining divides European Parliament“. – <https://tinyurl.com/3zdfzu6r>

Euronews, 11.03.2024, „EU Policy. Oslo defends seabed mining plans amid concerns over environmental impact“. – <https://tinyurl.com/5faedj2h>

Aprilli algul tehti parlamendile kaks pommiähvardust. Parlamendi töö ei katkenud, kuid maja sissepääsud suleti paariks tunniks, keegi ei saanud sisse ega välja ning pommikoerad kontrollisid hoone üle. Pommi ei leitud, ühe ähvarduse tegija tehti kohe kindlaks ja arreteeriti.

NewsInEnglish.no, 03.04.2024, „Parliament reopened after threats“. – <https://tinyurl.com/dc8h9nnv>

NewsInEnglish.no, 04.04.2024, „PST probes threats against Parliament“. – <https://tinyurl.com/49mc45t7>

PAKISTAN. Veebruaris toimusid riigis üldvalimised, sh valiti parlamendi alamkoda. Valimiste eelõhtul korraldas terrorirühmitus Islamiriik Belutšistani provintsis kaks pommirünnakut, milles sai surma vähemalt 28 inimest. Valimisi turvas üle poole miljoni julgeolekutöötaja. Hääleõigus on riigis umbes 128 miljonil inimesel, valimistel kandideeris ligi 18 000 inimest. Parlamendi alamkoja kohtadest valiti otse 266; lisaks on naistele broneeritud 60 ja usuvähemustele kümme kohta. Tugeva toetuse (üle saja mandaadi) said

sõltumatud kandidaadid, sh vangistatud ekspeaministri Imran Khani poolehoidjad. Kolmekordse peaministri Nawaz Sharifi juhitud Pakistani Moslemiliiga-Nawaz (PML-N) sai 75 mandaati, Pakistani Rahvapartei (PPP) 54 mandaati. Üleriigiline mobiilside katkemine valimispäeval ja hääle aeglane lugemine tekitas kahtlust, et sõjavägi püüdis mõjutada valimisi PML-Ni kasuks.

AFP-STT-BNS, 08.02.2024, „Islamiriik võttis vastutuse Pakistani pommirünnakute eest“;

Inter-Parliamentary Union, „Pakistan“. – <https://tinyurl.com/5yukn7vy>

VOA, 03.03.2024, „Pakistan elects Shehbaz Sharif as new Prime Minister“. – <https://tinyurl.com/4y5surkm>

POOLA. Veebruaris toetas parlament 224 poolt- ja 196 vastuhäälega ravimiseaduse muudatust, mis võimaldaks tasuta juurdepääsu rasestumisvastastele SOS-tablettidele alates 15. eluaastast. Varasem, oktoobri-valimistel võimult tõrjutud konservatiivse Seaduse ja Õigluse partei valitsus oli need muutnud retseptiravimiks. Märtsis pani president Andrzej Duda aga ravimiseaduse muudatustele veto. Valitsus kavatseb nüüd teha SOS-tabletid retsepti alusel lihtsamini kättesaadavaks.

Uue koalitsiooni üks lubadusi oli abordipiirangute leevendamine. Uus võimuliit esitas parlamendile juba ka eelnõu, millega leevendatakse kehtivat peaaegu täielikku abordikeeldu, lubades legaalselt aborti kuni 12. rasedusnädalani. Menetluses on koguni neli abordipiiranguid leevendavat eelnõud. Pakutud on ka võimalust korraldada küsimuse lahendamiseks referendum, kuid referendumi vastaste sõnul annaks see võimaluse tulemust mõjutada neil, keda küsimus otseselt ei puuduta.

AFP-BNS, 23.02.2024, „Poola parlament lihtsustas ligipääsu rasestumisvastastele pillidele“;

Jurist, 30.03.2024, „Poland president vetoes amendment that would increase access to contraception pills“. – <https://tinyurl.com/bdmwk6tk>

Polskie Radio, 14.04.2024, „Will the abortion debate in Poland be resolved with a referendum?“ – <https://tinyurl.com/yrukbebw>

PORTUGAL. Märtsis toimusid 230-kohalise Rahvusassamblee ennetähtaegsed valimised. Valimised kutsus esile peaminister António Costa tagasiastumine korrupsiooniskandaali tõttu, mille raames vahistati tema personaliülem, samas Costat üheski kuriteos ei süüdistatud. Luís Montenegro Sotsiaaldemokraatlik Partei võitis valimised ja sai 78 mandaati. Senine valitsuspartei Sotsialistlik Partei sai 78 mandaati (enne 120), toetust kasvas partei Chega (seni 12, nüüd 50 mandaati). Kokku pääses parlamenti üheksa parteid ja valimisliitu. Valimisdebat puudutas peamiselt korrupsiooni, kõrgeid eluasemehindu ja madalaid palku. Peaministriks nimetati Luís Montenegro. Valimisaktiivsus oli 59,8 protsenti. Eelmised, samuti ennetähtaegsed valimised, toimusid vaid kaks aastat varem.

AFP-STT-BNS, 21.03.2024, „Portugali peaministriks nimetati Luís Montenegro“;

Inter-Parliamentary Union, „Portugal“. – <https://tinyurl.com/4f2693j2>

Assembleia da República, „Election results“. – <https://tinyurl.com/tzjwteaf>

PRANTSUSMAA. Detsembris jõudsid Rahvusassamblee ja Senat üksmeelele uue immigratsiooniseaduse osas, mille eesmärk on „saata kiiremini riigist välja need, kes ei peaks riigis olema, ning lõimida samal ajal paremini neid, kes peaksid jääma“. Valitsuse eelnõu menetlemine küll vahepeal takerdus, kui parem- ja vasakopositsioon ühendasid jõud eelnõu mahahääletamiseks, kuid mõlema koja saadikute ühiskomisjon leidis kompromissi. Vasakpoolsete arvates tulnuku eelnõust üldse loobuda, paremäärmuslaste hinnangul ei lähe immigratsioonireform piisavalt kaugele. Seaduse vastuvõtmine oli president Emmanuel Macronile oluline, sest eelnõu läbikukkumist oleks peetud Marine Le Peni suureks võiduks. Parempoolsete nõudel sisaldas eelnõu sätet, et sotsiaaltoetused tehakse välismaalastele kättesaadavaks pärast viit aastat Prantsusmaal elamist või 30 kuud

tööl käivatele isikutele. Macroni partei sellist piirangut ei pooldanud. Sätestati ka võimalus kehtestada sisserändekvoote ning et topeltkodakondsusega kurjategijalt võib teatud juhtudel riigi kodakondsuse ära võtta. Senat kiitis immigratsiooniseaduse varem heaks, alamkojas võeti seadus vastu veenva häälteenamusega: 349 liiget hääletas poolt ja 186 vastu. Jaanuaris langetas aga Konstitutsioonikohus otsuse, milles leiti 32 paragrahvi kohta 86st, et need võeti vastu protseduurireegleid rikkudes, sh sotsiaaltoetuste ja perekondade ühendamise osa. Kuigi need on kehtetud, võib samasuguseid sätteid edaspidi korrektse menetlusega seadustada, aga näiteks kvootide osa kuulutati põhiseadusvastaseks.

AFP-BNS, 06.11.2023, „Prantsuse immigratsioonieelnõu jõudis parlamenti“;

ERR Uudised, 18.12.2023, „Macroni valitsus: kokkulepe immigratsioonieelnõu osas on võimalik“. – <https://tinyurl.com/ysdmtwvn>

AFP-BNS, 20.12.2023, „Prantsuse parlament kiitis heaks vastuolulise immigratsiooniseaduse“;

Library of Congress. Gilbert, Louis. 09.02.2024, „France: New Immigration Law enacted after extensive censure by Constitutional Council“. – <https://tinyurl.com/2wbmh787>

Märtsis andis parlament lõpliku heakskiidu seaduseelnõule, mis sätestas naiste abordiõiguse põhiseaduses, väljend „abort kui garanteeritud vabadus“ on kompromiss, mis sobis parlamendi mõlemale kojale. President Emmanuel Macron lubas abordiõiguse põhiseadusesse viia pärast seda, kui USA hakkas abordiõigust piirama. Põhiseaduse muudatus tuli heaks kiita kõigepealt parlamendi mõlemas kojas ning seejärel kas rahvahääletusel või parlamendi ühisistungil kolmeviieldikulisel enamusega. Abort dekriminaliseeriti Prantsusmaal 1975. aastal. Prantsusmaast sai nüüd esimene riik maailmas, mis pakub sõnaselget konstitutsioonilist kaitset raseduse katkestamise soovile.

AP-BNS, 30.01.2024, „Prantsuse parlament hääletab abordiõiguse põhiseadusse kandmise üle“;

AFP-BNS, 28.02.2024, „Prantsuse Senat hääletab abordiõiguse põhiseadusliku vabaduse üle“;

ERR Uudised, 04.03.2024, „Prantsusmaa parlament kinnistas abordiõiguse põhiseadusesse“. – <https://tinyurl.com/4c4s6nnx>

ROOTSI. Märtsis peeti Saksamaal kinni kaks inimest, keda kahtlustatakse terrorirünnaku kavandamises Riksdagi vastu. Afganistani kodanikest kahtlustatavail on sidemeid äärmuslike islamirühmitustega. Terroriplaanide ajendiks arvatakse olevat mh hiljutised koraanipõletamised Rootsis. Mehed plaanisid tulistada kas parlamendihoones või selle läheduses politseinike jt ettejuhtuvaid inimesi.

Deutsche Welle, 19.03.2024, „Germany detains two IS suspects over Swedish attack plan“. – <https://tinyurl.com/2v8v9nyn>

STT-BNS, 19.03.2024, „Saksamaal peeti kinni Rootsi parlamendi ründamist kavandanud mehed“.

Aprillis võttis Riksdag vastu politsei-seaduse muudatused, millega anti organiseeritud kuritegevuse ohjeldamiseks politseinikele senisest suuremad õigused inimesi ja liiklusvahendeid läbi otsida. Edaspidi võib politsei teada anda, et teatud ajal ja teatud piirkonnas teostatakse turvakontrolle relvade jm keelatud ohtlike esemete otsimiseks ning läbi võib otsida ka isikuid, kelle suhtes mingit eelnevat kuriteokahtlust pole.

Svensk författningssamling, „Lag om ändring i polislagen (1984:387)“. – <https://tinyurl.com/yzmpbvx>

Sveriges Radio, 08.02.2024, „Gucci caps could be grounds for police stop and searches“. – <https://tinyurl.com/bdfex3fp>

Sveriges Riksdag, 10.04.2024, „Beslut: Säkerhetszoner“. – <https://tinyurl.com/4mzu6fpb>

SAKSAMAA. Jaanuaris kiitis Bundestag heaks seaduse, mis lihtsustab kodakondsuse saamise reegleid ja kaotab piirangud topeltkodakondsusele. Valitsuse sõnul tõhustab see immigrantide integreerimist ja aitab oskustööjõudu riiki meelitada. Bundestag võttis kantsler Olaf Scholzi vasaktsentristliku koalitsiooni esitatud eelnõu vastu 382 poolthäälega, vastu oli 234 liiget. Veebruaris andis heakskiidu ka Bundesrat. Vastavalt uuele seadusele võib kodakondsuse saada viis aastat Saksamaal elanud inimene, seni pidi riigis eelnevalt

elama kuus või kaheksa aastat. Saksamaal sündinud lapsed saavad kodakondsuse automaatselt, kui üks vanem on viis aastat seaduslikult riigis elanud (seni kaheksa aastat). Kaovad piirangud topeltkodakondsusele. Samas on nüüd lihtsam riigist välja saata isikuid, kes ei soovi Saksamaa ühiskonda integreeruda, ei jaga kohalikke väärtusi, on kriminaalse taustaga või kujutavad endast ohtu.

AP-BNS, 19.01.2024, „Saksa parlament võttis vastu lihtsustatud kodakondsuse saamise reeglid“;

Federal Ministry of the Interior and Community, 02.02.2024, „Legal prerequisites established to manage migration“. – <https://tinyurl.com/4yadukp2>

Veebruaris lükkas Bundestag tagasi opositsiooni ettepaneku tarnida Ukrainale kaugmaarakette Taurus, kuid kiitis heaks võimukoalitsiooni pakutud kaugmaarelvade andmise otsuse. Kristlik-Demokraatliku Liidu ja selle sõsarpartei Kristlik-Sotsiaalse Liidu parlamendirühma esitatud Tauruse rakettide ettepanek pälvis vaid 182 saadiku toetuse, 480 hääletas vastu. Pärast seda pandi hääletusele võimuliidu pakutud alternatiivne otsus, kus ei mainita otseselt Tauruseid, vaid viidatakse täiendavate kaugmaarelvasüsteemide tarnimisele, selle poolt hääletas 382 ja vastu 284 seadusandjat. Kantsler Olaf Scholz ei nõustu Tauruste andmisega, sest kardab, et nii võib Saksamaa sattuda Venemaaga sõtta. Tauruste laskeulatus on umbes 500 kilomeetrit, rohkem kui Briti ja Prantsuse kaugmaarakettidel, mida Ukrainale on juba tarnitud. Arvamusküsitluste andmetel on ka 66 protsenti sakslastest Tauruste Ukrainasse saatmise vastu.

Deutsche Welle, 22.02.2024, „Germany's Bundestag votes against Taurus missiles to Ukraine“. – <https://tinyurl.com/556u97w2>

ERR Uudised, 22.02.2024, „Saksa parlament kiitis heaks kaugmaarelvade saatmise Ukrainale“. – <https://tinyurl.com/yc73cbta>

Deutsche Welle, 20.03.2024, „Has Germany's chancellor lost authority over Taurus debate?“. – <https://tinyurl.com/bdebdeue>

Veebruaris kiitis Bundestag heaks eelnõu, mis seadustab täiskasvanutele väikeses koguses kanepi kasutamise ja omamise,

poolt hääletas 407 ja vastu 226 seadusandjat. Märtsis kiitis seaduse heaks ka Bundesrat. Edaspidi võivad täiskasvanud kanepit tarvitada, kodus hoida 50 grammi ja kanda avalikus kohas kaasas 25 grammi. Lubatud on ka väikese koguse (kolme taime) kasvatamine. Seadus jõustus aprillis.

STT-BNS, 23.02.2024, „Saksa parlament seadustas kanepi kasutamise ja omamise“;

Deutsche Welle, 22.03.2024, „Germany approves partial legalization of cannabis from April“. – <https://tinyurl.com/baz47z9y>

SAMBIA. Detsembris võttis parlament vastu abieluseaduse muudatused, millega sisuliselt tõsteti abiellumisiga 18. eluaastale. Täpsemalt sätestati, et lapse mõiste on põhiseaduses sõnastatud ning abielu lapsealusega on kehtetu. Kuigi seni oli abiellumisiga seadustes 21, võis 16–21 aasta vanune isik abielluda vanemate loal, aga traditsioonilise abielu sõlmimisel polnud eapiiri seatud.

Library of Congress. Goitom, Hanibal. 06.02.2024, „Zambia: Amendment to Marriage Act enacted, child marriage outlawed“. – <https://tinyurl.com/y8m4cb7u>

SENEGAL. Veebruaris toetasid seadusandjad ettepanekut, et sel kuul toimuma pidanud presidendivalimised lükatakse edasi 15. detsembrile. Otsus sündis pärast tundidepikkusi arutelusid. Politsei viis enne hääletust mitu opositsionisaadikut jõuga saalist välja. 12 aastat võimul olnud president Macky Sall tühistas valimised, väites, et riigis on puhkenud poliitiline kriis ja valimistulemused poleks usaldusväärsed. Opositsioon kutsus inimesi parlamendihoone ette meelt avaldama. Võimud katkestasid mobiilse interneti ühenduse, keelasid protestimarsi ning politsei kasutas meelevalduse laialiajamiseks pisargaasi. Senegali põhiseadusnõukogu aga tühistas presidendivalimiste edasilükkamise, teatades, et see on põhiseadusega vastuolus. Aprillis vannutati ametisse riigi noorim president läbi aegade, 44-aastane Bassirou Diomaye Faye. Eelmisel aastal vangistati

ta väidetavalt laimu levitamise eest ning vabastati hiljuti üldise amnestiaseaduse alusel. Praktiseeriva muslimina on tal kaks naist, kes mõlemad hakkavad nüüd täitma esileedi rolli.

France24, 21.03.2024, „How Senegal's presidential election was postponed, reinstated and moved up“. – <https://tinyurl.com/5ysd26ja>

France24, 02.04.2024, „Bassirou Diomaye Faye sworn in as Senegal's new president“. – <https://tinyurl.com/yfhnbn3h>

France24, 06.04.2024, „Senegal's youngest-ever president appoints 'breakaway' government“. – <https://tinyurl.com/2pzupxac>

SERBIA. Detsembris toimusid 250-kohalise Rahvusassamblee ennetähtaegsed valimised, eelmised toimusid vaid poolteist aastat varem. 30 valimisjaoskonnas korraldati kordusvalimised. Ülekaaluka võidu saavutas Serbia presidendiks Aleksandar Vučići Serbia Progressiivse Partei (SNS) juhitud valimisliit, mis sai 129 mandaati. Opositsiooni valimisliit „Serbia vägivalda vastu“ sai 65 mandaati, kokku pääses parlamenti kümme poliitilist jõudu. Valimisaktiivsus oli 58,8 protsenti. Pärast valimisi toimusid meelevaldused, sest opositsioon süüdistas võime valimispettustes, näiteks püüdsid meelevaldajad tungida Belgradi linnavalitsuse hoonesse, kuid politsei tõrjus nad jõudu ja pipragaasi kasutades tagasi. Veebruaris kiitis Euroopa Parlament 461 poolthäälega (vastu oli 52 liiget) heaks resolutsiooni, millega nõutakse Serbia valimiste sõltumatut uurimist.

Inter-Parliamentary Union, „Serbia“. – <https://tinyurl.com/229p2uss>

STT-BNS, 26.12.2023, „Serbia pealinnas püstitasid meelevaldajad teetõkkeid“;

AFP-BNS, 16.01.2024, „Tuhanded inimesed avaldasid Belgradis protesti valimispettuse vastu“;

European Western Balkans, 08.02.2024, „EP adopted resolution on Serbia, calling for an investigation into December elections“. – <https://tinyurl.com/4zzbtfkv>

SLOVAKKIA. Veebruaris võttis parlament vastu karistusseadustiku muudatused, millega mh kaotati eriprokuratuur, mis korraldas kõrgetasemeliste

korruptsioonijuhtude uurimist, samuti leevendati karistusi korruptsiooni ja majanduskuritegude eest. Peaminister Robert Fico valitsuse reforme menetleti kiirendatud korras. Opositsioon süüdistas Ficot tegutsemises uurimise all olevate ärimeeste ja oligarhide hüvanguks. Seaduse vastuvõtmine kutsus esile massimeeleavaldused ja Euroopa Liidu kriitika, Euroopa Parlament võttis vastu resolutsiooni (selle poolt oli 496 liiget, vastu 70), milles märgiti, et muudatused õhnestavad ELi võitlust pettuste vastu. Järgnevalt peatas Slovakkia põhiseaduskohus osa karistusseadustiku reformist, leides mh, et muudatused võivad rikkuda õigusriigi põhimõtet. Põhiseaduskohus jättis jõusse eriprokuratuuri laialisaatmise.

European Parliament, 17.01.2024, „Parliament concerned about the rule of law in Slovakia“. – <https://tinyurl.com/49kzmm77>

Jurist, 11.02.2024, „Slovakia parliament approves criminal law reform amid public protests and EU concerns“. – <https://tinyurl.com/nufxt23a>

AFP-BNS, 29.02.2024, „Slovakkia põhiseaduskohus peatas osa karistusseadustiku reformist“.

SOOME. Märtsis kiitis Eduskunta heaks Soome liitumise NATO SOFA (Status of Forces Agreement) lepingu ja Pariisi protokolliga. SOFA on Põhja-Atlandi lepingu osalisriikide vahelist relvajõudude staatust reguleeriv kokkulepe. Pariisi protokoll puudutab NATO lepingu alusel loodud rahvusvaheliste sõjaliste peakorterite staatust. Soome liitus ka NATO kahe tehnilise kokkuleppega, mis käsitlevad mh kaitsega seotud leiutiste salastatust. SOFA lepingu lisaprotokoll kohaselt ei tohi riigid NATO missioonidel teise riigi kodanike puhul surmanuhtlust täide viia, samuti ei tohi lähetajariik rakendada surmanuhtlust riigis, kus see on keelatud. Soome põhi-seadus keelab surmanuhtluse määramise. Soome ja USA on selles küsimuses nootide vahetamise teel kokku leppinud. Nootide vahetamisega soovitakse piirata lepingu praktilist rakendamist selliselt, et Soome põhi- ja inimõigustega seotud kohustused

oleksid täidetud. Ükski teine NATO riik pole USAga sarnast kokkulepet sõlminud.

Eduskunta, 19.03.2024, „Naton SOFA-sopimus hyväksyt-tiin“. – <https://tinyurl.com/mr38xxk3>

STT-BNS, 22.03.2024, „Stubbs kiitis heaks Soome liitumise NATO SOFA lepinguga“.

SUURBRITANNIA. Oktoobris sai Lordide Koja lõpliku heakskiidu [arengu] ühtlustamise ja elavdamise seadus, mille eesmärk on kiirendada ja parandada eluasemete planeerimist ning rajamist. Seadusega soovitakse planeerimisprotsessi kiirendada ja muuta see vähem bürokraatlikuks, tuua investeeringuid mahajäänud piirkondadesse ja võimaldada kohalikel omavalitsustel tühjalt seisvaid hooneid uuesti kasutusele võtta. Keskkonnamõju hindamisel soovitakse vähendada Euroopa Liidu nõuetest tulenenud bürokraatlikke piiranguid. Menetlemise ajal tekitas keskkonnakaitsjates pahameelt valitsuse soov leevendada ehitamisel jõgedega seotud keskkonnanorme, kuid see säte hääletati Lordide Kojas 203 häälega 156 vastu eelnõust välja. Osa mahukast (üle 500-leheküljelisest) seadusest vajab jõustamiseks veel täiendavate õigusaktide vastuvõtmist.

The Guardian, 13.09.2023, „Tory plans to rip up river pollution rules in tatters after two defeats in Lords“. – <https://tinyurl.com/yrjc3dn9>

Gov.uk, 26.10.2023, „New laws to speed up planning, build homes and level up“. – <https://tinyurl.com/2s35t87x>

Housing Today, 27.10.2023, „Gove's Levelling Up and Regeneration Bill becomes law“. – <https://tinyurl.com/246a8jh2>

UK Parliament, „Levelling-up and Regeneration Act 2023“. – <https://tinyurl.com/4myj5wdf>

ŠVEITS. Oktoobris toimusid korralised parlamendivalimised. Sisserände piiramist pooldav konservatiivne Šveitsi Rahvapartei (SVP) sai parlamendi 200-kohalises alamkojas ehk Rahvusnõukogus 62 mandaati (enne 54), Sotsialistlik Partei (SP) 41 mandaati (enne 39); alamkotta pääses kümme parteid või valimisliitu. Valimiste suurimateks kaotajateks osutusid roheliste parteid. 46-kohalises ülempkojas Kantonite

Nõukogus sai suurima toetuse Keskpartei (15 mandaati), liberaalid said 11, SP üheksa ja SVP kuus mandaati. Valimisaktiivsus oli 46,7 protsenti. Valimisebatt keskendus asüüli- ja immigratsioonipoliitikale, tervisekindlustuse hinnatõusule ja energeetikale. Kliima- ja keskkonnateemad, mis domineerisid eelmiste valimiste ajal, jäid nüüd tagaplaanile.

ERR Uudised, 23.10.2023, „Šveitsi valimiste suured võitjad on konservatiivid“. – <https://tinyurl.com/3tseajnp>

Inter-Parliamentary Union, „Switzerland“. – <https://tinyurl.com/yvkm8k>; <https://tinyurl.com/bdf72hw8>

Märtsis toetasid seadusandjad Venemaa külmutatud varade kasutamise võimaldamist Ukraina sõjareparatsioonide rahastamiseks: Senatis toetas seda otsust 21, vastu oli 19 liiget. Alamkoda võttis ettepanekud eelmisel aastal vastu. Parlamendi toetus võimaldab valitsusel rahvusvahelise õiguse alusel töötada välja vastavad meetmed. Šveitsis hoitakse rohkem kui kaheksa miljardi dollari väärtuses Venemaa keskpanga reserve ja varasid. USAs ja Euroopas kasvavad üleskutsed asutada Ukraina jaoks fond, kuhu suunatakse raha külmutatud Vene pangakontodelt jm varasid.

AFP-STT-BNS, 08.03.2024, „Šveits uurib lähemalt Venemaa varade kasutamist Ukraina abistamiseks“;

Swissinfo, 08.03.2024, „Switzerland’s parliament urges debate on confiscating Russian state assets“. – <https://tinyurl.com/mwuv2rk3>

TAANI. Detsembris võttis Folketing vastu seaduse, mis kriminaliseeris usutekstide sobimatu kohtlemise. Parlamendidebatis vaideldi sõnavabaduse piiramise üle. Seaduse vastuvõtmine tähendab mh koraanipõletamise keelustamist. Varem vallandasid sellised juhtumid korduvalt rahva ulatusliku pahameele. Seadus võeti 179-kohalises parlamendis vastu 94 poolt- ja 77 vastuhäälega. Edaspidi võib sellise tegevuse eest saada trahvi või kuni kaheaastase vanglakaristuse.

AFP-BNS, 07.12.2023, „Taani parlament võttis vastu koraanipõletamise keelava seaduse“;

BBC News, 07.12.2023, „Denmark passes law to ban Quran burnings“. – <https://tinyurl.com/2424hxdc>

TAI. Detsembris langetas kohus otsuse, et progressiivse partei Liigume Edasi! (MFP) parlamendiliige Rukchanok Srinork läheb kuueks aastaks vangi kuningapere solvamise eest. Kohus leidis, et Rukchanok Srinork on süüdi kahe solvava sõnumi jagamises sotsiaalmeediaplatformil X (endine Twitter). Eelmise aasta mais peetud üldvalimistel kogus MFP enim kohti, kuid konservatiivsed jõud takistasid parteil valitsust moodustamast, sest seisavad vastu partei lubadusele reformida kuningapere solvamist käsitlevaid seadusi. Jaanuaris otsustas konstitutsioonikohus, et MFP valimislubadus reformida majasteedi solvamise seadusi on seadusvastane, kätkeb endas monarhia kukutamise katset ja käskis igasuguse avaliku arutelu sel teemal lõpetada.

AFP-BNS, 13.12.2023, „Tai kohus mõistis rahvasaadiku vangi kuningapere solvamise eest“;

AFP-BNS, 31.01.2024, „Tai kohus käskis lõpetada kuninga solvamise seaduse reformi kampaania“;

BBC News, 31.01.2024, „Thailand: Popular reformist party Move Forward could be dissolved after court loss“. – <https://tinyurl.com/377c6k87>

TŠEHHI. Jaanuaris kiitis parlamendi alamkoda ja märtsis Senat (66 poolt- ja ühe vastuhäälega) heaks relvakontrollimeetmete karmistamise seaduse, mis jõudis hääletuseni kuu aega pärast riigi nüüdisajaloo suurima ohvrite arvuga tulistamist, kui Prahas Karli ülikoolis lasi üks üliõpilane maha 14 inimest ja seejärel ka enda. Valitsus oli eelnõu parlamendile esitanud juba juunis. Tšehhid on endiselt lubatud relvi osta, omada ja kanda, kuid politsei saab voli julgeolekuohu korral relvi konfiskeerida ja relvaomanikele kehtestati rangem arstlik kontroll (intervalliga senise kümne aasta asemel kord viie aasta jooksul), mh peavad relvamüüjad edaspidi teatama kahtlastest ostjatest ning arstidel saab olema ligipääs relvaomanike registrile.

AFP-BNS, 26.01.2024, „Tšehhi karmistab ülikoolitulistamise järel relvaseadust“;

VOA, 06.03.2024, „Czech parliament toughens gun laws after country’s worst mass shooting“. – <https://tinyurl.com/2jecucb5>

TÜRGI. Jaanuaris, pärast rohkem kui aasta kestnud viivitusi, ratifitseeris parlament eelviimase riigina Rootsi NATO liikmeks saamise. Rootsi saamist alliansi 32. liikmeks toetas 287 parlamendisaadikut, vastu oli 55. Türgi president Recep Tayyip Erdoğan seadis Rootsi liikmesusele rea takistusi, vastuseisu lõpetas ta mullu pärast seda, kui Rootsi asus tõsiselt tegelema Türgit häirivate kurdirühmitustega.

AFP-BNS, 23.01.2024, „Türgi parlament ratifitseeris Rootsi NATO liikmeks saamise“.

UKRAINA. Aprillis võttis Ülemraada vastu mobilisatsiooniseaduse, millega suurendatakse sõjaväekutse saajate arvu. 450-liikmelises Ülemraadas toetas mobilisatsiooniseaduse vastuvõtmist 283 rahvasaadikut. Parlamendisaadikud toetasid riikliku julgeoleku-, kaitse- ja luurekomisjoni ettepanekut jätta eelnõust välja seal algselt sisaldunud säte, mis lubas, et pärast 36-kuulist teenistust sõjaväelased demobiliseeritakse. Mehed vanuses 18–60 peavad nüüd oma andmeid uuendama, et oleks näha, keda saab sõjaväkke kutsuda.

Interfax-BNS, 11.04.2024, „Ukraina Ülemraada võttis vastu mobilisatsiooniseaduse“;

RFE/RL, 11.04.2024, „Ukrainian Parliament passes new Mobilization Law“. – <https://tinyurl.com/yj9ydjbs>

UNGARI. Detsembris võttis parlament vastu välismõjude piiramise seaduste-paketi. Kriitikute sõnul võidakse seda kasutada peaminister Viktor Orbáni vastaste vaigistamiseks lähenevate Euroopa Parlamendi ja Ungari kohalike valimiste eel. Seadused võeti vastu suure häälteenamusega: poolt oli 141 ja vastu 50 parlamendiliiget. Näiteks kriminaliseeriti valimiskampaaniate rahastamine välismaalt ning luuakse ulatuslike volitustega suveräänsuse kaitse agentuur. Agentuuri juhil, kelle määrab ametisse peaminister, on volitused tuvastada ja uurida organisatsioone, mis saavad rahastust välismaalt, et mõjutada valijate tahet. Valimistel kandideerija, keda rahastatakse välismaalt, võidakse mõista kuni kolmeks aastaks

vangi. Ungari väitel toetavad EL ja USA opositsiooni rahaliselt riigi valijate mõjutamiseks. Seadustepakett on saanud kriitikat nii kodu- kui ka välismaal. Veebruaris teatas Euroopa Liit seetõttu Ungari suhtes rikkumismenetluse alustamisest. Ungari õigusriigi olukorra tõttu külmutati 2023. aastal 22 miljardit eurot ELi toetusi.

Reuters, 12.12.2023, „Hungary passes ‘sovereignty’ law as Orban steps up campaign“. – <https://tinyurl.com/4c5ychsc>

AFP-BNS, 13.12.2023, „Ungari kiitis heaks vastuolulised „välismõju“ vastased seadused“;

AFP-BNS, 07.02.2024, „EL algatas suveräänsusseaduse tõttu Ungari suhtes rikkumismenetluse“.

Veebruaris ratifitseeris parlament viimase riigina Rootsi NATOga liitumise taotluse. Ratifitseerimise poolt oli 188 ja selle vastu kuus parlamendiliiget. Eelnõu ootas parlamendis heakskiitu juba 2022. aasta juulist, kuid lõpphääletusega venitati, viidates mh konsultatsioonidele, parlamendi suurele töökoormusele, solvumisele (Rootsi olevat Ungarit solvanud) jne. Lõpuks tuli Rootsi peaminister Ulf Kristersson Ungarisse visiidile, lepiti kokku, et Ungari ostab Rootsilt täiendavalt hävituslennukeid JAS 39 Gripen, ning probleem leidis lahenduse.

Telex, 26.02.2024, „Hungarian parliament votes in favour of Sweden’s NATO membership“. – <https://tinyurl.com/5dcn9msj>

About Hungary, 27.02.2024, „Hungarian MPs ratify Sweden’s accession to NATO“. – <https://tinyurl.com/ymnnd4j>

AFP-BNS, 05.03.2024, „Ungari president allkirjastas Rootsi NATO-ga liitumise“.

VENEMAA. Oktoobris kiitsid parlamendi mõlemad kojad heaks seaduse, millega tühistati tuumakatsetuste keelamise lepingu ratifitseerimine. Seaduseelnõu valmistas Riigiduumas esimehe Vjatšeslav Volodini korraldusel ette Riigiduumas väliskomisjon. Volodini sõnul on ratifitseerimise tühistamise otsus kooskõlas Venemaa riiklike huvidega ja peegeldab USA hoiakuid, kes jättis lepingu ratifitseerimata. Üldine tuumakatsetuste keelamise leping pole jõustunud, sh ka seetõttu, et USA, Hiina, Egiptus, Iisrael ja Iraan ei ole seda ratifitseerinud. Leping võeti vastu

ÜRO peassamblee 50. istungjärgul ja avati allkirjastamiseks 24. septembril 1996.

Interfax-BNS, 18.10.2023, „Riigiduum jätkas tuumakatsetuste leppe ülesütlemise protseduuri“;

AP-BNS, 25.10.2023, „Vene parlamendi ülemkoda tühistas tuumakatsetuste keelustamise leppe“;

AFP-Interfax-BNS, 02.11.2023, „Putin allkirjastas tuumakatsetuste keelustamise lepingu ülesütlemise“.

Jaanuaris kiitis Riigiduum heaks seaduse, mis annab võimudele voli konfiskeerida Ukraina sõja kritiseerimises süüdi

mõistetud isikute raha, kinnisvara, pangavarved ja väärtuslikud esemed, võimalik on ka välismaale põgenenud inimeste vara võõrandamine. Veebruaris, pärast kiiret menetlust ülemkojas, allkirjastas president Vladimir Putin seaduse.

AP, 31.01.2024, „Russian lawmakers approve confiscating the assets of people who discredit the army“. – <https://tinyurl.com/yt4m5wzf>

AFP-BNS, 14.02.2024, „Putin allkirjastas sõja kritiseerijate vara konfiskeerimise seaduse“.

Autoritest

AHTI ASMANN

Eesti Keemiatööstuse Liidu juhatuse esimees, Viru Keemia Grupi juhatuse esimees

Sündinud 1973. aastal Võrus.

Haridus: MA (ärijuhtimine) 1995, Tartu Ülikool.

Töö: SEB Pank, erinevad ametikohad 1994–2008, SEB Panga juhatuse esimees 2008–2010; SEB Ukraina piirkonnajuht / nõukogu liige 2010–2012, AS Eesti Raudtee juhatuse esimees 2012–2015, Viru Keemia Grupi juhatuse esimees alates 2015.

Ühendused: Eesti Keemiatööstuse Liidu juht, Eesti tööstuse kirglik ja julge eeskõneleja.

KATERYNA BOTNAR

Eesti Rahvusraamatukogu sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu meediapädevuse spetsialist

Sündinud 1998. aastal Ukrainas.

Haridus: BSc (filosoofia) 2019, Ivan Franko nimeline Lvivi Rahvuslik Ülikool; MA (kultuurikorraldus) 2023, Tartu Ülikool.

Töö: kirjandusprojektide kuraator Ukraina Kultuurikeskuses Tallinnas alates 2019, eesti-ukraina-eesti tõlkija, Eesti Rahvusraamatukogu meediapädevuse spetsialist alates 2022.

Ühendused: MTÜ Ukraina Kultuurikeskus Tallinnas, Eesti Kirjanike Liidu liige.

RAUL EAMETS

Bigbanki peaökonomist

Sündinud 1964. aastal Pärnus.

Haridus: õigusteaduskond 1987, Tartu Riiklik Ülikool, MA (majandusteadus) 1993, Tartu Ülikool; PhD (majandusteadus) 2001, Tartu Ülikool.

Töö: Tartu Ülikoolis alates 1987, alustades stažöör-uurijast ja assistendist, läbinud kõik akadeemilised ametkohad, makroökonomika professor aastatel 2005–2023, majandusteaduskonna dekaan 2015, sotsiaalteaduste valdkonna dekaan ja rektoraadi liige 2016–2023, Bigbanki peaökonomist 2023. aasta novembrist.

Ühendused: Eesti Majandusteadlaste Seltsi liige.

KRISTIINA KAJU

Eesti Rahvusraamatukogu sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu sotsiaalteaduste valdkonna juhtiv spetsialist

Sündinud 1983. aastal Lääne-Virumaal.

Haridus: BA (infoteadus) 2005; BA (kirjandus ja kultuuriteadus) 2010, Tartu Ülikool.

Töö: Eesti Rahvusraamatukogu sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu alates 2004.

MARRE KARU

Statistikaameti eksperimentaalstatistika tiimi juht

Sündinud 1981. aastal Tartus.

Haridus: MA (sotsioloogia) 2003, Tartu Ülikool; McS (rahvusvahelise sotsiaalpoliitika analüüs) 2004, Leuveni Ülikool Belgias; PhD (sotsioloogia) 2011, Tartu Ülikool.

Töö: mõttekoja Praxis analüütik 2005–2015; Euroopa Liidu Soolise võrdõiguslikkuse Instituudi EIGE analüütik 2015–2020 (Vilnius); sotsiaalministeeriumi analüüsiosakonna analüütik 2020–2021; Euroopa Liidu Kutseõppe Arenduskeskuse CEDEFOP analüütik 2021–2023 (Thessaloniki); statistikaameti tiimijuht alates 2024. aasta jaanuarist.

Ühendused: võrgustiku International Network on Leave Policy and Research liige (alates 2007).

JANE LEPPMETS

Statistikaameti väliskaubandusstatistika tiimi analüütik

Sündinud 1995. aastal Tallinnas.

Haridus: BA (ärindus) 2019, Tallinna Tehnikaülikool.

Töö: turundusspetsialist eraettevõtetes 2017–2021; väliskaubandusstatistika tiimi andmeanalüütik statistikaametis alates 2022.

HANS MOKS

Tartu maakohtu kinnistus- ja registriosakonna kohtudirektor

Sündinud 1987. aastal Tallinnas.

Haridus: MA (sisejulgeolek) 2024, Sisekaitseakadeemia; MA (ärijuhtimine) 2012, Tartu Ülikool (lõpetamata); majandusarvestus 2009, Tallinna Tehnikaülikool.

Töö: keskkonnaministeeriumi spetsialist 2008–2011; justiitsministeeriumi nõunik 2011–2014; Harju maakohtu kohtudirektor 2014–2019; Tartu maakohtu kohtudirektor alates 2019.

ANDRES NOODLA

energeetik

Sündinud 1949. aastal Tallinnas

Haridus: füüsik 1972, Tartu Riiklik Ülikool; teaduste kandidaat (PhD) freesturba uuringutes 1990.

Töö: Tartu Katseremondi Tehase insener 1972–1973; insener, Põlva MEKi plaani-tootmisosakonna juhataja, Jõgeva MEKi direktor Tartu Maaehitustrustis 1973–1977; Jõgeva EPT juhataja asetäitja tootmisalal 1977–1982; Tartu Põllumajanduskeemia peainsener-direktor, liitumisel Tartu EPTga peainsener turbatootmises 1982–1989; Eesti Loomakasvatuse Instituudi vanemteadur 1989–1992; väikeettevõtlus 1993–1995; Tartu linnavalitsuse energeetikaosakonna juhataja 1995–1997; Tartu Gaasi peainsener, direktor 1997–1999; Eesti Gaasi Tallinna piirkonna juht, arendusjuht, EG Ehitus juhatuse esimees 1999–2017. Pensionil alates 2017.

INDREK PAADIK

Ida prefektuuri kriminaalbüroo eriasjade uurija

Sündinud 1983 Kuressaares.

Haridus: rakenduskõrgharidus, finantskolledž 2022, Sisekaitseakadeemia; MA (sisejulgeolek) 2024, Sisekaitseakadeemia.

Töö: teenistus kaitseväe erinevates väeosades 2005–2022 (osalemine kolmel missioonil, 2006 Iraak, 2009 ja 2012 Afganistan); EMTA 2022–2023; alates 2024 PPA Ida prefektuuris.

SANDER PROMM

Sündinud 1995 aastal Paides.

Haridus: rakenduskõrgharidus 2017, Sisekaitseakadeemia; MA (sisejulgeolek) 2024, Sisekaitseakadeemia.

JAANIKA PUUSALU

Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi teaduskeskuse teadur

Sündinud 1987. aastal Tallinnas.

Haridus: BA (filosoofia) 2010, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut; MA (filosoofia) 2012, Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut; filosoofiadoktor 2019, Exeteri Ülikool.

Töö: aastast 2020 Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi nooremteadur; alates 2023 aasta suvest Sisekaitseakadeemia sisejulgeoleku instituudi teaduskeskuse teadur. Lisaks alates 2021 Sisekaitseakadeemia teadusajakirja Turvalisuskompass peatoimetaja.

TOOMAS RANDLO

Balti Meediamonitooringu Grupi kommunikatsiooniekspert

Sündinud 1990. aastal Tallinnas.

Haridus: BA (rahvusvahelised suhted), Tallinna Tehnikaülikool.

Töö: Postimehe ajakirjanik / toimetuse juht 2013–2018; Delfi Ärilehe reporter 2018–2020; Geenius Meedia äriportaali juht 2021–2023; Balti Meediamonitooringu Grupi kommunikatsiooniekspert alates 2023.

MART RAUDSAAR

Riigikogu Toimetiste peatoimetaja

Sündinud 1973. aastal Tartus.

Haridus: BA (ajakirjandus) 1996, Tartu Ülikool; MPhil (meediauuringud) 2000, Oslo Ülikool.

Töö: ajakirja Favoriit toimetaja 1993–1996; Elva linnavolikogu liige 1993–2002; Tartu Ülikooli õppejõud 2001–2011; ajakirja Politseileht peatoimetaja 2005–2007; Tallinna Ülikooli õppejõud 2011–2017; Eesti Ajalehtede Liidu tegevdirektor 2010–2019, Eesti Meediaettevõtete Liidu tegevdirektor 2019–2020; Postimehe peatoimetaja ja vastutav väljaandja 2020–2021; Postimehe Jaan Tõnissoni fondi juhatuse esimees 2021–2022; Postimehe arvamustoimetuse juhataja alates augustist 2023.

Ühendused: Eesti Meediaorganisatsioonide Liidu juhatuse liige 2011–2022; News Media Europe juhatuse liige 2016–2021, asepresident 2021–2022; Nõo vallavolikogu liige, eelarvekomisjoni esimees 2017–2021.

EPP REMMELG

Statistikaameti juhtivanalüütik

Sündinud 1971. aastal

Haridus: BA (inimgeograafia) 1995, Tartu Ülikool; MA (aiandus) 2018, Eesti Maaülikool.

Töö: majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi peaspetsialist 2000–2009; statistikaameti juhtivstatistik 2014–2016; statistikaameti juhtivmetoodik 2016–2021; statistikaameti juhtivanalüütik alates 2021.

KADRI ROOTALU

Statistikaameti eksperimentaalstatistika tiimi andmeteadur

Sündinud 1979. aastal.

Haridus: MA (sotsioloogia) 2003, PhD (sotsioloogia) 2018, Tartu Ülikool.

Töö: Tartu Ülikooli andmeanalüüsi assistent ja lektor 2003–2023; statistikaameti andmeteadur alates 2018.

Ühendused: European Association for Population Studies (EAPS).

ANDRES SIPLANE

Välisministeeriumi sanktsioonide ja strateegilise kauba kontrolli osakonna peaspetsialist

Sündinud 1974. aastal Pärnus.

Haridus: BA (sotsiaaltöö) 1999, Tallinna Ülikool; MA (sotsiaaltöö) 2001, Tallinna Ülikool.

Töö: Riigikogu Kantselei majandus- ja sotsiaalinfo osakonna nõunik 2000–2005; Eesti Pakendiringluse teenindusjuht 2005–2011; Kaitseväe Tugikeskuse juhataja 2011–2014; kaitseministeeriumi kaitseväeteenistuse osakonna nõunik 2014–2023.

Ühendused: Uisuklubi Gliss; Kotzebue 9 korteriühistu; Eesti Demograafia Assotsiatsioon; Eesti Sotsiaaltöö Assotsiatsioon.

IVO SUURSOO

OIXIO grupi juhatuse esimees

Sündinud 1971. aastal Tallinnas.

Haridus: ehitus-projekteerimine kuni 1995, Tallinna Tehnikaülikool; rahvusvaheline ärijuhtimine 2017, Estonian Business School.

Töö: alates 1992 OIXIO IT nõukogu esimees, varasemalt juhatuse liige; alates 1997 OIXIO Digitali (varasema nimega Columbus Eesti) juhatuse esimees, alates 2011 OIXIO Leedu nõukogu liige, alates 2017 Bauwise'i nõustaja; alates 2023 OIXIO Group juhatuse esimees.

Ühendused: Eesti Tööstajate Keskliidu volikogu aseesimees ja innovatsiooni käivituskonkordia juht, Valitsuse Teadus- ja Arendusnõukogu liige. 2017–2021 Eesti Infotehnoloogia ja Telekommunikatsiooni Liidu juhatuse liige ja president.

KEIU TELVE

Tartu Ülikooli etnoloogia osakonna teadur, Edith Cowani Ülikooli SAGE Labi antropoloog, Antropoloogia Keskuse asutaja

Sündinud 1990. aastal Pärnus.

Haridus: BA (kirjandus ja kultuuriteadused) 2012, Tartu Ülikool; MA (etnoloogia) 2015, Tartu Ülikool; kultuuriteaduste doktorikraad migratsiooniuringute valdkonnas koostöös Ida-Soome Ülikooliga 2019, Tartu Ülikool.

Töö: Tartu Ülikooli nooremteadur, lektor, teadur alates 2013; Antropoloogia Keskuse konsultant ja projektijuht alates 2014; Ida-Soome Ülikooli nooremteadlane 2015–2019; VABAMU tegevdirektor 2019–2022.

Ühendused: Antropoloogia Keskuse asutaja.

RAIVO VARE

konsultant ja lektor

Sündinud 1958. aastal Tallinnas.

Haridus: jurist, *cum laude* 1980, Tartu Ülikool; MA *cum laude* 2003, Estonian Business School.

Töö: Eesti riigiminister 1990–1992; teede- ja sideminister 1996–1999; ettevõtja, ühiskonna- ja riigitegelane, poliitika- ja majandusekspert, on olnud paljude erinevate era- ja riigiettevõtete juht (Tallinna Panga direktor, Pakterminali juhatuse esimees ja peadirektor, Eesti Raudtee arendusjuht); on mitme ettevõtte (Ülemiste City Residences OÜ, 3D Technologies R&D AS) nõukogu liige, ühiskondlike organisatsioonide ja mõttekodade juhtorganite liige, konsultant ja lektor.

Ühendused: Presidendi Mõttekoja liige, Eesti Välissuhete Mõttekoja juhatuse liige, Tartu Ülikooli kuratooriumi liige.

PIRET VILJAMAA

Eesti Rahvusraamatukogu sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu infospetsialist

Sündinud 1971. aastal Tallinnas.

Haridus: infotöötaja 1994, Tallinna Pedagoogikaülikool.

Töö: Eesti Teaduste Akadeemia Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituut 1994–2001; Eesti Rahvusraamatukogu parlamendiinfo keskuse, sotsiaalia ja parlamendiraamatukogu infospetsialist alates 2001.

EVELI VOOLENS

Statistikaameti sotsiaalstatistika tiimijuht

Sündinud 1995. aastal Tallinnas.

Haridus: BA (sotsioloogia) 2017, Tallinna Ülikool; MA (ühiskonna ja infoprotsesside analüüs) 2021, Tartu Ülikool.

Töö: statistikaameti metoodik 2017–2018; statistikaameti analüütik 2018–2021; justiitsministeeriumi nõunik 2021–2022; alates 2022 statistikaameti tiimijuht.

Contents

Summaries	186
■ Editor-in-Chief's Column	
<i>Mart Raudsaar</i>	
Without industry, we will not get rich	186
■ Conversation Circle	
<i>Riigikogu Toimetised Panel Discussion</i>	
Strong industry is vital for Estonia's economy	187
■ Focus	
<i>Ahti Asmann</i>	
Greenish industrial policy of the EU and what is going on in Estonia	189
<i>Raul Eamets</i>	
Complicated times in the Estonian industrial sector	189
<i>Toomas Randlo</i>	
How is the situation of Estonian industry covered in the media?	190
<i>Jane Leppmets</i>	
Estonia's export per capita was below the EU average last year	190
<i>Ivo Suursoo</i>	
Lack of ambition holds back industry and economy	191
<i>Keiu Telve</i>	
Bickering within Estonia robs the industrial sector of power to develop and grow	191
<i>Estonian Defence and Aerospace Industry Association</i>	
What does the Estonian defence and aerospace industry do?	192
■ Studies	
<i>Andres Siplane</i>	
Sanctions. How to understand them?	192

Jaanika Puusalu

Digitally empowered state. Three theoretical concepts for explaining the essence of a modern state 193

Indrek Paadik

Awareness and preparedness of the people of Estonia in coping with internal security crises 193

Sander Promm

Hybrid security threats from the People's Republic of China to the Republic of Estonia 194

Hans Moks

Estonian population's sense of security and contribution to internal security volunteering according to public opinion surveys 194

■ **Varia**

Raivo Vare

Estonian economy in the environment of a new development cycle 195

Andres Noodla

Will electricity production in Estonia become an industry that relies only on dotation and gives no added value? 195

Kadri Rootalu, Eveli Voolens, Marre Karu

Data school of Statistics Estonia: Who wants to earn women's salary? 196

Epp Remmelg

84,000 people experience deprivation in Estonia. What does this mean? 197

Kateryna Botnar

The secret plans of artificial intelligence: how misinformation plays with elections 197

Kristiina Kaju

Smart industry and smart production: books for inspiration 197

Index of Names 198

Summaries

EDITOR IN CHIEF'S COLUMN

Without industry, we will not get rich

MART RAUDSAAR

Editor-in-Chief of Riigikogu Toimetised

Times are changing and our industry is facing many challenges. Ahti Asmann, the Chairman of the Board of the Estonian Chemical Industry Association, writes about them in his essay.

Our industry is going through complicated times. It can also be seen from the analysis by Raul Eamets (which is titled “Complicated times in the Estonian industrial sector”) and the survey of Statistics Estonia by Jane Leppmets, which shows that last year Estonia’s exports per capita were below the EU average – this reflects the difficulties of our industry.

Ivo Suursoo, Chairman of the Board of IXIO Grupp and Best Leader 2024, and Keiu Telve, Research Fellow at the University of Tartu, discuss possible solutions. Toomas Randlo from the Baltic Mediamonitoring Group (BMMG) gives an overview of how the situation of Estonian industry is covered in the media.

In the Focus section, you can also read about the activities of the Estonian Defence and Aerospace Industry Association.

The Studies section offers a selection of topical studies from the Estonian Academy of Security Sciences. Indrek Paadik discusses the awareness and preparedness of the people of Estonia in coping with internal

security crises. Sander Promm has studied the hybrid security threats posed by the People’s Republic of China to the Republic of Estonia. And Hans Moks gives us an overview of the sense of security of the people of Estonia and their contribution to internal security volunteering.

Jaanika Puusalu presents a comprehensive analysis of the digitally empowered state and introduces three theoretical concepts to explain the nature of the modern state.

Chief Specialist of the Department of Sanctions and Strategic Export Control of the Ministry of Foreign Affairs Andres Siplane writes about the sanctions against the Russian Federation, and replies to the question whether these sanctions have an impact or not.

In Varia section of Riigikogu Toimetised, the reader will find an article by analyst Raivo Vare that discusses the changes the world economy is currently going through and how we have to adapt to them.

The data of Statistics Estonia show us how we are faring in terms of wage equality, and warns us that 84,000 people in Estonia feel deprived. We will find out what this means.

Media Competence Specialist of the National Library of Estonia Kateryna Botnar opens the topic of elections and misinformation. Nowadays, artificial intelligence makes it possible to produce all kinds of false content, like videos where people say things they have never said. Kristiina Kaju, who also works at the National Library of Estonia, recommends for inspiration

books about smart industry and smart production.

Energy specialist Andres Noodla examines the future of energy production and its dependence on subsidies. As always, Riigikogu Toimetised also gives the reader an overview of international parliamentary news.

I wish you happy reading!

CONVERSATION CIRCLE

Strong industry is vital for Estonia's economy

RIIGIKOGU TOIMETISED PANEL DISCUSSION

What should we keep in mind when developing our industry? What are our established national industries and how can we support them? What new developments are needed in our industry and how should we approach green transition policy? Members of the Riigikogu Jaak Aab (Social Democratic Party), Arvo Aller (Estonian Conservative People's Party), Aivar Kokk (Isamaa), Lauri Laats (Centre Party) and Tarmo Tamm (Estonia 200) discussed these issues in the discussion panel of Riigikogu Toimetised on 15 May. (Reform Party) replied to the questions in writing later.

JAAK AAB: In the future, our relatively dynamic labour market will give our industry the advantage or opportunity for remaining competitive. We have a wide ICT coverage. The time of cheap labour is over. The issue is productivity and the added value that comes into industry. There are many changes ahead. Artificial intelligence, automation, robotisation, development of technology. We have a programme for linking research and development with the challenges of business. If our companies are currently investing about one per cent of GDP or a little more in research and development innovation, then we should strive for the target being two per cent of GDP. Through

certain developments, the state can certainly contribute to this, or nudge in this direction, so that automation, digitalisation and, as a new thing, the developing of artificial intelligence could make progress. Development of renewable energy will provide opportunities. If industry needs cheap electricity, then the industry of the future will be established where the electricity is produced, and in this way, it will influence regional development.

AIVAR KOKK: Foreign investors have come to Estonia because energy prices have been affordable here, and Russia's neighbourhood used to be good for us because we could buy raw materials cheaply from there. The timber sector is still number one, followed by the oil industry and the oil shale industry, and the third is the food industry. The energy problem is the most important challenge in Estonia, and the most optimal solution must be found to it. At the moment, there is a desire in Estonia to develop everything – offshore wind farms, nuclear energy, hydrogen technology, gas plants. Maybe it would be wise to sit around the table once and agree on how to achieve Estonia's energy consumption need of 8.5 TW. The important thing is that we would not be in trouble during the winter peak demand.

If we no longer have cheap labour, and if the input prices of energy and production are no longer favourable, then naturally the only way forward is automation.

In my opinion, the entrepreneurs today look forward to certainty about taxes because of the current big concern about energy prices.

LAURI LAATS: I would add the shipbuilding industry. I think we have the potential to develop it further and to attract attention on foreign markets. Another forward-looking sector is energy, where a lot is going to happen within the framework of the green transition. Although we have good companies in Estonia, it is already very difficult to access

the European Union market. We do not have common platforms, digital platforms. We do not have a common real estate register, a common register of companies. We do not have a common procurement platform, which is actually already hampering the domestic economy in Europe to a large extent, and this is certainly affecting competitiveness as a whole. Estonia should also stand for this more clearly in the Council of the European Union.

ARVO ALLER: The oil shale industry should be reprofiled. Oil shale chemistry, wood industry, wood chemistry – the production of end products is important. There is no point for us to export unprocessed timber. Thirdly, the food industry, where processing also takes place. We need to retain our traditional industries, and it is always worth to support the new ones. One big opportunity is ports. The potential of our ports is still unused. There are several industrial developments near the ports, and interested parties are ready to come there. However, they want the Estonian state to be behind this venture. Be it building a protein plant or making wind turbines, we have export opportunities. Support in the form of a national designated spatial plan or partial state funding would give the investor the certainty that in the future their investment will be profitable both for them and for the Estonian state.

TARMO TAMM (Estonia 200): In my opinion, in industry we have in very many places reached a point where we will not get much richer by continuing in the same way. The only option is to make your own product. It should be unique, and marketable not only in Scandinavia, but across the whole world. People have to want to buy specifically your product, only then it is possible to sell more expensively, get more money and pay significantly higher wages.

Food, timber, oil shale are all old things. Oil shale chemistry is very reasonable, the green transition is also a very reasonable

thing. If the European Union has decided that the green transition is a good thing, it is pointless to argue against it. We should find out how to use it in a way that is the most profitable for us. Closing something down will not satisfy our needs, but opening up new things will. Unfortunately, neither the local governments nor the Government of the Republic have not cared too much about industry. For example, the local government could get three per cent of the corporation tax, so that there would be an interest in a factory. Or get a fee for a windmill. They should get money for every cubic metre of felled timber and for the extraction of gravel. The state should pull itself together and create the role of a deputy secretary general responsible for the research-intensive industry.

ANDRES SUTT: Without industry, there would be neither innovation nor competitive economy—industry has always been the driver of changes and innovation.

Without digitalisation, skilful use of artificial intelligence and provision of clean energy to industry, export capability will disappear. It is the task of the state to support the transformation of industry. Therefore, the target of Renewable Energy 2030 is one of the bases of Estonian industry.

We can be proud of Estonia's various industrial sectors, like engineering, different branches of the timber industry, shipbuilding, wood chemistry or food technology. However, I would not prefer one industry to another, because the world needs different solutions at different times, but one thing is clear—every successful industrial company of the future is also a technology company.

The triangle of digital society, green reform and open talent policy will bring success to industry.

Green reform plays almost the most important role here, because without green energy or clear climate targets, no country or economy can be competitive.

Why? Because the consumers are concerned about the environment and the impact of products on the environment.

Investments in wind farms, solar power and nuclear power all provide greater investment certainty for industry. So does an open talent policy, because the availability of skilled workforce is of key importance from a strategic point of view. For people with internationally competitive skills, or talents, the quality of the living environment is one criterion for choosing a place to live. Investments, and thus also corporate headquarters and development centres, are increasingly moving to where the talents are, and not the other way round.

Estonia has a lot to offer as a place to live: a digital society, lots of space and clean nature, world-class education, culture and gastronomy. Besides that, a fast-growing technology sector and modern industry, investments in connectivity such as Rail Baltica, and the vision of a Tallinn-Helsinki twin city seamlessly linked by tunnel and by air, with the ambition to create the world's largest concentration of talent on the shores of the Gulf of Finland—they all speak for Estonia.

In Focus

Greenish industrial policy of the EU and what is going on in Estonia

AHTI ASMANN

Chairman of the Board, Estonian Chemical Industry Association

The Estonian green transition policy needs economic realism to ensure the viability and competitiveness of industry. More than 1000 organisations, including the Estonian Chemical Industry Association, have joined an appeal to EU leaders to support a European Industrial Deal that

has ambitions equal with the European Green Deal, highlighting the challenges relating to high energy prices and raw material supply.

The message of the Viru Keemia Grupp has been that green policy should focus on reducing CO₂ emissions, and not ban specific energy sources, such as oil shale. With the help of innovative technologies, oil shale can be used without CO₂ emissions, ensuring the achievement of climate targets, national energy security and economic stability.

Economic growth must remain one of the most important targets also in the context of the green transition policy. It is necessary to develop stable and affordable energy policy and, flexible education policy, and to create an environment favouring large investments. Estonia's aim should be to attract industrial investments here so that we would not remain losers in the green transition.

Complicated times in the Estonian industrial sector

RAUL EAMETS

Chief Economist, Bigbank

The Estonian industry is going through hard times because it is necessary to deal with the consequences of major crises: all inputs to production, from raw materials to wages, have become more expensive.

Export-oriented sectors in particular have been hit, as the economic situation of our trading partners is not at its best. The predictions for 2024 are not very promising either.

Processing industry forms 14% of our GDP, and by employment rate it is also the largest branch of economy, giving work to 120,000 people.

If we look back to the period of 2019–2022, we see that wood processing has grown the most, and the share of the

production of metal products and the share of computer and electronics manufacturing in the whole processing industry have also increased. Employment has also grown in these sectors. General salary growth has brought about the increase of labour costs in the whole economy. Sewing and textile sector has been hit the hardest, 5400 jobs have been lost there during the period under observation.

The need to prioritise processing industry also at national level is highlighted as a policy recommendation. The sectoral associations have proposed creating the position of a secretary general in the ministry responsible for economic affairs. It is also necessary to establish “green corridors” for applications relating to large investments and areas of strategic importance for Estonia.

How is the situation of Estonian industry covered in the media?

TOOMAS RANDLO

Communications Expert, BMMG

The data of platform Station of the Baltic Mediamonitoring Group (BMMG) show that industry is addressed around 20,000 times a year. If we look at the content of coverage, we can see that there is a lot of talk about the local food industry. And in the coverage of industry, politicians, leaders of representative associations and bank economists were mentioned the most.

While more negative news about Estonian industry appeared in the media in the second half of 2022, the picture is slightly different when we looking at it more broadly. BMMG attitude impact index that measures the amount of negative economic news in Estonian media started to rise nearly a year before.

In autumn 2021, the media started to actively cover price increases and inflation.

After that, the consumer barometer of the Estonian Institute of Economic Research, which measures how people see the situation of economy, started to fall. The media started to cover the concerns of industry more when the inflation was about to rise to its peak.

Estonia's export per capita was below the EU average last year

JANE LEPPMETS

Analyst, Statistics Estonia

In 2023, goods were exported from Estonia for EUR 18.2 billion at current prices, and imported for EUR 21.2 billion. In comparison to 2022, exports decreased by 16% and imports by 17%. The trade deficit amounted to EUR 3 billion.

While Estonia's exports per capita have traditionally exceeded the EU average, last year the situation was the opposite: Estonia's exports per capita was EUR 13,324, the EU average was EUR 14,523. Imports per capita exceeded the EU average (EUR 14,523).

In 2023, most of the enterprises engaged in foreign trade were micro enterprises with fewer than 10 employees. They formed 78% of all exporting and 84% of importing economic units. However, medium-sized enterprises with 50–249 employees generated the highest monetary value in trade last year. They accounted for 38% of Estonia's total exports and 29% of total imports.

In 2023, Estonia's main export partners were Finland (17% of Estonia's total export), Latvia (12%) and Sweden (9%).

Electrical equipment, metal and metal products were exported most to Finland.

Goods were imported to Estonia mostly from Finland (15% of Estonia's total import), Germany (12%) and Latvia (11%).

Lack of ambition holds back industry and economy

IVO SUURSOO

Chairman of the Board, IXIO Grupp; Chairman, Chamber of Innovation Acceleration at Estonian Employers' Confederation; Best Leader 2024

Estonian industries and the country as a whole face limitations in their development due to a lack of ambition. The hunger for progress that once drove us has now been replaced by frugality, and the pursuit of achievement has given way to contentment. However, without economic growth, we cannot address the increasing needs and aspirations of our society.

To explore these challenges, the Estonian Employers' Confederation commissioned a study among Estonian industrial companies in autumn 2023. One significant finding was that our cultural-historical background often holds us back. When we achieve something, we tend to become conservative, losing the hunger for progress that characterised our early years. A comprehensive management study conducted by Enterprise Estonia a few years ago reached a similar conclusion: ambition is lacking.

Ambition encompasses vision, determination, and courage. While the vision to enhance productivity in our economy and industries exists, what we now need is the will and courage to take the necessary steps to achieve it.

Therefore, over the next decade, prioritising the development of a higher-value economy should be a central goal for the Estonian state, transcending political administrations. In spring of 2024, business unions also proposed this as a part of an economic agreement "Ambition Is a Choice" with political parties.

Bickering within Estonia robs the industrial sector of power to develop and grow

KEIU TELVE

PhD, founder of Center for Applied Anthropology at University of Tartu

Keiu Telve writes about the study commissioned by the Estonian Employers' Confederation which mapped the attitudes of managers and owners of Estonian industries regarding innovation and business development.

The anthropological case study revealed that the industrial sector perceives the state as pushing long-established companies, successful in local markets, toward an unknown direction, with innovation seemingly prioritised for image rather than practical goals. For industry managers, innovation encompasses computer literacy among employees, efficient business processes, accurate oversight, higher-priced products, awareness of new opportunities, and increased employee value.

Surprisingly, industry leaders emphasised community engagement. They felt responsible for preserving jobs and salaries, valuing honesty, transparency, and involvement in the green transition. However, the negative image of industrial sector in Estonia has led to a low self-esteem.

The study underscores the need for a social agreement and vision, supported by societal trust, to encourage and expect industrial sector development in Estonia. Leaders require multifaceted support from officials, politicians, local communities, media, and society to bring innovation to life.

What does the Estonian defence and aerospace industry do?

ESTONIAN DEFENCE AND AEROSPACE
INDUSTRY ASSOCIATION

The global security situation has become unpredictable, and the turnover and exports of the defence and space industry companies are growing.

The Estonian Defence and Aerospace Industry Association has more than 130 member companies based on private capital, where the main business model is business to government, which means that the end user of the companies is the state.

In comparison to other sectors, the defence industry market is characterised by a high entry barrier, stricter monitoring requirements, sales cycles of at least 4-5 years, a small number of customers and the fact that customers are mainly in the government sector.

Free competition is also influenced by a complex market dependent on security policy decisions and rules as well as export restrictions.

The Estonian Defence and Aerospace Industry Association unites companies that offer services and products to our internal market, including the Defence Forces, and companies whose products are mostly oriented towards the export market. The principle “everything that can be done in Estonia must be done in Estonia” is valued.

All the companies belonging to the Association are not engaged in the production and development of purely defence-related goods. A significant number of companies sell and broker finished products, provide components for the production of complete products, logistics services and much more to other companies.

According to the data of the commercial register, the total sales revenue of the members of EDAIA in 2022 was EUR 1,275,159,515; in comparison to 2021, the growth was 5.2%.

According to the commercial register, the export turnover in 2022 was 7,8% higher than in 2021.

Studies

Sanctions. How to understand them?

ANDRES SIPLANE

Chief Specialist, Department of Sanctions and Strategic Export Control, Ministry of Foreign Affairs (the article expresses his personal views)

A sanction or a restrictive measure is one of the many foreign policy instruments a state or an association of states uses to achieve a certain political change or to express a certain view.

The war waged by the Russian Federation against Ukraine has brought along a change of paradigm in sanctions policy. Never before have so many sanctions been imposed so quickly against one country. As it is an existential threat to the existing world order, sanctions have not been limited to the traditional types of sanctions, but have been imposed on anything that can be agreed on within the EU.

In the context of Russia's current aggression, one of the most innovative sanctions is the oil price cap, which has to solve several problems – reduce Russia's revenues, but at the same time ensure stability in the global oil market.

When imposing restrictive measures, it is attempted to predict their impact on the offender, but when predicting those impacts, it has to be taken into account that the cultural, economic, political and psychological context of the target country is completely different. In most cases, the country subject to sanctions is a dictatorship with limited freedom of expression.

Information about Russia's state budget, oil revenues and trade volumes may be available, but Russia's aggression against Ukraine is not a rational economic

undertaking. Therefore, we should not assume that once the Russian leadership realises that the aggression has become economically harmful, it will stop. It is likely that phenomena like cult, psychology, religion, ideology, mythology and many others have their role behind the aggression decision, and not economic considerations.

The attempt to evade sanctions is a kind of confirmation that the sanction has been appropriately planned. In December 2022, the European Union created the post of the EU Special Representative for Sanctions, whose task is, among other things, to prevent circumventing the trade sanctions via third countries (statistically, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, etc.), that is, to ensure the extraterritorial validity of the EU sanctions to as large extent as possible. As a rule, countries bordering Russia express readiness to cooperate in one way or another, but they also have their own considerations and dependencies relating to Russia.

Digitally empowered state. Three theoretical concepts for explaining the essence of a modern state

JAANIKA PUUSALU

Research Fellow, Research Centre, Internal Security Institute of the Estonian Academy of Security Sciences

The modern state, which can be seen as a symbiosis of the physical and digital spheres, is functioning with the help of digital technologies, or a digitally empowered state. This interaction requires a novel theoretical way for interpreting it, which would support the practical need, in a tense geopolitical situation and with increasing dependence on electrical energy, to assess the processes necessary

to ensure the sustainable functioning of the state as a whole, including addressing the issues relating to the border, internal order and the security of the population of the state that has expanded into virtual space.

Based on Estonia's digital development, this analysis presents three theoretical concepts of digitally empowered state that can be used to explain the functioning of the state and its changed nature due to digital integration. The concepts proceed from the extent of the digital services of the state, their interoperability, and the change in the size of the state caused by parallel functioning of virtual and physical sphere. To illustrate the possibilities for implementing theoretical approach to ensure sustainable functioning of the state and assessing the social processes, the analysis also uses the concepts for mapping new challenges in the field of internal security.

Awareness and preparedness of the people of Estonia in coping with internal security crises

INDREK PAADIK

Internal Security Institute of the Estonian Academy of Security Sciences

The Master's thesis 'The Awareness and Preparedness of the People of Estonia in Coping with Long Term Crises Relating to Internal Security' examines the preparedness and the level of knowledge of the Estonian population in regard to various crises connected with internal security.

A quantitative study was performed for the Master's thesis, using a questionnaire survey as the data collection method. People of different age groups from all over Estonia participated in the survey. The results show that although the majority

of people are aware of potential crises and possible coping strategies, many are insufficiently prepared or have not been given sufficient information for overcoming crises.

The proposals made on the basis of the thesis focus on more effective providing of information, strengthening education programmes, improving community cooperation and involving volunteers in crisis communication. The aim is to increase society's overall capability to cope with different crisis situations and to ensure the resilience of critical infrastructure and essential services during long-term crises.

Hybrid security threats from the People's Republic of China to the Republic of Estonia

SANDER PROMM

Internal Security Institute of the Estonian Academy of Security Sciences

As recently as a decade ago, receiving investments and technologies from the People's Republic of China was not seen as something bad in Estonia. One may even say that it was encouraged. By today, the picture has changed dramatically, and security theorists, scientists, politicians and media people are all talking about the dangers relating to accepting investments and technologies. Over the decades, China has managed to lull other global great powers to sleep under the auspices of its "peaceful rise", and has quietly become a serious competitor to the US. However, under its current leader Xi Jinping, China has not attempted to hide its global ambitions in any way – it has clearly stated that it wants to take the leading role in the world. To achieve this, China must first break the current US-led security architecture, for which all available

tools and tactics are used, such as brute force, hybrid warfare and interference in the politics of other countries through investments and supplying of technologies. The purpose of this article is to shed light on the specific threats that Chinese investments and technologies may bring to Estonia.

Estonian population's sense of security and contribution to internal security volunteering according to public opinion surveys

HANS MOKS

Internal Security Institute of the Estonian Academy of Security Sciences

Ensuring the protection of the lives and property of its people and a general sense of security is one of the most important tasks of all countries. People's trust in the state and its institutions plays a crucial role in building up a sense of security. In recent years, the global security situation has changed, making the stability of a country's security increasingly dependent on the contribution of its citizens to its internal security, including voluntary activities, like assistant police, volunteer maritime rescue, volunteer rescue, the Defence League and neighbourhood watch. Internal security public opinion surveys of 2016–2022 show that people feel they are safe in Estonia. The surveys highlight that, over the years, the existence or the lack of the sense of security has had a considerable impact on the interest and willingness of the people to participate in volunteer activities.

People of Estonia have high confidence in the Police and Border Guard Board, the Rescue Board and the Estonian Defence League, and this forms a strong basis for

involving volunteers. The people of Estonia have a strong interest in volunteering, and the target level goals set in the Ministry of the Interior's development plan for volunteers are achievable. The active participation of citizens in security efforts, which is supported by the state, enhances security in society. A strong community that cooperates with the security authorities and encourages volunteering is of critical importance in creating a secure and stable environment.

Varia

Estonian economy in the environment of a new development cycle

RAIVO VARE

Observer

In the multicrisis of recent years, Estonia has done relatively well, but the country and society that have gotten used to the success story they have enjoyed so far are not satisfied. What is different in this crisis?

The world is undergoing a change in the existing political and economic order. The current West-centred model is being replaced by a new one. A new superpower, China, has entered the arena, using Moscow and its aggressiveness as an ice-breaker. This global confrontation cannot pass us by, because the EU, as the third centre of economic power in the world, will not be able to maintain the current line of being in a business relationship founded on mutual benefit only with both superpowers.

Capitalism is also changing, and we do not believe any longer that the development of market economy will almost automatically bring along the domination of democracy. Very different forms of government can flourish on the market economy base, and the confrontation

between liberal democracy and autocracy is only growing.

The share of democracies, or free and partially free countries, in world economy is decreasing. When at the end of the Cold War it was 80%, then according to forecasts, it will be only 40% by 2050. The so-called non-free countries will take their place.

This time, our still ongoing economic crisis is also taking place in the context of an unfortunate combination of circumstances. Estonia continues to be in a convergence stage, the classic problem of which in the big picture is connected with the fact that prices and costs tend to rise first and revenues catch up a little later. Cheap energy has now become more expensive than average and cheap money has also run out. Besides that, relatively cheap and skilled labour force is also running out, which is a factor that hinders economic development in any case. The image of a so-called war zone has also made its negative contribution, which first of all has had an impact on foreign investments.

It is also clear that the logic of the economic cycle will sooner or later lead to a fundamental exit from it. How quickly and with what results will, besides objective and global circumstances, also depend very much on the policies that need to ensure the wisely coordinated directing of economy.

Will electricity production in Estonia become an industry that relies only on dotation and gives no added value?

ANDRES NOODLA

PhD, with nearly 50 years of experience in the management of production companies

Estonia's own electricity production continues to decrease, covering less than 60% of consumption.

The current trend is to switch essentially to 85–90% of wind-solar electricity. Besides that, the legislator has set a target to phase out the production of oil shale electricity by 2030.

At the same time, all countries are developing wind and solar farms, and the number of hours in which wind and solar electricity generation covers consumption is increasing. Here lies the biggest threat to Estonia's electricity economy. Surrounding countries have relatively more controllable capacities, including nuclear and hydro power, against which Estonia's controlled oil shale electricity is not competitive due to high taxes.

There is no doubt that it is necessary to produce and consume as much combustion-free wind, nuclear and solar electricity as possible, but how can we get the money for these investments?

Today, the emissions trading scheme takes the investment money for pollution-free generation, or EUR 200–300 million per year, out of the electricity market.

In fact, there are enough funds to support the development of combustion-free production and the electricity grids, so that the production could enter the market without adding the renewable energy charge to the price of electricity, and the competitiveness of economy with neighbouring countries would be preserved.

Should the proceeds from the sale of emission quotas be used to subsidise the investments into wind-solar-nuclear electricity that is more expensive by cost price, or spent on fulfilling election promises to show how politicians “direct” the economy in the spirit of green transition? This is the key of both Estonia's and the whole Europe's future climate policy.

Data school of Statistics Estonia: Who wants to earn women's salary?

KADRI ROOTALU

Data Scientist, Statistics Estonia

EVELI VOOLENS

Social Statistics Team Leader

MARRE KARU

Experimental Statistics Team Leader

What does Statistics Estonia know about men's and women's salaries and how is the notorious gender pay gap calculated?

In order to find the pay gap, it is calculated how much men and women working in Estonia on average earn per hour, before income tax. Then, the average gross hourly wage of female employees is subtracted from the average gross hourly wage of male employees. The resulting sum is divided by the average gross hourly wage of male employees. A pay gap of 17.7% means that, on average, women earn 17.7% less per hour than men.

Gender pay gap demonstrates the situation of many different social processes. The pay gap is, among other things, caused by gender stereotypes and gender roles that still exist in society, and push girls and boys to acquire different professions. As a result, girls are more likely to go into the low-paid social sector, while boys end up in the high-paid IT sector.

Unfortunately, the statistics of recent years have shown that Estonia is consistently at the top of the pay gap ranking table in Europe. The pay gap in Lithuania is two times smaller than in Estonia. In the light of this, we can ask ourselves: are Lithuanian men and women and the work they do really so much different from those in Estonia?

84,000 people experience deprivation in Estonia. What does this mean?

EPP REMMELG

Senior Analyst, Statistics Estonia

According to Statistics Estonia, 6.2% of the population, or nearly 84,000 people in Estonia, feel deprived. Deprivation is one of the facets of poverty, which is based on the assessment of a person themselves. According to the social study of 2023, every sixth person living in relative poverty felt deprivation.

The deprivation rate indicates the proportion of people who cannot afford at least five of the following 13 components:

1. paying rent and utility costs on time;
2. keeping home sufficiently warm;
3. covering of unforeseen expenses;
4. eating meat or fish or food containing equivalent proteins every second day;
5. week-long vacation away from home;
6. car;
7. replacing of worn or damaged furniture;
8. replacing of worn clothes with new ones;
9. at least two pairs of outdoor footwear in good condition and suitable for our climate;
10. spending even a small amount of money on oneself every week;
11. regular participation in some paid leisure activities;
12. getting together with friends or relatives at least once a month to eat and drink together;
13. using the internet at home for private purposes, if necessary.

People aged 65 and over were the most likely to feel deprived (8.4%), while 16–24 year olds were the least likely (3.5%). Among households, single-parent households with children are the most likely to feel deprived.

The secret plans of artificial intelligence: how misinformation plays with elections

KATERYNA BOTNAR

Media Competence Specialist, National Library of Estonia

The word “elections” has a potential to become the most used word throughout this year because millions people are about to vote in 2024. And although we are quite familiar with the process of re-setting the parliament or other government institutions every few years, this time the elections are probably more challenged than ever. The reason for this is the emergence of artificial intelligence and its almost immediate integration into various comprehensive social, cultural and political processes. This article gives an overview of the trends and the level of involvement of artificial intelligence based programmes in election campaigns across the world.

Smart industry and smart production: books for inspiration

KRISTIINA KAJU

Leading Specialist of Social Sciences, National Library of Estonia

The article presents the (e-)books on industry trends and the aspects influencing them, as well as books on Industry 4.0 and 5.0 in the collections of the National Library of Estonia. From these books, the readers can find practical examples and strategies that provide food for thought, experience and inspiration.

Nimeregister

- Aab, Jaak 7–14
Agnew, John 107
Akshata, Sunak 167
Aller, Arvo 8–17
Anger-Kraavi, Annela 35
Anderson, Janna Quitney 68
Aru, Jaan 155
Asmann, Ahti 6, 19, 179
Bachmann, Talis 121, 126
Bannister, Frank 70
Beaucillon, Charlotte 57, 61
Belova-Dalton, Oksana 92
Benvenuti, Andrea 108–111
Bergsten, Fred C. 109
Biden, Joe 156, 157
Bielicki, Damian M. 161
Bijan, Zheng 109
Blind, Peri K. 123–124
Blumberg, Daniel 128
Breslin, Sean 91
Botnar, Kateryna 6, 155, 179
Bunde, Tobias 113
Buzan, Barry 105, 107, 119
Callahan 107, 114
Carrai, Maria Adele 115
Carroll, John 107
Canyon, Deon 90
Cerny, Philip 125
Chatterjee, Jyotir Moy 162
Clements, Estelle 63
Connolly, Patrick 95
Connolly, Regina 70
Coombs, Timothy 93–94
Costa, António 172
Croole, Alexander De 19
Crowcroft, Robert 125
Cullen, Patrick J. 113
Dahl, Arnfríð 115
Daekwon, Son 105
Daniels, Shamaine 157
Davim, João Paulo 161
De Vynck, Gerrit 157
Devlin, Edward 93
Duda, Andrzej 171
Dupuy, Arnold C. 114
Eamets, Raul 6, 25, 35, 179
Eesmaa, Mari 111
Eerma, Diana 35
Eglitis, Aaron 55, 61
Ellemann, Bruce A. 107
Embaló, Umáro Sissoco 166
Erdoğan, Recep Tayyip 177
Ermus, Aarne 90–91
Faife, Corin 83
Faye, Bassirou Diomaye 174
Fico, Robert 175
Fink, Steven 93
Floridi, Luciano 63
Fung, Brian 56, 61
Galvan, Patino Israel 69
Gao, Hao 107
Ganoë, Marti 127
Garg, Harish 162
Garwood, Kenneth 121
George, Santos 163–164
Glišović, Milan, 119
Godshall, S. L. 126
Goitom, Hanibal 174
Grabowska, Sandra 160
Grant, David B. 161
Grasbergs, Jānis 169
Gronholt-Pedersen, Jacob 115

- Gutmann, Jerg 62
Hampshire, James 92
Hartwell, Leon 92
Hauge, Jostein 159
Herbelles, Nathalie 21
Hill, Richard 125
Hodgett, Darrin 125
Holladay, Sherry 93–94
Honerjeger, Jürgen 51
Hopner, Veronica 125
Housley, William 64, 75
Hruščov, Nikita 108
Huddy, Leonie 121
Hufbauer, Gary Clyde 52, 61
Hussein, Saddam 56
Israni, Ellora Thadanej 83
Janušauskiene, EGINEJA 121
Javier, Milei 164
Jeesus, Kristus 133
Jinping, Xi 105, 114
Kaakinen, Markus 92
Kaju, Kristiina 6, 159, 180
Kallas, Kaja 36, 92
Kallas, Madis 36
Karu, Marre 147, 180
Kaufman, Alison A. 107
Kauranen, Anne 115
Khan, Imran 171
Khoo, Nicholas 108
Kellner, Douglas 68
Kempner, Marc 94
Kirjanen, Raul, 35
Kis, Norbert 119
Kissinger, Henry 106
Kivimäe, Jüri 52
Kokk, Aivar 8–15
Kondratiev, Nikolai 133
Koort, Erkki 92
Koppel, Peeter 137
Kour, Varinder 120
Kruse, Simon 115
Kruuse, Urmas 36
Kumekawa, Erika 79
Kwon, Ohyun, 61
Kõuts, Tarmo 112
Laats, Lauri 8–16
Lange, Libby 157
Lapid, Yair 166
Larus, Elizabeth F. 108
Lawrence, Alicia 91
Le Pen, Marine 172
Leppmets, Jane 6, 37, 180
Leyen, Ursula von der 19
Lips, Miriam 65, 68–70
Loik, Ramon 125
Lomp, Looa-Elisabet 91
Loova, Ragnar 36
Low, SETHA 121
Ludwig, Jessica 110
Luk, Sabrina 108–109
Länts, Ulla 85
Läänemets, Märt 106
Löfstrand, Hansen 126, 128
Machado, Carolina Feliciano 161
Macron, Emmanuel 172
Marin, Sanna 115
Maruste, Rait 121, 126
Maslow, Abraham 124
Masso, Anu 73
Mearsheimer, John 105, 109
Meissner, Katharina L. 57, 61
Mello, Patrick A. 57, 61
Meloni, Giorgia 163
Merchant, Brian 159
Mertsina, Tõnu 35
Mhlanga, David 160
Miller, Chris 160
Mistreanu, Simina 114
Moks, Hans 6, 119, 180
Montenegro, Luis 172
Moorandian, Norman 83
Mulder, Nicholas 58, 61
Murthy, Sudha 167
Murumets, Jaan 90–91
Mutso, Gerli 112
Mäe, Roland 73
Navalnõi, Aleksei 156
Netanyahu, Benjamin 166
Neuenkirch, Matthias 62
Neumeier, Florian 62
Nephew, Richard 56, 62
Nichols, Gary 126
Nixon, Richard 105, 108
Noodla, Andres 6, 139, 180
Noot, Ants 36
Nye, Joseph 109–110

Orbán, Viktor 177
 Oroz, Adrian 113
 Osadtšuk, Roman 156
 Paadik, Indrek 6, 89, 181
 Paine, Sarah C. 107
 Paszkowski, Mariusz 92
 Pence, Mike 115
 Pevtšihh, Maria 156
 Pletcher, Kenneth 109
 Popescu, Nicu 113
 Potisepp, Sirje 36
 Preston, Peter 108–109
 Promm, Sander 6, 105, 181
 Putin, Vladimir 170, 178
 Puusalu, Jaanika 6, 63, 181
 Pärli, Merilin 85
 Quinlan, Matthew 158
 Rajavee, Allan 92
 Randlo, Toomas 6, 35, 181
 Raudsaar, Mart 6, 7–14, 181
 Reichborn-Kjennerud, Erik 113
 Reinhart, Carmen 133
 Remmelg, Epp 151, 182
 Reznikov, Oleksi 156
 Reynolds, Matt 73
 Richter, Alexander 111–113
 Rinkēvičs, Edgars 169
 Rizer, Arthur 83
 Rogoff, Kenneth 133
 Rogozińska, Agnieszka 120, 124
 Rootalu, Kadri 147, 182
 Rühlig, Tim 115
 Sall, Macky 174
 Salu, Mikk 111
 Samost, Anvar 35
 Saniuk, Sebastian 160
 Sazonova, Vera 62
 Scholz, Olaf 173
 Scott, David 107
 Sharif, Nawaz 171
 Sherwood, Dennis 161
 Shumpeter, Joseph 134
 Sikkut, Riina 36
 Siplane, Andres 6, 51, 182
 Skydsgaard, Nikolaj 115
 Smil, Václav 162
 Sobin, Abigail 107
 Srinork, Rukchanok 176
 Steinbach, Armin 62
 Sunak, Rishi, 167
 Sutt, Andres 18
 Suursoo, Ivo 6, 41, 182
 Swenson, Ali 157
 Zhao, Suisheng 115
 Zedong, Mao 107–109
 Župac, Goran, 119
 Tamm, Tarmo 36, 9–17
 Tammpuu, Piia 73
 Tautrimis, Alexander 161
 Telve, Keiu 6, 45, 182
 Thakur, R. N. 162
 Thukydides, 135
 Timofeev, Ivan 57, 62
 Trump, Donald 157, 164
 Truup, Mihkel 92
 Uhnoo, Sara 126, 128
 Umbach, Frank 115
 Uusküla, Lenno 35
 Vaccari, Cristian 64
 Varblane, Urmas 35
 Vare, Raivo 6, 133, 183
 Varoufakis, Yanis 160
 Vassil, Kristjan 69
 Velazco, Chris 157
 Velmet, Aro 73
 Verma, Pranshu 157
 Viljamaa, Piret 163, 183
 Vileikiene, Egle 121
 Volodin, Vjatšeslav 177
 Voolens, Eveli 147, 183
 Vučić, Aleksandar 174
 Wachinger, Gisela 93
 Walker, Robert 120, 123
 Walker, Christopher 110
 Watney, Caleb 83
 Whyte, Andrew 92
 Wilder, Geert 166
 Winther, Lene 115
 Wong, Chee Yew 161
 Woodrow, Wilson 52
 Xia, Yafeng 108
 Xiaoping, Deng 109, 135
 Yaobang, Hu 109

ISSN 1406-5665

9 771406 566506 >